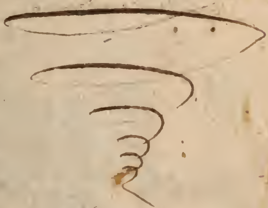

Franciscus Barberius

II

POLYDORI VIRGILII VRBINATIS

DE

RERVM INVENTORIBVS LIBRI OCTO.

FRANS BARBES

ROMAE,

Apud Hæredes Antonij Bladij Impressores Camerales.

Anno. M. D. LXXVI.

Cum Priuilegio, & Superiorum permissu.

GREGORIVS. PAPA. XIII.

Ad futuram rei memoriam.

EXPONI nobis nuper fecit dilectus filius Dionysius Zanchius, quod ad communem christifideliū vtilitatem Polydori Virgilij Vrbinatis de inuentoribus rerum libros octo aliàs in prohibitorum librorum indice contentos, nunc vero in alma Vrbe nostra, à Congregatione recognitionis dicti indicis, et purgationis librorum, reuisos, & purgatos, ac diuulgari permissos, suis expensis imprimi facere intendit, dubitatq; ne huiusmodi libri ab alijs absq; eius licentia in maximū ipsius praeiudiciū imprimantur, propterea nobis humiliter supplicari fecit

quatenus eius indemnitati in præmiſ-ſis opportune conſulere de benignitate apoſtolica dignaremur. Nos igitur eundem Dionyſium à quibuſuis excõmunicationis, ſuſpenſionis, & interdicti, alijsq; eccleſiaſticis ſententijs, cẽſuris, & pœnis à iure, vel ab homine quauis occaſione, vel cauſa latis, ſi quibus quomodolibet innodatus exiſtit, ad effectum præſentium dũtaxat conſequendum harum ſerie abſoluentes & abſolutum fore cenſentes, hmõi ſupplicationibus inclinati, auctoritate apoſtolica tenore præſentium concedimus, & indulgemus, ne dicti libri per quinquennium poſt illorũ impreſſionem inchoandum ſine ipſius Dionyſii licentia, nec latino, nec vulgari ſermone imprimi, aut vendi poſsint, ac omnibus, et ſingulis vtriusq; ſexus præ

ſertim

ſertim bibliopolis, & librorum impreſ ſoribus ſub excommunicationis latæ ſententiæ, in terris vero S. R. E. mediate, vel immediate ſubiectis etiam ducentorum ducatorum auri; & amißione librorum, partim dicto Dionyſio, & partim delatori, & partim Cameræ apoſtolicæ applican. pœnis toties quoties contrauentum fuerit ipſo facto, & absq; alia declaratione incurrendis, ne dictos libros hactenus ſic purgatos non impreſſos, ſine licentia dicti Dionyſii, quinquennio huiuſmodi durante, nec latino, nec vulgari ſermone imprimere, ſeu vendere audeãt inhibemus, necnon libros ſic cõtra inhibitionem huiuſmodi impreſſos, ſuſpectos & prohibitos eſſe, & cenſeri, ſicq; per quoſcunq; etiam hæreticæ prauitatis Inquiſitores, ac alios Iudices etiam

locorum ordinarios quoscunq; iudicari debere, irritum quoq; & inane si secus super his à quoquam quauis auctoritate scienter, vel ignoranter contigerit attentari, decernimus. Non obstantibus constitutionibus, & ordinationibus apostolicis, cæterisq; contrarijs quibuscunq;. Datum Romæ apud Sãctum Petrum sub annulo Piscatoris, Die Primo Iunij, Millesimo quingentesimo septuagesimo sexto, Pontificatus Nostri Anno Quinto.

Cæ. Glorierius.

POLY-

POLYDORVS VIRGILIVS VRBINAS

Ludouico Odaxio Patauino. S. D.

VM equidem nescius Ludouice Odaxi, qua uenia digni accipiantur illi, qui longe à uero aberrantes, in fabulis dũtaxat neruos prorsum omnes contenderint. In quorum sane numero, cum poetæ tum ueteres philosophi maxime sunt. Sed illis quorum proprium est nugas sectari, ignoscẽdum est, his autem non item: quippe qui cum ueritatis, quæ, sicut præclare Pindarus ait, magnum est uirtutis principium, inuestigandæ gratia, talem scribendi materiam nacti essent, ut eam suapte natura sese illis sæpius offerentem, facile comprehendere possent, adeo in

obſcuris uerſati ſunt tenebris, ut pro ueritate, magis magiſque fingendi fabulas materiem præbuerint. Etenim, ut de initijs rerum, de mundi fabrica taceam, cum de Deo aut cœli motu diſſererent, phyſica quadam ratione, multo nempe maiorem quàm foret, deorũ multitudinem reddiderunt, qui induti ſpecie humana fabulas poetis ſuppeditarunt, hominum autem uitam ſuperſtitione omni referſerunt, ueluti qui deinde uiros beneficijs excellentes in cœlum fama ac uoluntate tollere conſueuerint. Quæ tametſi ſummæ leuitatis plena ſunt, dicuntur tamen, & ſtultiſsime creduntur. Sed ipſi philoſophi cum ſapientiæ laudẽ adepti eſſent, eo quod pleno greſſu ueritatem ſequi uiderẽtur, nihil eos profectò, ut arbitror, tam deuios egit, quam ueri Dei ignoratio: ex quo haud dubie tot fabularum delirationes manarunt, tunc potiſsime cum futilis eſſet hominum ſimplicitas: nam

noſtro

nostro tempore, quo quidem impẽdio
magis homines sapiunt, quis huiuscemodi deos colit, quorum accipimus cupiditates, ægritudines, iracundias, bella, uulnera, libidines? Quis harpias fuisse, aut chimæram mõstrum putat? Quæue anus tam excors inueniri potest, quę illa quæ quondam credebantur apud inferos portenta extimescat? Quis tam hebetis ingenij est, ut metuat ne supra se cœlum labet? sicut Galli Adriæ uicini, Magno olim Alexandro percontanti, quidnã esset quod maxime pertimescerent, sese formidare id tantum respondisse dicuntur. Vbi gentium mensa Solis est, quæ diuinitus epulas suppeditet, quam Aethiopes se quondam habere iactabant? Verissime igitur M. Tullius inquit, diem opinionum commenta delere, naturæ iudicia confirmare, quoniam solum tempus ueritatis est parens. Quare hoc fabulis fidem habendi uitiũ, magis temporum, quam hominum fuisse dixe-

ſe dixerim. At nobis, qui longe hercle feliciore ætate geniti ſumus, propterea quod uerum Deum quotidie intuemur, contemplamur, atque ueneramur, nulliſque amplius præſtigijs dæmonum ducimur, ecquid turpius magiſue pudendum eſſe poteſt, quam nugas terere, & fonte ueritatis omiſſo, fabularum riuulos ſectari? cum præſertim ita natura cõparatum conſtet, ut nullus ſuauior animo cibus ſit, quam ueri cognitio. Ego itaque opus de rerum inuentoribus orſus, quam uerißime potui, omnia tradidi, quo nemo ſua laude fraudaretur: quoniam inuenire primum præcipuumque eſt, reique inuentæ dignitas adeo multos trahit in amorem ſui, ut ſinguli, ſi fieri poßit, artis alicuius autores ſe dici uelint, quod ſine artibus, ſatis conſtet nullam omnino uitam eſſe potuiſſe. Ex quo diligentius multo officium feci, & maxime cum de origine deorum, & eorum cultu, de rerum initijs, de hominis

minis ortu prodidimus: quod neutiquã facile fuit, quando iam nugæ cũcta oppleuerant. Cæterum ſum ego itidem, fateor, in plerisque locis id genus fabulas ſecutus, quibus etiam uerum ſpecie aliqua uelatum ſubeſt: ob id tamen nihilominus ueritati hæſimus, quando hoc ratio ipſa exigere uiſa eſt. Et quãquam Saturno, Ioui, Neptuno, Mercurio, Dionyſio, Apollini, Aeſculapio, Cereri, Vulcano, & alijs quos deos uocant, quædam aſsignauimus, ea ipſa tamen illis tanquam mortalibus, non tãquam dijs, licet ipſe quoque deos nuncupauerim, attribuimus. Haud me fugit inſuper, quoſdam maleuolentiſsimos fore, qui induſtriam noſtram fortaſſe temeritatem appellabũt, quia ego ſolus de rerum inuẽtoribus ſcribere auſus ſum, quod nemo ante me, præter Plinium, particulatim tentarat, qui in 7. natural. hiſtor. de hac reſtrictim admodum meminit, fabulas ſic ſecutus, ut

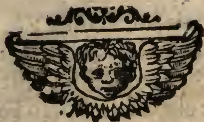
minus

minus ueritatem inuestigarit. Verum illud prorsus ignorabunt, id multo esse præclarius, quo difficilius extiterit. Ecquid enim laudis assecutus esset Cæsar, si facile fuisset Britannis bellum inferre? Aut Annibal quantum gloriæ sibi comparasset, si peruias Alpes dum Italiam adiret, citra, ut dicitur, puluerem sudoremque, ac non magna suorũ cæde fecisset? Propter quod nos etiam hoc opus, etsi arduum, magno animo suscepimus, maturauimusque: in quo si quid desiderabitur, nemini mirum sit, quando multa non modo uetera, sed noua inuenta sunt, quorum, ut in extremo tertio operis libro perspicue demõstrauimus, inuentores in densissimis omnino umbris latent. Non idcirco tamen inficior (haud enim tantum mihi assumo, cum sint hodie plures longe me doctiores) quin possit quispiam de hac re, ueluti de prouerbijs, quorum libellum proximo anno Guidoni principi Vrbini

pi Vrbini Duci inſcripſimus, copioſius tradere. Verum quicunque hoc uel illud poſthac ingredietur iter, quia nos primi ſtadium cucurrimus, is fortaſſe noſtra ueſtigia ſequi non grauabitur. Has autem, qualeſcunque ſunt, lucubrationes, in quibus multarum rerum origo continetur, nemini conuenientius dicari poſſe uel debere iudicaui, quam tibi, qui ad unguem ſcriptorum omnium monimenta noris: nam, uti diuus Hierony. inquit, illi tertium Vergilij Aeneidos librum lucidius intuentur, qui à Troade per Leucadem, & Acroceraunia ad Siciliam, & inde ad oſtium Tyberinum nauigarint: qui inſuper ſic Guidoni Vrbini Duci noſtro ab ineunte eius ætate à diuo Federico, ut olim à Philippo Macedone magno Alexandro Ariſtoteles, præceptor datus es: qui cum te duce utriusque linguæ peritiſsimus euaſerit, haud equidē immerito præ omnibus ei cariſsimus

es,

es, apud quem, ut par est, ſummum dignitatis gradum tenes, à quo denique tanti ſis, quanti certe fieri debes. Accipe igitur, Ludouice Odaxi, hilaro uultu, hoc opus à Polydoro tuo Vergilio, idque ea frontis ſerenitate perlegito, qua eiuſmodi ſcripta legere conſueuiſti. Vale. Vrbini, Nonis Auguſti, Anno M. CCCC. XCIX.

INDEX

INDEX CAPITVM IN LIBROS DE INVENTORIBVS RERVM.

CAPITA LIBRI PRIMI.

CAPITA SECVNDI LIBRI.

CAPITA TERTII LIBRI.

CAPITA QVARTI LIBRI.

CAPITA QVINTI LIBRI.

Quare

CAPITA SEXTI LIBRI.

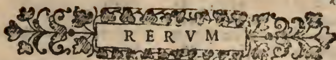
CAPITA LIBRI SEPTIMI

CAPITA LIBRI OCTAVI.

De ori-

INDICIS CAPITVM FINIS.

RERVM

AC VERBORVM TOTO HOC OPERE CONTENTORVM INDEX.

A

Breuia-

Epicuri

L

Matri-

Numæ

qua

Socrates

FINIS.

POLYDORI VIRGILII VRBINATIS DE INVENTORIBVS RERVM LIBER I.

DE PRIMA DEORVM ORIGINE & vnde Deus dictus. CAP. I.

VM terrestres olim dæmones, hoc est, aerij siue inferni spiritus, quos sacri autores huius mundi principes appellant, per simulachra mortalibus hominibus dicata, diuinationes exercerēt, & maleficis artibus sese modo bonos dæmones, modo deos cœlestes, ac nunc heroum animas, nūc alios atq; alios confingerent, tantum errorum humanis pectoribus effuderunt, vt breui tempore bonæ partis hominum mentes à cultu veri Dei prorsum auerterint. Nec per tibi mirum videatur malos dæmones suscipere personā deorum, quandoquidem ipse satanas, velut Paulus apostolus cap. xi. epistolæ posterioris ad Corinthios ait, transfiguratur in angelum lucis, hoc est, Dei, qui lux est. Quare apostoli, vt est apud Matthæum Euangelistam cap. XIIII. *cum in naui essent aduersa tēpestate in alto iactata, & IESVS super mare ambulans ad eos iret, turbati sunt arbitrantes spectrum esse, & licet sit illis ipsis locutus, Petrus tamen uisum videre se animo ducens, haud prius Christum esse credidit, quam experimento cognouit, qui eius iussu super aquam itidem ambulauit, adeo fallacias dæmonum vsitato more factas timebant. Ad rem redeo. Et quia spiritus erant tenues, sibi geniorum nomen assumebāt, quod*

genios singulis binos attribuit antiquitas, qui dæmones quoq; vocantur, nec hominibus modo, verumetiam locis et ædibus, quorum alter nobis perniciem moliretur, alter prodesse studeret. De hoc bono custode non est quod ambigatur, quando teste Matthæo cap. XVIII. Christus docet nos in angelorum tutela esse, dicẽs: Dico enim vobis, quod angeli eorum in cœlis semper vident faciem patris mei. Hunc locũ diuus Hieronimus ita explanat: Magna dignitas animarum, vt vnaquæq; habeat ab ortu in custodiam sui angelum delegatum. Item hi dæmones ostiatim domos occupabant, facileq; insinuabant se corporibus hominum, & occulte in visceribus operti, ualetudinem corrumpebãt, morbos ciebant, animos somnijs territabant, ac his malis cogebant mortales ad sua decurrere auxilia, petereq; suppliciter responsa, quibus semper ambiguos, dedita opera, addebant exitus, ne suam patefacerent ignorantiam. Sed hæc nocendi tela postremo illis adempta fuere, prout fusius explicabitur, cum de nostræ Christianæ religionis principio, & institutis differetur. Per hæc igitur maleficia dij putabantur, ita vt alij alios, sicut inferius docebimus, & deos nuncuparent, & summa religione colerent. Sic opinio de multitudine deorum, cũ à simulacris ad inuisibiles spiritus cogitatio raperet, vti uera usq; eo creuit, ut maior prope cœlitum populus, quam mortalium haberi ceperit. Vnde post innumerabiles philosophorũ de dijs vndiq; sententię confluxerunt, qui sese, abiectis omnibus publicis atq; priuatis actionibus, quærendæ ac inuestigandæ veritatis gratia, ad doctrinæ studiũ contulerunt. Thales enim Milesius, qui primus, teste M. Tullio, in primo de natura deorum volumine, de talibus rebus quæsiuit, aquam esse dixit, à qua nata sint omnia, Deum autem esse mentem, quæ ex aqua cuncta formauerit. Pythagoras definiuit Deum esse

animum per naturam rerum omnem intentum & comeantem, ex quo omnia quæ nascerentur animalia, vitam capere. Cleanthes & Anaximenes aerem Deum statuerunt. Virgilius in secundo Georgicorum:

Tum pater omnipotens fœcundis imbribus æther,
Coniugis in gremium lætæ descendit, & omnes
Magnus alit, magno commistus corpore, fœtus.

Anaxagoras Deum esse censuit infinitam mentem, quæ per seipsam moueretur. Antisthenes dixit multos esse quidem deos populares, unum tamen naturalem summæ totius artificem. Chrysippus naturalem vim diuina ratione præditam, interdum diuinam necessitatem Deum vocat. At Zeno diuinã naturalemq; legem, Xenocrates vero octo deos esse putauit. Quidam autem deos esse, aut sibi minime constare dixerunt, aut prorsus sustulerunt: nam Protagoras sese negauit omnino de dijs, quid liqueret, scire, id est, an aliqua esset diuinitas nec ne, propter quod Athenienses eum suis finibus exterminarunt. Diagoras vero atheos, item Cyrenaicus Theodorus, nullum esse omnino Deum existimarunt. Epicurus Deum quidem esse dixit, sed nihil cuiquam tribuentem, nihil gratificantem, nihil curantem. Lucretius,

Non bene pro meritis capitur, nec tangitur ira.

Item Virgilius in Damone.

Nec curare Deum credis mortalia quenquam?

Quare non temere Cicero in extremo libro de Natura deorum ait: Si talis est Deus, vt nulla gratia, nulla hominũ charitate teneatur, valeat &c. Quo fit, vt nihil ab Epicuro absurdius dici possit: si is enim talis est, vt ait, non vtiq; Deus appellandus est, sed immane monstrum: quapropter ex animis hominum radicitus religionem extraxit. Anaximandri autem, sicut testis est M. Tullius, opinio est, nati

vos esse deos longis interuallis orientes occidentesq; . De huiusmodi igitur deorum origine eatenus nobis edisserendum est, quoad ad ipsam veritatem veniamus. Aegyptij apud se deorum genus primum extitisse gloriantur, vtpote qui, sicut infra ostendemus, primi omnium, teste Diodoro Siculo, libro suarum historiarum primo, geniti, duos esse deos, & eos æternos arbitrati sunt, Solem, & Lunam: & illum quidem Osirim, hanc Isim, certa hominis ratione appellarunt. Verum Lactantius in primo diuinarum Institu. volumine, Saturnū omnium deorum parentē vocat, quod, autore Ennio in sacra historia, ex Ope Iouem, Iunonem, Neptunum, Plutonem, & Glaucam filios suscepisset, qui cum de mortalibus plurimum essent bene meriti, dij habiti sunt: Sed multi denique sunt deorum ortus, cum singuli populi, vt Perseus Zenonis auditor ait, eos à quibus magna vtilitas ad vitæ cultū esset inuenta, uel gentis & vrbis conditores, vel fœminas castitate insignes, seu viros fortissimos, etsi mortali genitos, in numero deorum habuerint, vt Aegyptij Isim, Mauri Iubam, Afri Neptunū, Macedones Gabyrium, Persæ Mithram, Rhodij & Massagetæ Solem, Pœni Vranium, Latini Faunum, Sabini Sabum, Romani Quirinum, Athenæ Mineruam, Samos Iunonem, Paphos Venerem, Delphos Apollinem, Lemnos Vulcanū, Naxos Liberum, Cretenses Iouem, Armenij Anaitidem, Babylonij & Aßyrij Belam, Berecyntes Rheam, & alij alios deniq; ex hominibus, & quod dictu post homines natos valde pudendum ac importunissimum est, ex animalibus deos fecerint, sibiq; constituerint. Hinc Græci, teste Herodoto in primo, non temere sentiebant deos ex hominibus esse ortos. Quare esset admodum difficile, deorum originem definire, cum dij ipsi præsertim vanissimi, nullumq; eorum genus non mortale fuerit, quandoquidem illi fugas, mortes,

&

& vulnera perpeßi sunt. Quanto igitur rectius est, eo oculos & orationem tendere, vbi veri Dei sedes est? quem pura, integra, incorrupta & mente & uoce venerari debemus? Quanquam de Deo loqui, & vera dicere, vt sapiẽtes aiunt, periculosum est, id quoniam oculi intueri nequeunt, cum siquidem accessu lucis, & fulgore aspectus mortalis, qui nobis diuino munere tributus est, prorsus amittitur, neq; animo, neq; vlla mentis acie concipi potest, vt probe admodum Simonides poeta sapientissimus docuit: namque cum ab eo, autore M. Tullio, tyrannus Hiero quæsisset, quid aut qualis esset Deus, deliberandi causa sibi vnum diẽ postulauit: cum idem ex eo postridie quæreret, biduum petiuit: cum sæpius duplicaret numerum dierum, admiransq; Hiero quæreret, cur ita faceret, Quia quanto, inquit, diutius considero, tanto mihi res videtur obscurior. Id quod si fecissent philosophi, qui more Andabatarum in tenebris versantes, tot deliramenta cõmentati sunt, profecto Deum creatorem suum tam impijs sententijs non offendissent. Satius enim prope est vera ignorare, quam falsa docere. Semper itaque Deus est vnus, qui, teste Macrobio, vices temporum nesciens, in vno semper quod adest, consistit æuo, & rerum omnium principium nominatur, qui apud Esaiam ait: Ego sum Deus, ante me non fuit alius, & post me non erit: cuius, ut Cicero lib. Tusculanarum 1. inquit, nulla est origo: dicente Mose, In principio creauit Deus cœlum & terram. Et diuus Hieron. epistola 4. ad Damasum scribẽs ait: Vna est Dei sola natura, quæ vera est, ad id enim quod subsistit, non habet aliunde, sed suum est. Deinde & subdit: Deus solus qui æternus est, hoc est, qui exordium non habet, essentiæ vere nomen tenet &c. De quo Virgilius, tametsi longe fuit à veritate, natura tamen ducente, ita lib. sexto Aeneidos cecinisse videtur.

Principio cœlum, ac terras, camposq; liquentes,
Lucentemq; globum lunæ, titaniaq; astra
Spiritus intus alit, totamq; infusa per artus
Mens agitat molem, & magno se corpore miscet.

Et Ouid in 1. Metamorphoseos,

Ille opifex rerũ mũdi melioris origo. *Atq; reliqua.*

Et Plato quoque, qui omniũ sapientissimus iudicatur, vnũ Deum nominat, & ab eo hũc mundum esse factum confirmat: quem, licet nobis, vt poetis, inuocandi mos nõ sit, hoc tamen de primis rerum inuentoribus opus orsis prosperos successus præstet, omnibus oramus precibus, quando Deũ dictum putant, quod omnia dat commoda hominibus: licet alij nominatum Deum velint, quod ei nihil desit, vel ἀπὸ τοῦ θεῶ, quod est video, speculor: aut ἀπὸ τοῦ δέουαι, timeo. Vtrumque diuus Ambros. probat scribens: Deus dicitur, quod spectet omnia, & timeatur a cunctis.

De initijs rerum. CAP. II.

Etsi nostri operis exordium esse videbatur, ut primũ de rerũ initijs differerẽ, deinde vero, vt deorũ originẽ traderẽ, qui ab iisdem principijs, vt ostendimus, ortũ habent, veri tamen Dei religio me mouit, fecitq;, vt ab eo qui ante omnia est, hoc opus incohare maluerim. Hoc igitur loco aliquãto rationabilius philosophorũ de rerũ primordiis sententias, donec ad veritatẽ me sensim insinuauero, percurremus. Thales itaq; Milesius vnus ex septem sapientibus, aquam, sicut supra demonstrauimus, dixit esse initium rerum, deumq; esse eam mentem, quæ ex aqua cuncta gigneret. Contra Hippasus Metapontinus, & Heraclitus Ephesius, qui propter obscuritatem scripturæ, teste diuo Hieronymo contra Iouinianum, à Græcis σκοτεινὸς, id est, tenebricosus est appellatus, omnia igne procreari censuerunt. Empedocles vero ex quatuor

tuor elementis. Hinc Lucretius,

Ex imbri, terra, atque anima nascuntur, & igne.

Anaximenes principiū aera opinatur. Metrodorus Chius sempiternum esse vniuersum dicit. Epicurus autem qui ex Democriti fontibus suos hortos irrigauit, ponit duo principia, corpus & inane: omne enim quod est, aut continet, aut continetur: corpus vult esse atomos, id est, quasdam minutissimas partes, quæ τομὴν*, idest, sectionem non recipiant. Vnde atomi dictę sunt, quas infusis per fenestram solaribus radijs, videmus. Inane vero dicit spatium, in quo sunt atomi. Ex his principiis quatuor, ignem, aerem, aquam, terram vult creari, & ex illis cetera. Ex quo Maro in Sileno ait,*

Nanq; canebat, vti magnum per inane coacta
Semina, terrarumq́;, animæq́;, marisq́; fuissent,
Et liquidi simul ignis, vt his exordia primis
Omnia, & ipse tener mundi concreuerit orbis.

De philosophorum sententiis hęc dicta sint: ea nunc quæ sacris continentur literis, prodamus, ne rationis, aut veritatis expertes esse videamur. Deus igitur ab initio, vti Moses testatur, & ex eo Iosephus in primo antiquitatum Iudaicarum plenissime edocet, ex nihilo cuncta fecit. Ioannes quoque Euangelista: Omnia per ipsum facta sunt. Id quod Lactantius Firmianus lib. Diuinarum institu. 2. perspicue demonstrat, scribens: Nemo quęrat ex quibus istæ materiis tam magna, tam mirifica opera Deus fecerit: omnia enim fecit ex nihilo. Et alibi: Deus autem facit ex eo quod nō est. Et in lib. de ira Dei: Vnus est igitur, inquit, princeps & origo rerum Deus. Et diuus Hieron. Quis dubitat Deum omnium creatorem? Idem Plato in Timæo sensit & docuit. Atque tale rerum denique omnium verum principium fuit, vnde geniti homines multa, quæ ad vsum.

vitæ pertinent, deinde adinuenerunt, de quibus cum ego scripturus sim, operæpretium me fecisse duco, primum rerum originem prodidisse, vt intelligeretur, vnde materia orta esset, ex qua homines, qui ex eo quod est faciunt, aliquid effinxerint.

De primo hominum ortu, & linguarum varietatis origine atque ibidem de prima gentium diuisione. CAP. III.

PRima hominũ origo, vt testis est Diodorus, apud præstantissimos uiros, qui de natura rerum tradiderunt, duplex fertur: quidam enim ingenitum mundum & incorruptibilem, & genus hominum sine vllo ortus principio, ab æterno fuisse opinati sunt. Cuius sententiæ, teste Censorino, fuerunt Pythagoras Samius, Archytas Tarẽtinus, Plato Atheniensis, Xenocrates, Aristoteles Stagirites, multiq; alij Peripatetici idem senserunt, dicentes, omnium quæ in sempiterno isto mundo fuerunt, & futura sunt, principium fuisse nullum, sed orbem esse quendã generantium nascentiumq;: in quo vniuscuiusq; geniti initium simul & finis esse videatur. Quidam vero mundum genitum & corruptibilem arbitrati sunt, & homines ortus initiũ tempore esse cõsecutos. Quapropter Aegyptij apud se à principio primos homines genitos esse ferunt, cũ propter soli felicitatem, aerisq; temperiem, tum propter Nilum, qui multa ob limi vbertatem generet, & suapte natura nutriat. nam eodem Diodoro autore, in Thebaidis agro mures gignuntur, quæ ex re multum stupent homines, cum priorem quorundam partem pectore tenus animatam moueri in limo videant, posteriore nondum incohoata, sed informi. Verum Psammeticho regnum adepto cũ incessisset cupiditas dignoscendi, qui reuera primi hominum extitissent, ex eo tempore didicerunt Phrygas primos fuisse, se

vero

vero secundos. Psammetichus enim, veluti libro secundo testatur Herodotus, cum haud aliter deprehendere poßet, duos pueros recens natos inter pecora educandos pastori tradidit, iubens neminem coram eis vocem edere, ne alicuius sermonem perdiscerent, vt qualis esset prima vox, quæ erumperet, intelligeretur. Pueri itaq; biennio post, passa ianua, intus enim à capris nutriebantur, ambo porrectis pastori manibus βεκὸς, id est, Becus clamitarunt, quo quidem verbo Phrygas constat panem appellare. Tali igitur modo Phrygas primos omnium natos compertum est. Ceterum magna diu inter Aegyptios & Scythas, autore Iustino libro secundo, de generis antiquitate contentio fuit, in quo certamine superatis Aegyptijs, Scythæ antiquiores uisi sunt. Aethiopes itidem ferunt primos hominum omniũ creatos esse, & eius rei coniecturam faciunt, quod non aliunde homines in eam regionem accesserint, sed in ipsa geniti merito indigetes omnium consensu appellentur, de quibus Diodorus libro quarto ita dißerit: Et equidem simile veri est, eos qui sub meridiem habitant, primos è terra fuisse hominẽs genitos: nam solis calore terram, quę humida est, arefaciente, atq; omnibus vitam dante, decẽs fuit locum soli propinquiorem primo naturam animantium tulisse. Hinc Anaximander Milesius ex aqua terraq; calefactis homines exortos esse tradit. Empedocles fere idem confirmat: ait enim membra singula ex terra quasi prægnante passim edita, deinde coisse, & effecisse solidi hominis materiam, igni simul & humori permistam. Democritus Abderites ex aqua, limoq; primum homines creatos esse dicit. Zeno autem Citteus principiũ humano generi ex nouo mundo constitutum putauit, primosque homines ex solo adminiculo diuini ignis, id est, Dei prouidentia genitos. Poetæ vero fingunt hominẽs primum aut Promethei

thei molli luto esse formatos, aut Deucalionis Pyrrhaque ex duris lapidibus natos. Virgilius,

:quo tempore primum
Deucalion vacuum lapides iactauit in orbem,
Vnde homines nati durum genus.

Verum ne huiusmodi ineptias referendo probare videamur, ea quæ sacris continentur literis, ac longe veriora sunt, aperiamus. Primus hominũ ortus apud Iudæos fuit. Deus enim diuum pater atque hominum rex, vt Poeta ait, perfecto mundo, autore Iosepho in primo antiquitatum volumine, vt etiam in veteri est instrumento, Adam primũ omnium ex limo hominem fecit, dicente etiam Ouidio,

Natus homo est, siue hunc diuino semine fecit
Ille opifex rerum, &c.

& diuo Hieronymo Epistola 49. Fabricatur homo de limo. Et alibi: Deus nos ad imaginem sui tales condidit. Quare Lactantius in 6. scienter hominem Dei simulacrum appellat. Item de opificio Dei: Vas est, inquit, quodammodo fictile, quo animus, id est, homo ipse verus continetur, & quidem non à Prometheo fictum, vt poetæ loquuntur, sed à summo illo rerum conditore & artifice Deo. Et Cicero hoc idem tradidit, quamuis expers cœlestium literarum, in primo de legibus sic scribens: Hoc *animal prouidum, sagax, multiplex, acutum, memor, plenum rationis & consilij, quem vocamus hominem, præclara quadam cõditione generatum esse à summo Deo: solus enim est ex tot animantium generibus atque naturis, particeps rationis & cogitationis, cum cetera sint omnia expertia. Adam itaque primus à Deo creatus, postquam illius mandatum fregit, vti diuo Hieronymo placet, vxori Euæ copulatus, totius futuri generis autor fuit. Idem Hieronymus: Duos homines ab exordio*

fecit

fecit Deus, ex quibus totius humani generis sylua descendit. Ita deinceps homines tanquam omnis rei expertes, nulloque subsidio fulti, duram agebant vitam: sed paulatim, quemadmodum Virgilius ait, varias vsus meditando extunderũt artes: nam multarum rerum notitia percepta, necessitate compulsi, breui tempore cęteras vitę hominum commoditates adinuenerunt. Tunc igitur variæ venere artes, quando, sicut idem poeta canit,

Labor omnia uincit
Improbus, & duris vrgens in rebus egestas.

Cæterum cum Deus, vt docuimus, hominem fecerit, illiq; in ore linguam incluserit, quæ sola animi interpres vocem motibus varijs in verba distinguit, nõ immerito quispiam mirabitur, vnde tãta homini sermonis varietas innata sit, vt quot orbis regiones sunt, tot hominum linguæ sint: cuius rei originem non prætereundam putaui. Cum enim Nemroth filius Cham, filii Noe, post diluuium homines à Dei timore aquarum vim formidantes auocare conaretur, spem suam in propria virtute ponendam ratus, turrim, velut alibi apposite dicemus, altissimam ædificandam suadebat, quam aquæ superare nõ possent. Iis itaq; iam incepto opere ita insanientibus, Deus linguam diuisit, vt per multas absonasq; voces, intelligẽtia inter se carerent. Hæc igitur tot linguarum, quibus etiam nunc homines vtuntur, varietatis origo est: autor Iosephus in primo antiquitatum. At hic non abs re videtur esse, vt aliquid dicatur de antiqua inter doctos controuersia, quærentes vtrum Romani generatim Latine loquuti sint, an duplicem habuerint linguam, quemadmodum nos & Græci ac alię gentes ad hodiernum diem habemus, qui alteram vulgarem & vernaculam, alteram Latinam & Atticam appellamus Et ne in re meo iudicio perspicua laboremus, eam ex Cicerone te-

ste locupletissimo, planam faciemus: is enim in lib. III de Oratore, ait, certam fuisse Romani generis vrbisq; propriam vocem, idq; probat exemplo Leliæ mulieris, quę ita loqueretur, vt qui eam audiret, sibi Plautum aut Neuium audire videretur. Sed vt ne quispiam putaret Læliam alteram linguam didicisse, idest, Latinam, alteram domi ab ineunte ætate patrio sermone imbibisse, paulo inferius inquit: Nemo enim vnquam est oratorẽ, quod Latine loqueretur, admiratus: si aliter, irridebant. Item de perfecto oratore: In versu quidem theatra tota exclamāt, si fuerit una syllaba aut breuior aut longior. Et lib. I. Tuscu. Frequens enim consessus theatri, in quo sunt mulierculæ & pueri, mouetur audiens tam grande carmen. hæc ille. Ex quo satis patet vnam linguam, & eam quidem Latinam, omnibus communem fuisse, quando pueri & mulierculæ Latine sciebant. Verum ille erat literarum peritus, qui verborum delectum habere, ac eum recto aurium iudicio ponderare sciuisset, id quod sine literis fieri non poterat: nam omnes Romanos Latine locutos, non item literas scisse, ex eiusdem quoque testimonio liquet, qui in Bruto T. Pomponium Atticum ita loquentem facit: Vides elocutionem emendatam Latinam, cuius penes quos laus adhuc fuit, non fuit rationis aut scientiæ, sed quasi bonæ consuetudinis. Et subijcit: T. Flamininũ, qui cum Q. Metello Consul fuit, pueri vidimus, existimabatur bene Latine, sed literas nesciebat. Est igitur quisquam, qui, si ista considerauerit à principe Latinitatis dicta, possit suspicari perinde Romanis non vnam fuisse linguam ac nobis est? Namque vt apud Romanos illi minus pure & ornate loquebantur, qui extra urbem vixissent, ita apud Latinos, partim barbaries à feris populis, qui Italiam aliquando occuparant, profecta, partim vetustas sermonem domesticum iampridẽ infuscauerat. Ad pri-

ma redeo. Idem Iosephus inde quoque factum prodit, vt post eiusmodi linguarũ discrimen, ex Noe pronepotibus, & ex iis, qui ab illis orti sunt, inter se quamprimum diuisi, alij alias terrarum oras velut in colonias profecti occuparint: atque ita secutum, vt non solum gentes populiq;, quorum conditores fuissent, ab eorum sint nominibus appellati, sed pleraq; etiam vrbes inde nominatæ. Cæterum Græci postea barbaram vocem abhorrentes, aut illã ex integro, vt idem ait, immutarunt, aut magna ex parte inuersa, vt à prisca voce multum discreparint, effecerunt. Probat tamen adhuc quędam durare, quæ veteri opinioni consentiant, id est, in Phœnicia Tyrum, Tharsum: in Cilicia Cappadoces, Paphlagonas, Pamphylios, Phryges, Palæstinos, Cilices, Sabæos, Syros: et ad meridiem Aegyptios, Lybes & Mauros. Adijcit etiã Medos, Armenios, & Iberas, quæ sane nomina sint ab ipsarum gentium conditoribus, qui iidem & Hebræi fuerunt, et ab Noe prognati. Eusebius etiam docet idem, ita Chronicorum libro scribens: Filij Noe, Sem, Cham, & Iaphet. Filij Sem Elam, unde Elamitæ: Assur, vnde Assyrij: Arphaxad, vnde Arabi: Lud, vnde Lydi: Aram, vnde Syrij. Aramei autem Syriace dicuntur filij Aram: Filij Cham, Chus, vnde Aethiopes: Mestre, vnde Aegyptij: Fursur, vnde Aethiopũ gẽs: Chanaam, Chananei. Filij autem Chus, Saba, vnde Sabæi dicti: Euilat, gens Euilea. Filius Iaphet Gomer, filius Gomer Asconez, vnde gentes Gothicæ. Hæc ille. Sicut item æquum est credere, ab illis alias nationes profectas, quæ deinde orbem ipsum multitudine oppleuerint.

De origine coniugij, & vario apud gentes vsu, & qui in propatulo pecudum more coirent, ac quis I ceret ante virum nouam inire nuptam, & ibidem de diuortij initio, ac qui in matrimonio veterum ritus. CAP. IIII.

DEus simulatque mundo cęterisq; rebus summam manum imposuerat, vt Moses tradit, postremo hominem finxit, propter quē haud dubie ipsum mundum, sicut M. Tullius in II de natura deorum probe docet, cunctaq; animalia fecerat. Vtrunq; etiam testatur Ouidius in primo Metamorphoseos dicens:

Sanctius his animal, mentisq; capacius altæ
Deerat adhuc, & quod dominari in cetera posset,
Natus homo est.

Et Cicero in primo libro de Legib. ait: Nunc quoniam hominem, quod principium reliquarum rerum esse voluit, generauit, & ornauit Deus. Et Iosephus: Deus hominem omnium dominum fecit. Plinius quoq;: Principium iure tribuetur homini, cuius causa videtur cuncta alia genuisse natura. Etenim, vti elegāter idē Cicero inquit: Quis cœlum suspicit, nisi homo? quis solem, quis astra, quis opera Dei miratur, nisi homo? terrenorum item cōmodorum in quo est dominatus, nisi in homine? nam nos terrā colimus, ex ea fructum capimus, nos nauigamus mare, nos pisces, nos volatilia, nos quadrupedes in potestate habemus. Cuncta igitur propter hominem Deus fecit, cum vsui hominū omnia cesserint. Proinde ad propagandum humanum genus, ut una non interiret ętate, necessum erat & fœminam formare, & eam deinde viro, ne more ferarum degerent, sacris quibusdam cōnubii vinculis adiungere. Quare Deus (quę finxerint fabulæ, postea subiiciam) Adam, autore Iosepho in primo antiquitatum, quem primum fecerat hominem, antequam peccaret confestim Euam ad ipsius hominis

minis exemplar confictam, matrimonio copulauit, ut duo inter se permisti sexus propagare sobolem possent, & omnem terram multitudine opplere. Diuus tamen Hieronymus in epistola ad Eustochium, de virginitate seruanda, sentire videtur id à Deo factum postquam Adam & Eua eius mandatum sunt transgressi, sic scribens: Eua in paradiso virgo fuit, post pelliceas tunicas initium sumpsit nuptiarum. Item in libro contra Iouinianum: Ac, inquit, de Adam quidem & Eua illud dicēdum, quod in paradiso ante offensam virgines fuerint, post peccatum et extra paradisum statim nuptię. Atq; hęc uera coniugii origo. Ceterum antiquitas, autore Trogo, tradidit Cecropem Atheniensium regem ante Deucalionis tempora matrimonium constituiße, propter quod hunc bifrontem prodidere. Verumenimuero haud vnum omnes matrimonii fœdus faciebant, nec uno modo seruabant: porro Numidę, Mauri, Aegyptii, Indi, Hebręi, Persę, Garamātes, Parthi, Taxili, Nasamones, & Thraces, atq; omnes pene barbari singuli pro opibus quisq; quamplurimas vxores, alii denas, alii plures habebant. Scythæ, Agathyrsi, Scoti Britannię populi, Attici, promiscuas vxores & liberos ex Platonis republica, communes habere, & more pecudum lasciue coire. Massagetę singuli singulas ducebant vxores, sed cōmuniter vtebantur, vti apud Britannos etiam, teste Cęsare, fieri consueuit. Apud Arabes, qui felicem incolunt Arabiam, consuetudo erat, vt vna omnibus consanguineis uxor esset: ex iis enim, teste Strabone lib. 16. Geographię, qui primus ingrediebatur, posito pro foribus baculo (nam baculum ex more quisque gerebat) cum ea coibat, ipsa tamen cum natu grandiore noctes agebat. Quapropter omnes omnium erant fratres. Adulter apud eos capite damnabatur, qui ex eo deprehendebatur, quod alius generis esset.

pudicitiæ redimendæ causa, locorum dominis nummum aureum penderent, id quod hodie etiam seruatur. Lydorum filiæ eatenus vulgato corpore quæstum faciebant, quoad sibi dotem comparassent, deinde nubebant. Alij demum sine coniugibus degere, vt quidam Thraces, qui Ctistæ, id est, creatores vocantur: & Esseni, tertium apud Iudæos philosophorum genus. Ex his autem in propatulo pecudum more concumbebant, Indi, Massagetæ, Nasamones, & Anthropophagi. Sane hinc videre licet, quam turpiter isti omnes libidini fræna laxarent. Sed quid mirum est gentes huiusmodi quæ lumine carebant, hoc est, Deum ignorabant, libidine flagrantes in omne nefas ruiße? nulloque discrimine, omne facinus factu, dictuue pudendum, ac fœdum edidisse? Nos igitur multo profecto ijs feliciores sumus, quibus ipse Deus, teste Hieronymo contra Iouinianum, & ad Eustochium de virginitate seruanda, illud magnum matrimonij fœdus constituit, quod nūc homines Christiana religione imbuti, vna dūtaxat vxore contenti longe mehercle sanctius seruant, atque venerantur, quam olim Hebrei, qui tametsi primi à Deo id acceperunt, vxorum tamen multitudine (plures enim, vt diximus, habebant) nōnihil obscurabant. Id tamen qua ratione apud illos factū aliquando fuerit, docebimus in quinto huius operis volumine, cum de re Christiana agetur: ibidemque declarabitur, quotus olim, ac nunc propinquitatis gradus sit nubentibus interdictus. Sed domum reuertamur. Romanorum quoque inuiolatum prorsus matrimonium fuißet, si diuortium non habuisset: quod licet in causa esset, quamobrem matronæ constantius pudicitiam tuerentur, id tamen raro vel nūquā religio sancta concedit. Primus enim Spurius Caruilius, Dionysio Halicarnasseo libro secūdo, & Plutarcho in vita Romuli, autoribus; anno vrbis conditæ D. XXVII.

M. Pomponio II. *C. Papyrio* COSS. *cum vxore sterilitatis causa diuortium fecit. Hinc sane cognoscere licet, iam inde ab initio apud Romanos fœdus matrimonij sanctissimũ fuisse, quando tandiu inuiolatũ permansit, & Sp Caruilius, qui quanquam coram Censoribus iuratus se matrimonium liberorum tantum causa colere, illud violarat, postea ob id facinus semper à populo male audiuit. Quod ex Mosis decretis tralatitium esse constat, qui primus diuortij autor fuit, vt extat in Deuter. cap. 24. Moses enim videns, autore Hieron. Iudæorum alios auaritia, alios molestia domestica, alios libidine commotos, suas vxores iniuria, & aliquando morte afficere, quo sibi integrum foret nouas ducere vxores aut ditiores, pulchriores, iunioresue, vt domesticæ quieti consuleret, facultatem illis dedit diuortii faciendi cum prioribus vxoribus: sed voluit, vt vir daret vxori ita reiectæ libellum diuortii, in quo, teste Iosepho lib. Iudaicæ antiq. 4. in hanc ferme sententiã inscriptum esset, Promitto me non repetiturum te: quo sic mulier posset cuiuis rursum nubere. Nec de ea re aliter est lege sancitum, ne fieret contra illud, Quod Deus copulauit, homo non separet. Ac ita permissu Mosis, non iussu, diuortium primum apud Iudæos factum constat. Testatur vtrumque Christus apud Matth. cap. 19. Quod Deus copulauit, homo non separet: & subiicit, Moses ad duritiam cordis vestri permisit vobis repudiare vxores vestras: ceterum ab initio non fuit sic. Ad duritiam dixit, quod sæuitiam exercuerint in vxores, quas nimis ferum ac durũ sit, non diligere. Istuc exin diuortium minime quo ad thorum respuendum Christus sanxit, si adulterii tantum causa factum esset. Atque hæc de diuortii Iudæorum Romanorumque primordio dicere habui. Sed differebant tamen, quod apud Hebræos non erat mutuum diuortii*

ius,

ius, sed soli marito fas erat ab vxore discedere: contra apud Romanos vtrique licebat id facere. Sed age iam dicamus, qui in matrimonio fuerint veterum ritus, quique adhuc durent. Apud Romanos, teste Festo, patrimi & matrimi pueri tres, id est, qui patrem & matrem haberent, nubentem ducebant, vnus qui facem ex alba spina praeferret (nam noctu, vt ait Plutarchus in problematis, nubebant) duo qui sponsam tenerent: & ea fax vel Cereris honore praeferebatur, vt quemadmodum Ceres mortales alit, quae terrae mater, ac cunctarum frugum creatrix habetur, ita noua nupta materfamilias post facta filios nutriret. Quod cum alibi hodie, tum praecipue in Anglia seruatur, vt duo pueri velut paranymphi, id est, auspices, qui olim pro nuptijs celebrandis auspicia capiebant, nubentem ad templum, vbi ei & marito sacerdos benedicat, & inde domum duo viri deducant, & tertius loco facis, vasculum aureum vel argenteum praeferat. Spicea item corona sponsa redimita caput, praesertim ruri, ducitur, vel manu gerit ipsam coronam: seu dum ingreditur domum, boni ominis causa, super eius caput iacitur triticum, quasi inde consecutura sit foecunditas. Interim autem Talassij nomen s ̨pe inuocabatur, velut virginitatis assertoris, quod ei in raptu Sabinarum, virgo obtigisset: aut quod matresfamilias sic operum & lanificij admonerentur per Talassij vocem, qui dicitur calathus ad id aptus. Inde factum quoque est, autore Plutarcho & Plinio, vt sponsae colum lana comptam cum fuso secum ferrent, quod in Venetia regione Italiae adhuc durat. Dabātur pr ̨eterea ante viri congressum ignis & aqua attingenda, quod ijs elementis purgatio fieret, sicut alio loco dicetur, per hoc significando castā ac purā futuram. Itē spons ̨e intro ductae potio factitaia porrigebatur degustāda. Ouidī Fastis:

Nec pigeat tritum niueo cum lacte papauer
Sumere, & expressis mella liquata fauis.
Cum primum cupido Venus est deducta marito,
Hoc bibat, ex illo tempore nupta fuit.

Pro his omnibus nunc Romæ mel tantum degustandum tradunt. Sic sponsa apud Anglos, postquam benedixerit sacerdos in templo, incipit bibere, sponso & reliquis astantibus idem mox facientibus. Tum supra caput hastam de gladiatoris corpore eductam ponebant, tamquam promptum violati tori supplicium, vel quod matronæ Iunonis Curetis in tutela sint, quæ ita appellabatur à ferenda hasta, quæ Sabinorum lingua curis dicitur: vel quod nuptiali iure nubens viri imperio subijciatur, qui hasta armorum & imperij summa est. Germani hunc morem nunc retinent cum primis. Fuerat insuper tam Græcis quam Romanis virginibus consuetudo fascia genitalia succingere, vsque ad diem matrimonij. Quod Homerus in Odyssea, de Tyro virgine à Neptuno compressa testatur. Et Catullus: Quod zonã soluit diu ligatam. Noua præterea nupta cinniligio præcingebatur, id vir in lecto soluebat, factũ ex lana ouis, vt cũ illa in domũ sublata, sic vir vinctus cinctusq; esset. Itẽ Romæ, autore Festo, nubentes solebant asses tris ferre, atq; vnum quem in manu tenerent, tamquã virum ementes, marito dare: alterũ quem in pede haberent, in foco larium familiarium ponere, quod hodie nonnullis in Italiæ locis seruatur: tertium in sacciperio (ita Non. Marc. appellat hoc marsupij genus) in compito vicinali resonare certo tempore solere. Sed longe alia erat coemptio, quæ fiebat cum conuenirent in manum, quam Boetius super topicis Ciceronis, refert his cerimonijs consueuisse peragi: sese enim in coemendo inuicem interrogabant: vir ita, an sibi mulier materfamilias esse vellet, illa respondebat uelle.

Item mulier interrogabat, an vir sibi paterfamilias esse vellet, ille respondebat velle. Ita mulier viri conueniebat in manum. Quo facto, inter se iunctis dextris, osculabantur, ac postremo vir sponsæ digitum annulo aureo ornabat, quasi eam sibi deuinciẽs tali insigni pignore. Vtrumque testatur Tertullianus libro de Virginibus velandis, & in Apologetico, cap. 6. De hac coemptione rei vxoriæ meminit Virgilius in illo versiculo:

Teq; sibi generum Tethys emat omnibus vndis.

Sponsa rursus domus coniugalis postes ungebat adipe suillo, quod sic ab ea mala depulsum iri ducerent. Vnde ab vngendo vxor dicta, quasi vnxor. Item non permittebatur transcendere limen, sed transportabatur, perinde quasi coacta pudicitiam amitteret. Ac non parum multa superstitionis plena alia alibi seruabantur, quæ otiosum omnino duximus commemorare.

De religionis origine, & qui colendorum deorum primi autores fuerint, & Deo vero sacrificauerint.

CAP. V.

ON dubium est, quin homines qui antea agrestem vitam sine vllo rectore viuebant, primos suos reges laudibus ac nouis honoribus vsq; eo ad cœlũ ferre cœperint, vt etiam dæmonum præstigijs adducti, veluti docuimus, deos appellarent, siue ob miram virtutem, siue, vt solet, ad adulationem præsentis fortunæ, siue ob beneficia in se collata. Ita cum ipsi reges chari essent, magnum sui posteris desiderium relinquebant. Ex quo homines eorum simulacra fingebant, vt ex imaginum contemplatione voluptatem caperent: inde & honores illis habere tanquam dijs cœperunt, virtutis præsertim acuendæ causa: nam libentius Reipublicę periculum optimus quisq;

adibat, sciens virorum fortium memoriam honore deorũ immortalium consecratum iri. Hac igitur ratione, vt diuus docet Cyprianus in libello de Idolis, paulatim vana religio esse cœpit, cum primi parentes eo ritu suos liberos, & illi suos, ac deinde omnes posteros imbuerent. Quare Iouis temporibus, autore Lactantio, lib. 2. cap. 11. primo templa constitui, & noui deorum cultus esse cœperunt, vel paulo ante: quippe fieri potest, sicut idem ait, vt vel ante, vel adhuc puero Ioue, Melissus Iouis nutritor, à quo, vt infra dicemus, colendorum deorum ritus efflu xit, colere instituerit alumni sui matrem, & auiam Tellurem, & patrem Saturnum. Sed vt ad vnguem origo constet, faciamus initium huius rei fuisse tempore Beli patris Nini, qui anno ab orbe cõdito circiter ter millesimo CLXXX. *apud Assyrios primus regnauit. Hunc Belum sibi deum nominatum Babylonij & Assyrij colebant.* Idcirco *errant, qui deorum cultus ab exordio rerum fuisse contendunt. Veri autem Dei religio non equidem aliunde manauit, nisi ab ipso Deo: etenim Deus, teste Lactantio in libro de ira Dei, religionis causa nos fecit, vt sibi nos statim geniti, iustos & debitos honores haberemus, ipsum solum veneraremur, ipsum sequeremur, in ipso denique acquiesceremus, vti est in Deuteronomij cap. 6. ita iubente Domino: Deum tuum adorabis, & illum solum coles. Ex quo, hoc vinculo pietatis obstricti & religati Deo sumus, vnde, vt eidem placet, religio nomen accepit. At Cicero in secundo de Natura deorum, à relegendo fluxisse opinatur, scribens: Qui autem omnia quæ ad cultum deorũ pertinerent, diligenter tractarent, & tamquam relegerent, hi dicti sunt religiosi, ex relegendo, &c. Sed ad deorum cultores reuertamur, de quibus magna apud autores est quæstio: nam primi omnium Aegiptij, autore Herodoto*

lib. 2.

lib. 2. & Strabone libro Geographiæ 17. dijs & aras, & simulacra, & delubra statuere, sacrificiaq; curarunt, ritusq; eos deinde peregrinis commonstrarunt. Quidam vero volunt Mercurium primum instituisse, quibus sacris dij colerentur. At alij Mennam regem, autor Diodorus lib. 1. Sed idem in quarto, Aethiopes primos Deos coluisse autumat, ita scribens: Asserunt autem deorum apud eos cultum primitus adinuentum, sacra insuper, pompas, celebritates, aliaque quibus dijs honores impenduntur, ab eis fuisse reperta. Quæ ex re ipsorum in deos pietate religioneque inter omnes vulgata, videntur Aethiopum sacra dijs admodum grata esse. Huius rei testimonium afferunt antiquissimi ac fere celeberrimi apud Græcos poetarum, qui in sua Iliade Iouem reliquosq; vna deos introducit in Aethiopiam, tum ad sacra quæ eis de more fierent, tum ad odorum suauitatem commigrantes. Aethiopes etiam dicuntur suæ erga deos pietatis præmium tulisse, quod numquam ab externis regibus subacti sint, semper enim liberi permanserunt. Verum Lactantius lib. Institut. primo, tradit Melissum Cretensiũ regẽ primũ diis sacrificasse, ac ritus nouos sacrorũq; põpas introduxisse. Huius Amalthea & Melissa filiæ fuerunt, quæ Iouem puerum caprino lacte ac melle nutrierant. Quam ob rem poetæ tradiderunt aduolasse apes, atq; os pueri melle complesse. Alij præterea alia id genus sacra apud gentes adinuenerunt, veluti Faunus in Latio, qui, eodem Lactãtio autore, Saturno auo sacra constituit. Quidam scribunt ante Faunũ imperasse Ianũ, ac deorum cultum demonstrasse. Apud Romanos Numa Pompilius nouæ religionis autor fuit, sicut Orpheus sacra liberi patris primus in Græciam introduxit, quæ Orgia vocabantur, quo nomine, teste Seruio super 4. Aeneïd. olim apud Græcos omnia sacra dicebantur, quẽ

admodum apud Latinos cerimoniȩ. Item initiandi morem atq; alia mysteria intulit, Diodorus & Lactant. autores. At Eusebius non plane hoc sentit in 10. de Euangelica prȩparatione sic scribens: Primus enim omnium ex Phœnicia, Cadmus Agenoris filius mysteria & solennitates deorum Grecię tradidit, simulacrorum consecrationes etiam & hymnos, deinde ex Thracia Orpheus. Herodotus vero lib. 2. Grȩcos omnino religionem deorū partim ab Aegyptijs, partim à Pelasgis accepisse affirmat, & Athenienses ante omnes, quando in Grȩcia Dodonęum oraculum omnium vetustissimum conditum erat. Sed apud Grœcos, sicut idē ait, Hesiodus, & Homerus deorū opifices in primis extiterūt. Cum Herodoto consentit Eusebius, qui in prȩfatione in Chronicon suum ita dicit: Cecrops Diphyes primus omniū Iouem appellauit, simulacra reperit, arā statuit, victimas immolauit, nequaquam istiusmodi rebus in Grȩcia vsquam visis. Siquidē Cecrops primus Atticȩ rex fuit, & ȩqualis Mosis. Item Orgia Thracibus, teste eodem Eusebio, Aetio adinuenit. Ac talis fuit apud gentes religionis origo. Deo autem omnipotenti, quem nos Christiani colimus, cuius nutu omnia geruntur, Cain & Abel Adam filij, autore Iosepho in primo Antiquitatū, primi sacrificarunt. E nos vero primus, vt testatur Hieronymus contra Iouinianū, & Eusebius, inuocauit nomen Domini, & sic deinceps eorum posteri nullis sacris initiati sacrificium fecere, quoad Deus sacerdotiū constituit, quod primo, teste Iosepho in 3. antiquitatum, Aaron Mosis fratri detulit. Ex quo solēne apud Hebrȩos fuit, vt nemo diuinum pontificatum gerreret, nisi Aaron genere ortus foret: ijs enim sacerdotibus tantum rem diuinam facere licebat, sicuti nunc apud nos, sacerdotes illi duntaxat illud idem factitant, qui per episcopos sacris initiantur. Sed de vera religionis ac sacerdotij initio,

tio, in quarto operis huius volumine diffusius tradetur.

Quis primus literas inuenerit, vel in Latium attulerit, & de earum numero aucto, varietate, vi, atque sono.

CAPVT VI.

Voniam solo literarũ vsu memoriæ fulcitur ęternitas, ab omniq; obliuionis iniuria res memoria dignæ vindicantur, de his ante omnia esse tractandũ ducimus, cum earum inuentio plane demonstret valde admirabilem fuisse vim iuxta ingenij atq; memoriæ in eo homine, qui primus sonos vocis, qui infiniti videbãtur, paucis eiusmodi literarũ notis terminauerit. Mercurium itaq; literas in Aegypto omnium primum reperisse testatur Diodorus libro primo, Cicero lib. de nat. deorum tertio, hunc quintum Mercurium fuisse tradit, qui literas Aegyptijs dederit. At idem Diodorus paulo inferius (de primo enim earum inuentore magnum apud idoneos autores certamen esse video) Aegyptijs literarum inuentionem attribuere videtur, ita inquiens: Asserũt Aegyptij, literas, astrorum cursus, geometriam, artesq; plurimas ab se fuisse inuentas. Nonnulli has in Aegypto inuenisse quendam nomine Menona affirmant. Sed apud eos, quod non est silentio prætereundum, animalium effigies loco literarũ erant, quippe quæ sensus mentis, sicut docebimus cum de obeliscis meminerimus, repræsentabant. Plinius autem lib. naturalis histo. 7. circa finem, ait se literas semper arbitratum esse Assyrias fuisse. Cadmum vero à Phœnicia primum in Græciam attullisse sexdecim numero, A B C D E Γ H I L M N O P R S T V. *quibus Troiano bello Palamedem adiecisse quatuor hac figura,* Θ Ξ Φ Χ. *Totidem post eum, Simonidem Melicum,* Ψ Z H Ω. *quarum vis in nostris recognoscitur. Aristoteles decem & octo priscas fuisse com-*

ſe commemorat, ΑΒΓΔΕΖΗΙΚΛΜΝΟΠΡΣΤ ΥΩ *& duas ab Epicharmo, non à Palamede additas, hoc eſt, Θ & Ρ, vel Ψ, vt Hermolaus prodit. Quidam vero aut non Cadmum literas in Græciam, ſed Phœnices, qui cum eo venerant: aut omnino non primo Cadmum, ſed multis poſt ſeculis aduexiſſe contendunt. nam Herodotus Halicarnaſſeus hiſtoriarum pater, vt aiunt Græci, lib. quinto, de Phœnicibus ita loquutur: Phœnices iſti qui cum Cadmo aduenerunt, quorum Zephyrei fuere, dum hanc regionem incolunt, cum alias multas doctrinas in Græciam introduxere, tum vero literas, quæ apud Græcos, vt mihi videtur, antea non fuerant, & primæ illæ quidem extiterunt, e quibus omnes Phœnices vtuntur. Affirmat itidem Diodorus libro ſexto, dicens: Nam qui dicunt Phœnices à Muſis perceptas literas tradidiſſe poſtmodũ Gręcis, hi ſunt qui cum Cadmo in Europam nauigarunt. Ex quo à Græcis literæ Phœniſſeæ appellatę ſunt. Hinc Luca.*

Phœnices primi, famæ ſi credimus, auſi
Manſuram rudibus vocem ſignare figuris.

At omnino Cadmum non primum ad Græcos literas portaſſe, ſed longo poſt tempore, Diodorus perſpicue demonſtrat, qui ait: cum Actinus Solis filius in Aegyptum tranſiens aſtrologiam Aegyptios docuiſſet, demum Græcia diluuio oppreſſa, plurimos homines periiſſe, literarumq; monimenta deleta fuiſſe: & eam ob cauſam, poſt multa ſecula, exiſtimatum eſſe Cadmum Agenoris filium primum literas in Græciam adduxiſſe, atque ideo Græcos quadam communi ignorantia ductos, literarum inuentionem illi acceptam retuliſſe. Ceterum Ioſephus in primo antiquitatis contra Appionem, Græcos omnino ante Homeri ætatem literis caruiſſe affirmat, inquiens: Poſtea multa quæſtio atque contentio facta eſt, vtrum literis

teris vsi sint: & magis veritas obtinuit, eo quod vsus recentium literarum illis fuisset incognitus: constat autem, quoniam apud Græcos nulla inuenitur absolute conscriptio poemate Homeri vetustior, & hunc etiam post bella Troiana fuisse manifestum est. Atqui Cicero in Bruto secus tradit, aiens: Nec dubitari debet, quin fuerint ante Homerum poetæ, quod ex eis carminibus intelligi potest, quæ apud illum & in Phæacum, & in Procorum epulis canuntur. Item Eusebius in 10. de euang. prep. ostendit scripsisse apud Græcos ante Homerum, Linum, Philamonem, Thamyram, Amphionē, Orpheum, Musæum, Demodotū, Epimenidem, Aristeum, & plerosq; alios. Alij, teste Diodoro in 4. asserūt Aethiopes literas primum reperisse, ab ijsq; Aegyptios eorū colonos exin illas accepisse, & ab his deinde reliquos. Verum Eupolemus, vt Eusebius opinatur, proculdubio veram literarum originem reddit, affirmans Mosen, qui, teste eodem Eusebio de temporibus, & in 10. de præparat. euang. longe ante Cadmū fuit, literas Iudæis primum tradidisse, & à Iudæis Phœnices accepisse, Græcos vero postremos à Phœnicibus. Idem etiā Eusebius lib. 8. & 10. pulcherrime probat. Cui opinioni congruit illud, quod ex Plinio ante retulimus, apud Syros literas repertas esse, quando Syri ipsi quoq;, teste Eusebio. Hæbrei sunt, atq; adeo Iudæa Syria est, ita Plin. lib. 5. dicente: Syria quondam terrarum maxima, & pluribus distincta nominibus: nanq; Palæstina vocabatur qua cōtingit Arabas, & Iudæa, & Cœle, dein Phœnice, &c. Sed reperimus ante diluuium Noe, apud eos omnino vsum fuisse literarum: Iosephus enim in 1. Antiq. tradit liberos Seth Adam filij, in duabus columnis, vti cum de astrologia tractabitur, subtilius dicemus, disciplinam rerum cœlestium à se primo inuentam conscripsisse. Quo apparet iam tum

literas

literas fuisse, quas fieri potuit vi aquarum deletas Mósen dein adinuenisse: quamuis ex his columnis alteram, id est, lapideam, Iosephus vsque ad ætatem suam in Syria durasse affirmet. Quapropter rectius, mea quidem sententia, Philo primam literarum inuentionem Abraham assignat, qui Mose antiquior est, nisi hoc sit potius filijs Seth attribuendũ, qui ipsum Abraham multis annis præcesserant. Hebræorum autem literę, vt idem Eusebius ait, numero vigintiduę sunt, quot idem nostrę Latinę, quę, si diuo Hieronymo credimus, nouę sunt, & ab Esdra inuentę. Illę enim in prçfatione in libros Regum ita scribit: Certumq; est Esdram scribam legisq; doctorem post captam Hierosolymam, & instaurationem templi, sub Zorobabel alias literas reperisse, quibus nunc vtimur, cum ad illud vsq; tempus ijdem Samaritanorum & Hebræorum characteres fuerint &c. Grçcas vero veteres literas fuisse easdem pene, quę nunc Latinę sunt, indicio est Delphica tabula ęnea, quę Romę in palatio Mineruę dicata, in bibliotheca conspiciebatur, Plinij, vt ipse testatur, temporibus. In Latium eas, teste Plinio & Solino, intulere Pelasgi. Quidam volunt Nicostratam Euandri Arcadis matrem Latinis primum dedisse. Dionysius in primo ait ipsos Arcades primos attulisse in Italiam, qui post Pelasgos venerant. Liuius Euandrum autorem vocat, libro ab vrbe cond. primo ita scribens: Euander tum ea profugus ex Peloponneso autoritate magis quam imperio regebat loca, venerabilis vir miraculo literarum, rei nouę inter rudes artium homines. Sentit idem Cornel. Tacitus, qui tradit Aborigines ab Euandro Arcade didicisse literas. Quod autẽ Plinius in septimo, Epigenis autoritate probare conatur ęternum literarum esse vsum, qui, veluti ex Iosephi testimonio probauimus, omnino antiquissimus est, non

est, non id plane sentit Herodotus, qui, vt supra demonstratum est, nullas literas ante Phœnices in Græcia fuisse autumat: neq; Eupolemus, aut Eusebius, qui Mosi primã literarum inuentionẽ, sicut ostendimus, assignant: neq; demum Diodorus, qui in primo inquit: Qui primi fuerint in orbe reges, nequaquam compertũ habemus, cum nulli historici eos tradant: fieri quippe non potest literas æque ac primos reges vetustas extitisse. Hæc illæ. Sero etiam in Latium venere, quod testatur Liuius ita scribens in fronte libri 6. ab vrbe condita: Tum quod paruæ & raræ per eadem tempora literæ fuere, vna custodia fidelis memoriæ rerum gestarum. Quapropter idem libro nono ait, Romanos deinde pueros non modo Græcis, sed Hetruscis quoq; literis erudiri solitos. Ex quo scire licet Hetruscos etiã suas olim habuisse literas, quas, vt nostra deniq; cetera omnia, ita tempus consumpsit, vt nunc ne nota quidem illarum cognita extet. Has autẽ literas Cornelius Tacitus libro augustæ historiæ 11. autor est Demaratũ Corinthium Hetruscos primum docuisse. Phrygibus quoq; proprias fuisse literas, testatur Cicero de nat. deorum sic scribens: Alter Hercules traditur Nilo natus Aegyptius, quem aiunt Phrygias literas conscripsisse. Atqui cum Græci ita suarum literarum numerum paulatim auxissent, sicut supra demonstrauimus, Latini quoque idem studentes, postea literas sex ad suas priscas sexdecim addiderunt, F K Q X Y Z & H, hæc tamen non est litera, sed tantum aspirationis nota. F digammon ab Aeolibus acceperũt, quod, teste Prisciano, apud antiquissimos Latinorum eandem vim atq; apud ipsos Aeoles habuit: eum enim prope sonum quem nunc habet F, significabat P, cum aspiratione, quo nos in verbis Græcis vtimur, vt Orpheus. Deinde Claudius Cæsar, prout Tacitus prodit, F loco V conso-

nanti

nantis recipiendum constituit, vt fulgus pro vulgus, fixit pro vixit. Quintilianus: Nec inutiliter, inquit, Claudius Aeolicam illam ad hos vsus F *literam adiecerat. Ita Germanum vulgus latine loquendo etiamnum pronunciat. Postremo in Latinis vocibus pro* P *et* H, *poni* F *cœptum est, vt fama, facio.* K *etiam litera à Græcis accepta, in nullis verbis apud nos boni autores vtendum putant.* Q *adiecta est, quod pinguiorem sonum edere visa est, quam c.* X *de Græcis quęsiuimus, qua tamen carere potuimus, vt ait Quintil. nā pro ea.* C *&* S, *vel* G *&* S *vtebamur, vt apecs & gregs, pro apex, & grex.* Y *&* Z *ex Græco similiter fonte manarunt, & id quidem, vt istarum literarum vsus in Græcis foret duntaxat verbis.*

De origine Grammaticæ, & quantum ualeat.

CAPVT VII.

C*Onsentaneum videtur, vt prodita literarum origine, antequam ad alia explicanda aggrediar, de Grammatices origine differam, vtpote quę pluris est, quam omnium liberalium artium scientia, quia reliquarum vnicum est fundamentū, nomenq; à literis accepit: nam* γράμμα *Græce, litera dicitur. Grammatica ipsa apud nos, teste Fabio, literatura nuncupatur, & grammatici literatores, aut literati: quamuis nonnulli, autore Trāquillo de grammatica, literatores vocēt mediocriter doctos, sicut Græci grammatistas. Est autem grammatica ars, quę in emendate loquendo scribendoq; consistit, vt literę suas custodiant voces, & velut depositū reddant legentibus, & autore Quintiliano libro primo, in duas partes diuiditur, in recte loquendi scientiā, et poetarum enarrationē. Cicero de oratore: In grammaticis poetarū pertractatio, historiarum cognitio, verborū interpretatio, & pronunciandi quidam sonus. Eius autem initiū, vt testis est Suetonius in li-*

obr

bro de grammatica, tale ferme fuit, quale habuit rhetoricæ: ex obseruatione enim eorũ quę in loquẽdo apta aut inepta erant, homines ea ipsa ad imitandum vitandumq; notantes, hanc artẽ fecerunt, veluti oratoriam: nam grammatici pariter ac oratoris scientia est, quomodo loqui deceat, vt ex Cicerone colligere licet, cũ li. 3. de Oratore ait: Atq; vt latine loquamur, non solum videndum est, vt & verba efferamus ea, quę nemo iure reprehendat, & ea sic & casibus, & temporibus, & genere, & numero conseruemus, vt ne quid perturbatum, ac discrepans, aut præposterum sit, sed etiam vocis sonus est ipse moderandus. Ista omnia grãmatica sola docet. Hanc autem, vt Laertius lib. 10. ait, Hermippus autor est Epicurum primum docuisse, cuius vim Plato primus speculatus est. Romæ vero, autore Suetonio, olim ne in vsu quidem, nedum in vllo honore fuit: inde in vrbem eius studium intulit Crates Malotes missus ad Senatum ab Attalo rege, inter secundum & tertium bellum Punicum, sub ipsam Ennij mortem. Cęterum hæc omnium artium pręclarissima est, prębet enim iter ad cęteras capeßendas. Fabius: Nec ad vllius rei summam, nisi præcedentibus initijs, perueniri potest. Et alibi: Quo minus, inquit, sunt ferendi, qui hanc artem vt tenuem ac ieiunam cauillantur, quę nisi oratoris futuri fundamenta fideliter iecerit, quicquid superstruxeris, corruet, necessaria pueris, iucunda senibus, dulcis secretorum comes, & quę vel sola omni studiorum genere plus habet operis, quam ostentationis. Hæc ille. Illud præterea quamobrem magnifieri debeat, facile docet: quia ex huiusmodi artis negligentia, in poetis, oratoribus, historicis, in arte medicinæ, in iure ciuili, ceterisque disciplinis quotidie sexcenti errores existunt, ineptissimęq; interpretationes: id quod non accideret, si grammaticam primum discerent, qui aliquando

quando essent sese ad scribendum daturi, illiue non ignorarent grammatici partes esse, vt cunctas fere calleat artes, quando apud antiquos soli grammatici omnium scriptorũ cẽsores & indices fuere, qui idcirco critici ἀπὸ τοῦ κρίνω appellati sunt. Igitur cum quis pingue quiddam latine sonare incipit, non debet ad opus aliquod scribendum aggredi prius, quam grammaticam didicerit. In hac autem olim praecelluerunt Didymus, quem Macrobius omnibus grammaticis praeponit: Antonius Enipho, cuius scholam M. Tullius post forensia negotia frequentabat: Nigidius Figulus: M. ille Varro omniũ doctissimus: M. Valerius Probus: Palamon ille arrogantissimus, multiq; deinde alij. Apud Graecos Aristarchus, Aristoteles, Theodotes.

De poeticae artis origine, & eius praestantia, ibique locus Ciceronis in Catone emendatus. CAP. VIII.

Poetica ars multis mehercle de causis reliquas antecedit disciplinas, uel quia homines nullã pene artem assequi possunt, nisi in illã diu incubuerint, vel quod sciẽtias fere, vt Strabo in primo geographię aduersus Eratosthenem pulchre demonstrat, in se continet omnes: vel demũ quod ex omnibus artibus, quae ab humani ingenij excellentia proficiscuntur, sola poetica quodam furore percipitur. Nam poetę furore afflati res omni admiratione & stupore dignas canunt, sine quo, teste Cicerone in primo de diuinatione, Democritus negabat magnos esse poetas, quippe qui, vt idem quoq; Democritus & Plato aiebant, non arte, sed natura constant, tũcq; veri vates sunt, cum insaniunt. Horatius in poetica arte:

Ingenium misera quia fortunatius arte
Credit, & excludit sanos Helicone poetas
Democritus. *Et alibi:*

Natura

Natura fieret laudabile carmen, an arte,
Quæsitum est.

Non fiunt igitur poetæ, sed nascuntur. Vnde in Bucolicis Virgilius:

Pastores hedera crescentem ornate poetam.

Quare Ouidius in III. de arte amandi dicit:

Est Deus in nobis, sunt & commercia cœli.

Et Maro diuinum vocat poetam:

Tale tuum carmen nobis diuine poeta, &c.

cum uatem esse, Dei munus sit. Sed Cicero pro Archia poeta, multo luculentissime illud quo fiat pacto, docet, dicens: Atqui sic à summis hominibus, eruditissimisq; accepimus, cæterarum rerum studia & doctrina, & præceptis, & arte constare, poetam natura ipsa valere, & mentis viribus excitari, & quasi diuino quodam spiritu afflari: quare suo iure noster ille Ennius sanctos appellat poetas, quod quasi Deorum aliquo dono atq; munere commendati nobis esse videantur. Origo autem huius artis admodum vetusta est, & teste Eusebio in 11. de præparat. Euangel. apud antiquissimos Hebræorum, qui multo ante Græcorum poetas fuere, primum floruit. Nam Moses magnus Hebræorum imperator, cum ex Aegypto eos in patriam reduceret, statim atque mare rubrum, diuinitus cedentibus aquis, transgressus est, diuino numine afflatus, autore Iosepho in 1 1. de antiquitatibus Iudæorũ, hexametrum carmen, quo Deo gratias ageret, edidit. Deinde Dauid ille diuinus Dei vates vario metro hymnos composuit. Idem Iosephus lib. 7. antiquitatum: Expeditus itaque Dauid à prælijs & periculis, cum pace iam altissima frueretur, cantica in Deum hymnosq; vario metro composuit, alios quidem trimetros, alios vero quinquemetros. hæc ille. Diuus quoque Hieronymus in præfatione in Chronicon Eusebij, longe scien-

ter id demonstrat, scribens: Denique quid psalterio canorius? quod in morem nostri Flacci & Græci Pindari, nunc iambo currit, nunc alcaico personat, nunc sapphico tumet, nunc semipede ingreditur. Quid deuteronomij & Esaię cantico pulchrius? Quid Solomone grauius? Quid perfectius Iob? quæ omnia hexametris & pentametris versibus apud suos composita decurrunt. Non immerito igitur huius artis initium Hebrais acceptum referre debemus, veluti reliquarum propemodum disciplinarum. Oracula quoque aliorum vatum versibus ędita sunt, quod Horatius in poetica dicens:

Dictæ per carmina sortes.

Verum Orpheus, autore Porphyrione, primum poeticam illustrauit, deinde Homerus et Hesiodus. Nos autē serius illam accepimus: nam Liuius Andronicus, vt M. Tullius in primo Tusculanarum, & Fabius Quintilianus in x. prodiderunt, fabulam primus dedit, Appio Claudio Cęci filio, M. Tuditano COSS. *anno ante natum Ennium, qui fuit annus ab vrbe condita quingentesimus tertiusdecimus. Cęterum ex ratione temporis inita à Liuio, ac testimonio eiusdem Ciceronis in Catone, Cum Liuij Andronici meminit, satis constat M. Sempronij Tuditani id temporis collegam fuisse C. Claudiū Centonem, licet exemplaria in Catone perperam habeant pro Centone, Cethego, non Ap. Claudium. Ac sic ratio temporis, cuius rei causa hoc loco Consulum mentio facta est, coueniet, si ita legas: sin minus, non item. Antea enim, velut idem Cicero ait, nullus honos erat poeticæ artis: quinetiam vsqueadeo probro habebatur, vt si quis, quemadmodum Gellius ex Catone, libro Noctium Atticarum x i. cap. i i. testatur, eam rem studeret, grassator vocaretur.*

De origine metri, & metrorum plura esse genera.
CAP. IX.

Vamquam nõnullis fortasse haud iniuria accusan dus videbor, quod antea de poeticæ artis initijs scripserim, quam metri originẽ traderem, ex quo illa constat; nec eo tamen quispiam mihi succenseat: rei enim dignitas in causa fuit, cur id fecerim, non valde indecens ratus de metro statim tractare. Metri itaq; origo à Deo optimo maximo est, qui hunc terrarũ orbem et omnia ab eo contenta, certa ratione quasi metro disposuit: harmo niam enim, uti Pythagoras docuit, in cælestibus terrenisq; rebus nemo hercle esse dubitat. Nam quo pacto mundus cõ sisteret, nisi certa ratione & numeris præfinitis ageretur? Omnia quoque instrumenta quibus vtimur, mensura quadam, id est, metro fiunt. Quod si hoc in cæteris rebus accidit, quanto magis in oratione, quæ cunctas complectitur? Diodorus etiam, tametsi fabulas sequitur, cum de Musarũ officio libro VI. loquitur, metri inuentionem Ioui, hoc est, Deo immortali assignat: Musis, inquit, à patre concessa est literarum inuentio, & carminum, quæ poesis appellatur, ratio. Atq; metrum à Deo initium habuit, quo apud mortales, eius vates, quos commemorauimus, diuini spiritus pleni primum vsi sunt. Sed metrorum plura sunt genera, quæ autore Seruio, vel à rebus quæ describuntur, nomina accepere, vt heroicam, quod hexametrum, licet Moses, vti dictum est, primus vsurpauerit, tamen quia Homerus, & cæteri qui deinceps secuti sunt, heroum res gestas hoc carmine scriptitarunt, heroicum nominatum est, quo etiam ante Homeri ætatem, Apollinis Pythij oracula reddi consueuerant: propter quod, vt opinor, Plin. in VII. ait: Versum heroicum Pythio oraculo debemus. Ipsa insuper oracula soluta etiam oratione, teste Strabone libro nono geogra-

phię, referebantur, id quod affirmat Cicero in secundo de diuinatione, dicens: Pręterea Pyrrhi temporibus iã Apollo versus facere desierat. Vel ab inuentoribus, vt asclepidęum: vel à pedibus, vt iambicum, quod Archilochus primus inuenit. Horatius in poetica:

Archilochum proprio rabies armauit iambo.

Vel à numero pedum, vt hexametrum & pentametrum, quæ & elegiaca dicuntur, quorum repertor, vt aiunt, ignoratur. Horatius:

Quis tamen exiguos elegos immiserit autor,
Grammatici certant, & adhuc sub iudice lis est.

Bucolicum carmen, autore Diodoro in V. Daphnis Mercurij filius excogitauit: & sic alij alia metra adinuenerunt, quæ nos impræsentia studio breuitatis omittimus, metri tantum originem prodidisse contenti.

De tragœdiæ atq; comediæ initijs. CAP. X.

INitium tragœdię & comœdiæ, teste Donato, à rebus diuinis est factum, quibus antiqui pro fructibus vota soluentes operã dabãt: nã olim incensis altaribus, & admoto hirco, id genus carminis, quod sacer chorus reddebat Libero patri, tragœdia dicebatur: autoribus enim tragicis hircus premiũ cãtus proponebãt. Horat.

Carmine qui tragico uilem certabat ob hircum.

qui Libero patri immolabatur: quia, ut ait Varro, noxium est uitibus animal. Vnde tragœdia ἀπὸ τοῦ τράγου, hoc est, ab hirco nominata est: uel, ut quibusdam placet, quod hirco donabatur eius carminis poeta: uel quod uter ex hircina pelle uini plenus pro præmio erat: uel à fæce, quia ante usum personarum ab Aeschylo repertum, mimi perunčti ora olei fæcibus fabulas agebant. Horatius in poetica:

Ignotum tragicæ genus inuenisse camœnæ
Dicitur, & plaustris uexisse poemata Thespis,

Quæ canerent, agerentq; peruncti fæcibus ora.
Post hunc personæ, pallæq; repertor honestæ
Aeschylus.

Tragœdias, autore Fabio in x. primus in lucem protulit Aeschylus, sed longe clarius illustrarunt Sophocles atque Euripides. Apud nos, autore Donato, Liuius Andronicus tragœdiam primus inuenit, in qua floruit Accius, Pacuuius, Ouidius, & Seneca. At vero nondum coactis in vrbem Atheniensibus, cum, vt testatur Varro, iuuentus Attica circum vicos, villas, pagos, & compita, festum carmen solenniter quęstus gratia cantaret, orta est comœdia, ἀπὸ τοῦ κωμάζειν, quod est lasciue agere, vel κώμος, hoc est, à comessatione, seu κώμης qui vicus est, & ᾠδῆ, cantus: quam tamen apud Græcos, vti Donatus sentit, dubium est quis inuenerit primus, apud quos, sicut infra dicemus, duplex erat, antiqua & noua. Pręcipui autem eius autores fuerunt Aristophanes, Eupolis, & Cratinus. Apud Latinos eam primus omnium, vt Liuius ab vrbe condita, & Donatus testantur, reperit Liuius Andronicus. In tragœdia autem heroes, duces, reges introducuntur, & est sermo grandiloquus. Ouidius:

Omne genus scripti grauitate tragœdia vincit.

In comœdia vero amores fere & uirginũ raptus. Tristitia tragœdię pecularis est: propter quod Euripides, petente Archelao rege vt de se tragędiã scriberet, abnuit, & precatus est, ne accideret Archelao aliquid tragœdia dignũ, quoniã sẽper infelices exitus habet, cõtra comœdia felices.

De origine Satyræ, nouæque Comœdiæ.
CAP. XI.

Atyrarũ genera duo esse manifestum est, alterũ antiquius tam à Gręcis quam à Latinis vsurpatum, quod sola carminũ uarietate constabat, co-

mædiæ pene par, nisi plus habuisset lasciuiæ. Huius satyræ scriptores fuerunt Demetrius ex Tharso, poeta satyricus, vt autor est Laertius, & Menippus seruus, sicut Apuleius & Gellius ostendunt, cuius libros M. Varro in satyris imitatus, eas Latine Menippeas appellauit. Alterum satyrarũ genus recentius maledicum, & ad carpendã hominum vitia compositũ, quod soli Latini excogitauerunt, teste Fabio Quintiliano, satyra quidem tota nostra est, quæ, autore Donato, hinc exordium sumpsit. Nam cum in veteri comœdia per priscos poetas non penitus ficta argumenta, sed res gestæ à ciuibus palam, tum eorum crebro qui gessissent nomine decanterentur: quod tunc nequaquã moribus hominum obfuit, cum pro se quisque caueret, culpa aut domestico probro ne spectaculo cæteris esset, & inde ipsi poetæ abusi licentius stylo, & passim ex libidine lædere cœpissent plures bonos, id propter, ne quispiam hominum vitia amplius nominatim carperet, lege sanxerunt. Ex huius igitur hoc pacto veteris comœdiæ interitu, Satyra, quam nostri condiderunt, initium habuit. Tunc autem poetæ nouam comœdiam inuenerunt, quæ generatim ad omnes homines, qui mediocribus agunt fortunis, pertineret, & minus amaritudinis, & eadem opera multum delectationis spectatoribus afferret: cuius Menander & Philemon autores fuere, qui omnem prioris comœdiæ acerbitatem mitigarunt. Ab illis nostri poetæ Latini, Cæcilius. Næuius, Licinius, Plautus, Terentius, atque alij antiquissimi Comici modum componendæ comœdiæ iucundæ pariter ac gratæ sumpserunt. Verum ij, si Quintiliano credimus, vix leuem Græcorum vmbram consecuti sunt, quod sermo Romanus non videatur posse recipere illam dicendi venerem, solis Atticis in hoc genere linguæ concessam. Satyra vero à satyris, vt Donato placet, qui illoti semper & petu-

& petulantes dij sunt, nomen traxit: vel à satyra cibi genere, quod, autore Festo, ex varijs rebus conditum erat. In hac Satyra, teste Quintiliano in x. primus insignem laudem adeptus est Lucillius: sed eiusdem iudicio, purus magis ac tersior fuit Horatius. Persius iuxta, quamuis uno libro, multum gloriæ promeruit. Sed in primis Iuuenalis lepidus fuit, de quo Quintilianum, cum in x. dixit, Sunt clari hodie quoque, & qui olim nominabuntur, intellexisse ferunt.

Qui primus historiam condiderit, & de eius vtilitate, aut solutam orationem inuenerit. CAP. XII.

Historia, quę tanto cæteris scriptis antecellit, quanto plura exempla rerũ complectitur diuturnitas temporis, quam hominis ętas, ad vitæ institutionẽ vtilissima censenda est, quod, vt Cicero de Oratore præclare ait, sola sit testis temporũ, lux veritatis, vita memoriæ, & magistra vitæ: multarũ enim rerum exemplis priuatos viros imperio dignos reddit, imperatores ob immortalem gloriam, ad præclara facinora impellit, milites propter laudem, quæ eos qui vitam egregie profuderint, comitatur, promptiores efficit ad pericula pro patria adeunda, improbos infamiæ metu à vitijs deterret. Hanc, ut Plinius libro VII. *ait, Cadmus Milesius omnium primus condidit: sed Iosephus in primo antiquit. volumine rectius omnino sentiens, eum apud Græcos duntaxat primum historias scripsisse tradit: nam Græci cum, vt idem inquit, heri & nudiustertius fuerint, verisimilius est, antiquissimos Hebræorum qui sacros libros scripserant (Cadmus enim Milesius, vt apud Eusebinm colligimus, in x. de præparatione Euangel. longe post Mosen fuit) historias primo condidisse: vel Aegyptiorum aut Babyloniorum sacerdotes, sicut ipse Iosephus in primo contra Appionem sen-*

tire videtur, aiens: Quoniam vero apud Aegyptios & Babylonios, ex longissimis olim temporibus, circa conscriptiones diligentia fuit, quando sacerdotibus erat iniunctum, & circa eas ipsi philosophabantur. Et deinde infert: De nostris vero progenitoribus, quia eandem quam praedicti habuerunt in conscriptionibus diligentiam, desino dicere etiam potiorem, pontificibus & prophetis hoc imperantes. Ex quo Eusebius verissime, ut mea fert opinio, hoc potius Mosi assignare videtur, in 11. de preparat. euangel. dicens: Vnde sapientissimus ille Moses, qui primus cuiusq; hominis vetustißimi vitas Hebreorum conscripsit, ciuilem atq; in actione positum viuendi modum narratione historica docuit. Verum nec illud profecto probabile videtur, quod idem Plin. in. 7. & Apuleius in Floridis tradit, Pherecydem Syrum primum solutam orationem condere instituisse, tempore Cyri regis: nanq; quis non videt hoc potius esse illis tribuendum, qui primi historias scripserint? quae, vti luce clarius est, soluta oratione conscribuntur: quando etiam Pherecydes, vt de Aegyptiorum & Babyloniorum sacerdotibus sileam, qui & ipsi longe ante Graecos historias scriptitarunt, multo posterior Mose fuit, quem ex testimonio Eusebij, primum omnium historiam condidisse diximus. Pherecydes enim Syrus, autore Eusebio de preparat. euangel. volumine 10. circiter primae olympiadis tempora floruit. A Mose autem, quemadmodum ex eodem collegimus, ad Ioathan Iudaeorum principem, cuius temporibus Olympiades coeperunt, interfuerunt anni D C C. *& circiter* L X X X V I I I. *At Strabo in primo georg. non solum Pherecydi, sed Cadmo ac Hecataeo pariter assignat, qui & ipsi Mose, vti liquido constat, posteriores fuerunt. Ex philosophis autem, Laertio Diogene autore, historias primus composuit Xenophon,*

de quo

de quo Quintilianus cum de historicis loquitur, ait: Xenophon non excidit mihi, sed inter philosophos reddedus est. In ea apud Grecos floruit Thucydides, Herodotus, Theopompus. Apud nos T. *Liuius, Chrispus Sallustius, & plerique alij.* A *principio Romani, veluti Fabius testatur, pro historijs annales pontificum habebant, in quo res gestę per annum referebantur. De historię initio hęc dicere habui, nunc de componendę regula aliquid subijciendum duximus. Prima est lex historico data, teste Cicerone de Oratore, ne quid falsi dicere audeat: deinde, ne quid ueri nō audeat, ne qua suspicio gratiæ sit in scribendo, ne qua simultatis.* I*psa autem historiæ ædificatio posita est in rebus & verbis: rerum enim ratio tam temporis ordinem quam locorum descriptionem poscit, item hominum mores, vitas, consilia, causas, dicta, facta, casus, & exitus. Verborum uero ratio orationis genus desiderat lene, fusum, ac pura illustriq; breuitate ornatum.*

De origine Rhetorices, & quibus rebus eius ratio contineatur. CAP. XIII.

On dubium est, quin geniti protinus homines ab ipsa rerum natura, hoc est, à Deo, à quo primum creati sunt, sermonem acceperint: qui mox, ut Fabius ait, sicut in medicina, cum uiderent alia salubria, alia insalubria, ex obseruatione eorū effecerunt artem: ita cum in dicendo alia vtilia, alia inutilia deprehenderent, rhetoricen constituerunt, cuius, vt Diodor. in primo, & poetæ volunt, Mercurius autor fuit. Flaccus. Horat. in carmine:

Mercurij facunde nepos Atlantis
Qui feros cultus hominum recentum
Voce formasti, &c.

Quamuis in sexto idem Diodor. sibi repugnare videatur, dicens: Vnde interpretis nomen assumpsit, non quod nominum

minum aut orationis, vt quidam tradunt, fuerit inuentor, ed quia diligentius quam ceteri mandata referebat: nisi intelligatur, vt sui moris est, alibi fabulas, alibi veritatem esse secutus. Verum Aristoteles primum Empedoclem artis inuentorem fuisse ait. Et Quintilianus idem fere sentit in tertio, sic scribens: Nam primus post eos, quos poetæ tradiderunt, mouisse aliqua circa rhetoricen, Empedocles dicitur. Hanc, autore Suetonio de claris oratoribus, constat nonnunquam Romæ prohibitam esse exerceri: sed cum paulatim deinde ipsa vtilis & honesta apparuisset, adeo multi eam præsidij causa & gloriæ expetiuere, ut nõnulli ex infima fortuna, in ordinem senatorium atque ad summos honores aspirarint. Artis autem huius scriptores antiquissimi fuerunt Corax & Thysias Siculi, quos Gorgias Leontinus eiusdem insulæ insecutus est. Sed inter ceteros, apud Græcos longe princeps fuit ille Demosthenes, sicut apud nos M. Tullius Cicero lux doctrinarum fulgentissima, ac Romanæ eloquentiæ fons vberrimus. De initio rhetorices hactenus, sed & eius vis atque facultas dicatur. Ea, autore Cicerone de Oratore, in quinque diuiditur partes: vt orator debeat primum reperire quę dicat, deinde inuenta ordine dispensare, tum ea deniq; ornare oratione, post memorię mandare, & ad extremum cum dignitate eque vt venustate agere, & agendo illud, teste Quintiliano, pręstare, vt delectet, doceat, moueat. Bonus enim orator delectat audientium animos, cum apte dicit: nam quod decet, fere prodest, atque delectat. Deinde docet, cum exponit negotium, quod in controuersiam venit, & quales sint personę, inter quas illud fit. Postremo mouet, cum iudicum affectus excitat ad fauendum miserendumue, aut tristes soluit, digna risu tempestiue interponendo, si id opus esse perspicit. Atque ijs rebus & uerbis

omnis

omnis ferme rhetorices ratio continetur. Quod autẽ Greci oratores causarum ῥήτορας, id est, rethores vocant, nos tamen ita distinguimus, vt orator sit, qui causas agit: rhetor, qui rhetoricen profitetur: declamator vero, qui siue alios docẽdi, siue se exercendi gratia, fictam causam orat.

Quis primus musicam repererit, & quantũ ea valeat ad tolerandos humanæ vitæ labores. CAP. XIIII.

Musicen antiquissimam esse, poetę clarißimi testimonio sunt: nam Orpheus & Linus ambo dijs geniti, musici insignes fuerunt, cum alter eorum rudes atq; agrestes hominum animos demulceret, cantusq; suauitate non feras modo, sed saxa etiam, vt fabulę tradunt, syluasque duceret. Horat. in poetica arte:

Syluestres homines sacer interpresq; deorum
Cedibus & victu fœdo deterruit Orpheus,
Dictus ob hoc lenire tigres, rapidosq; leones.

Virgilius in ecloga quarta:

Nõ me carminibus vincet, nec Thracius Orpheus,
Nec Linus, huic mater quãuis, atque huic pater adsit,
Orphei Calliopeia, Lino formosus Apollo.

Apud quoque eosdem autores, inter regalia conuiuia, laudes deorum atque heroum ad citharam canuntur, vt Iopas ille Virgilianus canit errantem lunam, solisque labores. Musices autem repertor, teste Plinio lib. 7. Amphion ex Antiopa, Iouis filius fuisse dicitur, propter quod poeta in bucolicis ait:

Canto, quę solitus, si quando armenta vocabat,
Amphion Dircæus in Actæo Aracyntho.

Ipse quoq; saxa mouisse fertur. Flaccus Horat. in poetica:

Dictus & Amphion Thebanę conditor vrbis
Saxa mouere sono testudinis.

Et Statius in primo Thebaidos:

Peni-

Penitusq; sequar, quo carmine muris
Iusserit Amphion Tyrios accedere montes.

Sed Græci, teste Eusebio, de præparat. euangel. lib. 2. musicæ harmoniæ inuentionem Dionysio attribuunt. Ipse vero in 10. eiusdem operis Zethum & Amphionem fratres, qui Cadmi temporibus fuerunt, musicæ repertores vocat. At Solinus huius artis studium ex Creta manasse sentit, inquiens: Studium musicum inde cœptum, cum Idæi dactyli modulos crepitu ac tinnitu æris deprehensos, in versificum ordinem transtulissent. Polybius tamen in 4. hoc Arcadum maioribus assignat, quippe qui huius rei semper studiosi fuerint. Vocum harmonias Mercurium adinuenisse, Diodorus est autor in primo. ἁρμονίαν Græci vocant, quam nos dissimilium concordiam appellamus. Verum Amphionem & cęteros posthac huius rei autores fuisse ratio poscit, cum Tubal hæbreum Lamech filium, qui multis ętatibus prçcesserat omnes illos qui musicę inuentores produntur, Iosephus in primo antiquitatum dicat musicam studiose coluisse, & psalterio citharaq; cecinisse. Hęc hactenus. Sed artis origo nihilominus in dubio versari videtur: igitur expedit, vt quęstio eiusmodi tandem aliquando plana fiat. Itaque natura iam inde à principio mortalibus musicam velut muneri dedisse videtur, quando id ad tolerandos humanę vitę labores plurimum valet. Siquidem homo statim natus cum in cunabulis vagire incipit, continuo nutriculę cantitantis voce sopitus dormitat: quippe infantes statim plorant, quod crurum brachiorumq; recte producendorum causa, fasciis colligantur, ac ita à supplicio miseram vitam viuere incipiunt. Deinde in omnibus ferme operibus modulatio aliqua rudis hominum defatigationem semper consolatur. Virgilius:

Hinc alta sub rupe canet frondator ad auras.

Sic remiges incitantur, ſic arator, auriga, mulio, longo inter laborem viamq; ſibilo reficitur. Quid? quod non modo ij, verumetiam eorum ſarcinaria iumenta eo cantu ſimul laborè leuantur. Nam aſſiduo vſu compertum eſt mulos valde delectari tintinabulorum ſonitu: quapropter muliones multijugia tintinabula ad illorum colla ſuſpendere ſolent, quo faclius ſarcinarum labores perferant, Eandem vim in cetera ſimiliter animalia muſicam habere inter omnes conſtat: ita equi in bello tubarum clangore arrecti ſtare loco neſciunt, ac iamiam in certamen ruere ardent: ita leones ſtridore ferri maxime irritantur. Sed quęſo, vnde ille auium concentus, quo omnis ager ſuo tempore reſonat? ecquis docuit luſciniam varios canendi modos? hęc enim auicula ſonum ędit perfecta muſicę ſcientia modulatum, qui nunc continuo ſpiritu trahitur in longum, nunc variatur inflexo, nunc diſtinguitur conciſo, copulatur intorto, promittitur, reuocatur, infuſcatur ex inopinato: interdum & ſecum ipſa murmurat: plenus, grauis, acutus, creber, extentus: & breuiter, audire licet omnia tam paruulis in faucibus concini, quę tot exquiſitis tibiarum tormētis, vt ait Plinius, ars hominum excogitauit. Huius harmoniæ natura magiſtra eſt, quę vel ab initio alias animantes, quibus ad ſonum quempiam vox apta eſt, muſicam docuit, quemamodum oſtendimus. Atque hęc vera artis origo. Ceterum muſicam, quam Aegyptij, vt Diodorus teſtis eſt, tamquam virorum effaminatricem prohibebant iuuenes perdiſcere, & Ephorus, autore Polybio, in procœmio ſuarum hiſtoriarum, ad deludendos ac fallendos homines inuentam tradidit, magno olim pretio eſtimatam teſtatur Fabius, qui dicit Socratem iam ſenem inſtitui lyra non erubuiſſe: & Cicero, qui libro Tuſculanarum primo ait Themiſtoclem, quod in epulis recuſaſſet lyram, eſſe habitum indocto-

indoctiorem: & Salij, apud Romanos, qui per vrbem versus canebant: sed in primis David ille magnus vates, qui diuino carmine Dei mysteria canit: illud quoq; Græcorum adagium, Indoctos à Musis atque Gratijs abesse, quod in nostris prouerbijs explanaui. Tria prçterea genera sunt, ex quibus musica constet: vnum genus est, quod instrumentis agitur, de quo infra dicetur: alterum, quod fingit carmina, ex quo vt poesis pars sit musices, necesse est: tertium, quod instrumentorum opus carmenq; dijudicat. Ex quo recte ait Cicer. de Oratore, lib. 1. musicam versari in numeris, & vocibus, & modis.

Qui primum instrumenta diuersi generis inuenerint, & ea in Latium attulerint: ac quod sit organum, & de antiquissimo tibiarum vsu in prælijs. CAP. XV.

MErcurius Maię filius lyram omnium primum ex testudine fecisse dicitur. Tradunt enim cũ aliquando Nilus suum egressus alueum totam inundasset Aegyptũ, eo postea intra suos limites regresso, varias animantes in campis relictas, inter easq; remansisse testudinẽ, & hanc cum ille inuenisset, cousumpta iã carne, sed superstitibus neruis, & percussu sonum excitasset, ad exemplum illius lyram composuisse. Horatius in primo carminum:

Te canam magni Iouis, & deorum
Nuntium, curuæq; lyræ parentem.

Cui ex neruis trium chordarum, instar trium anni temporum, autore Diodoro Siculo, tres instituit voces, acutam, grauem, & mediam: acutam ab ęstate, grauem ab hyeme, mediam à vere sumens, qua, teste Seruio super quarto Aeneidos, donauit Apollinem, accepto ab eo caduceo, de quo virgilius:

Tum virgam capit, hac animas ille euocat orco
Pallentes,

Pallentes, alias sub tristia tartara mittit.

Quidam eam non Apollini, sed Orpheo primum tradidisse ferunt, alij vero ab Apolline post Orpheo concessam volunt. Ad eam qui decantandos faciebant versus, Lyrici poetę nuncupati sunt. Reperio insuper (vt nihil quod attinet ad hanc rem, omittatur) septem in ea chordas appositas, iuxta numerum septem Atlantidum, quod Maia Mercurij mater ex illarũ numero fuisset: deinde superadditas duas, vt repræsentaretur vnum nomen Musarum. Hęc autem tantæ suauitatis fuisse perhibetur, vt arbores, saxa, feras, veluti supra dictum est, traxisse Orpheus dicatur. Mercurius pręterea, teste Plinio lib. 7. monaulum, id est, simplicem tibiam inuenit. Primus autem tibias, autore Diodoro et Eusebio, Marsias adinuenit. Plinius vero geminas illum reperisse tradit. Alij hoc Apollini assignant, sicut lyrę & fistulę inuentionem: nam simulacrum eius quod erat in Delo, habuisse dicitur in dextera quidem arcum, in lęua Gratias, quæ singulę singula musicę instrumenta manibus gerebant, vna lyram, altera tibias, quę autem media erat, fistulam tenebat. Obliquę tibię Midas in Phrygia autor fuit. Tibię primo ex gruum tibijs, vnde nomen habent, tum ex arundinibus factę sunt, cum quibus voce canere Trœzenius Dardanus instituit. Lydios modulos Amphion excogitauit, Dorios Thamyras Thrax, Phrygios Marsias Phryx, plures alios Terpander. Fistulam, vt Plinius & Seruius aiunt, Pan Deus rusticus inuenit: nam cum Syringam Arcadię nympham, autore Ouidio, in primo Metamorph. ardenter amaret, & illa fugiens ad Ladonẽ fluuium peruenisset, & fluuio impedita nõ amplius fugere posset, implorato aliarũ Nympharum auxilio, in palustres cannas mutata est: quas cũ Pan excidisset, ex ijs ad amoris solatium, primus sibi fistulam confecit. Maro in Corydone:

Pan

Pan primus calamos cera coniungere plures
Instituit.

Sunt tamen, qui hoc Apollini attribuant. Venarum pulsum in musices pedes Herophilus primus discreuit per ętatis gradus. Fistulam vero, quam Gręci syringa vocant, teste Eusebio, in 2. de prępar. Euang. Cybele inuenit. Citharę, vt Plin. placet, repertor fuit Amphion: vt alijs, Orpheus: vt alijs, Linus: vt vero Diodoro, Apollo, qui lib. 5. inquit: Apollo primum cithara simplici vsus est, Marsias vero tibijs. Sentit idem Higinius. Septem chordas addidit Terpander. Virg. in sexto.

Obloquitur numeris septem discrimina vocum.

Octauam apposuit Simonides, nonam Timotheus. Cithara sine uoce primus cecinit Thamyras, cum cantu Amphion, vt alij, Linus. Hęc ex Plinio. At cithara tamen longe ante, vti superiore capite ostendimus, Tubal Hebraeus vsus est, quam omnino ab ea dissimilem fuisse, quam illi inuenerunt, quos commemorauimus, testatur diuus Hieronymus in epistola de instrumentis musicis, ad Dardanum, aut quisquis illius autor est, quia de ea re ambigitur, scribens citharam apud Hebręos vigintiquatuor chordas habuisse, factam ad formam Δ literę. Dauid etiam ille magnus Dei vates varia instrumenta inuenit, teste Iosepho in septimo antiquitatum, qui ait: Diuersaque faciens organa docuit, ut Leuitę secundum ea Deo hymnos edicerent per sabbatorum dies, aliasq; solennitates. Organorum autem species huiusmodi est: canora cithara quidem decem chordis coaptata, & hęc cum plectro percutitur. Nabla vero duodecim sonos habēs, digitis tangitur. & reliqua. Hinc perspicere licet istiuscemodi organa à Dauid confecta diuersa fuisse à nostris, quorum nūc vsus in templis est perquam frequens: quando illa plectro pulsabantur, nostra verò inflantur

flantur follibus, vnde multis meatibus quasi cicutis imparibus vox erumpit, concentumq; efficit. Quanquam Iosephus hoc loco dicens, Diuersaq; faciens organa, videtur organum pro instrumeuto quocunque musico ponere. Idipsum sentit Augustinus, qui instrumenta musicorum cuncta speciatim excellentiora etiam organa vocat. At autor nostri organi tam concinni non proditur, cum magna eius nominis iactura, sicut in extremo tertio libro dicetur.

Sambucam item musicum instrumentum, autore Clemente, Troglodytæ Africæ, vt Solino placet, populi inuenerunt. Tubam æneam, teste Plinio, Pisæus Tyrrhenus reperit: quod Diodorus libro sexto, non Piseo tantum, sed Tyrrhenis omnibus tribuit, ita scribens: Tyrrheni pedestri quoque exercitu prævalidi tubam primam adinuenerunt, bello admodum vtilem. Non eo tamen inficias, Diodorum in Plinij sententivm ire: quandoquidem iure à Grçcis dicitur victus Hector, quamuis à solo Achille interemptus fuerit. Sentit idem Virgilius in octauo Aeneidos, dicens:

Tyrrhenusq; tubæ mugire per çthera clangor.

Verum Acron super hoc Horatianum in poetica arte,

-Post hos, insignis Homerus,
Dircæusq; mares animos in martia bella
Versibus exacuit.

tradit Dirçeum poetam primum tubam comperisse, quoniam is, vt Porphyrio dicit, primus tubç modulos dedit, hac de causa. Nam cum Lacedęmonij, autore Iustino lib. 3. bellum aduersus Messenios gererent, diuq; extraherent dubium Martis euentum, responsum acceperunt ab Apolline, si vellent vincere, Atheniensi duce vterentur: à quibus rogati Athenienses, contumeliæ causa ipsis Dircæum quendam claudum, luscum, omnique ex parte corporis de-

formem dederunt. Vsi sunt auxilio eius Lacedæmonij, quibus ille cantum monstrauit tubarum, quarum inaudito territi sono Messenij fugam fecerũt, adeptiq; sunt victoriam Lacones. Sed in codicibus Iustini inuenio Tyrtęum per t, & t in antepenultima, vt in alterutris mendum sit. Quidam etiam tubæ autorem volunt Maletum, siue Maleum dictum. Verum quid multa? cum tubæ inuentor fuerit Moses ille diuinus Hebręorum dux, dicente Iosepho in tertio antiquitatum: Adinuenit autem modum tubę ex argento factæ, quę est huiusmodi, longitudinem habens pene cubiti: est autem angusta fistula calamo capacior, prębens latitudinem quę conueniat ori, ad susceptionem spiritus, & classico sono vicina, quę Hebraica lingua vocatur Asosra. Hęc ille. Sed haud scio vnde de primis tubæ inuentoribus tanta dissensio inter scriptores orta sit: nisi intelligamus alios aliud tubarum genus, sunt enim plura genera, & alibi inuenisse. In Latium instrumenta musica, teste Dionysio Halic. Arcades primi omnium attulerunt, cum antea fistulis pastoralibus tantum vterentur. Placet insuper antiquum vsum tibiarum in prælijs ponere. Thucydides itaque autor grauissimus, tradit Lacedęmonios tibiarum modulis in pręlijs esse vsos: etenim cum paratę essent classes, & instructę acies, cœptumq; iri in hostem, tibicines inter ęxercitum positi canere incœptabant, non voluptatis causa, sed vt ęquali modulatoq; sensim ingressu conuenientes, pugnam capesserent. Cuius rei Polybius libro quarto, & Fabius in primo, Gellius itidem in primo, & Plutarchus in vita Lycurgi meminit. Hunc morem, additis tympanis, etiam nunc noster peditatus seruat. Alyattes quoq; Lydorum rex, autore Herodoto libro primo, in bello aduersus Milesios, fistulatores & fidicines concinentes habuit: sicuti memoriæ proditum est, Cretenses pręlia ingredi

gredi solitos, præcinente ac præmoderante cithara gressus. autor Gellius. At Parthos consueuisse tympanorum sonitu pugnam inire, testatur Plutarchus in vita Crassi, & Appianus Alexandrin. in libro parthico. Reliqui fere omnes, vt hodie fit, tubis in prœlio vtebantur. Vnde Virg. de Misceno tubicine inquit:

-Quo non præstantior alter
Aere ciere uiros, Martemq; accendere cantu.

De origine philosophiæ, & de duobus eius principijs, & quis primus inuenerit ethicen, & dialecticen, ac dialogos introduxerit. CAP. XVI.

PHilosophiam, quam Cicero in officiorum libris studium sapientię vocat, & in Tusculanis, virtutis indagatricem atq; vitiorum expultricem, à barbaris ad Græcos fluxisse pleriq; volunt: nam apud Persas primũ Magos eorum sapientes claruisse dicunt, apud Babylonios & Assyrios, Chaldęos: apud Indos, gymnosophistas, quorũ sectę princeps, teste Hieronymo contra Iouinianum, Buddas nuncupabatur, apud Britannos & Celtas siue Gallos, Druides: apud Phœnices, Ochum: apud Thraces, Zamolsim & Orpheum: apud Libycos, Atlantẽ: quos omnes, autore Laertio, pro sapientibus habuerunt. Aegyptij vero Nili filiũ Vulcanum fuisse dicunt, eumq; philosophię aperuisse principia. Sed idem Laertius à Gręcis philosophiam manaſse affirmat, quoniam apud eos Musęum & Linum primos fuisse sapientes ferunt. Verum, teste Eusebio, primum philosophia, sicuti reliquæ fere omnes disciplinæ, ab Hebręis originem duxit. Ex quo philosophos Græcorũ, qui Porphyrionis testimonio, amplius mille annis post Mosen fuere, Eusebius in 11. de præparatione euãgel. philosophiã à Iudęis accepisse plenissime demonstrat,

quando nec ipſius nomen philoſophiæ apud eos primum fuit, ſed deinde: nam Pythagoras omnium primus, Lactantio autore in tertio philoſophiam, id eſt, amorem ſapientiæ, & ſe philoſophum, id eſt, amatorem ſapientiæ nominauit, dicens ſolum Deum ſapientem eße: antea enim ſophia, hoc eſt, ſapientia dicta eſt, quæ nunc philoſophia vocatur: & qui hanc profitebantur, ſophi, id eſt, ſapientes vocitati ſunt. Philoſophiæ autem duo fuere principia: alterum, quod ab Anaximandro Ionicum eſt appellatum, eo quod Thales Mileſius fuerit ex Ionia, & hic Anaximandrum inſtituit: alterum vero ex Pythagora Italicum eſt dictum, quoniam eius autor Pythagoras valde multum in Italia philoſophiæ operam dedit. Euſebius in 10. de præparatione euangel. tertium addit, id eſt, Cleaticum, cuius Xenophanes Colophonius autor dicitur. Diuidunt inſuper philoſophiam, autore Cicerone de Oratore, in tres partes, in naturæ obſcuritatem, in differendi ſubtilitatem, in vitam atque mores: & primam phyſicam, alteram dialecticam, tertiam ethicam Græci vocant. Quam etiam diuiſionem Plato, vt ait Euſebius, ab Hebræis ſumpſit, ſicuti ſingula ipſius philoſophiæ præcepta. Phyſicæ proprium eſt de mundo, & de his quæ ſunt in eo differere, quam ex Ionia Athenas Archelaus primus importauit. Ethicæ vero, de vita moribuſq; tractare, quam Socrates comperit. Cicero libro quinto Tuſculanarum: Socrates autem primus philoſophiam deuocauit è cœlo, & in vrbibus collocauit, & in domos etiam introduxit, & coegit de vita & moribus, rebuſq; bonis & malis quærere. Dialectica autem ambarum partium affert rationes, quæ à Zenone Eleate initium ſumpſit. Quamuis ſecundum alios, in quinque partes diuidatur, in phyſicam, metaphyſicam, ethicam, mathematicam, & logicam. Verum nos iam fines noſtros

stros egressi sumus : non enim res definire, & de singulis planum facere, sed de earum initijs tractare, nostri tantummodo est muneris : proinde ad institutum opus redeamus. Dialogos, vti apud Laertium discimus, Plato omnium primus introduxit, vel potius maxime omnium illustrauit : nam Aristoteles libro de poetis primo illud scribendi genus inuentum tradit ab Alexameno Scyreo, Teioue.

Qui primi astrologiam adinuenerint, aut quorundam syderum cursus, & sphæram, ventorumq; rationem : atq; quot illi sint, & obseruationes syderum in nauigando. CAP. XVII.

Erra potissimum ex syderum temperatione fructus fert vberiores, vt nos in eo prouerbio demonstrauimus, Annus fructificat non tellus: hominumque natura, si Iulij Firmici, vt ita dicam, somnijs credimus, maxime syderibus subiecta est: ait enim, Luna, candidos, Saturnus nigros, Mars rubicundos gignit. Et hoc ab Aegyptijs profectum dixerim : nam Herodotus de hac religione ita scribit : Alia insuper sunt ab Aegyptijs excogitata, quis mensis diesue cuius deorum sit, & quo quis die genitus, qualia sortietur, & quam mortem obibit, & qualis existet. Chaldæi vero, teste Diodoro libro tertio, dicebant planetas plurimum conferre ad bona vel mala consequenda. Vnde Hermione apud Ouidium ita conqueritur :

Quæ mea cœlestes iniuria fecit iniquos?
Quodq; mihi miseræ sydus obesse querar?

Hinc igitur ab hominibus ex obseruatione cœlesti inuenta est astrologia, in qua cœli conuersio, ortus, obitus, motusq; syderum, arte quadam conclusus est. Hanc Aegy-

ptij, vt autor est Diodorus, à se primum repertam asserunt, alij vero à Mercurio. Sed idem libro quinto Actinum Solis filium ad eos astrologiæ notitiam traduxisse docet, id quod Clemens primum Chaldæis, dein ipsis Aegyptijs assignat. At Iosephus in primo antiquitatum perspicue demonstrat, Abraham primum Aegyptijs astrologiam inuentam à suis maioribus, vt infra dicemus, tradidisse, cum in Aegyptum ille aufugerat, & ab his eam inde simulque Chaldæis, qui huius quoque disciplinæ autores feruntur, ob iugem operam, quam obseruandis syderibus impendebant, ad Græcos fluxisse tradit, in primo contra Appionem dicens: Sed eos etiam qui de cœlestibus & diuinis primitus apud Græcos philosophati, id est, Pherecydem Syrum, & Pythagoram, & Thaletem, omnes concorditer confitentur Aegyptiorum, & Chaldæorum fuisse discipulos. Ceterum Plinius libro septimo, Atlantem Libyæ filium astrologiam inuenisse dicit. Quapropter poetæ tradiderunt hunc sustinere cœlum humeris. Virgilius in sexto:

Vbi cœlifer Atlas
Axem humero torquet stellis ardentibus aptum.

Sed idem Plinius libro 6. Ioui Belo hoc adscribit, dicens: Durat adhuc ibi Iouis Beli templum, inuentor hic fuit syderalis scientiæ. Et in 5. lib. aliter scribēs: Ipsa gens Phœnicum in gloria magna literarum inuētionis & syderum. Alij volūt Assyrios reperisse: quibus tamen Seruius super sexta ecloga Bucolicorum ait, Prometheum prius astrologiam indicasse. Verumenimuero horum quos prodidimus, postea alios alibi huius rei autores fuisse ducimus, quando à primordio statim orbis, liberi Seth, Adam primi hominis filij teste Iosepho autore sane grauissimo, in primo antiquitatum, disciplinam rerum cœlestium primum inuenerunt,

runt, qui, vt ne dilaberentur quæ reperissent, neue antequam venirent ad cognitionem, deperirent, cum prædixißet Adam rerum omnium futurum interitum, duas columnas fecerunt, ex quibus vna ex lateribus constructa erat, altera ex lapidibus, vt si lateritia ab imbribus destrueretur, lapidea permanens integram scripturam legẽtibus præberet. His igitur in columnis ea quæ ad obseruationẽ syderum pertinerent, inscripserunt. Proinde ab Hebręis ad Aegyptios, & Chaldæos, & deinde ad reliquos astrologiã manaße credere par est. At tale fuit astrologiæ artis initium. Defectus solis & lunæ primus Romani generis, teste Plin. libro secundo Sulpicius Gallus, apud Græcos Thales Milesius deprehendit: lunæ cursum, vt idem ait, Endymion. Sed defectum lunæ Plutarchus Anaxagoram primum monstrasse dicit in vita Niciæ dicens: Primus autẽ qui lunaris luminis atque vmbræ causam deprehenderit, ac literis mandare ausus sit, Anaxagoras fuit: etenim quod is antea ignotus esset, ex eo probat, quod cum Nicias male gestis rebus Siciliam deserere decreuisset, & noctu forte luna defecisset, omnes milites propter rei ignorationem, quanquam paulo ante Anaxagoras claruerat, turbati, malum aliquod sibi portendi arbitrati sunt. Veneris syderis naturam Pythagoras Samius inuestigauit: quod idem esse, quem Luciferum vocamus, qui ante matutinum tempus oritur, & vesperum, quia post solis occasum refulget, Parmenides primus animaduertiße dicitur. autor Laertius in nono. Sphæræ, teste Cicerone libro Tusculan. primo, Archimedes Syracusanus repertor fuit, quod Diogenes Musæo adscribit: Plinius vero in VII. Anaximandro, vel potius, vt est in secundo volumine, cap. VIII. Atlanti. Ventorum rationem Aeolus reperisse fertur: quod ideo proditum esse duco, quia, autore Strabone

lib. VI. & Plinio in tertio, ex fumo insularum prope Siciliam, in quibus ipse Aeolus regnauit, incolæ quinam flaturi essent venti, triduo prædicebant, vnde etiam Aeolo ventos parere existimatum est. Ventos autem nonnullis placuit esse quatuor: ab oriente æquinoctiali Solanum, à Meridie austrum, ab Occidente æquinoctiali Fauonium, a Septentrione Septentrionem, vt vnaquæq; cæli regio suũ haberet ventum: sunt enim totidem regiones, ortus, occasus, meridies, septentrio. Ortus & occasus mobilia atque varia, meridies vero septentrioq; statu perpetuo permanent. Sed qui diligentius rem hanc pertractarunt, tradiderunt ventos esse numero octo, reliquosque quatuor posuerunt, Eurum, Africum, Chorum, siue Caurum, Aquilonem: & id in primis Andronicus Cyrrhestes. Is Athenis, teste Vitruuio, locauit turrim, & in singulis lateribus imagines ipsorum ventorum exculptas, contra cuiusq; flatus, supraque metam mormoream posuit, ac in ea Tritonem æreum dextera manu virgam porrigentem, quem ita fabricatus est, vt vento circumageretur, staretq; semper contra venti flatum, virga interim ad eius venti imaginẽ versa. Est itaq; Eurus ab oriente hyberno collocatus inter Solanum & Austrum: inter Austrum & Fauonium, ab occidente hyberno, Africus: inter Fauonium & Septentrionem Chorus: inter Septentrionem & Solanum, Aquilo, à vehementi aquilæ volatu, dictus, Græce Boreas vocatur, ἀπὸ τοῦ βοᾶν, quod est clamare, quia sonoro flatu est. Igitur orientales venti tres sunt, id est, vt ab hyberno orientali incipiamus, Eurus, Solanus, quem quidam Vulturnũ nuncupant, & Aquilo: ac totidem occidentales, Africus, Fauonius, Chorus. Atque ita Eurus flat aduersus Africũ, Solanus aduersus Fauonium, Aquilo contra Chorum. Verum Fauonius clarus & saluberrimus est, quem nos à fo-

uendo

uendo nominamus, quod genitalem habeat spiritũ: à Græcis Zephyrus vocatur, quasi, ζωὴν φέρων, hoc est, vitam afferens: quemadmodum auster nebulosus & pestifer, prę sertim Romæ, qui à Græcis Notus dicitur, quibus νοτὶς humor est. Per hunc modum Andronicus Cyrrhestes ostendit, vnde certi ventorum flatus spirarent, quem nunc vbique gentium seruant, positis in summitate locorum pinnis æneis, per quas ventorum flatus indicentur. At quoniam ventus nihil aliud est, nisi aeris fluctus, & idem fluctus pro locorum natura alius alibi concitatur, idcirco factum est, vt incolæ in suis quisq; regionibus nomina aliquot ventis dederint, eosq; suos proprios habuerint, vt Scyron Atheniensium, vt Circius Narbonensis prouinciæ, vt Iapix Apuliæ ventus est, & alij aliarum regionum. Obseruationes autem sydERUM in nauigando Phœnices adinuenisse, autor est Plinius in VII. *naturalis historiæ.*

Qui primi geometriam, & arithmeticam inuenerint.
CAP. XVIII.

Ilus totius orbis fluuiorũ celeberrimus, à solstitio æstiuo, vsq; ad autumnale æquinoctiũ, vt Herodotus lib. II. *& Diodorus in primo testatur, immensa aquarum mole quotannis totam Aegyptũ exundat: ex cuius incremento Aegyptij vim aut penuriam futurarum frugum præuident. Aegyptus enim cũ Nilus in* XII. *cubitos excrescit, famem sentit: in* XIII. *etiamnum esurit:* XIIII. *cubiti hilaritatem afferunt,* XV. *securitatem,* XVI. *delitias, quod iustum fertur esse incrementum: maximum autem, ætate Claudij principis, fuit cubitorum* XVIII. *sicut minimum Pharsalico bello, veluti cædem magni Pompeij prodigio quodam auersante: autores Plinius libro* V. *& Strabo* XVII. *Cum huiusmodi itaque*

Nili inundationes limites agrorum confunderent, nunc minuendo, alias immutando, nonnumquam delendo, signa quædam, quibus proprium ab alieno discerneretur, iterum atque iterum metiri eam terram oportebat: propter quod Strabo XVII. *geograph. & Herodotus* II. *aiunt, nonnullos prodidisse geometriam ab Aegyptijs primo inuentam esse, quemadmodum arithmeticam, id est, numeralem scientiam à Phœnicibus propter mercaturas. Sed Iosephus vtrunq; Hebræis attribuere videtur, in primo antiquitatum sic scribens: Illi namq; cum essent religiosi, cū & eis pabula ad maius tempus existerent præparata, tot annorum circulis rite viuebant: deinde propter virtutes, quas iugiter perscrutabantur, id est, astrologiam & geometriam, Deus eis amplius viuendi spacium condonauit. Et deinde cum de Abraham mentionem facit, subijcit: Arithmeticam eis quoque contulit, & quæ de astrologia sunt, ipse quoque contradidit. nam ante aduentū Abraham in Aegyptum, hæc Aegyptij penitus ignorabant. Artem postea, vt M. Tullius autor est, Pythagoras multum amplificasse dicitur. Geometria, teste eodem Cicerone de oratore, versatur in lineamentis, in formis, in interuallis, in magnitudinibus: quæ ita sub se continet geographiam, quæ situm orbis pingit. in qua floruit Strabo tempore Tiberij Cæsaris, & Ptolemæus, Traiani & Antonini Imperatorum principatu. Apud nos Plinius absolutissime de hac re tractauit, & Solinus in collectaneis.*

Quis

Quis primus repererit pondera, & mensuras, ac numeros, & de vario apud gentes numerandorum annorum modo.
CAP. XIX.

Idetur omnino locus exigere, vt antequam hinc digrediamur, quis pōdera & mēsuras ac numeros repererit, indicemus, cū præsertim geometriæ atq; arithmeticæ partes sint, scriptoresq; de hac re nō plane inter se cōsentiāt. Eutropius itaq; statim in principio primi libri, Sidonium mensuras & pondera eo tempore inuenisse tradit, quo apud Albanos Procas, apud Iudæos Aza, apud Hierosolymos Hieroboam regnauit. Alij secundum Mercurium ex Creta Iouis filium, comperisse volunt. At Plinius lib. VII. *in primis hoc Phidoni Argiuo, vel, vt Gellio placet, Palamedi assignat. Strabo autem libro* V. *Phędonem Elidensem reperisse affirmat. Ex quo ita intelligendum puto, vt alij alijs primum mensuras & pondera inuenerint: velut Diogenes Laertius libro* IX. *affirmat, Pythagoram primum adinuenisse Gręcis: & Iosephus primo Antiquitat. dicit, Cain Adam filium mortalium omnium, vt credere conuenit, primum hæc constituisse. Numerorum autem repertorem sunt qui dicant Samium Pythagoram: alij non hunc, sed alium Pythagoram Rhegynum sculptorem: alij vero Mercurium: Liuius dicit numerum putari inuentum Mineruæ. Modus numerandi annos apud Græcos per Olympiades fuit, qui aut per notas suarum literarum numerum notabant. Apud Romanos primum per lustrum, quod quinto quoque anno claudebatur, de quo fusius libro proximo, cap.* IIII. *dicemus: deinde per clauos, qui idcirco annales vocabantur, aut per Consules, id fiebat. Claui enim in pariete ædis Iouis ea parte quæ erat templum Mineruæ, in singulos annos figebantur,*

gebantur, vt per eos numerus annorum colligeretur. Sane lex priscis literis ac verbis scripta erat, vt qui Prætor maximus esset, Idibus Septembris clauum pangeret: nam quia raræ per ea tempora literæ erant, notæ numeri annorum claui fuere. Mineruæ autem templo ea lex dicata erat, quod numerus eius deæ inuentum sit. Volsinij quoque clauos numerorum indices habuere fixos in templo Nortiæ hetruscæ deæ. Postea Consules id officium fecere, & postremo solenne claui figendi ad Dictatores translatum est. At more intermisso, cum post longum tempus pestilentia laboraretur, & seniorum memoria repetitum foret, aliquando eum morbum sedatum fuisse, ob clauum à Dictatore fixum, eius rei causa Lucius Manlius Dictator dictus est, qui T. Pinnarium magistrum æquitum dixit. Bella scilicet placatio, vel potius puerorum certamen, qui ita solent ludere. Ecquid religionis cultusue in eo pangendo clauo esse potuit, qui parietem templi magis aperiebat, quam claudebat? Sed ea erat illius tempotis calamitas, cum nondum ad Romanos peruenisset Dei optimi maximi cognitio. Nos similiter his septem literis, C I D L M V X, *numerum notamus: vel alijs notis,* 1 2 3 4 5 6 7 8 9. *satis omnibus cognitis, vt nihil sit, quod reliquas ponamus, earumue rationem explicemus.*

Quis primus medicinam inuenerit, & in quot ea diuisa sit partes, ac apud quos olim non fuerit medicorum vsus. CAP. XX.

MEdicina, quę suis remedijs haud dubie mortalibus inter tot morborum vndique erumpentium genera versantibus, magno vbique præsidio prę stoque est, dijs primum inuentores suos non sine veri Dei iniuria

iniuria, assignauit, & cœlo dicauit. Ipsaque ab oraculis multifariam petita est. Hanc enim, teste Diodoro, volunt Mercurium apud Aegyptios primum inuenisse: secundum vero veteres, Apis Aegyptiorum rex reperit, quod alij, autore Plinio libro septimo, Arabo Apollinis & Babylonis filio tribuunt, alij vero ipsi Apollini. Vnde ad Daphnen virginem apud Ouidiũ libro primo metamorphoseos dicit.

Inuentum medicina meum est, opiferq; per orbem
Dicor. *Et Oenone apud eundem:*

Ipse repertor opis uaccas pauisse Pheræas Fertur. *Macrobius in primo Saturnalium, huius rei veram reddens rationem, de Apolline ait: Hinc est, quod eidem attribuitur medendi potestas, quia temperatus Solis calor morborum omnium fuga est. Clemens autem Aegyptijs omnino adscribit, eius vero amplificationem Aesculapio primo Apollinis filio. Meruit & in ea arte laudem tertius Aesculapius Arsippi & Arsinoæ filius, qui præter cetera primus, teste Cicerone de natura Deorum, dentis euulsionem, ac purgationem alui inuenisse fertur. Hanc tamen quisquis primitus inuenerit, hoc quippe pacto excogitasse fertur. Nam cum homines, vt Fabio Quintiliano placet, sicut antea diximus, ex obseruatione rerum, ea quæ salubria aut insalubria visa sunt, probe notassent, huiuscemodi artem corpora curandi gratia confecerunt. Atqui Cornelius Celsus inuentionem artis scienter ponit libro primo scribens: Sæpe causa apparet, utputa lippitudinis, uulneris, neque ex his patet medicina: quod si scientiam non subijcit euidens causa, multo minus ea potest subijcere quæ in dubio est. Cum igitur illa incerta incomprehensibilisq; sit, à certis potius & exploratis petendum est præsidium, id est, ab his quæ in ipsis curationibus experientia docuit, sicut in cæteris omnibus artibus: nam*

postea similitudo proficeret, exscripsisse ea traditur, & ita ex his hanc artem excerpsisse, qui, teste Plin. li. 36. primus medendi præcepta longe post hominum memoriam clarissime condidit. Romam constat primum ex medicis venisse Peloponnensem Archagathum Lysaniæ filium, L. Aemilio Paulo, M. Liuio COSS. *anno vrbis* DXXXV. *eiq; ius quiritum datum, & tabernam in compito Acilio emptam. Is primo vulnerarius, inde ob secandi vrendiq; sæuitiam, carnifex appellatus fuit: & cum alij accurrerent Græculi medici, idemq; facerent, omnes simul cum sua medicina in tędium venerunt. Quare à M. Catone Censorio reprobati, vrbe & Italia pulsi sunt, de quibus ipse Cato ad filium in hunc modum scripsit: Dicam de istis alio loco Marce fili, quid Athenis exquisitum habeam, & quod bonum sit illorum literas aspicere, non perdiscere. Vincam nequissimum & indocile genus illorum, & hoc puta uatem dixisse. Quandocunq; ista gens suas literas dabit, omnia corrumpet, tunc etiam magis, si medicos suos huc mittet. Iurarunt inter se, barbaros necare omnes medicina, sed hoc ipsum mercede faciunt, vt fides his sit, et facile disperdant. Nos quoq; dictitant barbaros et spurios, nosq; magis quam alios opicos appellatione fœdant. Plin. etiam de huiusmodi carnificibus (sunt enim & medici peritissimi, vnicum profecto aduersus tot morborum genera, hominibus subsidium) in fronte* XXIX. *libri ait: Nec dubium est, omnes istos famam nouitate aliqua aucupantes, animas statim nostras negotiari. Hinc illę circa ęgros miserę sententiarum concertationes, nullo idem censente, ne videatur assertio alterius. Hinc illa infelicis monumenti inscriptio, Turba se medicorum perisse. Et paulo inferius subdit: Nulla pręterea lex, quę puniat inscitiam capitalem, nullum exemplum vindictæ, discunt periculis nostris,*

& expe-

& experimenta per mortes agunt, medicoq; tantum hominem occidisse, summa impunitas est, &c.. Atqui sapienter Babylonij factitabant, qui, teste Herodoto lib. 1. & Strabone in XVI. geogra. medicis non vtebantur, sed ęgrotos in forum efferebant, vt viri qui eos adirent, consulerent, hortarenturq; ad ea, quę ipsi faciendo effugissent similem morbum, aut alium nouissent effugisse, nec fas erat quempiam ægrotum silentio præterire. Idem factitabant Bastetani homines montani, qui id Hispaniæ latus incolunt, quod ad Aquilonem spectat, & Aegyptij. Ex quo Strabo lib. III. geograph. cum de Lusitanis meminit, Bastetani, inquit, ægrotos vetusto ritu Aegyptiorum, in plateis deponunt, vt qui eo morbi genere tentati sunt, commonefacere eos valeant. Quamquam non eundem semper ritū Aegyptijs fuisse, Herodotus docet lib. II. ita scribēs: Iam vero medicina apud eos hunc in modū distributa est, vt singulorum morborū singuli sint medici, non plurium. Itaq; omnia referta sunt medicis: alij enim sunt oculis curandis cōstituti, alij capiti, alij dentibus, alij alui partibus, alij morbis occultis. In medicina uero deinde quamplurimi floruerūt, & in ijs Cassius Calpitanus, Aruncius Rubrius, Antonius Musa Augusto Cæsari chariß. Galenus tempore Antonij Pij, & non longe post Auicenna.

De herbariæ, & medicamentariæ, atque melleæ medicinæ inuentoribus, & quæ homines ab animalibus remedia didicerint. CAP. XXI.

On dubium est, quin natura herbas aut salutis aut voluptatis gratia, vt multis constat exemplis, genuerit: nā Xanthus historiarum autor, teste Plinio lib. XXV. *tradit occisum draconis catulum reuocatū ad vitam à parente, herba, quam Balin vocant. Picus itidem auis*

auis, adactum eius cauernis cuneum, admota quadam herba, exilire cogit. Quinimo Indorum quidam, ait Herodotus libro II. herba tantum uictitant. Appianus etiam Alexand. scribit, Parthos ab Antonio fugatos cum fame premerentur, in quandam herbam incidisse, quam qui comederent, nihil aliarum rerum reminiscerentur, aut intelligerent, nisi quod lapides continuo effoderent, quasi quidpiam magni operis facturi, & sic debacchati bilem demum euomentes interirent. Quid demum plura? nihil non herbarum vi effici posset, si plurimarum vires non ignorarentur. Hec itaque, teste Plinio, erat antiqua medicina, cuius, idem testis in VII. repertor fuit Chiron Centaurorum iustissimus, Saturni ex Phyllira filius, qui & medicamentariam medicinam ad vulnera aut vlcera & huiusmodi curanda inuenit, quam tamen alij Apollini assignant. Ex quo ipse apud Ouidium dicit:

-Herbarum subiecta potentia nobis.

Alij vero Aesculapio eius filio, quem Ouidius in II. Metamorph. dicit medicinam hanc à Chirone didicisse, cum illi nutriendum Apollo pater tradidisset. Alij demum Samothracum filijs, teste Eusebio, adscribunt. Verum Chironem ideo fortasse dixerunt hanc primum comperisse, quia, vt Plin. ait lib. XXV. cap. IIII. herbam Centauream reperit, qua, sicut idem testatur, curatus dicitur à vulnere pedis, inflicto ex lapsu improuiso sagitte Herculis ex suis manibus, illite veneno hydre. Nam Chiron cum attrectaret arma Herculis, quem receperat hospitio, sagitta in eius pedem decidit. Ouidius in quinto Fastorum:

Dumq; senex tractat squallentia tela venenis,
Excidit, & læuo fixa sagitta pede. *Ouidius tamen eum ex hoc vulnere perisse sentit, ita scribens:*

Nona dies aderat, cum tu iustissime Chiron

Bis septem stellis corpore cinctus eras.

At medicamentorum quibus morbi curantur, vsum Celsus in principio libri quinti dicit antiquissimum esse: autorem tamen non ponit, sed tradit Asclepiadem medicum peritissimum magna ex parte eum vsum sustulisse, quod omnia medicamina & mali succi sint, & stomachum lædant: & definit omnes medicinæ partes ita innexas esse, vt separari nequeant, ac ideo medicinam, quæ victu curat, aliquando adhibere medicamentum, & eam quæ medicaminibus purgat, adhibere rationem victus, atque hoc pacto sanitatem aut conseruari, amissam ue recuperari. Ad herbas reuertor. Et sic alij alias herbas inuenerunt, ut Mercurius moly, Achilles achilleam, Aesculapius panacem, compluresq; alias, quod admodum longum esset, minimeq; necessarium persequi, cum præsertim Plinius illud ipsum disertissime prodat. Medicinam uero ex melle, teste Plinio, Sol Oceani filius inuenit. Animalia præterea quædam (mirum quàm multa à bestijs homo didicerit) nonnullas herbas atq; remedia commostrarunt, quæ homini postea usui forent: nam dictamum herbam ad extrahendas sagittas vtilem, cerui hominibus monstrauere, percussi eo telo, pastuq; eius herbæ eiecto, id quod Cicero in secundo de natura Deorum feris capris adscribit. Iidem cerui percussi à phalangio, quod est aranei genus, aut aliquod simile, cancros edendo sibi medentur. Chelidoniam uisui saluberrimam hirundines docuere, vexatis pullorum oculis illa medentes, id quod Cornelius Celsus libro VI. naturæ eius auis, non herbæ assignat, ita scribens: Si extrinsecus ictus oculum lædat, vt sanguis in eo suffundatur, nihil commodius est, quàm sanguine vel columbæ, vel palumbi, uel hirundinis inungere. Neque id sine causa fit, cum horum acies extrinsecus læsa, interposito tempore in antiquum

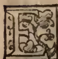
statum

ſtatum redeat, celeberrimeq; hirundinis Vnde etiam locus fabulæ factus eſt, per parentes id herba reſtitui, quod per ſe ſaneſcit. Teſtudo cunillæ, quã bubulam vocant, paſtu vires contra ſerpentes refouet. Hedera apri in morbis ſibi medentur. Ab hippopotamo, id eſt, ab equo quaſi fluuiatili (eſt enim animal in Nilo) medici mittere in morbis ſanguinem, quod phlebotomare vocant, didicerunt: aſsidua nanque is ſatietate grauedinoſus factus exit in littus, recentes harundinum cæſuras perſpeculaturus, atque vbi acutiſsimum videt ſtipitem, imprimens corpus, venã quandam in crure vulnerat, atque ita profluuio ſanguinis morbidum corpus exonerat, plagam vero rurſus limo obducit. Simile quiddam & auis in eadem Aegypto monſtrauit, quæ vocatur Ibis, ciconiæ fere ſimilis & ipſa quoque ſerpentum pernicies. Hæc roſtri aduncitate per eam partem ſe perluit, qua reddi ciborum onera conſueuere. Hinc clyſteris vſum medici primum didicerunt. Muſtela in anguium venatu ruta ſibi ſalutem quærit, Ciconia origano. De herbis autem primus omnium quos memoria nouit, Orpheus accuratiſsime ſcripſit: poſt eum Muſæus, etſi per idem temporis ambo fuiſſe dicuntur, necnon & Dioſcorides. Apud nos primum M. Cato, deinde Pompeius Leneus Magni Pompeij libertus, qui exemplaria Mithridatis Regis de vi herbarum, iuſſu Magni Pompeij, omnia, regia præda potiti, in noſtrum ſermonem tranſtulit. Quo primum tempore Plinius ſe animaduertiſſe ait hanc ſcientiam ad Romanos perueniſſe.

Quis primus magicam artem inuenerit, & à quibus celebrata: & quis modum effugandi dæmones, aut incantationes ediderit quibus morbi sedarentur.

CAP. XXII.

Xigit locus, vt de origine magicę artis prius dicatur, quam libri finem faciamus, quandoquidē natam primum à medicina nemo dubitat. Hęc itaq; à Zoroastre in Perside, autore Plin. lib. XXX. *vt inter autores conuenit, ortum habuisse fertur. Iustinus in principio suę epitomes, hunc Zoroastrē, qui magicam artem reperit, Bactrianorum regē fuisse dicit, qui, teste Eusebio de temporibus, & in* X. *de pręparat. Euangel. plus* DCCC. *fere annis ante Troiana tempora fuit, quo etiam tempore Abraham & Ninus fuerunt, cum ageretur annus ab vrbe condita, ter millesimus ac* CLXXXV. *At annos deinde post* DCCC. *& circiter* X V. *Troia à Gręcis capta est, qui fuit annus orbis conditi quater millesimus. Lactantius autem & Eusebius, malos dæmones hanc simul cum ceteris improbis artibus inuenisse tradunt: quam omnium artium fraudulentissimam Plinius esse asserit, miraturq; quo modo multis seculis in toto terrarum orbe valuerit: atque id ob eam causam euenisse putat, quod sola artium treis alias imperiosissimas humanæ mentis complexa, in se vnam redegerit. Quippe à medicina primo, vt dictum est, manauit, ac specie salutari irrepsit sanctior quam medicina: ita desyderatißimis promissis addidit vires religionis, ad quam maxime alligantur hominem mentes: post hęc miscuit mathematicas artes, nullo non auido de se futura sciendi, atque ea è cœlo verissime peti credente. Ita possessis hominum sensibus, triplici vinculo eo vsque adoleuit, vt in magna humanarum gentium parte plurimum valuerit, magnamq; vim, vti poetę testimonio sunt, semper habuerit. Nam Virgilius in Damone de Circe ait:*

Car-

Carminibus Circe ſocios mutauit Vlyſsis.

Et quemadmodum fruges alio pellicerentur, *Idem:*

Atque ſatas alio vidi traducere meſſes.

Quinetiam elementa quoq; concuti, & mentes hominum turbari, & ſine vllo veneni hauſtu, ſola carminis violentia homines interimi putarunt. Maro:

Carmina vel cælo poſſunt deducere lunam. *Item:*
Frigidus in pratis cantando rumpitur anguis.

Et Ouidius de ſine titulo:

Carmine læſa Ceres ſterilem vaneſcit in herbam,
Deficiunt læſi carmine fontis aquæ. *Lucanus:*
Mens hauſti nulla ſanie polluta veneni,
Incantata perit.

Huius autem veneficij, quamuis per totum orbem terrarum peruaſerit, Lucano in ſexto Pharſaliæ, & Apuleio de magia libro primo & ſecundo, & Plinio in XXX. *autoribus, Theſſaliam in primis infamia flagraſſe conſtat. Extabant etiam ætate Plinij, vt ipſe teſtis eſt, eius veſtigia apud Italicas gentes in* XII. *tabulis. Circe etiam Circeum montem habitans iuxta Caietam, ex ea arte mirandos oſtendit euentus. Ac tale eſt magię inuentum. De hac quis ſcripſerit, non plane compertum habemus. Plinius libro triceſimo dicit Hoſtanem de ea primum commentatum eſſe: atque Pythagoram, Empedoclem, Democritum, & Platonem ad hanc diſcendam nauigaſſe, hanc reuerſos prædicaſſe, & in arcanis habuiſſe, ſed præſertim Democritum: vnde magiam Democrito, medicinam eadem ætate Hippocrate illuſtrante, floruiſſe approbat, circiter* CCC. *vrbis annum. Idem Plinius in hac parte longe poſt homines natos haud modeſtiſſimus, Eſt & alia, inquit, magicę factio, à Moſę etiãnũ et Iochobel Iudęis pendẽs. Fuit autẽ Iochobel ipſius Moſis mater. Ceterum ex Plinij ore piaculum illud*

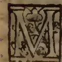
idcirco, vt arbitror, temere prodijt, quoniã cũ Deus signa quedã edidisset, quibus Hebraicus populus facile crederet Mosen sibi ab ipso ducẽ esse cõstitutũ, rex Pharao (sic .n. Aegyptij patria lingua, teste Iosepho in octauo Antiquitatũ, regẽ nominãnt) hæc tanquã vana deridẽs, iussit Aegyptiorũ sacerdotes eadẽ facere, qui statim virgas in draconem uerterũt. At Moses, ut humanis diuina multo maiora esse demõstraret, uirgã in terrã proiecit, quæ in colubrũ versa, Aegyptiorum virgas in draconem translatas repente vorauit. Autor Iosephus in secundo de Iudæorum antiquitatibus, & Eusebius libro nono, de præparatione Euangelica. Cum Moses igitur hæc & plura alia diuinitus ageret, homines qui magis falsis quam veris inhærẽt, magica arte fieri putabant. Modũ autem effugandi dæmones, quibus sæpe corpora humana vexantur, & incantationes quibus morbi sedari solent, Salomon rex primus docuit, dicente Iosepho in octauo antiquitatum: Præstitit autẽ Deus etiam ei, ut contra dæmones, artem ad vtilitatẽ hominum edisceret, & incantationes instituit, quibus ægritudines soleant mitigari: modum etiam coniurationum, quibus obstricti dæmones ne denuo redeant, effugantur, inuenit. Et quonam pacto huiusmodi dæmones expellerentur, perspicue demonstrat: Vidi etenim, inquit, quendam Eleazarum de gente nostra, præsente Vespasiano, & eius filijs, & tribunis, alioq; simul exercitu, curantem eos qui à dæmonibus uexabantur. Modus autem medicinæ fuit huiusmodi. Intulit naribus eius, qui à dæmone vexabatur, annulum habentem subter signaculum radicem à Salomone monstratam, deinde dæmonem per nares odorantis abstraxit, & repente cecidit homo, postea coniurauit eum, iuramentum obijciens Salomonis, ne ad eum denuo remearet, id est, cantica, quæ ille cõposuit, super eum dicenda volens, &c.

Hodie

Hodie etiam sacerdotes nostri, uti videmus, sacris quibusdam verbis dæmones ex humanis corporibus exire cogũt, & quibus benedicũt ægrotis, ij vt plurimum belle habẽt. Quã sane potestatẽ CHRISTVS *saluator noster apostolis dedit, cum apud Marcum euangelistam dixit: Ite in mundũ vniuersum, & prædicate euangelium omni creaturæ. Qui crediderit, & baptizatus fuerit, saluus erit: qui vero non crediderit, cõdemnabitur. Signa autẽ eos qui crediderint, hæc sequẽtur. Per nomen meũ dæmonia eijcient, linguis loquentur nouis, & si quid mortiferũ biberint, non nocebit eis: super ægrotos manus imponẽt, & bene habebunt. Hæc autẽ mihi hoc loco potissimũ cõmemorare placuit, quo legẽtes facile intelligerẽt, diuina verba lõge quã dæmones aut artem magicam, vim maiorem habere.*

De origine necromantiæ, pyromantiæ aeromantiæ, hydromantiæ, geomantiæ, & chiromantiæ.

CAP. XXIII.

Magi, qui Persica lingua sapientes appellantur, apud Persas potissimũ, teste Laertio, deorũ cultui vacabãt, precãdo illis vota et sacrificia faciebant, de eorũ substantia, id est, vi ac natura, & genealogia disserebant, vitã in primis frugaliter viuẽtes. Sed vsq; eo aucta est eorũ vanitas, vt nõ solum obseruatione syderum futura prędicere, verum artibus quibusdam veritatis vmbras habentibus, & rerum ac verborum maleficijs, & scire se omnia & facere posse profiterentur. Ab his igitur sex magices artis species fluxerunt, necromantia, pyromantia, aëromantia, hydromantia, geomantia, atque chiromantia: quamuis M. Varro lib. 7. diuinarum rerum, illas priores quatuor tantum assignauerit. Est autem necromantia, diuinatio per cadauera, vt mortuus apud Luca. in sexto suscitatus, euentum belli Pharsalici Sexto Pompeio

prędixit. Pyromantiam uocant, qua per ignem diuinatur, dum inspicimus, quid fulgur, quid fulmen, quidue ignea vis significet, vt Tanaquil Tarquinij Prisci regis vxor teste Liuio ab vrbe condita, & Dionysio in 4. videns flammam lambere Seruij Tullij caput, illum Romanorum regem fore prędixit. Aeromantia diuinatio per aerem, ut puta per auium volatum, gustum, cantum, ac ventorum grandinumq; insuetas procellas: vt ferrum, sicut ait Plin. lib. 2. quo in Lucanis pluit, significauit M. Crassi in Parthis interitum: veluti quoq; lapides, quibus, autore Liuio in 1. de secundo bello punico, in Piceno pluisse nuntiatum fuit, strages illas indicarunt, quas Annibal Italiæ intulit. Hidromantia, ex aqua, quemadmodum Varro prodidit, puerum vidisse in aqua effigiem Mercurij, quę C L. *versibus omnem Mithridatici belli pronuntiauit euentum. Geomantia, diuinatio per terrarũ hiatus. Chiromantia, diuinatio per linearum manuum inspectionem. Iuuenalis satyra 6.* Frõtemq; manumq; Prębebit vati. *Quæ omnia superstitiosa sunt, atque omnino ridicula: nam illis qui ea exercent, egestas sẽper imperat, qui, ut M. Tullius libro. 1. de diuinatione prope finem, ait, sibi semitam non sapiunt, alijs monstrant viam: quibus diuitias pollicentur, ab ijs drachmas ipsi petunt. Hos igitur tanquam maleficę superstitionis homines omnia corrũpentes, omnia inquinantes, ac propterea dignos qui male semper audiant, declinemus, ac potius insectemur, vt vera sanctaq; religione ĩbutos decet.*

De duobus diuinandi generibus, & de origine aruspicinæ artis, & sortium Prænestinarum, & quis somniorum interpretationem docuerit. CAP. XXIIII.

Vo sunt, autore Cicerone de diuinatione volumine primo, diuinandi genera, quorũ vnum naturę est, alterũ artis. Est autem natura in ijs, qui non ratio ne,

ne, aut coniectura obseruatis ac notatis signis, sed concitatione quadam animi, aut soluto liberoq; motu futura præsentiunt: quod & somniantibus sæpe contingit, & nonnunquam vaticinantibus per furorem, vt accidisse legimus Sibyllæ Erythrææ, & sacerdotibus nonnullis: cuius generis oracula etiam habenda erant, qualia fuerunt oracula Apollinis, aut Ammonis, aut reliquorum, in quibus homines crebro illudebantur, veluti quæ arte dæmonum, humanaq; fraude reddebantur. Verum prophetæ, qui diuino spiritu, non furore lymphatico afflati erant, nunquam fallebant. Ars vero in ijs est, qui nouas res coniectura persequuntur, & veteres obseruatione didicerunt, quæ apud priscos habuit aruspicinam, auguria, astrologiam, & sortes. Aruspicina, teste M. Tullio lib. 1. de diuinatione, apud Hetruscos, vt illi futiliter prædicabant, primum ortum habuit: nam, vt idem in 2. de diuinatione ait, aranti cuidam in agro Tarquiniensi, & sulcum altius imprimenti, subito è terra extitit quidam, qui Tages appellatus, facie quidem puerili, sed senili prudentia, à quo vniuersa Hetruria aruspicinam edocta est, quæ ab ara & inspiciendo sibi nomen vindicauit. Sed Plinius lib. 7. aruspicij inuentionem cuidã Delpho tribuit, sicut ignispicij Amphiarao. Hæc autem continet in se exta, fulgura & ostenta: mactata enim hostia ad aram, eaq; aperta, quomodo cor, hepar, & reliqua exta sese haberent, inspiciebant, ex eorumq; habitu atq; colore futura coniectabant: vt, quo die primum in sella aurea sedit Cæsar, in boue quem immolauit, cor non apparuit. Cicero & Appianus Alexand. lib. 2. de bellis ciuilibus autores. Ex quo futuram infelicitatem prædixerunt aruspices. Ostenta autem sunt, quæ præter naturam euenientia, futurum aliquid significant: ut cum in exercitu Xersis, autore Herodoto, libro historiarum 7. in Europam traiecto, equa bellico-

bellicosissimum animal, leporem timidißimam feram peperit, quod fertur portendisse tantum exercitum fugam moliturum. Hæc vero, vt Cicero inquit, quia ostendunt, portendunt, monstrant, prædicunt, ostenta, portenta, monstra, prodigia dicuntur. Tertia pars aruspicinæ in fulmine, & in fulgure, & tonitru consistit. Virgil.

De cœlo tactas memini prædicere quercus.

Hæc omnia sub aruspicina sunt. nam idem Cicer. ait: Sed quoniam de extis & de fulguribus satis est disputatum, ostenta restant, vt tota aruspicina sit pertractata. Atq; hęc est aruspicina, quam qui exercent, tum aruspices, tum extispices nuncupantur. In secunda autem parte eius diuinationis, quę est artis, auspicia, siue auguria ponuntur. Auspicia quæ ab auibus inspiciendis, sicut auguria ab auium gustu, vel garritu dicuntur, Tiresiam Thebanum inuenisse, Plinius in 7. autor est. Auguria vero, idem testis, ex auibus Caras, à quo Caria dicta est, reperit: ex ceteris vero animalibus adiecit Orpheus. Verum huiuscemodi augurandi artem quidam à Chaldæis ad Gręcos, apud quos Amphiaraus, Mopsus, Chalchas, summi augures fuerunt, à Gręcis ad Hetruscos, ab Hetruscis ad Latinos venisse volunt. In auibus autem tria erant diuinandi genera: aliæ enim aues volatu, vt præpetes, quarum volatum Phryges, teste Clemente, primi obseruauerunt: alię cantu, vt oscines, alię gustu futura prędicebant. Tertium genus ex tripudio solistimo futura indicabat. Porro solistima tripudia dicebantur auguria, quæ fiebant quoties offa quæ pullis dabatur, aliquo modo cadebat in solum, ac ita à solo solistimum vocamus. Sed hęc augurandi ars quanti facienda sit, Mossolamus Iudæus, vir equidem sapientissimus, perspicue demonstrauit. Is enim, sicut Iosephus in primo antiquitatū, cōtra Appionem, ex Hecatæo tradit, cum in bello esset,

lo esset, & vates quidam dum iter facerent statim iussisset omnes eatenus consistere, quoad ex aue, quæ in proximo erat, augurium ageret, tacitus sumpto raptim arcu, ac emissis sagittis, auem interemit: ac vati & nonnullis alijs id iniquo animo ferentibus, Quid furitis, inquit, mali dæmones? hęc enim auis suæ ipsius salutis nesciens, nostri itineris euentum nobis potuit prædicere? si enim præscire futura potuisset, in hunc locum nequaquam venisset, metuens vt sagittis à Mossolamo Iudæo peteretur. Ceterum hæc quantum olim apud omnes fere gentes autoritatis haberet, multis in locis testatur Cicero de diuinatione, pręsertim in primo scribens: Quis rex vnquam fuit, quis populus, qui non vteretur prædictione diuina, neque solum in pace, sed in bello? & reliqua. Sed Romani in primis vsi sunt, eodem dicente: Omitto nostros, qui nihil in bello sine extis agunt, nihil sine auspicijs domi habēt. Hęc illa. Apud eos insuper, vt Liuius, Dionysius, & Fenestella testimonio sunt, summa religione augurū collegium colebatur, quorum ius in Romana republica Cicero in secundo de legibus, maximum & præstantissimum appellat. Quid? quod augur, vt ait Plutarchus in problematis, ob nullum maleficium sacerdotio priuabatur: quia non honoris & magistratus, sed scientię & artis nomen est augur. Diuinabant etiam per sortes, quas in Latio Numerius Suffusius, teste M. Tullio in secūdo de diuinatione, primus inuenit, apud Prænestinos, sculptas in robore literarum priscarum notis, quę fortunę monitu, pueri manu miscebantur atq; ducebantur, de quibus etiam Tranquillus in Tiberio meminit. Somniorum interpretationem, autore Plinio in septimo, Amphyction primus docuit, quod Trogus Ioseph Iacob filio attribuit, quem omnino peritissime somnia esse interpretatum Iosephus in secūdo antiquitatum itidem affirmat.

firmat. Clemens vero Telmeſſinis aſſignat. Sed hęc omnia fallacijs inuenta ſunt, aut ad ſuperſtitionem, aut ad errorem, vel ad quæſtum, quando homines qui hæc profitentur, tantum abeſt vt vlla in parte prodeſſe queant, vt etiã maxime noceant: nam, ſicut Phauorinus, teſte Gellio lib. noctium atticarum decimoquarto, dicebat, Si dicunt proſpera, & fallunt, miſer fies fruſtra expectando: ſin aduerſa dicunt, & mentiuntur, miſer fies fruſtra timendo. Si vero non proſpera reſpondent, iam inde ex animo miſer fies, antequam fato fias: ſin felicia vẽtura omnino promittunt, exſpectatio ſpei te adeo ſuſpenſum fatigabit, in omnem futurum gaudij fructum ſpes ipſa tibi ademerit. Præterea ecquid iuuat, aut quid affert ad cauendum, ſcire aliquid futurum, cum id certe futurum ſit, cum tamen nullo modo prænoſci poſſit? Virgilius:

Neſcia mens hominum fati, ſortiſq; futuræ.

Quapropter Moſes ille ſapientiſſimus, iſtiuſmodi peſtiferas artes populo ſuo vetuit, mandans ac dicens: Non augurabimini, nec obſeruabitis ſomnia, non declinetis ad magos, nec ab ariolis aliquid ſciſcitemini. Et per illud primum diuinę legis præceptum, Vnum verum Deum colito, iuxta prohibuit eaſdem, imo Deus ipſe. Quæ omnia & ſaluator noſter CHRISTVS *procul nobis eſſe voluit, cum dixit, Serua mandata. Sed hæc alibi, cum de re Chriſtiana agetur.*

LIBRI PRIMI FINIS.

POLYDORI VIRGILII VRBINATIS DE INVENTORIBVS RERVM LIBER SECVNDVS.

De iuris ac legum origine, & qui primi mortalibus leges dederint, & quæ causa à principio dādi fuerit. CAP. I.

VAMQVAM disciplinarum libera lium originem primo tantum libro complecti, deinde autem in reliquis aliarum reum inuentionem tradere statueram, rei tamen magnitudo fecit, vt multo sane quam volebam, longior essem. In hoc itaque secundo libro de iuris primum atque legis origine commode dicam. IVS, *ut Paulo Iurisconsulto placet, vno modo bonum semper dicitur. Lege vero nihil aptius est ad conditionem humanæ naturæ, dummodo, vt Cicero vult in tertio de legibus, pro imperio capiatur: sine ea enim nec domus vlla, nec ciuitas, nec gens, nec hominum vniuersum genus stare, nec rerum natura omnis, nec ipse mundus potest: nam et hęc Deo paret, et huic obediunt maria, terręq;, & hominū uita iussis supremę legis obtemperat. Est itidem lex, ut Chrysippus definit, diuinarum humanarumq, rerū notitia, itē recti iussio, prauiq; depulsio, donum Dei, dogma hominum sapientum, de qua mox dicemus. Ius autē, quamuis plurimis modis dicatur, Vlpianus diuidit in naturale, gentium, & ciuile. Naturale appellat, quod non solum humani generis proprium est, sed omnium quæ in terra,*

quæ

quę in mari, cæloq; nascuntur : nam in nonnullis animalibus videmus maris & fœminæ coniunctionem, liberorum procreationẽ, educationemq; quodam iurę naturę, quod, teste M. Tullio in primo de legibus, in natura positum est, & ab ea, hoc est, à Deo initium habet. Ius gentium, quo solum homines vtuntur. Ciuile, vt Romanorum, Spartanorum, Atheniensium, quod legibus, interpretatione duodecim tabularum, plebiscitis, senatusconsultis, decretis principum, & autoritate prudentum constat. Principis vero legis non scriptę, sed in natura positæ, ex qua homines deinde leges condiderunt, quę origo sit, & quid ipsa sit, Cicero in secundo de legibus facile declarat, cuius ideo verba ponam. Hanc igitur, inquit, uideo sapientissimorum fuisse sententiam, legem neque hominum ingenijs excogitatam, nec scitum aliquod esse populorum, sed ęternum quiddam, quod vniuersum mundum regeret, imperandi prohibendiq; sapientia. Ita principem legem illam & vltimam mentem esse dicebant, omnia ratione aut cogentis, aut vetantis Dei. Ex quo illa lex, quam dij humano generi dederunt, recte est laudata: est enim ratio mensq; sapientis, ad iubendum, & ad detrahendum idonea. Et infra subdit: Orta est autem simul cum mente diuina. Quamobrem lex vera atque princeps, apta ad iubendum, & ad vetandum, ratio est recta summi Iouis. Deinde suggerit, ita concludens: Est ergo lex iustorum iniustorumq; distinctio, ad illam antiquissimam & rerum omnium principem expressa naturam, ad quam leges hominum diriguntur, quę supplicio improbos afficiunt, & defendunt, & tuentur bonos. Huiuscemodi ergo legum originem hoc loco prodendam censeo. Has itaque leges mortalibus omnium prima dedit Ceres. Ouidius in 5. Metamor.

Prima dedit leges, Cereris sunt omnia munus.

Diodo-

Diodorus itidem libro sexto, ait: Nam prçter ab ea repertum frumentum, leges dedit, quibus iuste pieq; homines uiuere assuescerent, ex quo & legiferam dixerunt. Herodotus etiam in sexto, inquit: Cum in agrum Ephesium ingressi essent, sub noctem ad vrbem contendebant, cum illic à mulieribus sacra legiferæ Cereris fierent. Et Virgilius in quarto Aeneid.

- - Mactant lectas de more bidentes
Legiferę Cereri.

Idem sentit Plinius libro 7. Ceterum, vt alij volunt, Rhadamantus primus edidit, postea alij alijs primo leges tulerunt. Draco enim primus dedit Atheniẽsibus, deinde Solon, Aegyptijs Quintus Mercurius, aut Aethiopes, quorũ ipsi Aegyptij coloni dicuntur. Minos Cretensibus, Lycurgus Lacedæmonijs, Tyrijs Charandes, Phoroneus Argiuis, Romulus Romanis, Italis Pythagoras, vti Dionysio placet, Arcades, ipsis vero Arcadibus Apollo quartus. Sed ne ueri Dei erga nos diuini muneris immemores uideamur, ipsi primum hanc recte beateq; uiuendi normam, sicuti cętera omnia, acceptam referre debemus: quod nec Ciceronem etiam tam prope, vt mõstratum est, duce natura, ad verum accedentem latuisset, si vllam veri Dei unquam cognitionem habuisset Deus enim: autore Iosepho libro 3. antiquitatum, leges, quas deinde hominibus constitutas volebat, primo Mosi tradidit, qui deinde primus legislatorũ omnium quos commemorauimus, quippe quibus, teste Eusebio, longe ætate superior fuit, eas Hebræis dedit. Testis idem Iosephus contra Appionem: Dico igitur nostrum legislatorem quemlibet qui memorantur legislatorum, antiquitate præcedere. Lycurgus enim, & Solon, & Zaleucus Locrenus, & omnes qui apud Grecos mirabiles sunt, nouelli atque recentes, quantum ad illum comparati, esse noscuntur,

scuntur, quando nec ipsum nomen legis fuisse olim apud Græcos agnoscitur: testis Homerus est, qui nusquam in opere suo hoc vsus est nomine. Et paulo inferius addit: Nã cum sit tempus infinitum, si quis eum comparet aliorum legislatorum ętatibus, hũc vltra omnes inueniet. Eusebius quoque in 10. de pręparat. euangel. Mosen multo ante Cererem, quę fertur prima, vt diximus, leges edidisse, fuisse testatur. A Deo igitur, quem Cicero Iouem vocitat, lex originem habet, & eam mortalium omnium primus Moses Hebręis cõstituit, quę ceteris deinceps hominibus condendarum legum haud dubie exemplar fuit. Ac ṭalis iuris atque legum origo. Verum hoc loco illud disputandum videtur, quid fuerit, quamobrem lex ista scripta non perinde vt altera bona, postremo lata sit, quę, vt apostolus Paulus ait, iram operatur, & sexcentis pœnis mortales obligat. Contra illa prior lex quæ non scribitur, sed nascitur, ac profluuio quodam naturæ fonte in humanum ingenium à primo fluit, sine fraude, sine dolo est, particeps iustitiæ, expers iniquitatis. Quapropter è re nostra minus fuisse videtur, ut altera introducta sit, quæ nobis malo est. Proinde operępretium est de origine istius legis subtilius tractare: & quia diuus Ambrosius epistola LXXI. ad Ireneum, illud plane facit, eum ideo ita dicentem attendamus: Certum est, inquit, non fuisse legem necessariam, quæ per Mosen data est: nam si naturalem legem, quam Deus creator infudit singulorum pectoribus, homines seruare potuissent, non fuisset opus ea lege, quæ innodauit magis quam soluit humani generis infirmitatem. Soluit eam naturę legem Adam, qui voluit sibi arrogare, quod non acceperat, ut esset sicut eius creator, qui ita per inobedientiam, contraxit offensam: nam si non rupisset imperium, prærogatiuam naturæ atque ingenitæ sibi innocentiæ hæredi-

bus proprijs reseruasset. Ergo quia lex violata est, ideo præscriptum nouæ legis necessarium fuit, vt vel partem haberet, qui totum amiserat. Simul quia causa deiectionis superbia fuit, debuit ea lex dari, quæ eum Deo subiectum redderet: nam sine ista lege peccatum nesciebatur, & minor erat culpa, vbi erat culpæ ignorantia. Vnde Dominus ait: Si non venissem, & locutus non fuissem eis, peccatum non haberent: nunc autem excusationem non habent. Lata est ergo lex, primum, vt excusatio tolleretur, cum præscriptum ante non esset, quod pro se quisq; caueret: deinde vt omnes subijcerentur Deo. Sed dices: Lex auxit peccatum, cœpit mihi obesse scire. Verum dicis: est tamen quod consolari potest tuam solicitudinem: quia si per legem abundauit peccatum; abundauit & gratia per IESVM CHRISTVM, *sicut testificatus est Ioannes, dicens: Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccatū mundi. Habes igitur legem nō neceßariam fuisse, si illam naturæ legem seruare potuissemus: sed quia nō seruauimus, idcirco ista lex per Mosen data, facta est necessaria, vt doceret me obedientiam, & transgressionis Adam solueret laqueum, qui totam astrinxit hæreditatem, &c. Ceterum extra tripartitam illam iuris diuisionē, quam Vlpianus fecit, habemus in nostra religione ius pontificium, in quo multi cum memoria nostra excellunt, tum antea claruerunt, qui olim non sine honoris præfatione nominabantur; & in primis Theseus Pinnius auunculus meus, quem nemo aut nimis valde vnquam, aut nimis sæpe laudauerit. Fuit enim vir pontificij pariter atque ciuilis iuris peritissimus, qui in præclarissimis Italiæ ciuitatibus maximis honoribus functus, vbique summæ iustitiæ virtutisq; omnis se specimen præstitit: a quo profecto haud longe abest Petrus Matthęus eius frater, iurisconsultissimorum consultissimus.*

Qui regiam uel popularem ciuitatem principio instituerint, tyrannidéq; exercuerint, & diadema vel seruitium inuenerint, & quis Areopagitarum magistratum constituerit, aut suffragia inuenerit. CAP. II.

Voniam de legis origine, sine qua nulla respublica cōsistere potest, proximo capite huius uolumi nis docuimus: porro res ipsa postulat, vt priusquā hinc digrediar, quale apud gentes regimen ciuitatis principio fuerit, demonstremus. Est igitur apud mortales, teste Platone libro de regno, trifariā diuisa reipub. administratio: vna enim vocatur monarchia, id est, vnius imperium: altera aristocratia, hoc est, optimatū regimen: tertia vero democratia, id est, popularis principatus: quarū quæ præferenda sit, non facile dixerim: rex enim cui pro libidine omnia licet impune agere, ac ob id nihil interdum potius est, quam quod in rem suam esse uidet, raro bene imperat. Plebs etiam, cui proprium est nihil intelligere, aliquanto peius. Pauci vero, id est, optimates, cum princeps esse pro se quisq; optet, nec satis concordes regnant. Quare Diocletianus, autore Vopisco, dicere solitus erat, nihil esse difficilius, quam bene imperare. Optime tamen vnus, optime populus, optime pauci imperāt, si boni sunt. Ex quo alij aliam constituerunt ciuitatem. Aegyptij primi omnium, teste Plinio libro septimo, regium principatum habuerunt, vt qui, veluti ait Herodotus, nullo temporis momento, poterant sine rege viuere: apud quos primus, quod memoriæ proditum sit, mortalium Menes regnauit. autores Herodotus libro secundo, & Diodorus in primo. Ceterum nemo, teste Platone in libro de regno, rex creabatur, nisi qui sacerdotio præditus foret. At si ita vsu veniret, vt vnus aliquis profanus regnum per vim adipisceretur, is postea sacris initiari cogebatur, quo esset rex,

rex, & sacerdos. Diadema autem, quod regium est insigne, Liberum patrem adinuenisse, autor est Plinius in septimo: cuius nimirum rei Diodorus veram rationem reddere videtur, aiens: Mitra vero caput ei ligatur, propter dolores, qui, fumante vino, caput aggrediuntur. Popularem ciuitatem Attici, vt Plinius in septimo tradit, primi instituerunt: sed ijdem reges etiam habuere, quorum primus fuit Cecrops Diphyes, ęqualis Mosis: nam autore Iustino libro primo, ab initio quæque ciuitas & gens, rerum publicarum imperium penes reges habebat, quos ad fastigium huius maiestatis, non ambitio popularis, sed spectata inter bonos moderatio prouehebat. Ex quo, teste Aemilio Probo in vita Agesilai, apud Lacedæmonios reges erant, qui nomine magis, quam imperio reges appellarentur: & primus rex fuit Eurysteus, Argis II. *Archestratus* III. *Lobotes* IIII. *Doristus* V. *Agesilaus* VI. *Archelaus* VII. *Telechus* VIII. *Alcamenes* IX. *& vltimus. Ninus autem, testis est idem Iustinus, rex Assyriorum primus omnium veterem gentium morem noua imperij cupiditate mutauit: atque idem primus omnium, sicut ait Eusebius in decimo de pręparat. euangelica, totius Asiæ, excepta India, imperio potitus est. Verum quod Attici popularem ciuitatem primum constituerunt, vti Plinius prodidit, nemo est qui ambigat hoc à vero valde esse alienum. Hebræi enim, à quibus Iosephus in primo antiquitatum, ceteras nationes originem traxisse pulcherrime probat, vti superius ostendimus, multis ante seculis, quam aut Attici imperarent, aut Athenæ conditę forent, regnarunt, quorum respublica, eodem Iosepho autore libro vigesimo antiquitatum, primo quidem sub populari potestate diu permansit. Ab his proinde democratiam primum manasse rectius est credere, quam ab Atticis, qui posteriores fuerunt. Aristo-*

cratiam, id est, optimatum imperium; quale Romani post exactos reges diu habuerunt, qui primi constituerint, non facile tradiderim, si illud non sit assignandum Thebęis, qui, teste Eusebio, temporibus Nini regis Aegiptijs imperabant, quorum dominatus δυναστεία *dicebatur, hoc est, potestas, quod qui potentiores nobilioresq; essent, ijs reipub. administrandę imperium daretur. Et hoc circiter annum ab orbe condito, ter millesimum, &* CLXXXV. *quo Abraham natus est. Post Theseum tyrannum, primus fuit Phalaris Agrigenti, ait Plinius in septimo: propter quod innuere videtur Theseum primum omnium fuisse tyrannum, secundum vero Phalaridem. Sed Nemroth ex stirpe Noe ortus, non multo post diluuium, Babylone tyrannus fuisse perhibetur. Ita ait Iosephus in primo antiquitatum: Nemroth quoque filius Chusi permanens apud Babylonios, tyrannidem exercuit, sicut à me primo etiam declaratum est. Hęc illę. Tyrannum olim vocabant bonum dominum, ac, teste Trogo, fortem. Virgilius:*

Pars mihi pacis erit, dextram tetigisse tyranni.

Postea hęc vox ad eos translata est, qui vi quadam ac libidine dominantur, quorum lex est, Hoc volo, sic iubeo, sit pro ratione voluntas, quando omnia ex potentia & voluntate metiuntur. Seruitium, teste Plinio, Lacedæmonij inuenere, quandoquidem Cleomenes Lacedæmonius, teste Macrobio, libro primo Saturnalium, ex seruis manumissis, bellatorum nouem millia conscripsit, qui quoniam in bello non necabantur, sed viui seruabantur, serui appellati sunt. Hi sub corona postea vendebantur. Cato: Vt populus sua opera potius ob rem bene gestam, coronatus supplicatum eat, quam re male gesta coronatus veneat. Reperio tamen, antequam Lacedæmonij, teste Iosepho contra Appionem, rerum potirentur, apud Hebræos mul-

tos fuisse seruos, & eius seruitutis originem profectam à Chanaan, filio Cham, qui fuit vnus ex filijs Noe, is enim treis genuit, Sem, Cham, & Iaphet. Quippe Cham cum videret patrem Noe forte ebrium humi parum honeste iacentem, vituperauit eum apud fratres. Quare permotus senex, Chanaan nepotem ex filio Cham, seruitute mulctauit, re tum noua ac grauissima, vt in libro Genesis, capite nono, est. Sed hic dices: Ecquid fuit quamobrem Chanaan ob patris peccatum seruitute affectus fuerit, cum iuxta prouerbium, filius non debeat plecti ob patris culpam? Non equidem de nihilo dubitas, id etenim factum tradunt; vt pœna Chanaan filio illata, dolori esset patri Cham, quando ita solent parentes angi filiorum cruciatu. Nam cum Deus Noe pariter atque eius filijs antea benedixisset, senex postea non est ausus in filium, etsi impium, quicquam statuere, idcirco nepotem puniuit, quo eius pater filij vicem dolens, sic delicti pœnas daret. Ac tale seruitutis initium, cum inciperent homines iam molliter viuere. Forma autem manumittendi serui talis apud antiquos fuit. Dominus caput, aliudue membrum serui tenens, aiebat; Hunc hominem liberum esse volo: atq; his dictis, eum de manu emittebat. Aeropagitarum autem magistratum, Plutarchus à Solone constitutum affirmat, quod de Areopagitis à Dracone nulla vnquam mentio facta sit. In eo primum Athenis capitis iudicium actum est, autor Plinius libro septimo. Areopagus vero Latine dicitur curia, siue pagus Martis. Causa nominis ex iudicio est, quo Mars, qui Gręce ἄρης vocatur, cum homicidij reus fieret, iudicantibus duodecim dijs in eo pago, vt scribit Augustinus in 18. de ciuitate Dei, sex sententijs absolutus est: vbi enim pares sunt sententiæ, absolutio damnationi præponitur. Fuit inde Areopagitarum magistratus,

vti dictum est,institutus, quorum summa erat autoritas. Ii erant iudices, qui de capitalibus causis pronuntiabant,tanta grauitate,tantaq; integritate,vt noctu,non interdiu,causas cognoscerent,quo non dicentes,sed duntaxat quę dicerētur,spectarent,secūq; pōderarēt.Suffragia quibus in delibe rando iudicādoq; vtimur, Palamedes primus oīum reperit.

De triplici regiminis genere Romanæ ciuitatis,& de origine insignium regum, & ex qua arbore fierent magistratuum virgæ.atque quis primus censum instituerit. & de senatorio atque equestri censu, vel carcerem ædificauerit: & ibidem quid esset lustrum conditum, ac de initio tributi imponendi. CAP. III.

Go medius fidius semper illam Plinij sententiam, Posteris laxitas mūdi, & rerū amplitudo damno fuit,tanquā omnium verissimam plurimi feci. Etenim, ne à primordio orbis repetam,cū homines rerum fere omnium egentes probe degebant, quot nobis florentissimæ ciuitates exemplo sunt ? quæ paucis minimisq; contentæ,dū in illis paupertati parsimoniæq; honos fuit, in dies magis imperio,moribus, bonisq; artibus excelluerunt: at contra vbi diuitiæ, vbi sacra pecuniæ fames, vbi voluptas immigrauit, tunc ire cœperunt pręcipites, tunc sensim dominandi libido desyderium per luxum perdendi omnia inuexit. Quod Lycurgus legumlator sapientissimus prospiciens animo,numum omnem aureum & argenteum, teste Plutarcho, irritum fecit,ferreoq; solum vtendum imperauit: cuius sanctionem vt primum Lacedæmonij excessere, ex maximis longe minimi sunt effecti.Sed, vt de ceteris sileam, hoc potissimum Romanę ciuitati accidit: ea enim vbi Publicolas, Aemilios, Fabritios, Curios, Scipiones, Cauros, paupertatis continentięq; amantissimos imperatores sibi deligebat,incredibile memoratu est, quam breui

cresceret,

crefceret, quantumq; cum ipfa prçclare ageretur: contra, vbi Senator cenfu legebatur, iudex fiebat cenfu, magiftratum ducemq; nil magis exornabat quam cenfus, captatio in quçftu fertiliffimo, ac fola gaudia in poffidendo erant; adeo declinare de ftatu fuo cœpit, vt nunquam in aliquo poftea cõfiftere potuerit. Namq; omne regiminis genus perpeffa eft: primum enim monarchiam, hoc eft, regium imperium habuit: nam Romulus, autore Floro, eius conditor à Marte genitus & Rhea Syluia, primum imperium tenuit: poft quem fex deinde reges fecuti funt, fub quibus, tefte Liuio in primo ab vrbe cõdita CCXLIIII. *annos monarchia durauit. Exin pulfo Tarquinio Superbo, qui regũ vltimus fuit, mutata ciuitatis forma, fecuta eft ariftocratia, id eft optimatum principatus: nã pro regibus, cum Confules, vt Liuius in fecundo, & Dionyfius in quarto teftatur, creati funt, L. Iunius Brutus, qui libertatis vindex extiterat, & L. Tarquinius Collatinus, qui Confules dicti à confulendo, hoc eft, prouidendo: apud eos fumma totius imperij erat, ij exercitum ductabant, & ab eorum magiftratu, qui annuus erat, vti alibi dicemus, numerus annorum notabatur. Poft annum deinde duodecimum, vel, vt non nemo vult, octauũ quã exacti funt Reges, quod Liuius & Feneftella non fatis conftare aiunt, cum quadraginta Latinorum vrbes, concitante Octauio Manilio Tarquinij genero coniuraffent in Romanos, T. Largius primus dictator creatus fuit. Autor Liuius in fecundo ab urbe condita. Quod inftitutum Dionyfius libro quinto Antiquitatum, putat Romanos à Grçcis fumpfiffe, apud quos elymnetæ, tanquam dictatores Romç, creabantur. At Licinius ab Albanis accepiffe tradit. Carthaginienfes etiam, autore Trogo, dictatorem habebant. Hic autem fummus fuit in vrbe magiftratus, quippe qui habebatur in fummo periculo vltimum remedium:*

medium: in sex tantum menses, vti Fenestella ait, durabat: nam eo designato, præter tribunatum omnes magistratus, teste Polybio, volumine suarum historiarum tertio, & Plutarcho in vita Fabij Max. autoritatem suam amittebant: & ideo dictator dicebatur, quod is imperaret: quia, sicut idem in vita Marcelli testatur, iussa magistratuum edicta Romani vocabant. Item dictator non poterat nisi à Consule dici, neque alio tempore, nisi oriente nocte, & silentio, vt Liuius libro ab vrbe condita V I I I. *tradit. Attamen, teste eodem, libro* I I I I. *cum aliquando Veientes castra Romana cepissent, A. Cornelius Cossus tribunus militum Mamercū Aemilium dictatorem dixit, quod augures consulti vrgente necessitate, eam religionem exemissent. Post annum deinceps trecentesimum alterum, quam condita Roma erat, velut Liuius in tertio prodit, iterum mutata est forma ciuitatis, ab consulibus ad decemuiros, quemadmodum ab regibus ante ad consules uenerat, qui, vti quibusdam placet, tertio anno depositi sunt, libidine Appij Claudij, qui Virginiam, cuius stupranda amore deflagrabat, in seruitutem asserere voluit: qui cum pro libidine omnia agerent, officium ex suo commodo metientes, ac quod ex ipsorum vsu, non è republica esset, in primis facientes, & eos ob id nonnulli senatores, vti inquit Fenestella, decem Tarquinios appellarent, videtur tunc Romæ magis monarchia, quam Aristocratia fuisse. Hoc pacto exactis decemuiris, ad prioris formam regiminis reditum est. Ad dein anno* C C C X. *conditæ vrbis, pro consulibus primum tribuni militum creati sunt, A. Sempronius Atracinus, L. Attilius Longus, & T. Cæcilius Siculus. Democratia autem, id est, popularis principatus, sensim irrepsit, plebe paulatim per seditiones adipiscente nobilitatis magistratus: primum enim, C. Canuleio au-*

tore,

tore, plebeij connubia promiscua cum patritijs habere cæperunt: deinde cum tribuni plebis quotidie magis magisq; instarent, à patritijs tandem concessum est, ut ex plebe tribuni quoque militum consulari potestate fierent, & ita P. Licinius Caluus primus creatus est, anno vrbis conditæ CCCLV. *Deinde plebs consulatum assecuta est, & L. Sextius Lateranus de plebe primus Consul factus, anno vrbis conditę* CCCLXXXIX. *Nouissime obtinuit & dictaturam, summum in vrbe decus: primusque ex plebe C. Martius Rutilius dictator dictus fuit, anno ab vrbe condita* CCCXCIX. *Hęc ex Liuio lib.* IIII. *&* V. *&* VI. *&* VII. *ab urbe condita, & Plutarcho in vita Camilli. Eo denique pacto reipublicæ administratio ex optimatibus ad popularem principatum venerat, ex quo nouissime iterum in monarchiam, id est, ad vnius imperium, forma ciuitatis redacta est, quę à Sylla & Mario, teste Appiano in primo de bellis ciuilibus, cœpit, fracta omni senatus potestate. Eam postea Cæsares adauxerũt, sub quibus primum ipsa Roma toto pacato orbe floruit, inde insequentium Cæsarum inertia contabuit, atque ad interitum deuenit. Habuit igitur Romana ciuitas primum monarchiam, id est, regium imperium: subinde aristocratiam, & democratiam, hoc est, consulum, dictatorum, decemuirum, & tribunorum consularium regimen: at nouissime rursus monarchiam, id est, tum dictatorum, cum Cæsarum tyrannidem sæuissimam pertulit: vnde eius virium labes facta est. Romanorum autem regum insignia, hoc est, fasces cum securibus, corona aurea, sella eburnea, trabeæ, curules. falerę, annuli, paludamenta, prętexta, togę pictę, tuniceque palmatæ, & omnia denique decora quibus imperij dignitas eminebat, ex duodecim Tusciæ populis, autore Dionysio in tertio, & Floro, & Strabone in* V. *geograph.*

quos

quos Tarquinius Priscus subegit, originem habuere, quibus Tarquinius, vt Dionysio placet, simulatque id senatus permisit, primus vsus est. Quare miror Macrobium in primo saturnalium scribere, Tullium Hostilium tertium Romanorum regem debellatis Hetruscis, primum sellam curulem, lictores, togam pictam atque prætextam instituisse Romæ haberi. Verum Romulus ex more duodecim Hetruriæ populorum, qui singuli Liuio & Dionysio autoribus, singulos regi statim creato lictores dabant, antea duodecim lictores sumpsit, cuius sententię esse haud Liuium pœnitet. Alij à numero auium, quæ augurio regnum portenderant, eum secutum numerum autumant. Hi magistratibus ministrabant, fascesq; virgarum alligatos cum securibus gestabant. Eiusmodi autem virgas ex betulla arbore fieri consueuisse, Plinius libro XVI. cap. decimooctauo naturalis historiæ innuere videtur, sic scribens: Gaudet frigidis sorbus, & magis etiam betulla: gallica hæc arbor mirabili candore atque tenuitate, terribilis magistratuum virgis. Censum primus omnium Seruius Tullus rex instituit, rem, ueluti Liuius ait, saluberrimam tanto futuro imperio, ex quo belli pacisque munia non viritim, ut ante, sed pro possessione pecuniarum, ciues obirent: quorum classes, id est, ordines quinque descripsit. Prima itaque clasis fuit ex ijs, qui centum millium æris aut maiorem censum haberent, quos in octoginta centurias diuisit, in quadragenas seniorum, ac totidem iuniorum: seniores ad vrbis custodiam, vt præsto essent, iuniores vt foris bella gererent: arma his imperata, galea, clypeus, ocreæ, lorica, tela in hostem, hasta, & gladius. Secunda classis intra centum, vsque ad quinque & septuaginta millium censum instituta, & ex his senioribus iunioribusq; viginti conscriptæ sunt centuriæ, armaq; imperata præ-

tà præter loricam, omnia eadem. Tertiæ classis in quinquaginta millium censum esse voluit: totidem centuriæ sunt conscriptæ. In quarta classe census quinque & viginti millium: totidem centuriæ factæ. Quinta classis vndecim millibus censebatur. Sed iam rationem ineamus, qua nobis constet quanti vnaquæque classis æstimata sit. Illud enim primum scire licet, centum æra (nam æs nummulus erat) non pluris fuisse vno nostro ducato, siue coronato aureo nummo, ac ita mille ęra ualuisse decē aureos. Primę igitur classis census æstimatus est mille aureis, secundæ septingentis & quinquaginta, tertiæ quingentis, quartę ducentis & quinquaginta, quintę vero centum & decem. At maximus Seruio Tullo rege, census, teste Plinio libro XXXIII. *fuit assium centum & decem millia, ex quibus summa fit mille & centum aureorum. Et hęc, vt ait idem Plinius, prima classis: adeo id temporis Romanorum opes exiguæ fuerant, quę posthac immensę extitere, quando, autore Tranquillo, census senatorius fuit duodecies centena millia sestertium nummum. Quam quidem summam vt recte putemus, notare oportet singula sestertia valuisse vicenos quinos aureos, sic, ut centum sestertia summam facerent duorum millium & quingentorum aureorum: qua ratione colligimus censum senatorium fuisse ad numerum triginta millium aureorum, & equestrem duodecim millium & quingentorum, hoc est, constitisse ex quingentis sestertijs. Atque talis origo & forma fuit census Romę, qui, vt Eutropius ait, adhuc per orbem terrarum incognitus erat. Sed illud verius Mosi assignandum est, qui, vt infrà demonstrabitur, primus populum recensuit. Atqui census agi dicitur, cum hominum facultates recensentur, vnde tributi imponendi ratio inita est: vel cùm numerus ciuium putatur. Vtrunque testatur Liuius in vita*

ipsius

ipsius Seruij Tulli. Et cum in censendo finis erat factus, lustrum conditum appellabatur, quod tum Seruius exercitum omnem sue, oue, taurisq; tribus lustrauit, hoc est, purgauit: idq; lustrum quinto quoque anno Romæ condebatur, cum censores numero duo creabantur, qui censum agerent: is postea magistratus annuus factus, eiq; morum ciuitatis cura est tradita. Item cum vectigalia & tributa soluebantur, tum fiebat sacrificium ciuitatis purgandæ causa. Ex quo perinde Romani annos etiam per lustrum numerabant, atque Græci per olympiades. Cæterum cum ita quinto quoq; anno lustrum condi diceretur, sunt qui putent illud fuisse spatium quatuor annorum, argumentantes annum quo sequens lustrum incipiebat, dici quintum, qui esset primus sequentiss lustri. Quę sane ratio, si vera sit, similiter indicat olympiada fuisse spatium quatuor tantum annorum, quemadmodum infra suo loco demonstrabitur. Census autem agendi, & tributi ex censu imperandi pariter atque conferendi initium factum est apud Hebræos, cum de ea re Deus mandatum Mosi dederit, ita in Exodo, capite tricesimo, loquens: Quando tuleris summam filiornm Israel, iuxta numerum, dabunt singuli pretium pro animabus suis domino, & non erit plaga in eis, cum fuerint recensiti. Hoc autem dabit omnis, qui transit ad nomen, dimidium sicli, iuxta mensuram templi. Qui habetur in numero à viginti annis & supra, dabit pretium. Ita tributum imperatum est in singula capita eorum, qui vtginti annis maiores essent, quique arma ferre possent. Siclus numus argenteus hebraicus, quem Græci staterem dicunt, teste Iosepho, libro tertio antiquitatum, pondere erat drachmarum atticarum quatuor: drachma vero ex senis obolis atticis constat: atque sic tetradrachmos siclus valebat quaternos. & vicenos atticos

obolos, hebraicos vero vicenos. Sed quia dicitur, iuxta mensuram templi, iam satis liquet sacerdotes ponderis mensuræq; genus habuisse aliud ab eo, quod vulgus vsurparit. Atqui drachma eiusdem est ponderis, ac Romanus argenteus denarius, quem Matthæus euangelista capite vicesimosecundo, numisma census vocat, cuius nota Cęsaris effigies erat: & capite vigesimo appellat denarium diurnum, quod tantum valeret, quantum mercedis in die dari solet operis. Extant etiamnum istiusmodi denarij Cæsarum figura signati, qui pari sunt pondere, atque numi, quos grossos nuncupant. Ita scire licet drachmam atticam à nostris grossum vocitari, & siclum quatuor valere grossos. Carcerem, quo custodiæ continentur, ad terrorem, teste Liuio ab vrbe condita, Ancus primus ædificauit, quod Eutropius Tarquinio Superbo assignat: item vincula, fustes, compedes, catenas, et huiusmodi supplicia, quibus homines afficiuntur. Atque hæc omnia à Romanis Romæ primum inuenta: nam alibi istęc tormentorum genera ad cruciandos homines longe ante in vsu fuisse, ex Iosepho & Herodoto satis patet. Vnde cum instrumenta sola sint, quibus tyranni in primis ad suam tuendam dominationem vtantur, eorum inuentionem recte Nemroth primo tyranno assignemus licet.

Qui primi constituerint annum, & quam varium, & qui inuenerint hunc annum quo vtimur, vel menses, atq; eos diuiserint in Nonas, Idus, Calendas; ac quis excogitarit numerum aureum. CAP. IIII.

ET si de prima anni obseruatione, statim post traditam astrologiæ originem, dicendum erat, ad quã potissimũ huiusmodi ratio pertinet, nõ possunt tamen omnia vno loco explicari: hic proinde de anno tractabimus. Hũc Aegyptios primo instituisse, Herodotus lib. hi-

lib. hist. 11. prodit, ita scribens: Quę autem humanarum rerũ sunt, hæc ita referebant, inter se constare omnium hominum primos Aegyptios annum comperisse, distinguentes eum in duodecim temporum menses, idque comperisse ex astris, eo scientius, vt mihi videtur, hoc agentes, quam Gręci, quod Gręci quidem tertio quoque annuo intercalarem mensem introducunt temporis gratia: Aegyptij vero tricenis diebus, quibus duodecim menses taxant, adijciunt huic numero quotannis quinos dies, vnde eis ratio circuli temporum constat eodem redeuntis. Herodot. hactenus. Clemens itidem comprobat. Huiusmodi tamen inuentionem Diodor. Thebeis asignat libro primo. Sed non ideo inficior Diodorum Herodoto suffragari, quoniam Thebęi iuxta Aegypti populi sunt, à Thebis vrbe in Aegypto, nominati, velut Thebani à Thebis in Bœotia, quod apud idoneos autores obseruatum est: quinetiam vt ait Herod. in prænotato libro, olim Thebę Aegyptus vocabatur. At Seruius super v. Aeneid. dicit, Eudoxum primum annum deprehendisse, post quem Hipparchum, & vltimo loco, vt infrà dicemus, Cęsarem. Laertius autem Thaleti Milesio adscribere videtur in primo, cum inquit: Anni tempora illorumq; vicissitudines priorem inuenisse ferunt, eumque in CCCLXV. dies diuisisse. Sed hoc illi censeo apud Gręcos duntaxat esse attribuendum. Verum reperimus apud Iosephum in primo & in quarto Antiquitatum, Hebræos ante diluuium Noe, annum duodecim mensibus constitutum habuisse, qui, eodem teste in primo Antiquitatum, annum primi etiam in Aegypto instituerant. Est insuper operępretium, quam varia fuerit anni ratio apud priscos, demonstrare. Arcades enim, vt Plutarchus in vita Numę, & Macrobius in primo Saturnalium meminerunt, tribus duntaxat mensibus annum suum

com-

complebant : Cares & Acarnanes, sex: Aegyptij primis temporibus, teste Solino, quatuor : sed antea, vt Censorino placet, duobus tantum . At Macrobius in primo Saturnalium ait, anni certum modum apud solos Aegyptios, semper fuisse, vt etiam ex Herodoti autoritate liquido constat. Erat præterea annus triginta dierum, id est lunaris: autor Seruius super tertio Aeneidos. Habebant & annũ magnum, quem volebant confici omnibus planetis in eundem recurrentibus locum, qui secundum Ciceronem, continet duodecim millia noningentos quinquagintaquatuor solares annos. At Iosephus in primo antiquitatum, capite octauo, dicit annum magnum DC. *annorum spacio impleri. Sed de hoc, vti Censorinus demonstrat, inter autores non plane conuenit. Reliqui Græci* CCCLIIII. *diebus annum proprium computabant. In hac varietate Romani quoque ab initio, prout Macrobius dicit, autore Romulo, annum* X. *mensibus constitutum habuerunt, à Martio incipientes, qui conficiebatur diebus* CCC. & IIII. *Romulus enim primum mensem Martium à patre suo Marte, alterum Aprilem quasi Aphrilem, à spuma quę Græce* ἀφρὸς *vocatur, vnde Venus mater Aeneę nata est: tertium Maium, à maioribus, quartum Iunium à iuunioribus nominauit. Ouidius.*

Hinc sua maiores tribuere vocabula Maio,
Iunius à iuuenum nomine dictus adest.

Sic ante populum in maiores & minores diuiserat. Reliquos sex à numero, Quintilem, Sextilem, Septembrem, Octobrem, Nouembrem, & Decembrem appellauit. Verum postremo Quintilis a Iulij Cæsaris nomine, Iulius, & Sextilis Augusti honore, Augustus est nominatus. Sed iste annus cum neque solis cursui, neque lunę rationibus congrueret, Numa Pompilius inde ad lunę cursum redegit,

additis

additis quinquaginta diebus: quibus postea sex alios dies adiecit retractos ex illis sex mensibus, qui triginta dies habebant, id est, de singulis singulos: eosque sex & quinquaginta dies pari ratione partitus est in menses duos: & alterum, quem primum posuit, nuncupauit Ianuarium à Iano, qui Latinorum primus rex fuerat, tanquam bicipitis diei mensem, vt qui transacti anni finem respiceret, ac principium futuri prospiceret: nam Ianus cum vir esset ęque prudens atque solers, dictus est habere geminam faciem, vt vna quæ ante, altera quæ post tergum forent, intueretur, id quod ad vigilantem ciuitatis custodem attinet. Alterum vero Februarium vocauit, deoque Februo dedicauit, qui creditur pręesse lustrationibus, quia tum extremo anni mense populus februabatur, hoc est, purgabatur. Postea Numa religionem secutus, quod numero Deus, quemadmodum poeta ait, impare gaudet, dedit singulis mensibus, Ianuario, Aprili, Iunio, Sextili, Septembri, Nouembri, & Decembri, vndetricenos dies: Martio vero, Maio, Quintili, & Octobri, singulos & tricenos. Februarius suos octo & viginti dies retinuit. Ita annus conficiebatur diebus CCCLV. *Romani deinde, Gręcorum more, intercalarem mensem constituerunt, vt qui pręessent fastis libris, quibus totius anni res populi explicabantur, intercalarent, id est, vocarent populum, vt quando lege agi liceret, scirent. Sed cum ita vsu veniret, vt per eam varietatem anni sępe nundinę caderent, aut in primum anni diem in nonasue, quibus nefas erat conuentus haberi, permissum est vt sacerdotes quando vellent, suo arbitratu vocarent. At cum illi commodi gratia, publicanorumq; ex vsu, minus suo tempore vocarent, tum demum Cæsar pontifex maximus addidit anno dies decem, horasq; sex, quorum dierum binos ad singulos menses, Ianuarium,*

nuarium, Sextilem, & Decembrem, adiunxit: in Aprilem autem, Iunium, Septembrem, & Nouembrem singulos distribuit. Sic C. Iulius Cæsar, autore Suetonio, & Appiano Alexandrino, & Plinio, primus omnium annum ad cursum solis accommodauit, vt CCCLXV. *dierum esset, & intercalario mense sublato, vnus dies quarto quoque anno intercalaretur, quod bissextum vocant. Causa autem nominis est, quia duobus continuis diebus bis dicimus* VI. *Calendas Martias, duos dies pro vno computantes. Menses vero, hoc est, lunæ cursus, qui, vti Cicero in secundo de Natura deorum ait, quia mensa spacia cõficiunt, menses nominantur. Thebæos, id est, ipsos Aegyptios (sunt enim, vt diximus, ijdem) omnium primos instituisse Diodorus affirmat: quod tamen magis Hebræis, qui haud dubie primi annum constituerant, tribuendum esse videtur. Atque annus menses habet duodecim, quorum quatuor, Aprilis, Iunius, September, & Nouember, ex triginta constant diebus: at plus vno, septem, Ianuarius, Martius, Maius, Iulius, Augustus, October, & December: minimus vero Februarius octo & viginti, suis contentus est diebus. Item hebdomadas duas & quinquaginta, & diem vnum: dies vero* CCCLXV. *ac horas sex, vti dictum est. Præterea cum apud priscos Romanos, pontifices, prout supra demonstrauimus, ita intercalarent, factum est vt mensis eiusmodi rei causa, diuisus in Calendas, Nonas, & Idus, primusq; dies Calendæ dictę sint,* ἀπὸ τοῦ καλῶ. *voco: etenim minor pontifex obseruabat quando noua primum appareret luna, qua visa, id protinus sacrificulo regi nuntiabat: tum facto, vt moris erat, sacrificio, pontifex incipiebat eos vocare qui in agris essent, quo scirent feriarum pariter causas, atque quid eo mense agi liceret. Ita calata, hoc est, vocata in Capito-*

 lium

lium plebe, pronuntiabat quot dies à calendis ad nonas superessent: vnde nonæ ipsæ dictæ, quia semper dies nouem à Nonis ad initium Iduum intersunt. Idus autem circiter medium mensem ponebant, idque verbum ab Hetruscis sumpserant, quorum lingua iduare, diuidere est, Igitur sic computabant, verbi gratia: Vltimum diem Decembris antecedentis mensis notabant pridie Calendas Ianuarias, penultimum tertio Calendas, atque sic alios suo ordine, sursum versum numerando vsque ad idus: nam mensibus quatuor, Martio, Maio, Iulio, & Octobri, singulis senas dederunt nonas, reliquis quaternas, sicut singulis quoque mensibus Idus octonas. Verum modus istiusmodi dierum mensis numerum ineundi iam vulgatior est, quam vt à nobis sit rursum demonstrandus, qui profectus est ab illa pontificum intercalatione, quæ durauit vsque ad annum vrbis conditæ CCCCL. *cum P. Sulpitio Auerrione, P. Sempronio Sopho Longo* COSS. *C. Flauius scriba edilis curulis, inuitis patribus, Ciuile ius repositum in penetralibus pontificum euulgauit, fastosque circa forum in albo proposuit, vt quando lege agi posset, sciretur. Testis Liuius ab vrbe condita, in extremo nono lib. Postea fuit alius modus, quem aureum numerum ob excellens rei artificium appellant, excogitatus à diuo, vt fertur, Bernardo, vel ab ipso Iulio Cæsare, sicut lib. diuinorum officiorum octauo extat, ad inueniendum diem coniunctionis lunæ per singulos menses: quo quidem numero nostri deinceps vsi sunt ad notandos quoque dies festos in singulos annos, quos mutabiles vocant, quemadmodum est Pascha, Pentecoste, nonnulliq; alij, eo quod non semper in eosdem mensium dies cadant. Fuit sane inuentũ suo dignum autore, cuius vsus & ratio ita omnibus nota est, ut non sit quod hoc loco quicquã de aureo numero doceatur.*

Quis

Quis horas primus constituerit, aut horologia diuersi generis inuenerit. CAP. V.

Oræ, quibus numero XXIIII. *dies noxq; conficitur, teste Macrobio, ab Apolline, id est, sole, qui Horus Aegyptiaca lingua vocatur, nomen acceperunt. Quatuor itidē tēpora, hoc est, ver, æstas, autumnus, & hyems, quibus annus orbis impletur, horæ dicuntur: quæ initio duodecim constitutæ sunt, eiusque rei talis fuisse origo memoratur. Quodam tempore Hermes Trimegistus cum in Aegypto sacrum quoddam animal Serapi dicatum, in tota die duodecies vrinam facere pari semper temporis interuallo obseruasset, per duodecim horas diem diuidi debere coniecit. Exinde hic horarum numerus longo tempore custoditus, postea in vigintiquatuor horas diuisus est dies. Horologium autem solarium, in quo vmbilici solis, quem gnomonem vocant, vmbra horas ostendit, Anaximenes Milesius Lacedæmone, teste Plinio libro* II. *cap.* LXXVI. *primus inuenit, ipsumque ἀπὸ τῆς σκιᾶς, hoc est, ab vmbra, sciotericon appellauit. Romę multo serius contigit: in duodecim enim tabulis, vt autor est Plinius in* VII. *ortus tantum & occasus solis nominabatur. Post aliquot annos adiectus fuit & meridies: accensus consulis, id est, pręco, eum pronuntiabat, cum è curia inter rostra & Grecostasim solem prospiciebat: à columna vero ænea ad carcerem inclinato sydere, supremam horam pronuntiabat: sed hoc serenis tantum diebus, vsque ad primum Punicum bellum. At M. Varro primum horologium solarium in publico secundum rostra, in columna statutum fuisse tradit, bello primo Punico, à M. Valerio Messala consule, Catina in Sicilia capta. Postea Scipio Nasica primus Romę duntaxat, ut opinor, aqua horas diuisit ęque noctium atque dierum, idq; horologium sub*

tecto dicauit, anno vrbis DXCV. *Ceterum horologium, teste Vitruuio libro nono de architectura, ex aqua Ctesibius Alexandrinus primus reperit. Vtriusque meminit Cicero, libro de natura deorum secundo: Quid igitur, inquit, conuenit cum solarium vel descriptum aut ex aqua contempleris, intelligere declarari horas arte, non casu? Et alibi in extremo secundo Tusculanarum libro: Cras ergo ad clepsydram. Ita vas vocant, è quo guttatim effundebatur aqua ad horas notandas. Inuentum est deinde diuini quodam ingenij acumine, horologium quod nunc frequens cernitur, è metallis, rotis dentatis atque ponderibus, partim vmbilicis horas indicantibus, partim testantibus tintinabulis. Quinetiam eodem artificio planetarum omnium, ac solis & lunæ cursus adeo facile repræsentantur, vt cælum ipsum prope conspici videatur. est etiam aliud horologij genus, ad pyxidis formam excogitatum. Item è tenuissimis harenis Aegyptijs, quorum tamen autores, vti in calce operis dicemus, in aperto non sunt. Sic denique quotidie aliquid admiratione dignum hominum industria inuenit, velut pyxidem illam qua nautæ nauigationem peritissime moderantur. Et multa demum sunt, quibus prisca ætas caruit, de quibus nos suis locis meminerimus. Illud adijciam, vt alibi horologia à sole occidente, vsque ad solem iterum occidentem, perpetuo cursu viginti quatuor horas designant: sic nunc totus fere occidens horologia habet, quæ bis in die duodenas horas indicant, ita vt semper duodecima hora in media nocte & in meridie notetur: quod profecto quo aptius quadrat, hoc commodius fit, ne quempiam, cum velit scire quota sit bora, tot simul numerare oporteat.*

Quomodo ab initio alij aliter dies obseruarint, ac noctes diuiserint. CAP. VI.

Diem alij aliter obseruabant, quod ab Aegyptijs fluxisse volunt, quos, vt inter nonnullos autores conuenit, primos omniũ annum & menses constituisse ferunt. Ii itaq; à media nocte, ad mediã, totum id spatium vnius diei nomine appellauere. Romani quoq; eodem modo diem obseruabãt, quod, ut Plutarchus in problemat. ait, ortus solis initium agendi, nox vero consilij & praeparationis faciat: quippe apud illos, cuiquam etiam diei horae aliquid actionum tribuebatur. Martialis:

Prima salutantes atque altera continet hora:
Exercet raucos tertia causidicos.
In quintam varios extendit Roma labores:
Sexta quies lassis, septima finis erit.
Sufficit in nonam nitidis octaua palęstris:
Imperat extructos frangere nona toros, &c.

Babylonij inter duos solis exortus, omne id tempus diem vocabant: Athenienses inter duos occasus. Vmbri à meridie in meridiem, vnum diem putabant: vulgus omne à luce ad tenebras. autores, Varro, Plinius in secundo, Gellius, & Macrobius. Nos porro more Atheniensium, à sole occaso, ad solem iterum occidentem, omne id medium tempus vnum diem esse dicimus, sicut transalpini omnes Vmbrorum ritu, à meridie in meridiem diem suum terminant, prout eorum horologia, quae superiori capite posuimus, indicant: vel eadem ratione, à media nocte, ad mediam noctem, veteri Romanorum instituto, illorum dies dici potest confici. Nox vero, sicut Vegetius tradit, in quatuor diuidebatur vigilias, quae singulae, teste Hieronymo super Psalmos, trinarum horarum spatio supputabantur.

Qui primi libros ediderint, & de prima bibliotheca, & à quo, aut vbi vsus imprimendarum literarum primo inuentus. CAP. VII.

Vm in dies magis magisq; hominum ingenia sola librorũ copia vigeant, & ad capessendas disciplinarum liberalium artes facilius omnes alliciãtur, ipsaq; literarum studia mirum in modum vbiq; gentium floreant, peccare hercle me ducerem, si tale inuentum silentio preterirẽ, cuius nos etiam, quantum exiguum tulerit ingenium, augendi gratia, hunc nempe laborem suscepimus, præsertim cum huiusmodi scriptorum libri, vti diuus Hieronymus ad Marcellam ait, ingeniorum effigies, & vera & æterna monimenta sint. Quapropter Agesilaus, autore Plutarcho, cum bene multi vellent eius corporis simulacrum gratis effingere, nunquam id fieri passus est, animi tantum monimenta posteris relinquere studens: illud enim sculptorum, hoc suum: illud diuitum, hoc bonorum opus esse ducebat. Omnium igitur primus Anaxagoras, teste Laertio volumine secundo, librum ab se scrptum edidit. Gellius vero lib. 6. scribit Pisistratum tyrannum omnium primum libros publice legendos præbuisse. Sed profecto quis non videt perperam Græcos hominum genus in sui laudem effusissimum, hanc sibi gloriam vindicare? qui, vt Iosephus contra Appionem perspicue demonstrat, recentissimi sunt. Ex quo haud dubie multo ante Græcos, antiquissimi Hebræorum, qui sacram historiam scripserunt, & Aegyptiorum sacerdotes, vel Chaldæi libros ediderunt: atque ita Anaxagoram & Pisistratum apud Grecos, tantum primos foras dandos libros curasse credere par est. Deinde autem, vt idem Gellius testatur, ipsi Athenienses numerum librorum studiosius accuratiusq; auxerunt. Verum omnem illam postea librorum copiam Xerxes Athenarum

narum potitus abstulit, asportauitq; in Persas. Eos porro libros vniuersos multis post tempestatibus, Seleucus Macedoniæ rex, qui Nicanor appellatus est, referendos Athenas curauit. Ingens postea numerus librorum in Aegypto à Ptolemæis regibus confectus est, ad millia ferme uolumnum DCC. *sed ea omnia priore bello Alexandrino incensa sunt. Ceterum Strabo libro decimotertio geograph. scribit Aristotelem omnium primum bibliothecam instituisse: ait enim, E Scepsi fuere philosophi Socratici, Erastus & Coriscus, & Nereus Corisci filius, qui Aristotelem & Theophrastum audiuit, & successor fuit bibliothecæ Teophrasti, in qua Aristotelica inerat: nam Aristoteles & bibliothecam & scholam reliquit Theophrasto, & primus omnium quos scimus, libros congregauit, & Aegypti reges bibliothecę ordinem docuit. Theophrastus vero eam tradidit Neleo, Neleus eam Scepsim detulit, ac posteris tradidit. Hæc ille. Fuit & Pergami bibliotheca præclarissima, autor Plinius libro 35. statim in principio, vbi inquit: An priores cœperint Alexādrię & Pergami reges, qui bibliothecas magno certamine instituere, non facile dixerim. Romæ bibliothecam Asinium Pollionem primum fecisse, testatur idem in prænotato libro, scribens: Non est prætereundum & nouitium inuentum: siquidem non solum ex auro argentoue, aut certe ex ære in bibliothecis dicantur illi, quorum immortales animæ iisdem locis ibi loquuntur, quinimo etiam quæ non sunt, finguntur, pariuntq; desideria non traditi vultus, sicut in Homero euenit, quo maius, vt equidem arbitror, nullum est felicitatis specimen, quam semper omnes scire cupere, qualis fuerit aliquis. Asinij Pollionis hoc Romæ inuentum, qui primus bibliothecam dicando, ingenia hominum rempublicam fecit. Sunt etiam plures hodie in Italia bibliothecæ,*

ſed illa in primis omniū iudicio longe celeberrima, quam diuus Federicus Feltrius dux Vrbini condidit, quam poſtea Guido princeps eius filius, lux doctrinarum fulgentiſsima, ac vnicum doctiſſimorum hominum præſidium, cum auro & argento, tum librorum copia adauxit, ornauitq; . Fuit illud igitur omnino magnum mortalibus munus, ſed nequaquam conferendum cum hoc, quod noſtro tempore adepti ſumus, reperto nouo ſcribēdi genere: tantum enim vno die ab vno homine literarum imprimitur, quantum vix toto anno à pluribus ſcribi poſſet. Ex quo adeo diſciplinarum omnium magna librorum copia ad nos manauit, vt nullum amplius ſuperfuturum ſit opus, quod ab homine quamuis egeno deſiderari poſſit. Illud inſuper adde, quod autores quoque plurimos, tam Græcos quam Latinos, ab omni prorſum interitus periculo vindicauit. Quare tantæ rei autor non eſt ſua laude fraudandus, præſertim vt poſteritas ſciat, cui diuinum beneficium acceptum referre debeat. Itaq; Ioānes Cuthenbergus natione Theutonicus, equeſtri vir dignitate, vt ab eius ciuibus accepimus, primus omnium in oppido Germaniæ, quam Maguntiam vocant, hanc imprimendarum literarum artem excogitauit, primumq; ibi ea exerceri cœpit: non minore induſtria reperto ab eodem, prout ferunt, autore, nouo atramenti genere, quo nunc impreſſores tantum vtuntur. Decimoſexto deinde anno, qui fuit ſalutis humanæ M CCCC LVIII. *quidam nomine Conradus, homo itidem Germanus, Romam primo in Italiam attulit, quā dein Nicolaus Ienſon Gallicus, primus mirum in modum illuſtrauit, quæ paſsim hac tempeſtate per totum fere terrarum orbem floret, de qua plura loquendi labore ſuperſedeo, eius inuentorem, ac ſimul vnde ad nos delata fuerit, prodidiſſe, haud me parum feciſſe ratus, cum ea omnibus longe notiſſima ſit: quæ*

fit: quæ propterea vt ab initio non minore quæstu, quam hominum admiratione vulgari cœpit, sic paulatim, velut auguror, futura est vilior.

De primo vsu scribendi apud priscos, etiam per notas, & quando primũ inuẽta charta, vel mẽbrana CAP. VIII.

Nte vsum chartarum, quo maxime humanitas vitæ constat & memoria, palmarum folijs, teste Plinio in decimotertio naturalis historiæ, primo scriptitatum est. Virgil. in sexto.

Folijs tantum ne nomina manda.

Deinde quarundam arborum libris, postea publica monimenta plumbeis voluminibus, inde & priuata linteis conficere cœperunt: deinde ceris: nam pugillarium vsum ante Troiana tempora fuisse testatur Homerus. Papyrum autem post Alexandri Magni victoriam, condita in Aegypto Alexãdria, M. Varro autor est, ante chartarum vsum ab eo rege inuentam esse, quæ fiebat ex frutice, qui nascitur in paludibus Aegypti. Verum contra Varronem, qui chartarum vsum non nisi condita in Aegypto Alexandria fuisse scribit, Plinius Cassij Heminæ annalium scriptoris autoritatem adducit. Ille enim tradit, Cn. Terentium scribam agrum suum in Ianiculo repastinantem, offendisse arcam, in qua Numa rex situs fuerat, & in eadẽ libros eius repertos, qui è charta erant. Nam Magnus Alexander amplius trecentis annis post Numam fuit, qui Alexandriam, autore Liuio, libro octauo, eo anno in Aegypto posuit, qui fuit vrbis conditæ CCCCXXVIII. L. Papyrio Mugillano siue Cursore, C. Pætilio Galbo coss. Ceterum Liuius in decimo de bello Macedonio, à Cassio dissentit, scribens duas arcas lapideas, octonos ferme pedes longas, non vnam, repertas à fossoribus in agro L. Pætilij scri-

lij scribæ, non Cn. Terentij, & in altera earum sepultum fuisse Numam, in altera vero eos libros inuentos, de quibus loquimur. Idem etiam Lactantius affirmat, & Plutarchus in vita Numæ. Postea vero id genus chartæ inuentum est, quo nunc passim vtimur, cuius autor haud palam est. Hęc autem fit ex linteolis contritis: nihilominus tamen papyri nomen à frutice sumptum, veluti chartæ ab vrbe Tyri retinet. Membranas à tectu membrorum nominatas, est enim proprie ipsum corium. Varro scribit per æmulationem, circa bibliothecas Ptolemæi, & Eumenis regum, Pergami inuentas fuisse, vnde vulgo pergamenæ vocantur. Verum ego affirmarem membranas multo ante quam tradit Varro, esse repertas, in ijsq; primum scriptitatum, quando sacros Hebræorum libros (Hebræi enim, vt ostendimus, primi rerum gestarum monimenta condiderunt) è membrana fuisse testatur Iosephus: nam cum in duodecimo antiquitatum tradit, quemadmodum Eleazar princeps sacerdotum per septuaginta duo interpretes, sacros libros ad Ptolemæũ Philadelphum miserit, vt in græcum sermonem verterentur, sic inquit: Cum vero ostenderent tenuitatem membranæ, vel incomprehensibilem eorum compaginem, rex miratus est. Herodotus etiam in quinto testis est, prisca consuetudine in pellibus caprinis & ouillis esse scriptitatum. Sunt præterea plura chartarum genera, vt hieratica, antiquitus sacris tantum uoluminibus dicata: amphitheatrica, à loco dicta: bibula, et emporetica, inutilis scribendo, & inuolucris duntaxat chartarum atque mercium vsum præbens, propterea ἀπὸ τῶν ἐμπόρων, id est, à mercatoribus nominata. Vsus autem scribendi per notas, peruetustus est, quando Tiro Ciceronis libertus, autore Eusebio, ipsas notas primus reperisse fertur. Et eiusmodi scripta furtiua dicuntur, quæ artificio

quodam

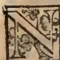
quodam fiunt, ne legi possint ab alio, nisi ab eo ad quem scribuntur. Gellius: Res quasdam occultas nuntiare regi furtiuo scripto volebat. Est & Caesar, teste Suetonio, usus. Hodie vero ita frequens est modus iste scribendi, vt nullus videlicet sit neque princeps, neque ciuis, quin suas habeat notas, vulgo zipheras nuncupatas.

Quis primus memoriæ artem monstrauerit, aut qui eiusdem gloriam adepti sint. CAP. IX.

PRoximum est, vt de memoria dicatur, qua, vt Fabius ait, omnis disciplina constat, quæ & necessarinm maxime est vitæ bonum, & vnicus eloquētiæ thesaurus. Huius ars, Plinio in septimo, et Quintiliano in vndecimo autoribus, à Simonide Melico primū inuēta est, qua in re multū valuit: nā cū aliquādo in Thessalia, teste Cicerone de Oratore, epularetur apud Scopā nobilem virum, & nuntiatum esset ei, vt prodiret ad duos iuuenes ante ianuam stantes, contigit vt hoc interim spatio conclaue corruerit, ac ea ruina adeo conuiuæ omnes contriti fuerint, vt non possent internosci à suis, qui humare eos vellent. Tum dicitur Simonides ex eo quod meminisset, quo eorum loco quisque cubuisset, demonstrator vniuscuiusque sepeliendi fuisse. Ac ita videtur memoria valde iuuari, signatis animo sedibus, aut mutato annulo, qui nos moneat, cur id fecerimus, quod ipse Fabius late prosequitur. Memoria autem plurimis præcipua fuit, vt Plinius & Solinus autores sunt: Cyrus enim rex Persarum omnibus in exercitu suo militibus nomina reddidit. Cineas Pyrrhi regis legatus, postero die quam Romam aduenerat, vtriusque ordinis uiros nominatim appellauit. Mithridati regi duæ & viginti linguæ (tot enim nationibus imperauit) traduntur notæ fuisse. Cæsarem vero scribere & legere simul, dictare & audire, solitum accepimus. Idem

etiam, teste Spartiano, Hadrianus Imperator facere consueuit.

A quo primum militaris ars inuecta, & vtrum literis præstet, item in exercitu ordines, & tesseræ, & vigiliæ, & de primo pugnandi modo. CAP. X.

Nunc venio ad disciplinam militarem, præcipuum imperatorũ decus, qua sola multi quidẽ mortales æternã sibi gloriam cõpararunt: vnde tanto literis præferenda videtur, quanto facta dictis præstant. Quanquam illud non facile Cicero concedendum iudicat, quando, ut ipse pro M. Marcello ait, bellicas laudes solent quidam extenuare verbis, easq; detrahere ducibus, cõmunicare cũ multis, ne propriæ sint imperatorũ. Certe in armis militũ virtus, locorũ opportunitas, auxilia sociorum, classes, commeatus multum iuuant: maximam vero partem quasi suo iure fortuna sibi vendicat, & quicquid prospere gestum est, id pene omne ducit suum. At gloriæ, quãtum recte scienterq; scribendo adeptus fueris, sociũ habebis neminem. Ad artem redeo. Sed hæc in rudi seculo admodum turpis fuit, vt pote quæ ferino more, vt infra ostendemus, exercebatur. Huius, sicut Ciceroni libro de natura deorum tertio placet, inuentrit Pallas fuit, ex quo Bellona dicta est. Papinius.

-Regit atra iugales
Sanguine Bellona manu.

Vt vero Diodoro, ipse Mars morem bellandi reperit. Martialis.

Belliger inuictis quod Mars tibi sæuit in armis.

Sed reperimus apud Iosephum in primo antiquitatum, volumine, Tubalcain, qui ante diluuium Noe fuit, fortitudine cunctis excellentem, res bellicas fortiter exercuisse: quamobrem apparet militarem artem esse antiquissimam, proinde

proinde eius autorem neutiquam prodi facile posse suspicor. Veteres autem ante vsum armorum, pugnis, vnde pugna nomen habet, calcibus, ac morsu certabant. Et hęc prima pugnæ origo fuit. Lucretius.

Arma antiqua manus, vngues, dentesq; fuerunt.

Exin lapidibus, fustibusq; pugnari cœptum, testis Herodotus libro quarto, cum de quibusdam populis loquitur, qui haud procul à Tritone Libyę fluuio habitabant: ait enim, Horum virgines anniuersario Mineruæ festo in honorem ipsius deæ inter se bifariam diuisæ, præliantur lapidibus fustibusque. Affirmat idem Diodorus libro primo scribens: Eodem modo claua & leonis pellis antiquo Herculi conueniunt, quo tempore nondum arma adinuenta, sed fustibus homines iniurias propulsabāt, ac ferarum pellibus tegebant pro armis corpora. Plinius vero in septimo dicit Afros contra Aegyptios, primos prælium fecisse fustibus, quos vocant phalangas. Verum paulatim hæc disciplina tanti fieri cœpit, vt nulla maiore cura, studio ac ordine, apud omnes prope gentes constaret, repertis exercitus ordinibus, signi dationibus, tesseris, & vigilijs, à Palamede, bello Troiano: & sub idem tempus, speculari significatione, à Sinone: autor Plinius, qui libro quinto & Phœnicibus bellicarum artium inuentionem assignat, sed apud Syros, credo. De his satis, sed iam ad ipsa arma transeamus.

De primo armorum, & æneorum tormentorum vsu.

CAP. XI.

Erunt, autore Diodoro libro sexto, Martem primum fabricatis armis milites armasse, cui ob id primus armorū vsus, appellatur enim belli deus, attribuitur: que etiam Virgilius sensisse videtur, cum in principio suæ Aeneidos dixit.

At nunc

At nunc horrentia Martis
-Arma virumque cano.

Cæterum arma, quæ pro omnibus bellicis instrumentis autores vsurpant, alij alia inuenerunt: galeam enim, gladium, hastam, Lacedæmonij, vt testis est Plinius in septimo, inuenerunt. Herodotus tamen libro quarto, putat scutum & galeam ab Aegyptijs Græcis esse traditam. Loricam Mydias Messenius, clypeos Prœtus & Acrisius inter se belligerantes repererunt, siue Chalcus Athamantis filius. Ocreas & cristas Cares: lanceas Aetolos, iaculum cum amento ferunt reperisse Aetolum Martis filium. Falcem, secundum Clementem, Thraces: hastas velitares & pilum Tyrrhenus. Vsus autem velitum, autore Valerio Maximo libro secundo, eo bello primum repertus est, quo Capuam Ful. Flaccus Consul obsedit. Securim Pantesilea Amazonum regina reperit: venabula Piseus. Arcum autem & sagittas Scythes Iouis filius. Sagittas, vt alijs placet, Perseus Persei filius primum inuenit. Hæc ex Plinio. At Diodorus Apollini assignat, in sexto scribens: Arcus insuper sagittandique fuisse repertorem Apollinem ferunt. Verum Artabanus, cuius testimonium Eusebius de præparatione euangelica, libro nono citat, Mosen omnium primum bellica instrumenta inuenisse tradit, qui adhuc iuuenis in Aegypto, teste Iosepho in secundo antiquitatum, primam gloriose expeditionẽ in Aethiopes apparauerit. Nec eo tamen cæteri quos memorauimus, minus laudis merentur, quando non vnius generis arma vbique vsurpantur, sed alia alibi. Nihil quoque ab initio tam perfectum excogitatur, cui non aliquid ab insequentibus commode addi possit. In tormentis Cretenses scorpionem, catapultam Syri, Phœnices balistam & fundam, vt testatur Plinius, inuenerunt. Vegetius vero libro primo de re militari,

tari, fundarum usum dicit incolas insularum in mari Hispano, quas Baleares vocamus, comperisse: vnde Strabo libro tertio geograph. illos optimos funditores esse vocitatos affirmat. Idem Virgilius sentit in primo Greorgic.

Stupea torquentur balearis verbera fundæ.

Artem bellicarum machinarum, teste Plutarcho, in vita M. Marcelli, Eudoxus & Architas inchoarunt. Machinam ad ferenda grauiora onera primus, teste Vitruuio, extruxit Ctesiphon, qua vsus est ad deportandas ex lapidicinis columnas Ephesum ad Dianæ fanum. Equum autem qui aries dicitur, in muralibus machinis, autore Plin. in septimo, Epeus ad Troiam inuenit: Vitruuio vero, lib. decimo de architect. Carthaginēses, ad Gades oppugnandas. Testudines Artemon Clazomenius inuenit. Et hæc omnia ad hominum priniciem inuenta sunt, & illud nouitium inuentum in primis, quod bombardam vocant, quo post hominum memoriam, nihil terribilius ab humano ingenio excogitari potuit, cuius inuentorem fuisse tradunt hominem Germanum admodum ignobilē, cui casu in mentem venit tale quid efficere. Fertur enim homo ad exitiū humanum natus, seruasse aliquando domi in mortario puluerem sulphureum, cuiusdam medicinæ faciendę causa, illudque texisse lapide, ac inde cōtigisse, vt dum ignem ex silice prope excuteret, scintilla intro ceciderit, subitoque flamma eruperit, atque lapidem in altum tulerit: & ille eius rei casu doctus, postea facta ferrea fistula, & puluere confecto, machinam reperisse, ac eius vsum Venetis in illo bello primum ostendiße, quod ad fossam Clodiam est cum Genuensibus gestum, qui fuit annus salutis humanę M C C C X X X. *Is itaque tam mortiferę machinę repertor, pro mercede, opinor, accepit, vt nomen eius perpetuo*

occulta-

occultaretur, ne omni tempore à cunctis mortalibus male audiret, dignus scilicet qui prior ipse vice Salmonei, fulmine flagrasset. Salmoneus enim Aeoli filius cum vellet Iouem in fulminibus iaciendis æmulari, ab eo de cælo tactus ad inferos detruditur, quando hæc fulmini odore, luce, sonitu, impetu simillima est: magna enim vi ignis collecti, emissis repente aut ferreis, aut lapideis pilis, quicquid obuium offendit, quassat, dissipat, frangit, contundit, adeo vt nullus sane sit locus, quamuis natura munitus, quin facile expugnetur. Ex quo iam vsu venit, vt in ea hoc tempore omnis ferme vis peditum, omnis equestris splendor, omnis deniq; bellica virtus indecore consistat, iaceat, obtorpeat. Hæc bombarda vocatur, à bombo, id est, sonitu, qui βόμβος Græce dicitur: quidam alij tormentum æneum maluntnũcupare. Eius tametsi modo plura fiunt genera, quæ varie vulgo nominantur, & unum illud minimum, quo nunc pedites vtuntur, qui factitio nomine sclopus vocitatur. Sclopus enim est sonus ille, qui ex buccarum inflatione erumpit. Persius:

Nec sclopo tumidas intendis rumpere buccas.

Sed vel alio nomine appellatur Arcusbusius, à foramine opinor, quo ignis in puluerem fistula contentum immittitur: nam Itali busium vulgo foramen dicũt, & arcus, quod instar arcus pugnantibus sit: quippe hodie huiusmodi tormenti vsus in primo statim pugnæ loco est, quem olim sagittarijs dabant, cum à missilibus preliari inciperent. Sed iã hinc oratio nostra ad equũ bellicosissimũ animal, se se, non extra utiq; propositũ, trãsferat.

Quis

Quis primus equitandi artem, aut vsum equos domandi, vel eorum vngulas ferreis soleis muniendi, ac ornamenta inuenerit, & bigas atque quadrigas iunxerit, & vehiculum cum quatuor rotis repererit, & qui ex equo pugnare primum instituerint. CAP. XII.

Equo, qui magno mortalibus cũ in rebus bellicis, tum in itineribus faciundis, & vsui & adiumento est, primum omnium vehi Bellerophontem Glauci regis filium docuisse, Plinius in septimo est autor, qui Pegasum, alatum equum, cum in Chimæram iret, ascendit. Horatius in carm.

Et exemplum graue præbet ales
Pegasus terrenum equitẽ grauatus Bellerophontẽ.

Sed Diodorus lib. sexto scribit Neptunum equos primum domuisse, artemq; equitandi ab illo traditam: alij volūt equum hominibus antea ignotum primum edidisse, quod asserit Lucanus, dicens:

Primus ab ęquorea percussis cuspide saxis
Thessalicus sonipes bellis feralibus omen
Exilit. *Et Virgilius:*
Tuq; o cui prima frementem
Fudit equum magno tellus percussa tridenti
Neptune.

Frænos autem & ephippia Peletronij, qui Thessaliæ populi sunt, primi inuenerunt. Iidem, vt quibusdam placet, domandorum equorum vsum primi docuere, testificante vtrunq; Virgilio in tertio georg.

Fræna Peletronij Lapithæ gyrosq; dedere
Impositi dorso, atque equitem docuere sub armis
Insultare solo, & gressus glomerare superbos.

Plinius libro septimo idem affirmat. Hos quoque primos equorum vngulas munire ferreis soleis cœpisse ferunt. Nu

nidæ, vt vel hoc subiungam, teste Appiano in libro de rebus Libycis, equo nudo, id est, sine ephippijs, in bello vtebantur. Bigas primum Phrygum natio iunxit, vt Probus & Plinius autores sunt. Quadrigis vero Erichthonius primus est vsus: nam cum Vulcanus, autore Ouidio in secundo Metamorph. & Seruio super tertio georgic. impetrato à Ioue Mineruæ coniugio, & illa reluctante, semen libidinis proiecisset in terram, inde natus est puer draconteis pedibus, qui appellatus est Erichthonius, quasi de terra & lite procreatus, nam ἔρις est lis, & χθών terra. Is ad tegendam pedum fœditatem, iunctis equis, primus omnium vsus est curru. Maro:

Primus Erichthonis currus & quatuor ausus
Iungere equos, rapidisq; rotis insistere victor.

Affirmat itidẽ Plinius, Eusebius tamen hoc illi apud Græcos tantum adscribit, dicens: Erichthonius primus quadrigas iunxit in Græcia: erant enim antea apud alias nationes. Id autem fuit Danao regnãte Argis. At Arcades istuc inuentum Mineruæ assignant, & id credo, apud se tantum, de qua Cicero de natu. deorum ita scribit: Minerua quarta Ioue nata & Coriphe Oceani filia, quam Arcades Coriam nominant, & quadrigarum inuentricem ferunt. Vehiculum quatuor rotarum, vt testis est Plinius, Phryges inuenerunt. Pugnare ex equo, sicut idem ait, Thessali docuere, qui Centauri dicti sunt, habitantes secundum Pelium montem. Hinc de Centauris fabula orta apud poetas, quod semihomines, & semiequi essent: quamuis non me prætereat, quandam fabellam super hac re à Seruio narrari in tertio georg. quę veluti nugæ respuenda videtur. Vera sunt igitur extra omnem controuersiam, vti etiam Lactan. inquit, quę loquuntur poetę, sed figmento aliquo specieq; velata, sicut de Aeolo rege ventorum supra demonstra-

monstrauimus. Sed nonnulli tradunt Centauros primos equitare, non ex equo pugnare, esse ausos. Diodorus in 5. Centauros nonnulli volunt in Pelio à Nymphis nutritos, postea equos subagitasse, exq; eis Hippocentauros natos. Creditum, quod primi equitare ausi sint, ex eoq; natam fabulam, veluti equi essent hominisq; natura. Hęc ille hactenus. Et ista omnia ex iumentis commoda apud alias gentes paulatim inuenta, non defuisse illis primis mortalibus credere conuenit: quando satis constat Hebręos, Assyrios, Arabes, Aegyptios, equis, mulis, & alijs iumentis à principio vsos, quæ aut dorso ferunt, vel armis currũ trahunt. Sed de quorundam ludorum & saltationum origine iam disseramus, quando hęc rei bellicę quoque augendæ gratia instituta sunt: sed opus est vt modus adsit, ne, sicut Cicero in officijs ait, voluptate elati in aliquam turpitudinem iuuenes dilabantur.

Quis primus instituerit apud Græcos olympicum certamen, & alios id genus ludos, & pyrrhicam saltationem, atque palæstram: & à quibus inuentus ludus pilæ, aleæ, tesserarũ, furunculorum, talorum, par impar, & micare: ac quid sit tessera vel talus. CAP. XIII.

Qvatuor ludorum genera apud Grecos pręcipua fuisse comperio, quorum primi & longe celeberrimi olympici appellati sunt, ab omnibus fere poetis decantati, quoniã in Olympo monte apud Pisam & Elidem, oppida Arcadiæ, Ioui dedicati Pelopis honore celębrabantur, quos, teste Diodoro libro quinto, & Plinio in septimo, & Plutar. in vita Thesei, Herculẽ Iouis & Alcmenæ filium quidam constituisse, ibiq; primum decertasse, & palmam consecutum tradunt. Sed Eusebius in decimo de pręparat. euangelica, dicit in olympico stadio Corylum Argiuum primum victorem fuisse declaratum, Alij autẽ,

vt idem Diodorus in sexto, & Strabo in octauo geograp. autores sunt, Herculem vnum ex Idæis Dactylis hoc certamen inuenisse asserunt. Verum idem Strabo in prænotato libro ab Epeis compertum affirmat. Et inferius ait, ab Iphito olympicum agonẽ institutum constare. Fuit is Praxonidis, siue Hæmonis filius. Sed Solinus hoc illustrius declarat, statim in principio sui operis ita scribens: Quippe certamen olympicum, quod Hercules in honorem ataui materni Pelopis ediderat, intermissum Iphitus filius eius instaurauit, post excidium Troiæ, anno quadringentesimo octauo. Herodotus libro octauo scribit olympicum certamen gymnicum, atq; equestre fuisse, præmiumq; propositum oleaginam coronam, qua donabantur victores. Quapropter Tygranes Artabani filius, eo tempore quo Xerxes bellum in Gręcia gerebat, vt idem testis est, audiens præmium Græcis coronam esse, non pecuniam, generosam illam meritoq; laudandam sententiam dixit, Pape Mardoni (is enim Xerxi persuasit, vt in Græcos bellum moueret) in quos viros induxisti nos ad pugnandum, qui non pecuniarum certamen agitant, sed virtutis? Celebrabantur autem hi ludi quinto quoque anno, sic, vt quatuor anni interessent à primo olympiados anno, ad initium & primum annum sequentis, si vera est ratio eorum, qui de olympiadis æque vt de lustri spatio ita putant: idq; tempus olympiadem appellabant: ac deinceps apud Græcos tempora per olympiades numerata sunt, veluti apud Romanos per C O S S. *quorum magistratus annuus erat. Martialis:*

Bis iam pene mihi consul trigesimus instat.

Alteri erant Pythij: nam cum Apollo Pythonem serpentem, quia à Iunone immissus, Latonam matrem persecutus fuerat, sagittis confecisset, ne huius victoriæ memoriam

vlla

vlla temporis diuturnitas obliteraret, ipse à Pythone Pythius dictus, ludos Pythios constituit. Ouidius in primo Metamorph.

Neue operis famam posset delere vetustas,
Instituit sacros celebri certamine ludos,
Pythia perdomitæ serpentis nomine dictos.
Hic iuuenum quicunq; manu pedibusue rotaue
Vicerat, esculeæ capiebat frondis honorem.
Nondum laurus erat, longoq; decentia crine,
Tempora cingebat de qualibet arbore Phœbus.

Tertij Isthmij, ab Isthmo parte Achaiæ nominati, & à Theseo inuenti, dicente Plutarcho in eius vita: Gloriari etiam quandoq; est solitus ob illum, de Hercule loquitur, Ioui Olympia, ob se verò Neptuno Isthmia à Græcis celebrari. Isti ludi, teste eodem Plutarcho, vt quidam volunt, in honorem in primis celebrabantur Scyronis: vt alij, Sinnis: vt alij, Palæmonis, quem Latini Portunum vocant. Ouid. in sexto Fastorum:

Quem nos Portunum sua lingua Palæmona dicet.

Hic, autore eodem Ouidio in 4. Metamorph. ex Melicerta homine, precibus Veneris, deus marinus effectus est. Verum Plutarchus alios illi dicatos fuisse ludos sentire videtur, in eadem Thesei vita aiens: Quod ibidem in Melicertæ honorem constitutum est, noctu agebatur, initiandi magis, quam spectaculi aut celebritatis speciem præ se ferens. Hęc ille. In ijs autem ludis victoribus pinea corona dabatur, de quibus etiam Strabo libro octauo geograph. meminit, dicens: In Isthmo Neptuni, quem Isthmum vocant, templum eminet picearum arborum luco circunclusum, vbi ludos Isthmios decertantes Corinthij celebrare soliti sunt. Et Solinus itidem affirmat, scribens huiusmodi spetaculum per Cypselum, qui, teste Herodoto in primo,

Periandri Corinthiorum regis pater fuit, intermißum, Corinthios olympiade XLIX. *solennitati pristinæ reddidisse. Quarti Nemeæi, a Nemea Sylua vocitati, quos Argiui, autore Strabone libro octauo geograph. & Polybio libro suarum historiarum secundo, celebrare consueuerunt, ob Herculis memoriam, qui Nemæum Leonem interfecisset. Virgilius:*

Compresſit Nemeæ primum virtute Leonem.

Pyrrhicam saltationem pro iuuenibus ad militarem artem exercendis, Pyrrhus, autore Plinio libro VII. *in Creta primus inuenit. Solinus vero scribit à Pyrrhico repertam fuisse, dicens: Pyrrhico repertore equestres turmas Creta prima docuit lasciuas vertigines implicare, ex qua disciplina bellicæ rei vsus conualuit. Verum Strabo cuidã Cureti assignans, secus videtur sentire: nisi fortasse Pyrrhicus vnus ex Curetibus fuerit, in x. cum de Creta loquitur: Quos principio Curetem illis ostendisse ferunt, deinde instruxisse, vt saltationem, quam Pyrrhicam appellauerit, saltarent. Et alibi idem asserere videtur scribens, Curetes primo armiferam saltationem introduxisse, quando Dionysius Halicarn. in* VII. *aperte demonstrat Pyrrhicen saltationem esse armatam, et ab ipsis etiam Curetibus, aut à Pallade institutam. Plinius tamen in septimo, manifestissime ostendit, armatam saltationem aliam esse ab ea, quam Pyrrhicam vocant, & illam à Curetibus, hanc à Pyrrho inuentam, & vtranque in Creta. Tranquillus autem dicit ludum ipsum quem vulgo pyrrhicen appellant, Troiam vocari, & eius originem expressit in libro de puerorum lusibus. Quis igitur mentis compos in tanta super huiusce rei origine, scriptorum dissensione, pro certo quicquam auderet affirmare? De hac saltatione insuper Apuleius in decimo de Asino aureo, abunde meminit. Troiæ*

uero spectaculum ludicrum quale foret, Maro in quinto disertissime tradit, ubi à Troianis ostendit nomen habere illo versu,

Troiaq; nunc pueri Troianum dicitur agmen.

De quo etiam Suetonius in Cæsare meminit. Festus lusum equestrem puerorum uocat. Gymnicos ludos, id est, in quibus nudi & peruncti se exercebant, Lycaon, teste Plinio, primus inuenit. Funebres Acastus, ut idem ait, in Iolcho, post eum Theseus in Isthmo. Palestram, ut Diodorus est testis, Mercurius instituit. Horatius in carm.

Mercuri facunde nepos Atlantis,
Qui feros cultus hominum recentum
Voce formasti catus & decorę More palestræ.

Alea vero tesserarumq; ludum, & pilæ, cęteraq; lusoria animi recreandi gratia inuenta, pręterquam talaria, Lydi populi Asiæ, teste Herod. lib. 1. omnium primi excogitauerunt. Quare miror Plinium ab Herodoto discrepare, qui in septimo scribit Pythum quendam lusoriam pilam reperisse: nisi fortasse alter eorum de alia pila (sunt enim plura pilarum genera) intellexerit. Atqui Lydos eiusmodi aleatorias artes non tam voluptatis, quam compendij gratia excogitasse, idem Herodotus tradit. Nam cum grauitate annonæ patria premeretur, sic famem consolari solebant, altero quidem die cibum sumentes, altero ludis operam dantes. Est vel aliud ludi genus, quo calculis in tabula lusoria, id est, fritillis & alueolis luditur, inuentum olim circiter annum orbis conditi, ter millesimum D C X X X V. *à quodam viro sapiente, nomine Xerxe, quia ita tyranni sæuitiam coercere metu, ac eum documento monere volens, ostendit maiestatem sine viribus, hominumq; adminiculis, parum admodum valere atque tutam esse, quando per istiusmodi ludum satis patebat regem facile*

oppressum iri, nisi inuigilaret, à suisque defenderetur. Vocant hodie hosce calculos seu scrupos furunculosue quibus præliando ludimus (est enim certamen instar prælij) schacos, à scandendo forsitan dictos, quod calculi cum mouentur, in alteram aduersariam partem scandere videantur. Ludus omnibus notus est, quare satis de eo habeo dictum, cum monstrauerim originem. Ceterum de tesseris ac talis apposite aliquid disputemus, cum hæc ludicra sint tam notissima, quam eorum nomen multis adhuc non planissimum factũ videatur. Sane tesseram dicimus, quod ex omni parte quadrata sit, quæ octo habet angulos, & sex latera punctis notata, qua in tabula lusoria plurimum luditur. Vulgus tesseram vocitat talum, siue per diminutionem taxillum, qui nunc nusquam fere gentium in vsu est, tantum abest ut ille quid sit talus intelligat. Porro talus est ossis genus, quod in articulis pedum duntaxat posteriorum eminens, concaua in vertebra suffraginum, quæ eadem sunt in posterioribus animalium pedibus, atque genua in prioribus: ligatur solidis neruis, forma pene quadratum, & parte altera concauum, altera aliquantulum curuum, estq; animalibus bisulcis, hoc est, bobus, ouibus, capris, damis, & reliquis, præterea nullis alijs solidas vngulas aut digitos habentibus. Hoc genere officuli veteres ludebant sic. Latus quod unicum numerum notabat, canis aut canicula appellabatur: si quis iactando caniculam vertisset, is numum unum deponebat, vel quantum inter ludentes conuenisset. Vnde Persius, Damnosa canicula quantum Raderet. Contra in altero latere Venus siue cous dicebatur, septenarium numerum significans. Is qui eum numerum iactando talos reddidisset sex lucrabatur, & quicquid etiam ex iactu caniculæ depositum esset. Duo alia latera chius & senio nominabantur, & ille ternarium, hic

quater-

quaternarium significabat: quippe in talis, neq; binarius, neque quinarius erat numerus. Igitur qui chium iactabat, tris numos: qui senionem, quatuor lucrabatur, qui propterea dexter nuncupabatur. Persius. Quid dexter senio ferret, Scire erat in voto. Si enim pluribus positis talis, eadem foret facies, pro vno accipiebatur, quia diuersitas numerum augebat. Fuit & alius ludendi modus, per vulturios, ac Herculem basilicum. Plautus: Talos poscit sibi in manum, prouocat me ad aleam, iacit vulturios quatuor: talos arripio, Herculem iacto basilicum. Ita apud nos sexcenti sunt modi ludendi ad aleam: est enim alea omnis ferme ludus, qui in varietate fortunæ cõsistit, ut sunt tesseræ cumprimis, & chartæ lusoriæ, cum quibus qui se valde delectant, maxime omnium semper egent. Sed talorum vsus haud penitus obsoleuit. Vidi ego in Flandria mulieres talis ludentes, quæ multos habebant vario colore pictos, vel ex ebore factos, quemadmodum veteres præter naturales talos, ex alia materia factis vsos esse memoriæ proditum est. De origine vero ludi non habeo quicquam certi tradere. Ratio ipsius ludi, quam supra posuimus, videtur significare Romanum esse inuentum: fuit tamen celebris & apud Græcos: siquidem Euripides talorum numerum usque ad quadraginta auxisse fertur. Talus Græcis ἀςράγαλος dicitur. Alia quoque fuerunt apud antiquos ludorum genera, quibus etiam nunc vtimur, autoribus tamen minime proditis, vt illud, par impar ludere, cum quis numos manu occultat, petitque ab altero, par ne, an impar eorum numerus sit. Suetonius de Augusto, scripsit ad filiam: Misi tibi denarios ducentos quinquaginta, quos singulis conuiuis dederam, si vellent inter se post cœnam, vel talis, uel par impar ludere. Item, aliud, digitis sortiri, quod fit, cum duo clausis manibus, vocando certum

numerum,

numerum, subinde digitos porrigunt. Verbi causa, ego tres digitos explico, tu totidem, ipse quatuor nomino, tu vero sex, ita tu qui numerum vocando diuinasti, iam vicisti. Et quia digiti ita explicati subito apparent, idcirco per metaphoram, micare dicitur. Varro: Micandum erit cum Graeco, vtrum ego illius numerum, an ille meum sequatur. Italis ludus notus est, vulgoque mor appellatur, quasi μωρῶν, id est, stultorum ludus, quod digitorum iactatio signum sit leuitatis: ideo virum grauem micare non decet.

De quorundam ludorum origine apud Latinos.

CAP. XIIII.

LVpercal, quod, autore Dionysio, spelunca erat sub monte Palatino, ab Euandro sacrata Pani Deo Arcadiae, qui Lycaeus dicitur, ex eo dictum nonnulli autumant, quia ibi per caprum luebatur, hoc est, sacrificabatur: tametsi Plutarchus in vita Romuli proprium eius celebritatis fuisse inquit, vt Luperci canem immolarent. Alij scribunt à lupa, quae ibi Romulum & Remum nutrisset, aut quod hic locus, quod uerisimilius est, Pani Lycaeo consecratus esset: λύκος enim Latine Lupus dicitur, aut quod Pan lupos arceat. Vnde lupercalia ludicra, quę teste Plutarcho expiationis causa fiebant, Lycaea dicta, à Pane Lycaeo numine Arcadico, quē, autore Liuio ab vrbe condita Romani Inuū vocabant, & idē putabatur esse Faunus, vel, vt Fenestella tradit, Syluanus. Sacrificabatur autē Lycaeo, mēse Februario, in hunc ferme modum. Iuuenes nudi Lycaeum Pana venerantes per luxum atque lasciuiam currebant, ferentes scuticas ex caprinis pellibus factas. Vnde Festus tradit crepos, id est, lupercos à Romanis dictos, à crepitu pellicularum quem faciebant verberantes. Mulieres ultrose ad verbera offerebant, arbitrantes eam

tes eam rem ad fœcunditatem conducere. Iuuenalis:

Nec prodest agili palmas præbere luperco.

Hoc autem ludicrum Euander ex Arcadia primus in Latium intulit. Ouidius.

Transtulit Euander syluestria numina secum.

Testatur idem Virgilius in octauo, Liuius, Dionysius, & Fenestella. Quod vero nudi currebant, Trogus, & Ouidius libro secundo Fast. ex imitatione habitus ipsius Dei, cui hæc sacra fiebant, hunc morem fluxisse tradunt. Sed Fenestella & Seruius alias etiam huius rei rationes reddunt, quas, Ouidio late prosequente, ego in medium proferre supersedeo. In ijs autem ludis, quod non longe ab re est, M. Antonius nudus & perunctus, autore Appiano in secundo de bellis ciuilibus, Cæsaris capiti diadema intulit. Erant deinde Circenses, sic enim appellabantur, quasi circum enses: nam, teste Seruio super tertio Georgic. cum rudis vetustas nondum loca huiuscemodi ludis apta ædificasset, inter enses & flumina eos celebrabat, vt ab vtraque parte esset ignauis præsens periculum. Exin circus, id est, locus muris septus, ab ipsis Circensibus denominatus, in quo ludi fiebant, ædificatus est, de quo Liuius ab vrbe condita ait: Tum primum circo, qui nunc maximus dicitur, designatus est locus. Disponebatur autem circus in formã spatij oblongi, & in summitatis circi carceres erant, unde equi curribus vincti ad cursum mouebantur, & cum ad summum deuenissent, reuoluebantur, donec ad priorem metam deuenirent. Exercebantur etiam pugiles in medio loco muneribus collocatis. Virgilius in quinto Aeneidos.

Munera principio ante oculos circoq; locabant.

Solemnes deinde mansere huiusmodi ludi Romani, & magni varieq; appellati. Erant insuper Saturnalia, quorum dies

dies lętitię pleni erant, & mense Decemb. magnifice apparateq; celebrabantur. Hinc Mart. in xenijs dicit:

Postulat ecce nouos ebria bruma sales.

In quibus, vt idem testis est, amici inter se munera mittebant, & quę primo mittebantur, xenia, quasi hospitalia, hoc est, ad hospites missa vocabantur: ξένος enim Gręce hospes appellatur: quæ vero remittebantur, apophoreta, quod ἀποφέρειν significat referre. Hæc autem sacra Ianus, autore Macrobio, Saturno, qui cum vna concors regnauit, primus instituit: quidam à Pelasgis, alij ab Athenienfibus, vt idem dicit, ortum habuisse volunt. Et quoniam sub Saturno omnia communia erant, hinc, teste Iustino in XLIII. *suæ epitomes, cautum erat, vt Saturnalibus exæquato omnium iure, passim in conuiuijs serui cum dominis recumberent. Erant & ludi gladiatorij, quos diuus Cyprianus ad Donatum execratur: Paratur, inquit, gladiatorius ludus, vt libidinem crudelium luminum sanguis oblectet: homo occiditur in hominis voluptatem, & quis possit occidere, peritia est, usus est, ars est, scelus non tantum geritur, sed docetur, &c. De eorum autem origine & causa, Iulius Capitolinus in vita Max. & Balbini principum hęc commemorat: Multi dicunt apud veteres hanc deuotionem contra hostes factam, ut ciuium sanguine litato, specie pugnarum, se Nemesis, id est, vis quędam fortunæ, satiaret. Alij hoc literis tradunt, quod verisimilius credo, ituros ad bellum Romanos debuisse pugnas videre, & vulnera, & ferrum, et nudas inter se cohortes, ne dimicantes in bello armatos hostes timerent, aut vulnera & sanguinem perhorrescerent. Hinc mos tractus videtur, vt imperatores ad bellum proficiscentes munus darent gladiatorium. Habebant pręterea plura ludorum genera, quę campus Martius, vti in offic. lib. Cicero ait, iuuenibus*

nibus exercitationis bellicę causa suppeditabat, quę nos hic studio breuitatis omittimus, alibi reliqua dicturi, libro IIII. cap. vlti. cum eos exponemus ritus, qui hodie apud nos quoque seruantur, & ludos, qui religionis causa in primis fiebant.

Quis primus inuenerit inducias, & fœdera, & de eorundem vario faciendorum ritu, ac quot essent genera.

CAP. XV.

INducias primus omniū, autore Plin. li. VII. inuenit Lycaon. Sunt autem inducię (non est enim hoc silentio pretereundum) pactum quoddā & cessatio pugnę, manente tamen bello, vti testis est Gellius in primo Noctium Atticarum, paucorum dierum: hoc est, vt usque ad certum diem non pugnetur, nihilq; incommodi detur, sed ex eo die postea uti iam omnia belli iure agātur. Quinetiā horarum quoq; atque annorū inducię sunt. Gellius enim in prenotato libro tradit, in primo annaliū Quadrigarij scriptū esse, C. Pontium Samnitē à dictatore Romano sex horarū inducias postulasse. Liuius vero ab urbe condita libro I., Induciæ, inquit, Veientibus in XL. annos datę. Et in VII. Cęriti populo in centum annos. Fœdera idem Plinius est autor Thesēum primum comperisse. Sed Diodorus libro sexto Mercurio assignat, ita scribens: Tribuunt preterea Mercurio preconia, dissidia, ac fœdera, quę in bellis fiunt. Hæc ille. Verum ego puto Theseum apud Grecos duntaxat fœderis autorem fuisse, quando ex Iosepho, de antiquitatibus Iudeorum, facile deprehendimus cum antea, tum Cecropis temporibus, post quem, teste Eusebio in decimo de preparatione euangelica, omnia apud Grecos memoratu digna narrantur, fœderis paciscendi morem apud Assyrios & Aegyptios, nonnullosq; alios fuisse, sed presertim apud Hebreos. Nam Iacob, qui

multo ante Cecropem fuit, apud eundem Iosephum legimus, cum Laban socero fœdus fecisse, deinde Mosen, qui, autore Eusebio, Cecropis tempore fuit, vltro certum fœdus obtulisse quibusdam regibus, cum sibi per deserta loca tutum iter peteret. Exin etiam Iesum Mosis successorem cum Gabaonitis fœdus percussisse constat. Quapropter huius rei certum autorem temporis longinquitate ob literatum, nequaquam in lucem proferri posse duco. Fœderum autem tria olim fuisse genera reperio: vnum, cum bello victis dabantur leges à victore, ipsiusq; ius & arbitrium erat, ex ijs quæ dedita fuissent, habere quæ vellet, & mulctare. Alterum, cum bello pares æquo fœdere in pacem & amicitiam veniebant: tunc enim fas erat repeti res, reddique ac componi eas, per quas possessio turbata foret. Tertium, cum qui hostes nunquam fuerint, ad amicitiam sociali fœdere inter se iungendam coibant, tum ij neque dare neque accipere leges debebant, id quod aut victoris aut victi esse constat. Fœdus præterea alio alibi ici consueuit modo: apud Romanos enim, teste Liuio ab vrbe condita, volumine primo, fecialis sacerdos ex iussu regis, sumpta ex arce graminis herba pura, vt in nostris prouerbijs docuimus, feriebat porcum silice, dicens: Sic à Ioue feriatur is, qui sanctum hoc fregerit fœdus, vt ego hunc porcum ferio, &c. At Polybius lib. III. cum de primo fœdere inter Romanos & Carthaginienses icto meminit, alium ritum fuisse demonstrat: ait enim, Simulatq; de fœdere inter partes conuenerat, fecialis sumpto in manibus lapide, dicebat: Si sine dolo malo hoc fœdus facio, dij mihi cuncta felicia præstent: sin aliter aut ago aut cogito, ceteris saluis, solus ego peream, vt hic lapis è manibus meis decidet: & mox lapidem deijciebat. Arabes autem quoties fœdus faciebant cum alijs, quidam medius inter vtrun-

vtrunq; stans, acuto lapide feriebat volam, iuxta maiores digitos ipsorum qui fœdus agebant: deinde sumpto flocco ex vtriusque vestimento, inungebat eo sanguine septem lapides in medio positos, inter vngendum inuocans Dionysium, & Vraniam. Hoc acto, idem qui fuerat sequester fœderis inter amicos contrahendi, vadabatur pro hospite, aut forte pro ciue, si cum ciue res agebatur. Quod fœdus & ipsi qui amicitiam contrahebant, seruare iustum censere. Scythæ vero hoc quippe modo sanciebant. Infuso in grandem calicem fictilem vino, commiscebant eorum sanguinem qui ferirent fœdus, percutientes cultello, aut incidentes gladio aliquantulum corporis, deinde in calice tingebant sagittas, securim, iaculum: hæc simulatque fecissent, sese multis verbis deuouere, postea vinum epotare, non modo ij qui fœdus faciebant, sed etiam comites illi, qui erant maxime dignitatis. Sic ferme apud Romanos iusiurandum inter factiosos confirmabatur, testificante Sallustio, qui scribit Catilinam humani corporis sanguinem uino permistum in pateris circuntulisse socijs coniurationis, & eos singillatim degustasse, quo inter se magis fidi forent. Atqui hodie illud idem fit inter eos, qui ad aliquod insigne scelus faciendum conspirant. Item Barcæi pactionem in hanc formulam conflabant. Feriebant enim fœdus super occultam fossam, & quoad humus ea ita se haberet, tamdiu fœdus in ea ragione ratum fore sentiebant. autor Herodotus libro tertio, et quarto et quinto. Et sic alij alio pacto denique faciebant, id quod si persequi vellem, essem profecto longior equo, simulque parum utiliter excluderer tempore.

A quo

A quo mos triumphandi fluxerit, & quis primus apud Romanos trhiumphum, aut ouationē duxerit, aut quis triumphare, aut ouare liceret, & de ritu vspiam ponendi trophæi. CAP. XVI.

Dionysium, hoc est, Liberum patrem, primum omnium multarū gentium spolijs onustum triumphasse, Diodorus lib. hist. v. & vi. & Plinius in vii. atq; Solinus tradunt. Deinde apud plerosq; populos vsus triumphandi inoleuit: nam Carthaginiensium imperatores rebus bene gestis, triumphum ducere solebant, dicente Iustino libro suę epitomes xix. Hasdrubal grauiter vulneratus, imperio Hamilcari fratri tradito, interijt, cuius mortem tum luctus ciuitatis, tum & dictaturæ xi. & triumphi quatuor insignem fecere. Verum apud Romanos pręcipuus triumpho honor fuit: Romulus enim primus omnium, teste Dionysio, deuicto Acrone Ceninensium rege, Lauro coronatus, & quatuor vectus equis, vrbem ingressus est, spoliaq; hostilia Ioui Feretrio consecrauit. Ceterum Liuius de corona laurea & curru in hac pompa, non meminit, neque Plutarchus in vita Romuli. Eutropius vero primum triumphum Tarquinio Prisco tribuit, deuictis Sabinis. Sed deinceps pompa triumphi insolens atque sumptuosissima, omnem priscæ mediocritatis formam exuit, modumq; excessit: nam triumphantes vehebantur equis albis, quibus primus omnium, teste Liuio ab vrbe condita lib. v. & Plutarcho, Camillus vsus est, eiusq; triumphus ea de causa clarior fuit quam gratior, & curru inaurato, corona, vt testis est Gellius, aurea redimitus, & deuictus hostis oneratus colla catenis, currum sequebatur, pręeunte senatu, & sic in Capitolium ascendebant ad templum Iouis opt. max. vbi mactato tauro albo, deinde domum redibant. Erat prreterea minor triumphus, quæ

quæ ouatio appellabatur, vel quia, vt Plutarchus sentit in vita Marcelli, ouis mactabatur: vel quia, sicut Festo placet, redeuntes ex pugna victores milites lætabundi ingeminabant o literam. Ouandi autem ac non triumphandi, autore Gell. libro v. causa erat, cum aut bella non rite indicta, neque cum iusto hoste gesta erant, aut hostium nomen humile, vt seruorum, aut deditione repente facta, si incruenta victoria obuenisset, minusue quinque millia hostium vna acie cecidissent: ita enim lege exceptum erat. Et ne prior lex ex cupiditate laureæ antiquaretur, ei altera suppetias tulit, quæ imperatoribus pœnam minabatur, qui aut hostium occisorum, aut amissorum ciuium falsum numerum literis senatui ausi essent referre. autor Valerius Maxim. libro II. Non fiebat insuper ius omnibus triumphandi, licet res triumpho dignas gessissent, quod quatinus Liuius volumine primo de bello Macedonico plenissime declarat, eius ideo verba ponam: ait enim, Per idẽ tempus L. Cornelius Lentulus proconsul ex Hispania rediit, qui cum in senatu res ab se per multos annos fortiter feliciterq; gestas exposuisset, postulassetq; vt triumphanti sibi inuehi liceret in vrbem, res triumpho dignas esse censebat senatus, sed exemplum à maioribus non accepisse, vt qui neque dictator, neque consul, neq; prætor res gessisset, triumpharet. Et infra suggerit: Et senatusconsulto L. Lentulus ouans vrbem est ingressus. Ouantes vero, teste Plinio lib. xv. myrto coronabantur: quia hæc arbuscula, vt Plutarchus ait, vim maxime bellumq; perosa est, & equo vecti ibant, militibus deinde comitantibus in Capitolium, vbi ex oue sacrificabant, sicut triumphantes ex tauro. At Lacedæmonij, vt hoc quoq; commodum subnectam, autore Plutarcho in vita Marcelli, contrario Romanorum more, cum bellum dolo malo confecissent, taurum mactaban t: sin

armis rem gessissent, gallum. Sed ad rem redeamus. Sabinus Maßurius, teste Gell. pedibus ingredi ouantes dicit, sequentibus eos non militibus, sed vniuerso senatu. Primus autem omnium, autore Plinio lib. xv. Posthumius Tubertus ouans ingressus est vrbem. Fuit item, teste Cicerone libro posteriore de inuentione, vsus Græcis, cum inter se bellum gessissent, vt hi qui vicissent, tropheum aliquod in finibus statuerent, victoriæ modo in præsentia declarandæ causa, non vt in perpetuum belli memoria maneret. Quare cum Thebani aliquando Lacedæmonios bello superauissent, & æneum trophæum posuissent, apud commune Græciæ concilium accusati sunt, quod contra, quam ritus esset, æternum inimicitiarum monumentum statuissent. Sed consuetudo vetus fuit, vt eo loci vbi hostes deuicti fuissent, arborum ramos inciderent, & in truncis suspenderēt spolia hostibus detracta, aut in montibus idem facerent. Sic Aeneas de Mezentij exuuijs trophęū posuit. Virgilius lib. xi.

Ingentem quercum decisis vndique ramis
Constituit tumulo, fulgentiaq; induit arma,
Mezenti ducis exuuias, tibi magne trophæum
Bellipotens aptat rorantes sanguine cristas,
Telaq; trunca viri. *Ceterum cum de coronis facta sit mentio, non alienum erit earum originem subijcere.*

Qui primi coronas inuenerint, & de varijs earū generibus, & à quibus ciues coronandi cōsuetudo manauerit, & de vsu coronarum in conuiuijs, inibiq; locus Virgilij enodatus: ac vnde mos, vt coronati supplicarent Deo, epularenturque in funere faciundo, ac spectarent ludos.

CAP. XVII.

Oronarum repertorem, teste Plin. lib. xvi. ferūt Liberum patrem fuisse, qui primus omnium impōsuisset capiti suo coronam ex hedera: postea deorum

rum honori sacrificantes sumpserunt, victimis simul coronatis. Reperimus tamen lōge antiquiorem coronarū usum: nam Moses, qui multis seculis, vt testis est Eusebius in x. de Euangelica prȩparatione, prȩcessit Liberum patrem, multas aureas coronas fecit, de quibus Iosephus plene meminit in I I I. *Antiquitatum, cum de sacerdotum indumentis loquitur, & in* V I I I. *scribens: Corona vero in qua Deum Moses inscripserat, vna fuit, quæ ad hunc vsque diem permansit. Principio ex arborum ramis fieri coronas in ludis & sacris certaminibus mos fuit, postea varia florum mistura componi cœperunt. Has Glycera primum adinuenit, vt ait Plin. lib.* xxxv. *cap.* xi. *cum de Sycionio pictore meminit: Amauit in iuuenta Glyceram municipem suam, inuentricem coronarum, certandoq; imitatione eius ad numerosissimam florum varietatem perduxit artē illam. Verum idem lib.* xxi. *vtrisque hoc potius assignare videtur, scribens: Postea variari cœptum mistura versicolori, florumq; inuicem odores coloresq; accendere Sycionij ex ingenio Pausiæ pictoris atque Glyceræ, coronariæ dilectæ admodum illi, cum opera eius pictura imitaretur. Paulo post subiere, quæ vocantur Aegyptiæ, siue hybernæ, tunc cum terra horret, factæ è bracteis ligneis siue eburneis, varijs coloribus infectis. Venerunt deinde è lamina ænea tenui inaurata aut argentata, quȩ propter gracilitatem corollæ dicuntur. Crassus autem diues, autore Plinio lib.* xxi. *primus suis ludis coronam aureis argenteisq; folijs dedit, & alij alias, obliteratis tamen eorum nominibus. Hinc deniq; multijuges coronæ manarunt: erant enim militares coronæ, id est, triumphalis, qua donabantur imperatores: muralis, quam imperator dabat illi qui primus muros subijsset. Castrensis, qua eum donabat imperator, qui primus in hostium castra pugnans introißet. Naualis,*

qua donari assolebat is qui primus in hostium nauem transiliuisset. & hę ex auro fiebant. Sed triumphalis ab initio ex lauro fuerat. oleagina, qua, vti antea diximus, victores in olympico stadio donabantur. myrtea, qua ouantes coronabantur. obsidionalis, quam Plinius in XXII. cunctis coronis praeponit. Hanc autem illi qui liberati erant obsidione, dabant ei duci, qui liberasset: & ea graminea erat, ex eo gramine quod ibi natum fuerat, vbi obsidebantur. Erat praeterea ciuica corona proculdubio celeberrima, quam ciuis ciui à quo seruatus fuisset in praelio, testem vitae salutisq; perceptae dabat: ea fiebat ex fronde querna, quoniam quercus primum mortalibus victum praebuisset: vel quia, sicut Plutarcho placet, Ioui, in cuius tutela sunt ciuitates, sacra quercus est: vel alijs de causis, quas ipse in vita Coriolani affatim exponit. De hac Plinius lib. XVI. meminit, appellans eam militum virtutis insigne clarissimum. Ex quo non temere Antonius Pius, teste Capitolino, Scipionis auream illam, vt ita dixerim, sententiam frequenter vsurpabat, dictitans, malle se vnum ciuem seruare, quam mille hostes occidere. Hanc autem consuetudinem ciues coronis donandi, autore Valerio Max. lib. II. Athenienses primi omnium introduxerunt, hoc honore vberrimo virtutis alimento primum Periclem decorantes. Erant insuper coronae gemmatae, vallares, rostratae, & spicea, quam Plinius lib. XVIII. tradit primam apud Romanos fuisse coronam. At coronas ex cinnamomo, idem autor est in duodecimo, interrasili auro inclusas, primus omnium in templis Capitolij atque Pacis dicauit imperator Vespasianus. Sic demum eo coronarum luxuria processit, vt Gręci in conuiuijs, symposijsq; (ita enim Gręce compotationes vocantur) coronis vterentur, infunderentq; in pateris hilaritatis gratia. Cuius rei, vt in tertio huius operis volu-

mine dicemus, Iones autores extiterunt. Ad illud Cleopatræ exemplum occurrit: nam apparatu belli Actiaci, gratificationem ipsius reginæ Antonio timente, nec nisi prægustatos cibos sumente, cum eo lusit extremis coronæ floribus venenatis: sane procedente hilaritate, inuitauit Antonium, vt coronas biberent: ecquis scilicet istas timeret insidias? Ergo coniecta in scyphum corona, Antonio incipienti haurire, opposita manu, En ego sum, inquit, illa chare Antoni, quam tu noua prægustantium diligentia caues, adeo mihi, si possem sine te viuere, occasio & ratio nocendi adest. Inde eductum è custodia vinctum bibere iussit, qui sumpto potu, illico occidit, autore Plinio lib. naturalis histor. 21. Artaxerxem etiam Persarum regem, in potatione coronæ esse usum à Plutarcho in vita Pelopidę accipimus. Ad hunc igitur bibendi morem dixerim poetam allusisse in primo Aeneidos, illo versu:

Crateras magnos statuunt, & vina coronant.

Et in 7. eiusdem operis:

Crateras læti statuunt, & vina coronant.

Item moris fuit olim Italorum, vt coronati supplicarent Deo, pro se, suisq;. Sic teste Cicer. li. Tuscul. primo, & ad Attic. 8. Neapolitani coronati ac municipia vota fecerūt, pro Pompeio ægrotante. Sic Græci epulabantur, dum funus facerent. idem Cicero autor, qui lib. de legibus 2. cum de ordine exequiarum apud Græcos meminit, ita scribit: Sequebantur epulæ, quas inirent propinqui coronati. Sic Romani coronati ludos Romanos ac Apollinares, autore Liuio libro extremo x. dec. primę, & v. dec. III. spectabant. Sicq; hodie cum alibi, tum apud Anglos, statis solennibusq; diebus sacerdotes coronati in supplicationibus publicis incedunt, & præsertim Londini sacerdotes Paulini, mense Iunio, die diuo ipsi Paulo apostolo sacro, qui simul

omnia eius diei sacra coronati curant, faciuntq; . Sed iam ad vnguentum transeamus, quod haud quaquam minus quam coronæ, ad luxum pertinet.

De antiquissimo vsu vnguentorum, & quando primum ea cognita Romanis. CAP. XVIII.

Vis primus vnguenta inuenerit, non traditur. Iliacis temporibus non erant, ait Plin. Cui Iosephus in secũdo antiquitatum minus assentiri videtur, scribens: Iacob, qui, teste Eusebio, multis tẽpestatibus ante Troianũ bellum fuit, misisse in Aegyptum ad Ioseph filiũ suum id temporis apud Pharaonem annonæ præfectum, inter cetera munera, vnguentum. Et in tertio eiusdem operis, cum de purgatione tabernaculi & sacerdotum sermonem habet, quam Moses instituit, qui fuit ante CCCL. annos, quam Troia excisa est, ait: Purificauit autem & tabernaculum et sacerdotes hoc modo: sumpsit siclos quingentos, & totidem ireos, cinnamomi & calami (est autem & hæc species suauis odoris) priorum mensuram, & medietatem horum iussit contusam misceri, oleiq; oliuarum pondus mensuræ prouinciæ, quæ dicitur hin, duas choas atticas capiens: quibus permistis & coactis facta est arte unguentariorum vnctio suauissima. & reliqua, Ex quo cum huiusmodi Hebræorum antiquissimos unguento vsos constet, eos huius rei autores fuiße, haud credere absurdum fortasse fuerit: nos tamen hanc rem in medio relinquimus. Sed Plinius in decimotertio, & Solinus prodiderunt, primum castris Darij regis expugnantis, in reliquo eius apparatu Alexandrum cepisse scrinium unguẽtorum, posteaq; voluptatem eius à nostris quoque inter laudatissima atque etiam honestissima vitæ bona admissam esse. Verum apud Persas, etiam ante Darium vnguenta fuisse testatur Herodotus libro tertio, scribens Cambysem Cyri filium

filium misisse legatos cum maximis donis ad Aethiopum Macrobiorũ regem, inter quæ vnguenti alabastrum fuisse: regem vero cum ab Ichthyophagis (hi enim missi fuerant) rationem confecturæ huiusmodi vnguenti didicisset, id penitus aspernatum esse. Quando autem primum ad Romanos vnguentum peruenerit, haud propalam est. Certum est, teste Plin. in decimotertio, Antiocho rege Asiaq; deuictis, vrbis anno DLXV. *P. Licinium Crassum, & L. Iulium Cæsarem censores edixisse, ne quis venderet vnguenta exotica, id est, externa, & aliunde asportata.*

Qui primi inuenerint aurum, argẽtum, ferrum, plumbum, æs, fabriliaq; instrumenta, & ignem primo, deinde silice aut lignis, & folles, atq; lucernæ vsum. CAP. XIX.

EX metallis quibus nunc humanę cõstãt opes, aurum pretiosissimum est, cuius habendi tanta mortales libido iam inde ab initio inuasit, vt in eo effodiendo, iamiam ad inferos propemodum penetrauerint. Ouidius in primo Metamorph.

Sed itum est in viscera terræ,
Quasq; recõdiderat, Stygijsq; admouerat vmbris,
Effodiuntur opes irritamenta malorum.
Iamq; nocens ferrum; ferroq; nocentius aurum
Prodierat. *Vnde de hominibus intente fodientibus, illud Phaletij dictum, Plutonem breui ad superos adductum iri, Strabo in tertio geograph. commemorat. Quare Diogenes, teste Laertio, rogatus cur palleret aurum, admodum scite respondit, Quia multos, inquit, habet insidiatores. Hoc autore Plinio libro 7. Cadmus Phœnix ad Pangæum montem primus inuenit: vt alijs placet, Thoas, & Eaclis in Panchaia, aut Sol Oceani filius. Argentum vero Mercurius quintus, vnde viuum argentũ vulgo Mercurium appellant, vel Erichthonius Atheniensis, aut Cea-*

cus: Ad Pangæum autem Traciæ montem hæc metalla ideo, vt mea quidem fert opinio, primum inuenta traduntur, quoniam ibi, teste Herod. libro 7. aurum & argētum maxime abundat. Ferrum Idæi Dactyli in Creta adinuenerunt. Plumbum ex insulis contra Celtiberiam sitis, quas Strabo libro 2. Cassiterides appellat, Midacritus primus asportauit. Aes in Cypro insula Cynira Agriopæ filius reperit, item forcipem, marculum, uectem, incudem, ex Plin. libro 7. et 34. a quo Solinus discrepat, ita scribens, cum de Creta loquitur: Caltbis eadem habita est apud priscos, vt Calidemus autor est, ære ibi primum reperto. Sicuti nec de ferro Clemens assentitur, tradens Selmentem & Damnameneum Iudæos in Cypro inuenisse. Aerariam fabricam alij Chalybas, alij Cyclopes inuenisse volunt, qui ferrariam primo exercuerint. autor Plinius. Atqui æris usum Pamonios monstrasse Clemens tradit. Aes conflare Aristoteles ait Lydum Scytham docuisse: Theophrastus Delam Phrygem putat. Strabo vero libro 14. geograph. dicit Telchines populos ferrum, & æs omnium primos esse fabricatos, vtpote qui harpen, id est, ensem falcatum, Saturno fecerint. Compactionem ferri Glaucus Chius, teste Herodoto in primo, excogitauit. Auri conflaturam ipse Cadmus, vt ait Plinius, inuenit. Ceterum hæc fere omnia Diodorus cum Idæis Dactylis, tum Vulcano assignare videtur, ita libro sexto scribens: Idæi Dactyli traduntur ignis vsum, ac æris ferriq; naturam, quoq; modo fabricentur, in loco quem Berecyntum dicunt, inuenisse. Et alibi: Vulcanum, inquit, ferri, æris, argenti, auri, omniumq; quæ igne fabricantur, artem inuenisse ferunt. Verum huiusmodi metallorum vsus in ipso primordio prope orbis apud Hebræos, qui mortalium omnium primi geniti sunt, ex Iosepho de antiquitate Iudæorum, in plerisq; locis fuisse deprehen-

prehendimus, qui volumine primo ferrariam artem Tubalchain Lamech filio assignat, sicut Clemens temperiem ferrei Delæ Iudæo attribuit, quamuis Hesiodus Delam ex Scythia fuisse affirmet. Quare eorum qui huiusmodi rerum autores produntur, alios alibi primos hæc metalla, etsi diu ante reperta, monstrasse par est credere. Ignem, teste Diodoro libro primo, quidam sacerdotes affirmant Vulcanum reperisse, & eo beneficio ducem ab Aegyptijs constitutum. Vitruuius in secundo de architect. dicit arbores ab initio ventis agitatas inter se terētes ramos hunc primum excitauisse, inde vero homines ligna adijcientes conseruasse. Alij hoc Idæis Dactylis adscribunt: sed rectius profecto factitarent, si Deo cœli & terræ, ac cuiusq; rei quæ cœli ipsius ambitu continetur, creatori, vt decet, hoc etiam humanæ vitæ aduersus vim frigoris præsidium, acceptum referrent. Ignem è silice Pyrodes Cilicis filius inuenit: at eundem seruare in ferula Prometheus docuit. autor Plinius in septimo. Hic magis meo iudicio admiratione dignum occurrit exploratorū in castris pastorumq; inuentum, qui cum ad excutiendum ignem, non eis semper lapidis occasio esset, ignem ex diuersis arboribus concipere didicerunt, dicente Plinio in decimosexto: Calidæ morus, laurus, hedera, & omnes quibus ignaria fiunt. Exploratorum hoc vsus in castris pastorumque reperit. Teritur igitur lignum ligno, ignemq; concipit attritu, excipiente materia aridi fomitis fungi vel foliorum facillime conceptum. Sed nihil hedera præstantius, quæ teratur lauro, laurumque terat. Folles vero, id est, instrumentum quo attrahitur ventus, atque emittitur ad ignem excitandum, Anacharsis Scytha, teste Strabone libro secundo geographiæ, reperit. Lucernæ vsum Aegyptij iuuenerunt, autor Clemens.

A quibus primum numus aureus inuentus, aut quis argentum & æs signauerit, atque speculum argenteum fecerit. CAP. XX.

Tinam aurum, sacra fames, vt poeta dixit, posset è uita hominum penitus tolli, ab optimis quibusq; conuitijs proscissum, id quod Crates ille Thebanus ita esse faciendum exemplo docuit, qui, teste D. Hieron. cõtra Iouinianum, quamuis Laertius aliter tradat, proiecto in mare non paruo auri pondere, Abite, inquit, pessima malæ cupiditates, ego vos mergam, ne ipse mergar à uobis. Quod haud mehercule temere fecit: aurum enim etiã bonos, nedũ prauos, transuersos plerunq; agit. Quãto igitur cũ rebus humanis felicius ageretur, si res ipsæ inter se permutarentur, sicut Troianis tẽporibus Homerus tradit esse factitatum? Quamuis vsum pecuniarum ex quocunq; essent metalli genere, antiquissimum constet: quia apud Iosephum legimus, Cain Adam primi hominis filiũ anxie in cumulandas pecunias incubuisse. Pessimũ itaque vitæ scelus fecit, qui primus ex auro denarium signauit, quod Plinius libro 33. penitus latere dicit, autore incerto. Verum Herodotus grauis vtique autor in primo histor. uolumine scribit, Lydos primos omnium numum aureum & argenteum ad vtendum percussisse. Quod Plinius fortasse minus silentio preterisset, nisi ibi, vt opinor, tantum de Romano numo locutus esset. Romæ autem, vt idem Plinius ait, numus aureus percussus est anno vrbis DCXLVII. qui cœpit deinceps vbiq; gentium cudi, & communis esse, & ille in primis, qui quod Romæ cuderetur, Ducatus est dictus, à Romano ducatu, qui magistratus à Longino fuerat primum constitutus, quem Iustinus imperator Narseti Italiæ præfecto successorem dederat. Argentum primus omnium, autore Strabo libro octauo geograph. signari docuit

docuit Phædon. At Ephorus, vt idem autor est, scriptis prodidit primo in Aegina à Phidone signari cœptum argentum. Ex quo, vt videre videor, huiusmodi scriptores primum ab Herodoto, qui, sicut ostendimus, Lydis hoc assignat, deinde inter se dissentiunt, nisi in alterutro mendum sit in dictione Phidone, vnius mutatione literæ. Romæ signatum anno ab urbe condita, quadringentesimo octogesimoquarto. autor Plinius: Liuius itidem ab vrbe condita testatur sero esse signatum argentum. Eutropius vero in secundo suarum histor. dicit numum argenteum primum in orbe esse signatum, anno vrbis Romæ circiter CCCCLXXXIII. *primi autem Punici belli sexto. Nota argenti, velut Plinius ait, fuere bigę atque quadrigæ. Aes Ianus primus signauit, Macrobius libro saturnal. primo. Hic igitur Ianus cum Saturnum classe peruectum excepisset hospitio, & ab eo edoctus peritiam ruris, ferum illum & rudem ante fruges cognitas victum in melius redegisset, regni eum societate munerauit, cum primus quoque æra signaret: seruauit, & in hoc Saturni reuerentiam, vt quoniam ille naui fuerat aduectus, ex vna quidem parte sui capitis effigies, ex altera vero nauis exprimeretur, quo Saturni memoriam etiam in posteros propagaret. Ouidius quoque testatur in primo Fast. scribens.*

Multa quidem didici, sed cur naualis in ære
 Altera signata est, altera forma biceps?

Et deinde infert:

At bona posteritas puppim formauit in ære,
 Hospitis aduentum testificata dei.

Quapropter miror hoc à Plin. Seruio regi Romanorum assignari, lib. 33. ita scribẽte: Seruius rex primus signauit æs, antea rudi vsos Romæ Timæus tradit: signatum est nota pe-

ta pecudum. vnde & pecunia appellata. Cum preſertim ipſe etiam inferius de illa prima æris ſignatione meminerit, dicẽs: Nota æris fuit, ex altera parte Ianus geminus, ex altera roſtrum nauis. Sed Plinius, vt arbitror, forſitan intellexit Seruium, ſicuti credere par eſt, æs ſignaſſe, vel primum apud Romanos dũtaxat, uel primum, ut idem in principio libri 18. capite tertio dicit, ouium boumq; effigie: nam Ianus multo ante conditam vrbem, teſte Macrobio, in Latio regnauit. Eutropius autem ſecus etiam ſentit, in primo, ſcribens Saturnum numos ęreos Latinis primum inſtituiſſe. Sed vtcunq; res ſe habeat, Saturni tempore, vel paulo poſt inſtitutum ſignandi ęris cœpiſſe, iam liquido liquet. Speculum argenteum, autore Plin. in 33. Praxiteles primus fecit Magni Pomp. ętate. Inuenta ſunt item ſpecula ex ferro, plumbo, cryſtallo, vitro, miſtiſq; materijs, in quibus effigiem noſtram contemplamur, ab Aeſculapio primo Apollinis filio. autor M. Tull. libro de natura deorum tertio.

De originis annulorum, ac primo gemmarum vſu, & cur digitus ſiniſtræ manus minimo proximus, annulo coronari conſueuerit. CAP. XXI.

CVm Prometheus, ut poetę tradunt, cæleſtem ignẽ furatus eſſet, ferunt Iouem illum in monte Scythię Caucaſo, ferrea catena vinxiſſe, aquilamq; addidiſſe, quæ iecore eius aſſidue renaſcente perpetuo paſceretur. Martialis.

Qualiter in ſcythica religatus rupe Prometheus
Aſſiduam nimio pectore pauit auem.

Poſt hec Prometheum, vt ſibi Iouem conciliaret, hac arte vſum fuiſſe: Iupiter amore Thetidis, conſpecta eius pulchritudine, forte exarſerat: quod ſentientes Parcæ, quarum prouidentia non fallitur, cecinerunt, quicunque Thetidi con-

di connubio iunctus esset, eius filium patris gloriam longe superaturum. Hoc cum forte intellexisset Prometheus, Ioui renuntiasse dicitur: qui veritus talionem, id est, ne quod ipse Saturno patri fecisset, à filio pateretur, omnem de Thetide cogitationem deposuit, & ne erga Prometheum parum gratus videretur, vinculis eum liberauit: et ut liberationis eius perpetua memoria foret, facto ex vtraq; re, hoc est, saxo, ad quod alligatus fuerat, & ferro, ex quo catena constabat, annulo, digitum eius sinistræ manus minimo proximum cinxit. Quę prima annuli & gēmę inuentio fuit: quod Plin. libro 37. probe nimirum sentiens, fabulosum appellat, dicens: Fabulę primordium à rupe caucasea tradunt, Promethei vinculorum interpretatione fatali, primumq; saxi fragmentum inclusum ferro, ac digito circundatum, hoc fuisse annulum, & hoc gemmam. Quis tamen inuenerit annulum, ipse in 33. ait omnino ignorari. Constat veteres, vt idem autor est, ferreo annulo esse vsos, &, vt tertio bello Punico Appianus ait, omnes prętер tribunos vsurpasse: ac longo certe tempore ne senatum quidem Romanum habuisse aureos manifestum est, tam sero inuenti sunt: qui in eodem libro inquit: Nec Iliacis temporibus vllos fuisse annulos video. Nusquā certe Homerus dicit, cum & codicillos missitatos epistolarum gratia indicet, & conditas arte vestes, ac vasa aurea argenteaq;, & ea colligata nodi, non annuli nota. Hęc ille. At in Genesis libro, cap. 38. patet Plinium non inuestigasse annulorum vetustatem: ibi enim legimus Iudam filium Iacob rem habuisse cum Thamar nuru sua, & id fecisse imprudentem, quod mulier mutato vestitu, personam dissimulauerit, ac illi promisisse munus, fideique seruandę pignus dedisse annulum, & armillas. Item Iosephus cum in tertio antiquitatum de vestibus sacerdotum meminit, quas Moses cōstituerat,

tuerat, qui, vt sæpius ex testimonio Eusebij ostẽdimus, fuit ante CCCL. & eo amplius annos, quam est gestum bellum Troianum, annulis etiam in uestibus, alijsq; operibus ueteres Hebræos Iliacis temporibus esse vsos, sic scribens testatur: Ad hęc autem, inquit, tertio induitur indumento, quod dicitur Ephot: fit enim hoc modo, vt sit textus eius magnitudine cubiti de cunctis coloribus, auroq; variatis, amplectens omnem pectoris locũ. & infra: Vnitur Ephot cum rationali, annulis aureis per circulos singulos sub æqualitate commissis per uittam hyacinthinam, quæ immittitur pro ligaturis, & consertionibus alterutris annulorum. Et deinde subiungit: Cum ergo per se illi quos diximus, annuli sint infirmi, nec possint pondus lapidum sustinere, alij duo maiores. & reliqua. Et cum de mensa loquitur, quam idem Moses fecerat, ait: Et per singulos eius pedes superiore labio erant annuli, per quos vectes deaurati mittebantur. Item testimonio est, iam id temporis gemmas cœpisse esse pretiosas ac celebres, cum dicat Ephot, quod nos superhumerale vocamus, prout infra dicetur, cum de nostrorum sacerdotum indumentis sermo fiet, habuisse in vtroq; humero duos lapides, onyches, vel vt alij volunt, smaragdos, & rationale duodecim fuisse ornatum lapillis. Hinc igitur, hoc est, ab Hebræis, si antea non fuerit, annulorum gẽmarumq; vsum fluxisse credamus licet, eorum tamẽ veluti multarum quoq; rerum obliteratis certis autoribus. Macrobius autem libro Saturnal. 7. inquit: Veteres non ornatus, sed signandi causa, annulum secum circumferebant. Vnde nec plus habere quam vnum licebat, nec cuiquam nisi libero, & imprimebatur sculptura materiæ annuli, siue ex ferro, siue ex auro foret. Postea vsus luxuriantis ętatis, signacula pretiosis gemnis cœpit insculpere, & hęc certatim omneis imitatio lacessiuit, vt

homines

homines aliquanto studiosius lapides pretiosos requirerent. Hinc factum est, vt annulus in digito qui minimo proximus est, sinistrę manus gestaretur, ne pretiosi lapides (est enim hęc manus otiosior) frangerentur. Vel ideo ille digitus, vt idem Macrobius ait, annulo coronatur, quia ab eo neruus quidam ad cor pertinet. Deinde, teste Plinio libro 33. gemmas violari nefas putarunt, ac ne quis annulis amplius signaret, solidas gemmas addiderunt. Annuli insuper, vt hoc quoq; ponam, apud Romanos distinxerunt alterum ordinem, id est, equestrem, cuius ipsi annuli notę erant, à plebe, vt semel cœperunt esse celebres, sicut tunica ab annulis senatum tantum.

De origine uitri, & electri, & quis primus inuenerit minium; & myrrhina in urbem asportauerit, & de crystallo CAP. XXII.

Voniam Plinius lib. natur. histo. 36. de vitri origine eleganter scribit, eius ideo verba ponam, quę sunt: Pars est Syrię, quę Phœnice uocatur finitima Iudęę, intra mõtis Carmeli radices, paludẽ habens quę vocatur Cãdebœa: ex ea creditur nasci Belus amnis, quinq; millium passuũ spatio in mare profluens, iuxta Ptolemaidem: lentus hic currit, insalubris potu, sed cęremonijs sacer, limosus, vado profundus, nõ nisi refuso mari harenas fatetur: fluctibus enim volutatę nitescunt, detritis sordibus: nunc & à marino creduntur astringi morsu, non prius vtiles. Quingentorum est passuum non amplius littoris spatium, idque tantum multa per secula, gignendo fuit vitro. Fama est appulsa naue mercatorum nitri, cum sparsi per littus epulas pararent, nec esset cortinis attollendis lapidum occasio, glebas nitri è naue subdidisse, quibus accensis, permista harena littoris, translucentes nobilis liquoris fluxisse riuos. Et hanc fuisse originem vi-

tri.

tri. De hoc amne Iosephus etiam in 2. de bello Iudaico: Stadijs,ait,duobus à Ptolemaide Belus amnis distat,iuxta quem sepulcrum Memnonis est, & vitrea in rotunda valle harena,quam venti ex circuniectis iugis conuehunt,inexhausta seculis vi, sed ante omnia, mirabili natura, mutandi alia quoq; in vitrum quæ attigerit metalla. Electrũ, teste Diodoro lib. 6. primo in Basilia insula inuentum est, quæ Scythiæ supra Galatiam opposita in Oceano est, in quam,vt idem ait,tempestas electrum plurimum eijcit,nulla alia in parte orbis repertum. Nec me præterit fabulas ex lachrymis sororum Phaethontis fieri tradere. Sed de electro, id est, succino, variæ sunt scriptorum opiniones, quas Plinius lib. natural. hist. vlt. late exequitur. Minium quod in argentarijs quoq; reperitur, inuentum est,vt autor est Plin. in 33. à Callia Athenense,initio sperante aurum posse excoqui, harena rubente in metallis argenti, id quod in Ephesiorum agris,Vitruuio libro 7. architect. repertum placet. At minium Priscis Romanis sacrum fuisse constat, quare Iouis simulacri faciem diebus festis minio illini solitam, triumphantiumq; corpora, ac sic Camillum triumphasse, idem Plinius testatur. Myrrhina quæ, teste Plinio,Oriens mittit(est enim humor sub terra calore densatus)Pomp. Magnus primo in triumpho,quem de piratis duxit, in vrbem inuexit. De crystallo cum in plerisq; locis reperiatur, nullo huius rei ab initio inuẽtore prodito, non habeo quicquam dicere,nisi quod Plinius libro vltimo natural. histor. prodit, crystallum gigni gelu vehementiore concreto,nec alibi certe reperiri, nisi vbi maxime hybernæ niues rigent,& glaciem deniq; esse. Quod Solinus falsum esse probat. Nam si ita foret, inquit, nec Alabanda Asiæ,nec Cyprus insula hanc materiam procrearent, quibus regionibus citatissimus calor est. Verum hoc significantius

cantius à Diodoro in tertio declaratur, sic scribente: Crystallus enim lapis ex aqua oritur pura congelata, non quidem à frigore, sed diui caloris vi, qua duritiem seruet, variosq; suscipiat colores.

De origine simulacrorum, & qui primi statuas posuerint, & Græcos contrario Romanorum more, eas non velare, & quædam memoratu digna de imagine Magni Alexandri. CAP. XXIII.

T posset eorum memoria retineri, qui uel morte subtracti, vel absentia separati essent, idcirco ab hominibus, vt nemo sane ambigit, fingendarum similitudinũ ratio inuenta est. Quo fit, vt cum Deus vbiq; presens sit, nihil à principio post homines natos, stultius visum sit, quam eius simulacrũ fingere. Quamobrem Moses vir sanctus & innocens ac sapientissimus, autore Iosepho in primo contra Appionẽ, & in 17. antiquit. suis legibus prohibuit omnino simulacrum fieri, aut in tẽplo poni. Ex quo cũ Caius princeps Petronium legatum in Syriam misisset, eiq; mandasset, vt omni ope modisq; omnibus curaret, suum simulacrum in templo Hierosolymis erigendũ, Iudęi ne patrias leges frangent, adeo resistere cœpe runt, vt iamiam ad arma ventum esset, nisi, vt idem testis est libro 18. antiquitatum, Agrippa Iudæorum rex à Caio impetrasset, ne huiusmodi statua in templo poneretur. Apud Seres etiam, sicut tradit Eusebius, lib. de pręparat. euang. 6. lege exceptum erat, ne simulacra colerentur. In Romanorum quoque templis Clemens ait ex decreto Numę, Mosaica dogmata penitus ęmulati, annis c. atque lxx. ab vrbe cond. nullam imaginem, neq; fictam, neque pictam esse conspectam. Asserit idẽ & Plutarchus in vita Numę. Persę itidem, teste Herod. lib. 1. & Strab. 15. geograph. statuas non extruebant. Verum vt ne nostri peccasse vi-

K

ſe videantur, qui poſtremo colendarum imaginum inſtitutum admiſerunt, alibi cauſam ponemus. Sed vnde ſimulacra fingendi vſus profectus ſit, non facile inter autores conuenit. Macrobius enim ab Hercule autumat, qui libro Saturnalium primo, Epicadus, inquit, refert Herculē, occiſo Geryone, cum victor per Italiam armenta duxiſſet, ponte, qui nunc Sublicius dicitur, ad tempus inſtructo, hominum ſimulacra pro numero ſociorum, quos caſu peregrinationis amiſiſſet, in fluuium demiſiſſe, vt aqua ſecunda in mare deuecta pro corporibus demortuorum veluti patrijs ſedibus redderentur: & inde vſum talia ſimulacra fingendi inter ſacra manſiſſe. Verum deinde ſibi magis placere ait, hunc morem à Pelaſgis fluxiſſe. Sane illi, teſte Dionyſio Helicar. in primo annal. Romanorum, poſtquam diu errabundi in Latium venerant, in lacu Cutulienſi enatam inſulam deprehenderunt, decima præda ſecundū reſponſum Apollini conſecrata, erectiſq; Diti ſacello, & Saturno ara, illum humanis capitibus, hunc virorum victimis placare ſe exiſtimabant, propter oraculum, in quo erat, Et capita inferno & patri tranſmittite lumen: Saturi ſacra, Saturnalia nominātes. Poſt hæc Herculem ferunt cum Geryonis pecore per Italiam reuertentem, ſuaſiſſe illorum poſteris, vt fauſtis ſacrificijs infauſta mutarent, offerentes Diti non hominum capita, ſed oſcilla, id eſt, parua ora, ad humanam figuram formata, & Saturni aras non mactatis viris, ſed accenſis cereis excolentes. Inde fuit conſuetudo, vt & cerei Saturnalibus mitterentur, & ſigilla, hoc eſt, oſcilla arte fictili fingerentur. Alij, autore Diodoro libro quarto, dicunt Aethiopes ſimulacrorum vſum primum inueniſſe, & ab eis dein Aegyptios accepiſſe. Sed Lactantius Firm. à Prometheo manaſſe huiuſmodi vſum tradit lib. diuinarum inſtitut. 2. cum inquit: Verum quia poe-

tas

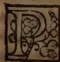
tas dixeram non omnino mentiri solere, sed figuris inuoluere & obscurare quæ dicant, non dico esse mentitos, sed primum omnium Prometheum simulacrum hominis formasse de pingui & molli luto, ab eoq; natam esse primo artem statuas & simulacra fingendi. Hęc ille. Reperimus tamen longe ante Prometheum, qui, teste Eusebio, post Ogygium diluuium in Attica fuit, simulacrorũ vsum fuisse: nam Rachel, teste Iosepho in 1. antiquitat. cum Iacob eius vir è Mesopotamia à Laban socero aufugisset, simulacra deorum furata est. Eusebius etiam ex testimonio Plutarchi in 3. de euangel. præparat. simulacrorum fictionem esse antiquissimam comprobat, sic, vt si eorum originem accurate exquiramus, facile inuenerimus Deum ipsum primum demonstrasse modum fingendarum similitudinum, qui vt sui intelligentiam rudes rerum cœlestium homines à principio doceret, sibi humana membra assumpsit, vt quasi oculis occurreret, qualis esset. Ait enim, vt est in Genes. lib. cap. 18. clamor Sodomorum & Gomorrhę multiplicatus est, & peccatum eorum aggrauatum est nimis. Descendam & videbo, vtrum clamorem qui venit ad me, opere compleuerint. Idem Exodo capite septimo, Immittam manum meam super Aegyptum. Descendere hic & videre ac immittere manum, est habentis pedes, oculos, & manum. Quin & propheta, vt planius personam Dei nobis ostendat, dat ei aures & faciem, Psalmo 16. canens: Auribus percipe orationem meam. & Psalmo 50. Auerte faciem tuam à peccatis meis. At Esaias integrum dat corpus, cum capite 6. inquit: Vidi Dominum sedentem super solium. Formulam igitur fingendæ similitudinis Dei, quo eius memoriam facilius animo complecteremnr: ipse Deus nobis præmonstrauit. Proinde homo, qui suopte ingenio paratus est ad imitandum, si quid sit quod ad ipsius

disciplinam, contemplationem, delectationemq; attineat, Dei memoriẹ retinendæ gratia, quam prudentißime ab initio ipsius Dei simulacrum sibi finxit, vt qui intelligebat oportere se eum, quemadmodum CHRISTVS *apud Marcum testatur, diligere ex toto corde suo, & ex tota intelligētia, & ex tota anima, & ex totis viribus: idcirco putauit se diligentius facturum officium, si ob oculos exēplar continenter haberet. Atq; istẹc vera simulacrorum origo. Sed cetera prosequamur. Romæ, teste Plinio in 34. simulacrum ex ære factum Cereris primum constat ex peculio Sp. Cassij, quem regnum affectantem pater ipsius interemerat. Postea à dijs ad homines statuæ transierunt, & id quidem, cum excellentium virorum memoriæ perpetuandæ, tum virtutis imitandæ causa, quod Sallustius in initio sui Iugurthini plene testificatur, scribens: Nam sæpe audiui Q. Maximum, P. Scipionem, prætereà ciuitatis nostræ preclaros viros, solitos ita dicere: cum maiorum imagines intuerentur, vehementissime sibi animum ad virtutem accendi, scilicet non ceram illam, neque figuram tantam vim in sese habere, sed memoria rerum gestarum eam flammam egregijs viris in pectore crescere, neque prius sedari, quam virtus eorum famam atque gloriam adęquauerit. Quare Athenienses primi statuas publice posuisse Harmodio & Aristogitoni tyrannicidis dicuntur, id quod haud prorsus Plinius scire affirmat. Statuam auream & solidam primus omnium Gorgias Leontinus Delphis in templo sibi posuit, septuagesima circiter Olympiade: quamuis vt idem ait, statua ex auro solida, quam Gręci holosphyraton vocant, omnium prima in templo Anaitidis posita dicatur. Argenteam quidam primam fuisse volunt, quam sibi fecit Pharnaces, quam Magnus Pompo. in triumphis transtulit, autor Plin. In Italia, teste*

Valer.

Valer. Max. lib. II. M Attilius Glabrio primus statuam equestrem auream patri suo posuit. Fiebant etiam ex ære, equore, ligno, & marmore. Romanis antiquitus, quod non est prætereundum, statuas velare, contra Græcis nudas ponere mos fuit. Illi item solebant ad eas thus adolere, & cereos accendere. testis Cicer. qui lib. III. Offic. de statuis C. Mario à multitudine positis; ita scribit: Omnibus vicis statuæ factę sunt, & ad eas thus & cerei. In hac statuaria arte plurimi olim floruerunt, quos Plinius in XXXIIII. luculenter explicat: ante omnes tamen Phidiam Athen. magnis ad cælum fert laudibus, de quo Fab. itidem libro XII. meminit. Occurrit hic memorandum, vti Romæ Macrianorum familia solenne semper habuit, vt Alexan. Magnum, viri in auro & argẽto, mulieres in reticulis & annulis exculptum gestarent, quod, sicut Iulius Capit. in vita XXX. tyrannorum testatur, diceretur iuuari in omni actu suo, qui Alexandrũ sculptum aut auro aut argento gestaret. Quare, vt opinor, Augu. Cęsar in signandis epistolis, Magni etiam Alex. imagine diu vsus est. autor Tranquil.

De origine picturæ, & quis primus colores inuenerit, aut penicillo pinxerit. CAP. XXIIII.

Roximum est, vt post statuariam artẽ de picturę initijs primum dicatur, quando illa effigies rerũ lignis, ebore, metallis, vt dictũ est, fingit, hęc imagines colorũ varietate, aut lineamentis quibusdam similitudines reddens facit. Picturam itaq; teste Plin. lib. VII. Gyges Lydius omniũ primus inuenit in Aegypto, in Gręcia vero Pyrrhus Dædali cognatus, vt Aristoteli placet: vt Theophrasto, Polygnotus Atheniensis. quod haudquaquam idem Plinius lib. XXXV. cap. IX. approbare videtur, sic scribens: Sicut Polygnotus Thasius, qui primus mulieres lucida veste pinxit, capita earum mitris versicolori-

bus operuit, plurimumq; picturæ primus contulit: siquidem instituit os adaperire, dentes ostendere, vultum ab antiquo rigore variare. Incerta igitur de picturæ initijs quæstio est: nam & Aegiptij, eodem Plinio teste, ante sex millia annorum apud se inuentam, quam in Græciam transiret, affirmāt. Græci autem alij apud Sicyonios, alij apud Corinthios repertam dicunt: omnes ab vmbra hominis lineis circumducta. Quod Fabius aperte testatur in x. dicens: Non esset pictura, nisi quæ lineas modo extremas vmbræ, quam corpora in sole fecissent, circunscriberet: ac si omnia percenseas, nulla sit ars, qualis inuenta est, nec intra initium stetit. Quintilianus hactenus. Talis itaque prima fuit pictura. Altera, singulis coloribus postea operosior inuenta est, duratq; talis etiamnum. Linearis, vt Plinius in xxxv. tradit, à Philocle Aegyptio, vel à Cleanthe Corinthio inuenta est. Primi eam Ardices Corinthius & Telaphanes Sicyonius exercuerunt, sine vllo etiam colore. Cleophantus Corinthius colores inuenit. Idem autor, Penicillo gloriam primus Apollodorus Atheniensis contulit. In hac illustres fuerunt Timagoras Chalcidenesis, Pythis, deinde Polygnotus, Aglaophon: alij quoque post hos, de quibus Plinius & Fabius Quintil. in xii. affatim scribunt, quos studio breuitatis omitto, cum præsertim tale minime sit instituti operis munus. Non silebo tamen de ciue meo, qui nobis sua industria & ingenio picturam velut de integro in præsentia restituit, atque illos qui in ea olim maxime claruere, nauiter vel arte refert, uel peritia æquat, adeo proprios ducit de coloribus vultus. Is est Raphael cognomine Sanctus, vnde eius quoque metiri posses & mores, & vitam.

De pri-

De primis plastices inuentoribus, & quis rotam figulariam repererit. CAP. XXV.

Onuenit picturę contexere plasticen, hoc est, figulinam artem, quæ ex terra similitudines itidē fingit. Hanc, vt Plin. in VII. *ait, Choræbus Atheniensis inuenit. Sed idem lib.* XXXV. *Dibutadi hoc assignat, dicens: Dibutades Sycionius figulus primus inuenit Corinthi, filię opera, quæ capta amore iuuenis, illo abeunte peregre, vmbram ex facie eius ad lucernā in pariete lineis circunscripsit, quibus pater eius impressa argilla, typum fecit, & cum ceteris fictilibus, induratum igni proposuit, eumq; seruatum in nymphæo, donec Corinthum Mummius euerteret, tradunt. Sunt qui in Samo primos omnium plasticen inuenisse Rhœcum & Theodorum prodant, Demaratumque Corinthium profugum, qui Tarquinium Priscum populi terrarum principis regem in Hetruria genuit comitatos fictores Euchiram, & Eugrammum, & ab ijs Italiæ deinde traditam plasticen. E proplastice, id est, forma, quę ad fingenda alia opera adhibetur, effigiem formare primus inuenit Lysistratus Sicyonius frater Lysippi: idem hominis figuram gypso è facie ipsa primus omnium expressit. Sic res vsque eo creuit, vt nulla signa statuæue sine argilla fierent. Quo apparet antiquiorem hanc fuisse scientiam, quam fundendi æris. Hæc ex Plinio. Hinc insuper plurima vasorum fictilium genera reperta sunt, quæ modo humanæ vitæ vsui sunt. Rotam figulariam, autore Ephoro, vt ait Strabo libro* VII. *geograph. & Laertio libro primo, & Plinio in* VII. *Anacharsis Scythes Philosophus primus inuenit. In quo tamen ipse Strabo Ephorum arguit: Hęc, inquit, ipsa autem loquor aperte, haud ignarus, quod hic ipse non omnia verissime proferat, & illud præcipue de Anachar-*

side: nam quomodo rota ipsa ex eius inuentione est, quam Homerus antiquior illo nouerit? Ceu figulus cui dextra rotam quatit, ocyus aptam, & reliqua. Hyperbios Corinthius, vt alij volunt, inuenit. Diodorus vero libro v. dicit, Talaum Dędali sororis filium reperisse. Figuli autem, teste Plinio, laudatissimi fuere, Dimophilus & Gorgasus.

LIBRI SECVNDI FINIS.

POLYDORI VIRGILII VRBINATIS DE INVENTORIBVS RERVM LIBER TERTIVS

A quibus primum inuenta agricultura, & quot ea redundet bonis. CAP. I.

ON sum equidem nescius quosdam fore, qui vehementer demirabuntur, nos postremo fere loco de inuentoribus agriculturæ aliquid tradere distulisse, cum præsertim, vti Cicero in officialibus libris inquit, omnium rerũ ex quibus aliquid exquiritur, nihil sit agricultura melius, nil vberius, nihil dulcius, nihil homine libero dignius. Verũ nec eo mihi succenseant, quatenus hoc ipsũ cõsulto, vel, vt verius dicã, ex industria fecimus, vt longo legentes itinere defatigati, nouum tandẽ pastũ, siue, vt ita dixerim, nectar offenderẽt,

quo vires

quo vires recreare, et ueluti diutinã famẽ explere posset. De huiusce igitur rei initij hic commode dicemus, postquam demonstrauero quantis eam laudibus iure ac merito præstantissimi autores efferant, vt pote quæ multis abundat bonis. Columella itaque in primo de re rustica, conquerens sui temporis mollitiem, ait: At mehercule vera illa proles Romuli assiduis venationibus, nec minus agrestibus operibus exercitata, firmissimis preualuit corporibus, ac militiam belli, cum res postulauit, facile sustinuit, duratam pacis laboribus, semperq; rusticam plebem vrbanæ præposuit. Cato itidem de agricultura inquit: Fortissimi viri & milites strenuissimi ex agricolis gignuntur, minimeq; male cogitantes. Ex quo, teste Cicerone de senectute, in agris senatores erant, vt L. Quintinius Cincinnatus, qui dum agrum arabat, renuntiatus est dictator, ut Curius, & cæteri senes. Quare qui eos accersebant, uiatores nominati sunt. Quid, quod etiam, teste Plinio, lib. XVIII. agrum male colere, censorium probrum iudicabatur? atque, vt inquit Cato, quem virum bonum colonum dixissent, amplissime laudasse existimabant? Et id sane quia, quemadmodum Cicero pro Roscio Amerino docet, rustica vita parsimonię, diligentię, iustitię magistra est, at vrbana non item, quam luxuries facile inficit: ex luxuria necesse est existat auaritia, ex auaritia erumpat audacia, inde omnia maleficia gignantur, Sed ne putes hoc tantum in Romana republ. contigisse: de cultura agri præcipere principale etiam, vt Plinius dicit, fuit apud exteros, siquidem & reges fecere, Hiero, Philometor, Attalus, Archelaus. Vnde non iniuria Xenophonti, quemadmodum testis est M. Tullius in Catone, nihil tam regale videbatur, quam studium agri colendi. De laudibus hactenus. Agriculturam primum omnium, teste Diodoro in 1. Osirim, qui &

Diony-

Dionysius dicitur, reperisse ferunt. Affirmat item Tibullus, ita scribens:

Primus aratra manu solerti fecit Osiris,
Et teneram ferro sollicitauit humum.
Primus inexpertæ commisit semina terræ,
Pomaq; non notis legit ab arboribus.

Sed hoc, vt opinor, apud Aegyptios tantummodo, sicut Triptolemus primus in Græcia, & Asia, teste Iustino in II. *inuenit, de quo Ouidius.* IIII. *Fastorum:*

Iste quidem mortalis erit, sed primus arabit,
Et feret, & culta præmia tollet humo.

& in Latio Saturnus, vt suo loco dicemus. Sed omnium primam Cererem, quæ, vti Ciceroni libro II. *de natura deorum placet, à gerendis frugibus, quasi Geres, nominata est, mortales agriculturã docuisse testatur Virgilius in* I. *Georgicorum, sic scribens:*

Prima Ceres ferro mortales vertere terram
Instituit.

Testatur & Ouidius libro V. *Metamorph.*

Prima Ceres vnco glebam dimouit aratro,
Prima dedit fruges alimentaque Mitia terris.

Verum hæc haud scio quantũ fide digna sint, quando illud verius esse duco quod Iosephus in I. *antiquitat. tradit: dicit enim Cain Adam filium omnium primum comperisse terram colere, primumq; terræ terminos posuisse. Atque hoc agriculturæ initiũ haud dubie fuit. Quapropter, vt dubium non est, ex illis quos cõmemorauimus, deinceps agriculturam alios alijs primos monstrasse credere par est. Sed iam ad alia quę pertinent ad cultum agrorum, transeamus.*

Quis

Quis primus mortalibus fruges, & eas molendi, aut stercorandorum agrorum, vel pinsendi frumenti vsum monstrauerit, & boues aratro iunxerit, aut ferramenta rustica inuenerit, vel cribra diuersi generis.

CAP. II.

Erum naturam primũ homines glandibus aluisse Plin. in proœmio decimisexti libri autor est. Itẽ & Naso testatur in primo Metamorph. dicẽs.

Contentique cibis nullo cogente creatis,
Arbuteos fœtus montanaque fraga legebant,
Cornaque, & in duris hęrentia mora rubetis,
Et quæ deciderant patula Iouis arbore glandes.

Deinde inuentum est frumentum. Virg. in 1. Georg.

Cum iam glandes atque arbuta sacræ
Deficerent syluæ, & victum Dodona negaret,
Mox & frumentis labor additus.

Quod, vt Plinius libro VII. *dicit, Ceres, cum antea, uelut dictum est, homines glande vescerentur, inuenit. Eadem & molere, & conficere docuit, in Attica, Italia, & Sicilia, ob id dea iudicata. Idem quoque Maro affirmat, & Diodorus volumine* VI. *scribens, Cererem primam inuenisse vsum frumenti, quod forte inter alias herbas nasceretur ignotum cęteris, docuisseque homines seruandi ac serendi modum. Sed eidem in Sicilia tantum placet esse inuentum, quoniam ijs in locis agreste triticum oriretur. Strabo etiam libro* XV. *cum de Indiæ fœcunditate loquitur, dicit in Musicani regione frumentum sua sponte nasci tritico persimile. Atqui idem Diodorus in primo, huius frugis inuentionem Isidi tribuit. Nec eo tamen, vt opinor, à priore sententia discrepat, quandoquidem ipse paulo superius Isidem dicit eandem esse, quam Cererem nuncupant. Huic deæ Ouidius non modo frumenti, sed omni-*

omnium frugum vsum assignat.

Prima dedit fruges alimentaq; mitia terris.

Verum Iustinus libro suę epito. II. *scribit sub Erichtheo Athenarum rege, frumenti sationem apud Eleusin à Triptolemo repertam, cui scilicet, teste Diodoro lib.* VI. *à Cerere mandatum fuit, vt id ab ea ante inuentum homines doceret. Sed idem Iustinus inibi diuersum sentiens, hoc potius Atheniensibus adscribere videtur, dicens: Primi lanificij, & olei, & vini vsum docuere, arare quoque & serere frumenta, glande vescentibus monstrauerunt. Cui Aristoteles consentit: aiebat enim, Athenienses (si eos reprehendebat) frumenta & leges inuenisse, verum eos frumentis quidem vti, non item legibus. Quod Diodorus probe declarat in sexto, scribens Cererem post Siculos, vsum frumenti primos Athenienses docuisse. Quo fieri potest, ut secundum Cererem, & Siculos, ipsi primi hoc alijs ostenderint. In Latio autem, teste Macrobio, Saturnus omnium primus docuit, de quo Eutropius ipse inquit: Saturnus adhuc rudes populos, domos ędificare, terras colere, plantate vineas docuit, atque humanis moribus viuere, cum antea semiferi glandium tantummodo alimentis vitam sustentarent. Vsum autem stercorandorum agrorum, teste Seruio super* IX. *Aeneidos, Pitumnus inuenit, vnde & Sterquilinus dictus est. Pilumnus uero eius frater pinsendi frumenti, propter quod à pistoribus colebatur. Pistores autem siue pisores à veteribus vocabantur, qui tam in pistrino farinam pinsebant, quam ij qui panem faciebãt, coquebantq; Hos Romani tarde publice habuerunt. Plinius lib.* XVIII. *cap.* XI. *Pistores Romæ non fuerunt, ad Persicum vsque bellum, anno vrbis conditæ super* DLXXX. *Ad rem reuenio. Quamuis Plinius in* XVII. *hunc stercorandi vsum iam Homeri ætate fuisse, & Augeam regem in Gręcia*

Græcia excogitaſſe, diuulgaſſe vero in Italia Herculem tradat. Boues ad aratrum, Diodorus libro quarto, & quinto, ait Dionyſium ſecundum ex Ioue & Proſerpina genitum, vel, vt alij ſentiunt, ex Cerere, primum iunxiſſe, cum terra prius manibus hominum coleretur. Plinio vero libro ſeptimo teſte, aratrum Briges Athenienſis inuenit, ut alij tradunt, Triptolemus, de quo Poeta in primo Georgicorum intellexit, cum dixit:

vncique puer monſtrator aratri.

Quo in loco Seruius: Alij, inquit, Triptolemum, alij Oſirim, quod uerius eſt: nam Triptolemus frumenta diuiſit. Tacuit autem de nomine, quia non vnus in orbe aratri monſtrator fuit, ſed diuerſi in diuerſis locis. Ex quo Trogus prodidit Habidem Hiſpaniæ regem barbarum populum primò docuiſſe boues aratro domare, frumentaq; ſulco ſerere. De Oſire, vt oſtendimus, ſentit etiam Tibullus. Cæterum omnia ferramenta ruſtica, quibus terra vertitur, ſimul, vt puto, cum aratro Cererem comperiſſe, Virgilius proculdubio hoc uerſu demonſtrat:

Prima Ceres ferro mortales vertere terram
Inſtituit.

Quod vel Seruius approbat, dicens: Ceres prima omne genus agriculturæ hominibus indicauit: nam quamuis vel Oſirim, vel Triptolemum aratrum inueniſſe dicant, illa tamen omnem agriculturam docuit: quia ferrum dicendo, omnia agriculturæ ferramenta expreſſit. Verum aut illi quos commemorauimus, nouiſſimi, vel alij alibi hæc commonſtrarunt: nam, vt Euſebij atque Lactantij teſtimonio conſtat, ante multas tempeſtates, quam eſſet Ceres, Dionyſius, Saturnus, Triptolemus, frumenti vſus apud mortales erat, præſertim apud Hebræos & Aegyptios, vti ex Ioſepho cognoſcere licet. Ille enim in ſecundo, vbi, ne altius

repetam, tradit, quemadmodum Iudæa caritate annonæ laborante, Iacob ad emendum frumentum filios in Aegyptum miserit. Ex quo cum Hebræi, vt superiore capite indicauimus, primi omnium terram coluerint, porro extra omnem controuersiam credibile est, ab eis tum agrorum culturam, tum fruges ac molendi vsum, tum & ferramenta rustica ad posteros manasse, & hos ea ipsa (nulla enim ars, vt Fabius ait, intra initium suum stetit) deinde adauxisse. Cribrorũ genera, teste Plinio lib. 18. è setis equorum Gallia inuenit. Hispania ex lino excussoria ad excutiendam farinam, & pollinaria ad purgandum pollinem, id est, crassiusculum puluerem. Aegyptus vero ex papyro iuncoque, postea ex pellibus suillis Italia.

Quis primus uites & alias arbores plantauerit, earumq; insitionem docuerit, & vsum vini repererit, & vino aquam miscuerit, deq; nouo vitandæ ebrietatis modo, & qui caupones primi, vel quis oleam & vsum olei & mel adinuenerit, vel ex hordeo potum fecerit, atque lac coagulauerit.

CAP. III.

Etsi abunde videtur natura homini suppeditasse, cum eum principio talem procreauerit, vt ipse ex omnibus animantibus, vnus ratione, sicut ait Cicero, ad Deum quãproxime accedere posset, tamen cum statim genitus nullo foret subsidio fultus (carebat enim indumentis, ædibus, igne, cibo, præterquã in diem quæsito, multis denique rebus vitæ necessarijs, quas deinde vrgẽte necessitate, quę rerũ magistra est, ipse inuenit) nõ facile est, vt Plinius in initio VII. libri perhibet, æstimare, natura homini melior parens, an tristior nouerca fuerit. Fatendũ est tamen, si nos his quæ illa nobis tradidit, cõtenti essemus, longe melius res sese habituras. Nã, vt de cæteris sileam, ecquis modo fieret temulentus, quod fœdissimum est vitæ

dehonestamentũ, sexcentorumq; vitiorum origo, si aquam primum à natura potum homini datum; non vinum potaremus, cuius vim, vt infra dicemus, eius etiam primus inuentor turpiter perpessus est? Quare diuus Hieronymus ad Eustochium de virginitate seruanda, inquit: Sponsa CHRISTI *vinum fugiat pro veneno, hæc aduersus adolescentiam prima arma sunt dæmonum: non sic auaritia quatit, inflat superbia, delectat ambitio: facile alijs caremus vitijs, hic hostis nobis inclusus est. Et infra subdit: Vinum voluptatis incendium est, vnde proximus à Libero patre intemperantiæ gradus ad inconcessam Venerem esse consueuit. Propter quod, teste Valerio Max. matronæ Romanæ vino abstinebant: quod tamen haud obesset, si esset, vt par est, modus in rebus: nam, autore Plinio, non est quicquam aliud vino modice sumpto vtilius. Quin etiam Persæ existimabant fomitem esse quendam & incitamentum ingenij virtutisque, si mens & corpus hominis vino flagraret, qui, teste Strabo. libro* XV. *geograph. de rebus maximis inter vinum consultabant, quas ipsi firmiores putare, quam quæ in sobrietate fuissent deliberatæ. Cæterum Plato vinum magis senibus vtile esse ducebat, qui illud in dialogo secundo de Legibus, non facile vtendum concedit iuuenibus, item militibus in castris, seruis, magistratibus, gubernatoribus, iudicibus, consiliarijs, & liberis operam daturis, quia partus gigni debet ex moderato puroq; semine, quod vino refertus, quasi rabie concitatus, serere minus potest, vnde filij sæpe fatui & amentes procreantur. Sed iam ipsum vini inuentorem indicemus. Vites & vini vsum, atq; cæterorum arborũ fructus Dionysium inuenisse Diodor. libro 4. autor est, vbi dicit, Dionysium orbem cum exercitu perambulantem, & vitem plantare, & ex racemis vinũ torculari, ex quo ipsum*

Lenæum appellant, educere monstrasse. Et alibi vinum reperisse, & arborum fructus testatur. Quanquam idem alibi dicit, vites ab eo non esse satas, verum terram cum ceteris plantis sponte sua tulisse. Item Virgilius hunc vitium ac reliquarum arborum inuentorem fuisse, asserere videtur, cum de vitibus & alijs arboribus scripturus, statim in principio 2. lib. Georg. dixit:

Nunc te Bacche canam. *Ceterũ Capella de nnuptijs Mereurij, tradit eum apud Græcos tantum primum vini vsum edocuisse, sicuti Saturnum apud Latinos, Seruius in 8. Aeneidos, & Eutropius testimonio sunt. Alij Icarum Penelopes patrem apud Athenienses id reperisse tradunt, eumq; post dedisse pœnas, à colonis ebrijs interemptum. Propertius in fine lib. eleg. 2.*

Icare Cecropiis merito iugulate colonis, &c.

At Athenæus ait apud Aetnam montem Siciliæ vitem inuentam, quod cum Oresteus Deucalionis filius eo regnatum venisset, eius canis ramum forte euellit, quem ille defodi iusserat, & inde vitium germina nata, quæ à nomine canis œnon appellauit. Vnde apud veteres Græcos vitis οἴνη vocabatur, & οἶνος vinum dicitur. Idem in Aegypto apud Plinthinam ciuitatem, vinum primo repertum tradit. Ad Gallos primum ferunt vinum detulisse Arunthem Tyrrhenum. Is vir nobilissimns à Lucumone alumno suo domo pulsus, ad Gallos confugit, eisq; dulcedine vini allectis facile persuasit, vt sibi auxilio in Italiam venirent, qui illuc facto agmine concurrentes, postea pulsis Tyrrhenis, ea terra potiti sunt. autor Plutarchus in vita Camilli. Quidam autem ex arboribus ulimenta hominibus à Seculo Venti filio reperta volunt. autor Eusebius in primo de prepara Euangel. Culturas earum vel aliarum arborum, teste Plin. in VII. *Eumolphus Atheniensis docuit: quãuis verisimi-*

verisimilius sit, id Dionysium priorem præstitisse mortalibus, qui eas, vt ferunt, arbores plantauit. Inserendi autem arbores modum primus docuit Saturnus, testis Macrobius lib. Saturn primo ita scribens: Huic Deo insitiones surculorum, pomorumq; eductiones, & omnium eiusmodi fertilium arborum tribuunt disciplinas. Insitionum vero, vt Columella libro suo de arboribus tradit, tria sunt genera: aut enim fissam in arborem surculi inseruntur, aut inter lignum & corticem ponuntur, aut gemma alterius arboris, sed æstiuo duntaxat tempore, in cortice alterius intercluditur. Sed hæc apud posteros inuenta, cum satis constet Noe statim atque egressus est ex arca, terram studiose coluisse, atque vineam primum omnium sua manu seuisse. Vnde arguuntur, qui autorem vini Liberum putant. Qua ex vinea cum primum fructum cæpisset, lætus factus bibit vsque ad ebrietatem, iacuitq; nudus, id quod Iosephus in primo antiquitatum tradit. Cauponam, id est, tabernam vinariam, primi aperuerunt Lydi populi Asiæ, vt ait Herodotus, quo, credo, suis ludis locum idoneum haberent: nam, quemadmodum supra demonstrauimus, varia ludorum genera inuenerant, quippe tale opus in cauponis maxime semper feruet. Vino aquam admisceri, Staphilus Sitheni filius, vt prodit Plinius in VII. instituit. Cuius rei Diodorus luculenter in V. cum de Dionysio loquitur, rationem reddit: Aiunt cum purum in cœnis vinum detur, omnes Deum sospitem optare bibenti: cum vero post cœnam aqua mistum sumitur, Iouem vocare seruatorem: nam puri vini potus ad insaniam redigit, aqua vero mistus, voluptatem lætitiamq; affert, & probibet insaniam. Vnde in conuiuijs aquam vino admiscendi mos fluxit, medicamentum vtique præcipuum ad ebrietatem vitandam: sed aliud ponit Plinius libro XXX. cap. XIII. scribens:

Hirundinis rostri cinis cum myrrha tritus, et in vino quod bibatur inspersus, securos præstabit à temulentia. Inuenit hoc Horus Assyriorum rex. Potū ex hordeo, vt idem ait, Dionysius, id est, Liber pater, primus confecit, quem, teste Eusebio, in 11. de Euangel. prępar at. ceruisiam vocant: secundum Diodorum, Zythum dicunt, paulum à vini sapore differentem. Olim in primis fuit communis Aegyptiorum potus. autores Herodo. & Strabo. Quod Dionysius potionis genus eos potissimum conficere docuit, quorum regio vites non ferret. Quapropter hodie Angli, Scoti, Hyberni, item Galli, Germaniq; omnes Oceani occidentalis septentrionalisq; accolæ, eo vtuntur potu, qui aduectitij tantum vini copiam habent. Sed Germani dum ceruisiam faciunt, admiscent frugibus herbam lupum, quam vulgo lupulum vocant, hæc enim reddit potum salubriorem. Quamquam Dioscorides non valde potionem probat, ita lib. 2. scribens: Ex hordeo potus fit, qui ζῦθος nominatur: is vrinam cit, renes & neruos tentat, membranis præsertim cerebrum vestientibus officit, inflationem parit, vitiosum succum creat, elephantiasin gignit. qui eo potus genere perluitur, agilis, & ad opus obeundum expeditus euadit. Hæc ille. Sed eam vim Zythus in eos minus habere videtur, qui à pueritia eo sunt vsi. Oleam autem Mineruæ Athenis inuenit. Virgilius:

Oleæq; Minerua Inuentrix. *In hunc sane modum. Cum enim Neptunus atq; Minerua, teste Seruio, de Athenarum nomine contenderent, placuit dijs, vt eius nomine appellaretur vrbs, qui munus melius mortalibus attulisset: Neptunus percusso littore, equum animal bello aptum produxit. Minerua iacta hasta, oleam creauit, quæ melior iudicata fuit, propterea quod est insigne pacis. At Diodorus in VI. dicit Mineruam non creasse primum oleam, sed*

inter alias arbores natam monstrasse mortalibus, quibus ignota esset. Etenim, vti nos infra aperte ostendemus, ante huius deæ ortum, erat hæc arbor cum alijs syluestribus immista: olei tamen usus, ut Diodorus ait, aberat, cum esset ignota: & eo pacto illam olei exprimendi modum comperisse ferunt. At Cicero libro de natura deorum III. *Aristæum Apollinis filium oleam inuenisse tradit. Oleum vero, quamquam ipse Diodorus, ut monstrauimus, dicit Mineruam reperisse, tamen libro* v. *hoc Aristæo assignat, sicut lac coagulare, atque mel conficere: quod Iustinus in* XIII. *etiam tradit, quamuis in* II. *vti antea diximus, olei vsum Athenienses inuenisse prodat. Plinius vero in* VII. *scribit oleum & trapetes, hoc est, molam oleariam, Aristæum Atheniensem, item mella inuenisse. Oleam præterea longo tẽpore Athenis tantum reperiri, testatur Herodotus, qui libro* v. *dicit, Epidaurios, cum eis de agrorum sterilitate oraculum consulentibus Pythia iussisset, vt Damiæ & Auxesiæ simulacra ex ligno oleæ erigerent, quoniam ferebatur nusquam gentium, nisi Athenis illa tempestate oleam esse, rogasse Athenienses, vt sibi permitterent oleam incidere. Quod æque falsum esse ex Iosephi testimonio deprehenditur, ac illud, Mineruam vel Aristæum hanc arborem, aut olei vsum primo monstrasse: is enim in primo antiquitatum scribit, Noe, cum iam recedentibus aquis, arca in Armenia super verticem cuiusdam montis resedisset, emisisse columbam, & eam mox oleę ramum ferentem ad illum redisse. Quo quidem tempore, vt palam est, nondum erant Athenæ. Deinde in* III. *eiusdem operis, docet Mosen in sacrificijs oleo esse vsum ad lumina seruanda: post quem, autore Euseb. in* x. *de preparatio. Euangel. Apollo Aristæi pater genitus est. Ex quo credere conuenit, Mineruam & Aristæum in Grecia duntaxat*

hæc primo monstrasse. In Italiam olea omnino tarde peruenit: nam Theophrastus, teste Plinio in principio XV. *libri, vrbis Romę anno circiter* CCCCXL. *negauit, nisi intra* XL. *millia passuum à mari nasci. Fenestella vero dicit, hanc arborem omnino non fuisse in Italia, Hispania, atque Africa, Tarquinio Prisco regnante, ab anno populi Romani* CLXXIII. *Mel & lac coagulare Aristęum omnium primum comperisse, Diodorus & Plin. autores sunt, cum quibus consentit Iustinus in* XIII. *licet libro* 44. *vsum mellis colligendi Gargori regi Curetum attribuat, qui in Hispaniæ saltus Cartesiorum incoluit. Sed hic, vt opinor, tantũ in Hispania primus fortasse huius rei autor fuit. Verũ hęc Hebręis potius assignauerim: siquidem, teste Iosepho, et mortalium omniũ primi pastores fuerunt, & apud eos multo ante Aristęum mellis vsus fuerat.*

A quibus quædam peregrinæ arbores in Italiam translatæ. CAP. IIII.

Rbores tam magno sunt mortalibus vsui, vt sine queis uita degi non possit: arbore enim, vt Plin. ait, sulcamus maria, terrã vertimus, tecta ędificamus, simulacra deorũ conficimus: arbores præterea communem animantibus victum suppeditant, quarum aliæ peregrinæ sunt, de quibus hoc loco carptim ac breuiter dicemus. Hę alię alibi nascuntur, quia non omnis terra, sicut poeta inquit, omnia ferre potest. Ex quo multæ in Italiam aliunde translatæ sunt sicut cerasus, quam L. Lucullus post victoriam Mithridaticam, teste Plin. lib. 15. *anno vrbis* DCLXXX. *primus vexit è ponto. Testatur etiam D. Hieronymus ad Marcellã, sic lepidissime scribens: Accepimus & canistrum ceras refertum talibus, & tam virginali verecundia rubentibus, vt ea nunc à Lucullo delata existimarem: siquidẽ hoc genus pomi Ponto & Armenia,*

subiugatis

subiugatis, de Cerasunto primus Romam pertulit, vnde et de patria arbor nomẽ accepit. At annis CXX. *post, trans Oceanum, in Britanniam vsq; peruenit. Et zizipha & tuberes malorum genera, hęc ex Africa, illa ex Syria, Sex. Papinius nouissimis diui Augusti temporibus primus attulit. Et armeniacus & persicus arbores, quę ex nomine ipso peregrinæ esse apparent, quis tamen eas transtulerit, non facile dixerim. Multa etiam ficorum genera sunt, quæ ex aliis gentibus ad nos peruenerunt, incertis propemodum autoribus, testis Plinius. Sed Platanus in primis ex ijs quę aliunde vectę sunt, mirum in modum celebrata est, quę vt ad nos venerit, aut quantum ei honoris accesserit, Plin. in 12. docet, sic scribens: Sed quis non iure miretur arborem vmbrę gratia tantum ex alieno petitam orbe? platanus ea est. Hæc per mare Ionium, in Diomedis insulam eiusdem tumuli gratia, primum inuecta, inde in Siciliam trãsgressa, atq; inter primas donata Italię, etiam ad Morinos vsq; peruecta, ad tributarium etiam pertinens solum, vt gentes vectigal & pro vmbra pendant. Dionysius prior Sicilię tyrannus Rhegyum in vrbem transtulit eas domus sux miraculum, & reliqua. At nihil ad nostrã laurum, quę nonnullis in locis aliquando in peregrinis arboribus fuit, dicente eodem Plinio: Notatum antiquis, nullũ genus lauri in Corsica fuisse, quod nunc satum & ibi prouenit, &c. Hæc inquam post hominum memoriã, felicissima arbor est, ad cuius comparationem platanus nihil: quippe non unam habet laurus dotẽ, dicatur enim triumphis, quando triumphantes ea coronantur: valet aduersus fulmina quare ante limina excubat. Quapropter ferũt Tiberium Cæsarem tonante cælo, consueuisse laurea vti corona. Item exornat domos, & idcirco Cæsarum pontificumque olim ianitrix erat. quin & pacifera habetur, quam prętendi inter ar-*

matos hostes, quietis sit indicium Romanis pręcipuę lętitię victoriarumq; nuntia, addebatur lituis militumq; lanceis, ac imperatorum fasces decorabat: abdicat insuper ignes crepitu, & detestatione quadam, & deniq; Apollinis est arbor. Quas ob res tantum est huic arbori semper honoris habitum, vt eam profanis usibus pollui fas minime esset, vel quod fortasse vnius arborũ Latina lingua nomen viris imponatur, & cuius folium vocetur Laurea. Appellaui supra nostram Laurum, vtpote quam nostræ Virgilianę familię nomini sacram mei maiores una cum duobus lacertis, insigne gentis, ratione non inani habuere, id quod carmen illud indicat:

Sum Laurus virtutis honos pergrata triumphis,
  Ianitrixq; domus, fulmina dira fugo.
Hostibus immissa & pacem, requiemq; laborum,
  Victori palmam lętitiamq; fero.
Phœbus amat Laurum, & capitis nos illius instar,
  Formosam gerimus tempus in omne comam.
Ecce mea gemini ludunt sub fronde lacerti,
  Qui mecum quare hæc, accipe, signa colant.
Ver ago perpetuum, hi primo uer tẽpore monstrãt,
  Vnde tenet nomen Virgiliana domus.
Quæ tam immota diu, casuraq; tempore nullo
  Stabit, quam uiridi fronde perennis ero.

Quid? quod pręterea malorum pirorumq; genera pene infinita quotidie atque huc atque illuc deferuntur, quarum nonnullæ ab autoribus, vt appia, & pipina, quædam à sapore, ut quæ ferunt melimela, alię ab odore, alię à colore nomina habent. De his satis superq;: non est enim suscepti operis munus, peregrinas arbores describere: sed hæc quando ad agriculturam attinent, perstrinximus, vt illi quos res rustica delectat, plurimas arbores, quę modo

vbique

vbique gentium abundant, aliunde originem habuisse intelligerent.

Quis primus animalibus, rebusq; aliis nomẽ imposuerit, & de primo immolandi instituto, ac carnium esu, vsuq: victus delicatioris, & more nominandi eũ, cui in cõuiuio poculũ tradatur, ac de vsu venandi, piscandi, & salis inuentione, & quis apud Rom. auiaria ferarumq; uiuaria instituerit; aut quæ animalia legionum insignia fuerint. CAP. V.

Voniam rus diuersi generis animalibus abundat, quę ueluti humanę uitę necessaria Deus finxit, consentaneũ est vt summatim de ijs aliquid dicatur. Animalibus itaq; simulac creta sunt, Adam, teste Iosepho in primo antiquit. & Eusebio in 11. de preparat. euang. nomina imposuit, quibus ẽt nũc vocãtur: imposuit & rebus alijs, quibus iam tũ uti cœperat, quod à vero non vtiq; abhorrere existimandum est: nam multis rebus cum ipsi adam, tum eius filijs opus fuerat, quę sine nomine internosci minime potuissent. Istuc autem facere, teste Cicerone in Tuscul. summę sapientię visum est Pythagorę. At animalia secundum Plinium volumi. 7. Hyperbius Martis filius occidere primus instituit, sicut Prometheus bouem. Quod magis Abel Adam filio tribuerim, qui omnium primus, vt Iosephus est autor, primogenita suorum gregum Deo immolauit. Manauit postea iste immolandi mos tam ad Abel posteros Iudæos, quam ad alias quoq; gẽtes, reiq; apud eas initium fecit suillũ pecoris genus, si Varroni credimus, qui lib. de re rust. 2. eius opinionis argumentũ sumit ex eo, quod initij Cereris, porci immolabantur, quod in fœdere feriẽdo porcus occidebatur, quod in coniunctione nuptiali noua nupta & nouus maritus primum porcum immolabat, quod deniq; prisci Latini, & etiam Gręci in Ita-

lia idem factitabant. Et illi porci ad sacrificium electi, eximij porci dicebantur, quod vt maiores & optimi de grege eximerentur. Ritus vero sacrificandi talis erat. Primū lotis manibus, hostias pura aqua purgabāt, fruges capitibus earum inspergentes: deinde precabantur, uotaq; nuncupabant, postea hostiarum tempora vectibus percutiebant, ac occidentes membratim diuidebant, ita primitias ex omnibus membris & exta collecta postquam farris inuoluissent farina, proijciebāt dijs, in altaria, focúue, aut aras, hoc est, vasa, quæ tripodes dicebantur, atq; postremo succendebant vina fundentes. Huius moris meminit Virgil. cum dijs marinis sacrificium fieret:

Dij quibus imperiū est pelagi, quorū æquora curro,
Vobis lætus ego hoc candentem in littore taurum
Constituam ante aras uoti reus, extaq; salsos
Porriciam in fluctus, & vina liquentia fundam.

Qui vero immolabant, non deos modo voce precabātur, sed etiam aras manibus prehendebant. Idem:

Talibus orantem dictis, arasque tenentem.

Quapropter Varro scribit, aras primo ansas dictas, quod à sacrificantibus tenerentur, quæ deinde mutatione literarum, aræ uocatæ sunt. Et is hostiarum etiam humanarum dijs immolandarum modus, quem Homerus in sua poesi posuit, & Romani quoque, teste Dionysio Halicar. libro septimo, usurparunt. Carnes autem sub Saturno, hoc est, in aureo seculo cum omnia humus funderet, nullum comedisse, sed vniuersos vixisse frugibus & pomis, quæ spōte terra gigneret, autore diuo Hieronymo aduersus Iouinianum, testatur Dicæarchus in libris antiquitatum, & descriptione Græciæ: & Asclepiades Cyprius, ætate qua Pygmaleon in Oriente regnauit, scribit vsum comedendarum carnium non fuisse. Cheremō Stoicus de vita antiquorum

Aegypti

Aegypti sacerdotum scribens, narrat eos ex eo tempore quo cœpissent diuino cultui deseruire, carnibus & vino se abstinuisse: ouum quoque pro carnibus vitauisse, & lac, eorum alterum carnes liquidas, alterum sanguinem esse dicentes colore mutato. Brahmanæ apud Indos, teste Eusebio libro sexto de preparatione euangel. nihil animatum edebant. Iosephus libro secundo de bello Iudaico, & in decimotertio, & decimooctauo antiquitatum, treis describit sectas Iudæorum, Pharisæos, Sadducæos, Essenos: quorũ nouissimos fert ad cœlum laudibus, propterea quod ab vxoribus, & uino, & vt Hieronymo placet, carnibus semper abstinuerint. Nec etiam, sicut idem sentit, Hebraico populo statim post peccatum Adam, vt carne uesceretur, à Deo concessum est, hoc est, non ante tempora Noe. In Creta, vt Euripides tradit, Iouis prophetæ non solum carnibus non vescebantur, sed ne coctis cibis quidem. Herodotus uero in primo, Babylonios piscibus olim tantum victitasse dicit. Xenocrates autem philosophus ex Triptolemi legibus, apud Athenienses, tria duntaxat præcepta in templo Cereris Eleusinæ, remansisse scribit: Honorandos parentes, venerandos Deos, carnibus non vescendum. Lacedæmoniorum etiam mensæ summæ frugalitatis erant. Multa denique huiuscemodi continentiæ exempla referre possem, quæ in præsentia non inuitus consulto omitto, nonnulla post ad hæc additurus, cum de modo Christianæ abstinentiæ tractabitur in libris insequentibus. Secundas mensas, quæ bellaria nuncupantur, Iones primi omnium, teste Valer. Maxi. inuenerunt. Idem & vnguenti & coronarum in conuiuio dandarum consuetudinem, haud parua luxuriæ inuitamenta repererunt. Quamobrẽ Spartana ciuitas, vt idem autor est, seuerissimis Lycurgi legibus obtemperans, aliquandiu ciuium suorum oculos à con-

templanda Asia retraxit, ne illecebris eius capti, ad delicatius uitæ genus prolaberentur: vt pote quæ audierat lautitiam, inde etiam immodicos sumptus, & omnia non necessaria voluptatis genera fluxisse. Quæ ea omnia ipsa tamen Sparte non potuit ita abstinere, quin postremo receperit: siquidem apud Græcos passim conuiuia magnifice & splendide concelebrabantur, quorum moris fuit nominare eum cui poculum tradituri erant, quo vna biberent. Mos iste hodie vbique prope gentium retinetur, sed certe quidem nescio quam salubriter, ne dicam, quam prudenter, vt quis edendo cogatur pro alterius arbitratu bibere. Nam idcirco cibum potumq; capimus, ut corpus nutriatur: quare æque debemus cibum potione temperare, atque fabricator murorum temperationem facit, aquæ, arenæ, & calcis, quæ si nimis dura aut liquida sit, vt tenacior non est ad consolidandum murum, sic cibus multo liquore in stomacho fluctuans minime alit. Fuit alius ipsorum Græcorum mos valde quidem honestus, vt in conuiuio virorum non accumberent mulieres. autor M. Tullius in Tuscul. & in Verrem. Redeo rursus eodem. Vnde postea ad Romanos hanc mali contagionem transisse verisimile est, apud quos in dies magis magisq; latius serpere: nam tanta erat conuiuiorum luxuria, vt facile vna mensa patrimonium, etsi amplũ, absumeretur, magnumq; sæpius respub. detrimentum pateretur. Quare Cato uerus in hac parte vates, teste Plutar. aiebat, difficile esse eã rempub. saluam fore, vbi pisciculus pluris quam bos venit. Quod Iuuenalis satyra 11. conquerens inquit:

Multos porro vides, quos sæpe elusus ad ipsum
Creditor introitum solet expectare macelli,
Et quibus in solo viuendi causa palato est.
Egregius cœnat meliusque miserrimus horum. &c.

Ex quo

Ex quo multæ leges quas Cato cibarias vocat, de coercendis sumptibus latæ sunt. Sed quid de Romanis loquor? nonne illa Cleopatra luxuriosissima centies sestertium, vt testis est Plin. 9. in hoc est, centies centenis sestertijs, quæ faciunt ducenta quinquaginta millia aureorum nostrorum, cœnata est, hausto vnione pretiosissimo? At, ut veterũ mores omittamus, quæ ætas vnquam maiore aut cura, aut luxu gulę indulsit, quam nostra? palati enim causa totum percurrimus æquor, & , vt ait Hieron. propter breuem gulæ voluptatem, terram lustramus & maria, & ut mulsum vinum pretiosusque cibus fauces nostras transeat, totius vitę opera desudamus. Iuuenalis:

Interea gustus elementa per omnia quærunt.

Verius vero igitur est quod Socrates dictabat, multos propterea velle viuere, vt essent et biberent: se autem bibere atq; esse, vt uiueret. Possem in hoc loco multorum inuitamentorum gulæ inuentores prodere, quos tamen malo in tenebris iacere, quam eos nominando, tot conuitijs obnoxios reddere. Vsum venandi & piscandi, quidam, teste Eusebio, in primo de prępãratione euangel. apud Phœnices repertum volunt: veluti salem & eius vsum Misor & Selech inuenisse dicuntur. Romæ pauonem Q. Hortensius augurali cœna primus posuit. autores Varro *in 3. de agricultura, & Plinius in 10. & Macrobius libro Saturnal. 3. Auiaria, hoc est, loca in quibus domi aues educãtur, primus, teste Plinio, instituit, inclusis omnium generum auibus, M. Lęlius Strabo Brundusij equestris ordinis. Habuit etiã Romę Alexander imperator voluptatis gratia. autor Lampridius. Ex quo cœptum est animalia carcere coerceri, quibus natura cœlum aut terram assignauerat. nam & leporaria, id est, viuaria ferarum, muris undiq; septa, autore Plin. in 8. à Fuluio Hirpino primũ condita*

dita sunt, vt etiam hodie nonnulla in Italia extant: diuus enim Federicus dux Vrbini duo equidem fecit, in quibus omne ferarum genus inclusit, vt quoties per negotia liceret, animi causa, se honestissimo huiusmodi venationis genere exercere posset. At alibi, & præsertim in Anglia, passim eiusmodi viuaria sunt, quæ cum roboreis sudibus septa sint, recte veteri vocabulo roboraria dici possunt. Et hæc loca Angli in summis cum voluptatibus tum opibus habent, quando nulla apud eos videtur magnifica villa, quam viuarium ferarum, ceruorum & damarum non ornarit. Non est insuper ab re demonstrare, tantum honoris quibusdam accessisse animalibus, vt legionum Romanarum insignia forent: erant enim signa, lupi, minotauri, equi, apri, & aquila, quam legionibus C. Marius in secundo consulatu suo proprie dicauit. autor Plinius libro 10. naturalis historiæ.

Quis primus inuenerit linum, retia, nendi texendique modum, uel artem fulloniam, & saponem: aut qui lanas infecerint, aut repererint lanificij, vestiumque, ac pellium vsum, fusos, aulæa, sutoriam artem, sericum, & quando eius copia per Europam fieri cœperit, ac bombycinam vestem atque purpuram, & quid ipsa sit purpura, ac quanto in honore olim & pretio fuerit. CAP. VI.

MIlle lini vsus sunt, sed præsertim in velis faciundis, quod execratione dignum est, ad perniciem hominum. Quod enim maius miraculū uideri potest, quā ut herba sit hoc linū, quæ eatenus Aegyptū, Syriā Africam, Hispaniam, Galliā Italiæ admoueat, ut multi paruo quidem temporis spatio, ad ea ipsa loca leuissimo etiam ventorum flatu perueniant? Audax itaq; uita & scelerum plena, ut Plin. ait, aliquid serere voluit, vt ventos procellasque reciperet: ita enim tam paruo semine nascitur, quod orbem

orbem terrarum vltro citroque portat, hominemq; ipsum; perinde quasi parum fuisset in terra mori, cogit perire in aquis, vbi insepultus à monstris marinis voretur. Propter quod Plin. ait, haud se scire quæ execratio satis esset contra inuentorem. Sed ad rem veniamus. Linum Arachne virgo, quæ Lydia fuit, omnium prima, teste Plinio lib. 7. inuenit: quanquam eius vsum apud Hebræorum antiquissimos multo ante fuisse comperimus. Hæc lanificij peritissima Mineruam in certamen prouocauit, à qua in bestiolam, quæ araneola dicitur, conuersa est. autor Ouid. in 6. metamorph. Hæc eadem retia inuenit, quæ feris auibusq; atq; piscibus capiundis tenduntur. Nendi autem texendiq; artem Palladem instituisse nemo ambigit, quippe quæ Mineruæ ars nominatur. Quod innuere videtur Naso in primo de arte amandis his versibus:

Quid facis Aeacide? non sunt tua munera lanæ,
At titulos alia Palladis arte pete.

Et Ausonius libro primo:

Litia qui texunt, & carmina, carmina musis,
Litia contribuunt casta Minerua tibi.

Plinius tamẽ in 7. dicit Aegyptios textilia comperisse, qui etiam plurimis litijs texere, quæ πολύμιτα vocant, simul instituerunt, idem autor libro 8. Fulloniam artem Nicias Megarensis inuenit, quam qui exercent, fullones nominantur: ij vestimenta curant, poliuntque, & ad id sapone utuntur, quem Plinius libro 28. cap. 12. à Gallis inuẽtum tradit. Græce dicitur σμῆγμα quicquid purgat. Idem libro 27. cum de osyris herbæ folijs et semine tractat, Smegmata, inquit, faciunt mulieribus ex his. Lanas insecere primum Sardibus Lydi, autor Plinius. Vsum vero lanificij Iustinus lib. 2. Athenienses primos docuisse tradit. Quod ego Mineruæ potius tribuerim, siquidem illa erat antequam

Athenæ

Athenę conditę forent: & quoniam lanificium callebat, credibile est eam primo lanificium monstrasse, presertim Athenienfibus, apud quos castissime colebatur. Quapropter Iustinus, vt puto, facile intelligit Athenienses lanificij vsum primos post Mineruam docuisse, veluti eos, autore Diodoro, primos secundum Cererem, vel Siculos, frumentum monstrasse probauimus. Fusos in lanificio reperit Closter filius Arachnę, testis Plinius. Illud quasi prętieriẽs non omittam, olim in plerisq; Italię locis lege pagana sancitum fuisse, vt ne mulieres fusos per itinera ambulantes torquerent, ne ve detectos ferrent, quod id aduersaretur omnium spei, pręcipueq; frugum. Hinc cognoscere licet, quam vana fuerit veterum religio: hodie enim Italicę mulieres illud passim faciunt, sine tamen alicuius rei maleficio. Aulęa ornamenta quibus parietes & aulę teguntur, primum, teste Seruio super tertio georg. in aula Attali regis Asiæ, unde nomen habent, inuenta sunt, postquam is populum Romanum fecit hęredem. Sutorię artis inuentionem Plinius nescio cui Boethio assignat: ego uero dixerim Hebręos primos sutores fuisse, quando satis constat Mosen calceatum extitisse, cui, velut in Exodo capite tertio patet, dictum à Domino fuerit, solue calceamentum de pedibus tuis. Vestium vsum Palladem inuenisse Diodorus libro sexto, autor est. Sed, vt ait Eusebius, cum de rebus Phœnicum in primo de euang. pręparat. scribit, Vso ex Siculi genere ortus, traditur primus corporibus tegmina ex pellibus ferinis confecisse. Quod ego illi apud Phœnices duntaxat tribuendum duco, quando Adam primus à Deo creatus, pelliceam sibi vestẽ fecit, quod proculdubio vestes faciundi posteris exemplar extitit. Pręterea, quoniam de vestibus facta est mentio, videtur locus exigere, ut singulorum vestimentorum inuentores prodamus. Latus

clauus

clauus primum repertus est ab incolis Balearium insularum, quo Caius Cęsar, autore Tranquillo, ad manus fimbriato vsus est, & à latis clauis, qui eius vestitus tunicę inserti erant, nomen habet: vnde tunica lati claui palmata à genere picturę dicta. Auri intexendi modum, vti Plin. in 33. et in 8. est testis, Attalus rex Asię inuenit, unde attalicę vestes dictę. Acu facere excogitauerunt Phryges Idęi, ideoq; phrygiones vocati sunt, & vestes ipsę Phrygianę. Rectam tunicam Tanaquil prima contexuit. Apud Græcos inuentum est pallium, sicut apud Hetruscos prętexta, ita nuncupata, quod eius circuitus & orę purpura prętextę essent: & magistratuum vestitus erat. Contra toga alia pura dicebantur, cui nihil purpurę foret prętextum, qua teste Plin. in 8. tirones ac nouę nuptę induebantur. Item colores diuersos intexere Babylonij cœperunt. Martialis: Veste semiramia, quę variatur acu. Vndulatam vestem, quę toga regia dicebatur, qua Seruius Tullus usus est, fecit Caia Cęcilia, quę eadem Tanaquil vocata est. autor Plin. in octauo. & vndulata dicta, quod vndis aspersa foret, quę fit ex pilis hircorum caprarumque. Hoc genus panni nos symballoton vulgo vocamus. Dalmatica vestis longa, non admodum lata, à Dalmatis primum confecta. Gabanium à Gręcis inuentum eiusdem fere formę, ac dalmatica est, manicis eius longitudinem ęquantibus, quo Itali etiam nunc vna cum Gręcis vtuntur. Eorundem Gręcorum inuentum fertur mantęle, quod est genus penulę, quam ipsi μανδύαν vocant, nos vero mantelum, at vulgo cappam, cuius nunc ubiq; gentium vsus est perquā celebris. Braccę Gallorum vestitus fluxus intonsusq;, ac varij coloris: vnde pars Gallię Braccata appellata est. Sindonem ex lino amictum primum in vrbe Sidone factam constat, qua corpus Saluatoris nostri inuolutum Matthæus tradit.

tradit. Hęc de vestimentis, quorum autores produntur, dicere habui. Erant vestes aliæ alijs peculiares, ut toga Romanis & Gallis, ex quo Gallia Cisalpina Togata nuncupata est. Tunica interior vestis sine manicis, senatoria, eadem nobis linea proxima carni est, quam camisam vocamus. Bulla aurea puerorum nobilium Romanorum erat, trabea triumphantium, lacerna ludorum spectantium: militum vero, paludamentum, chlamys, quæ & Macedonum, Græcorumq;, abolla, lęna, & sagum, quod vulgo sayon vel cotta dicitur, à quo milites nostros sagatos appellamus. At stola matronarum erat ad pedes vsq; demissa, extremaq; in parte insitia fasciola exornata. Atq; hęc Romanorum aliorumq; populorum vestimenta propria, quæ vno alteroue tempore ab illis ipsis inuenta dixerim. Est & cilicium vestis genus, confectum ex villis hircorum atque caprarum, quod teste Varrone, Cilicia, vnde nomen habet, primum inuenit, vt illud dense duplicatum adhiberetur, ad sagittarum ictus excipiendos. In eo apud nos summa est sanctitatis tutela, quando viri sanctissimi ad domandum corpus proxime carnem vtuntur. Pellium vsus frigoris vitandi causa, olim apud Britannos fuit, quemamodum in nostra Anglica historia ostendimus. Item apud Scythas. Ouidius de Trist. lib. 3. inter quos exulauit;

Pellibus & laxis arcent mala frigora braccis,
Oraq; de toto corpore sola patent.

Apud veteres Romanos non fuisse testatur Tranquil. scribens Augustum solitum esse hyeme se quaternis tunicis munire, aduersus vim frigoris: quod vtiq; non fecisset, si pellibus longe mollioribus vti mos fuisset. Postea Neronis temporibus ea mollitia ad ipsos quoq; Romanos irrepsit, quando Seneca in epist. frigoris causa, meminit de pelliculis vulpium & murium Ponticorũ, quas Itali zebellinos,

& alij præsertim Angli sables vocant, quę vt quam aliæ molliores, ita pretiosiores multo sunt. Sed longum etsi nimis facimus, non prǽteribo tamen sericum fœminarum virorumq; luxuriæ vberrimum alimentum. Hoc Seres Scytharũ populi, à quibus nomen habet, primum inuenerunt, dicente Plin. in 6. Primi sunt hominum qui nascantur, Seres, lanicio syluarum nobiles, perfusam aqua depectentes frondium caniciem: vnde geminus fœminis nostris labor, redordiendi fila, rursumq; texendi: tam multiplici opere, tam longinquo orbe petitur, vt in publico matrona transluceat. Item Virg. in 2. Georg.

Velleraq; vt foliis depectant tenuia Seres.

Ex his autem Virgilij verbis multi suspicãtur huiusmodi vellera non à vermibus, vt apud nos fiunt, confici, sed sua sponte in frondibus illarũ arborum nasci. Cui opinioni Solinus etiã suffragari videtur, cum scribat, Seres aquarum aspergine inũdatis frondibus vellera arborum adminiculo depectere, liquoris & lanuginis teneram subtilitatem humore domantes. Verum Seruius hoc non minus scite quam eleganter declarat super 2. Georg. ubi Maro ostendit apud alias quoq; gentes lanigeras arbores nasci, dicens:

Quid nemora Aethiopum molli canentia lana? *&c.*

Ait enim: Apud Indos & Seres sunt quidam in arboribus vermes, qui bombyces appellantur, qui aranearum more, fila tenuissima deducunt, vnde est sericum. Hæc Seruius: cui Plinius suppetias ferre videtur, cum in 11. de bombyce Coa loquitur, scribens: Et in Co insula nasci traduntur cupreßi, terebinthi, fraxini, quercus, florem imbribus decussum terrę halitu animante. Fieri autem primo papiliones paruos nudosq:, mox frigorum impatientia villis inhorrescere, & aduersus hyemem tunicas sibi instaurare densas, pedum asperitate radente foliorum lanuginem in

vellera. Hanc ab his quoq; cogi, subigiq; vnguium carmi natione, mox trahi inter ramos, tenuari ceu pectine. & reliqua. Bombycinas igitur vestes à sericis non distinguunt, quas in filum retorquere, ac inde texere, in Co insula Pāphila Platis filia inuenit. autor Aristoteles de animalibus, & Plinius in II. *At serici vsus tarde omnino ad nos accessit, magniq; fuit pretij: nam vti Vopiscus testatur, Aureliano principe, qui regnare cœpit anno circiter salutis humanæ* CCLXXIIII. *serici libra auri pondo, id est, libra vendebatur: quare is princeps modestissimus nunquam holosericam vestem, quę tota ex serico intexta erat, induere voluit, qua paulo ante primus Romanorũ Antoninus Heliogabalus homo luxuriosissimus vsus est, autor Lampridius, cum id temporis tantum in vsu esset vestis subserica, cuius stamen ex serico foret, trama autem ex alia materia, cuiusmodi hodie pannum in primis conficiunt Flandri, quem Satin de Bruges vulgo appellant. Posthac circiter annum salutis* DLV. *ingens serici copia per totam Europam fieri cœpit, cum per idem tempus duo monachi, uelut Procopius autor Gręcus tradit, vermiculorum semen, hoc est, oua ex Scrinda Indiæ ciuitatis, ad Iustinianum imperatorem Constantinopolim attulerint. Fit autem ex puro serico panni in primis triplex genus, vnum vulgo dicitur rasum, quod in eo nullus vtrinque sit pilus, apud alios vocatur setin: alterum damascum floribus intextum, quod Damasci in Syriæ ciuitate primo confectum sit: tertium villutum, id est, villosum, quod ex altera parte villos habet. Purpura vero quo pacto, & quando sit inuenta, est apud Pollucem libro de verbis idoneis ad Commodum primo, qui inquit: Tyrij ferunt captum amore Herculem cuiusdam nymphæ indigenæ, cui nomen Tyros, sequebaturq; eum canis, qui irreptantem scopulis*

purpuram conspicatus, peresa caruncula, sua sibi labra cruore puniceo infecit. Cum igitur ad puellam adisset Hercules, delectata illa insueta tinctura, affirmauit sibi cum illo posthac nihil fore, nisi ad se uestem afferret, etiam canis illius labris splendidiorem. Quocirca Hercules inuenta animante, collectoq; sanguine, munus puellæ detulit, primus, vt Syrij dictitant, punicæ infecturæ autor. Sunt autem purpuræ, teste Plinio libro nono cap. trigesimosexto, pisces ex concharum genere, quæ septem vt plurimum viuunt annos, congregantur verno tempore, mutuoque attritu liquorem quendam veluti ceræ emittunt: sed nobilem illum succum, quo vestes tinguntur, in medijs habent faucibus, quem cum vita euomunt, ideo viuæ capiẽdę sunt. Hinc purpureus color, qui nigrantis rosę splendore sublucet. Est eiusdem concharum generis sed non idem murex piscis, qui & conchylium dicitur, cuius cruore conficitur color etiam purpureus, quem ostrum appellant. Ex quo à bonis autoribus eiuscemodi piscium, purpuræ, muricis, conchylij nomina, pro ipso colore passim vsurpantur. Fuit Romę purpuræ vsus, iam inde ab initio vrbis conditæ, distinguebatq; ab equite curiam, id est, insigne erat Romanorum magistratuum, quę idcirco quam plurimo vendebatur: nam violaceæ purpurę libra tempore Augusti Cæsaris centum denarijs venibat, hoc est, decem nostris coronatis aureis. Postea dibapha tyria, ita dicta quod bis tincta esset, & apud Tyrios infectores optimos, in libras, vt inquit Plin. non poterat emi mille denarijs, id est, centum coronatis. Quapropter cum posteritas semper luxuriosa fuerit, mirum profecto est, purpuræ vsum tam rarum, vel potius nobis penitus esse ignotum.

De origine architecturæ. CAP. VII.

Omines primum more ferarum in sylvis & speluncis & nemoribus nascebantur, ciboq; agresti vescendo ibi vitã agebant: postea reperto igne, vt Vitruuio de architectura placet, cognitaq; eius cõmoditate, ad teporem propter vim frigoris arcendam, propius accedentes, in vnum plures conuenire cœperunt, & in eo congressu, quidquid vellent, iam tũ facile tractare, vti qui rationis participes erant: alij ex fronde tecta facere, alij speluncas sub montibus fodere, vti Troglodytę & Libyę quidam populi Hesperijs Aethiopibus vicini, teste Strabone in 17. geogr. factitabant: nonnulli hirundinum nidos imitantes, ex luto & virgultis condere loca quæ subirent. Et sic usu venit, ut homines, quorũ ad quiduis intenditur ingeniũ, ualet, nouis inuentoribus gloriantes, & alij alijs deinde ostendentes, ędificia informare, parietes furcis rectis, & virgultis interpositis luto texere, luteas glebas are faciẽtes struere, & vt imbres et ęstus vitarẽt, arundinibus vel fronde tegere, vel ex vlua palustri tuguria componere cœperint. Quæ ædificia Vitru. testatur sua etiam ætate cõstruxisse Galliam, Hispaniam, Lusitaniam, Aquitaniam, Phrygiam. At etiam Aegyptus posuerat, secundũ Diodorum: imo apud omnes fere gentes talia hodie visuntur: nec mirum, cum sint qui etiam nunc sine ędificijs, sub dio vitam ducant, pars in curribus, vt Scythæ prope omnes, pars in cãpis, vt Nomades & Saraceni, in Africa, qui Syluestres nuncupantur. Atq; eo pacto rem paulatim ad artem, id est, architecturam, deductam ferunt, quę ędificandi rationem docet, quam, autore Diodoro in 6. Palladi assignant. Quod ego ex Iosephi testimonio, aut Cain Adam primi hominis filio, aut Iobal ex Lamech genito potius attribuerim, quorum alter primus, sicut infra dicemus, oppidũ, alter tabernaculum

naculum condidit. Vnde deinceps non modo casas, sed domos ex lateritijs parietibus et lapide structas, tum deorum templa quam ornatissima facere cœperunt. Sed iam ad ædificiorum diuersi generis autores transeamus.

Qui primi luteas aut lateritias domos ædificauerint, & regulas & lapidicinas inuenerint, & de prima columnarũ origine, & quando primum marmorum vsus Romæ in ædificijs CAP. VIII.

Domos luteas, teste Plinio libro 7. Doxius Gellij filius primus ædificauit, sumpto ab hirundinũ nidis exẽplo. Lateritias vero, hoc est, ex lateribus constructas, eodem autore, Euryalus & Hyperbius fratres Athenis primũ fecerunt. Earum structuras Diodorus in 6. dicit Vestam Saturni ex Rhea filiam primam inuenisse. Domos ipsas et agros, teste Laertio, Epimenides Cretensis primitus expiasse dicitur. Tegulas quibus domus teguntur, Cinyra Agriopæ filius in Cypro insula inuenit. Lapidicinas, hoc est, loca vbi lapides effodiuntur, Cadmus Thebis, aut sicut Theophrasto placet, in Phœnicia. autor Plinius. Verum ego huiusmodi rerum inuentionem verius, vt opinor, Cain, aut Seth eius fratris filijs assignarim, quando ille, teste Iosepho in primo antiquitatum, mortalium omnium primus oppidum condidit, de quo infra mentionem faciam: isti vero, vt in primo huius operis volumine demonstrauimus, columnas duas, id est, vnam lateritiam, alteram lapideam, vt in eis rerum cælestium disciplinam inscriberent, construxerunt, quam primam columnarum atque laterum originem esse dixerim. Quo apparet, in ipso fere mundi primordio domos aliaq; ædificia ex diuersis materijs construendi usum fuisse. Non eo tamen inficias, eos, quos ex autoritate Plin. prodidimus, uspiam deinceps hęc primos docuisse. De marmore restat dicere, cuius fodiendi causa (tan

tum enim delitiarum olim mortalibus obrepsit) natura ipsa rerum pene acta est in planum, montes ipsis cęsi, promontoria mari aperta, viscera denique terræ in sexcentas partes dilacerata sunt. Vnde, vt de ceteris sileam, ad Romanos tanta marmoris, cuius conuehendi gratia naues etiam fiebant, copia venit, vt M. Scauri ædilitate, autore Plinio libro XXXVI. *natur. histor. trecentæ sexaginta columnæ marmoreę ad scenam theatri non diutius ludorum celebritate duraturi, portatę sint. At L. Crassus orator primus peregrini marmoris columnas habuit. M. vero Lepidus primus omnium limina ex Numidico marmore in domo posuit, magna reprehensione, qui consul fuit anno vrbis* DCLXXVI. *Crusta marmoris primus, teste Cornelio Nepote, totius domus parietes Mamurra eques Romanus operuit, qui fuit præfectus fabrorum C. Cęsaris in Gallia. Marmore autem scalpendo primi omnium inclaruerunt Dipœnus & Scylus, geniti in Creta insula, prius quam Cyrus in Persis regnare inciperet.*

Qui primi condiderint oppidum, muros, turres, tabernacula, delubra, aut quis primus Deo omnipotenti templum posuerit, & qui puteos foderint. CAP. IX.

Ortales ab initio conditis per rura casis, vt dictū est, paulatim inter se coeundo è fera agrestiq; uita ad mansuetiores mores peruenerunt, tuncque primū vinculo quodam societatis simul viuentes, oppidū, hoc est, locum muris munitum, ædificarunt, vt eo opes suas conferrent, vbi nullū esset hostium periculū: qui inde ciues à coeundo vocati sunt, & ipsum oppidum vrbs, quam colit ciuitas, id est, ciuium cœtus, dicta ab vruo parte aratri curuata, quo illi antiqui homines ritu hetrusco, sulcum ducebant, intra quem oppidum posituri essent, vt illud fossa muroq; munitum foret. Hoc primus omnium, teste Plinio,

Cecrops

Cecrops condidit, qui fuit, vt Iustinus ait in secundo, ante Deucalionis tempora, idque à se Cecropiam nominauit, quæ deinde arx fuit Athenis. Aliqui Argos, quod Pelasgicum, autore Strabone libro VIII. *geograph. Homerus vocat, à Phoroneo rege ante conditum volunt, de quo Lucanus in sexto:*

Vbi nobile quondam   Nunc super Argos arant.

Fuit aliud in Argos in Attica: aliud, vt Plinius in IIII. *est testis, in Achaia Hippium cognominatum. Quidam etiam Sicyonem prius constructam dicunt. Aegyptij vero multo ante apud se Diospolin, id est, Iouis oppidum, ædificatam asserunt, quod fidem propius est, cum ipsi omnino antiquissimi sint. De hoc oppido Strabo libro* XVII. *meminit. Muros Thrason fecit primus omnium. Turres, vt Aristoteles ait, Cyclopes inuenerunt: vt Theophrastus Phœnices. Quod Virgilius Palladi assignare videtur in Bucolicis:*

Pallas quas condidit arces,   Ipsa colat.

Quæ quidem omnia postea inuenta puto, cum Cain Adam filius, qui, sicut palam est in ipso propemodum orbis principio fuit, autore Iosepho in primo antiquitatum, mortalium omnium primus vrbem condiderit, muris que muniuerit quam ab Enoch filio suo seniore Enochiam appellauit. Turrim vero, quæ præ altitudine vix oculis terminari poterat, in eo loco quæ deinceps Babylon vocata est, vt idem testatur, iuuentus post diluuium Noe, rursum vim aquarum formidans, id suadente Nemroth, primum construxit. Quare Cecropiam, Argos, Sicyonem, Diospolin, vrbes vna cum turribus postea conditas fuisse, iam meo iudicio liquido constat. Tabernacula, teste Iosepho in primo antiquitatum, Iobal filius Lamech fecit, quamuis Phœnices Seculi nepotibus attribuant. autor Eusebius de præpa-

ratione Euangel. Delubra Epimenidem Cretensem primum ædificaße, autor est Diogenes Laertius libro primo. At Vitruuius Pythium architectum primũ omnium Priene ædem Mineruæ fecisse tradit. Herodotus tamen libro II. Aegyptios, vt nos in primo huius operis volumine scripsimus, primos dijs delubra statuiße prodidit. Romæ, teste Liuio, Romulus templum locauit Ioui Feretrio, quod primum omnium more gentis sacratum fuit. Deo autem omnipotenti Solomon rex Hebræorum ab ortu Adam primi hominis, tribus millibus centum & duobus post annis, primus omnium, autore Iosepho libro octauo antiquitatum, Hierosolymis templum condidit, quod Dauid illius patrem extruere parantem, Deus per Nathan prophetam ab opere, propterea quod manus hostium sanguine pollutas haberet, reuocauit, eique iussit, vt id Solomoni filio condendum relinqueret. Quod quidem templum cum miro opificum artificio, tum ingenti auri copia quo ornatum erat, omnium profecto operum, quæ tunc in orbe terrarum extabant, celeberrimum fuit. Secus tamen factitauit Alexander Romanus imperator, qui, teste Lampridio, in templis numquam præter quatuor aut quinque argenti libras, auri ne guttulam quidem, aut bracteolam posuit, identidem versum Persii repetens, In sacro quid facit aurum? Puteos, autore Plinio in VII. Danaus ex Aegypto aduectus in Græciã quæ vocabatur Argos Dipsion, fodit. Quod sane absurdum est: nam vt ab ouo, veluti dicitur, incipiam, constat primo Abraham & Isaac, sicut patet in Genes. libro cap. XXVI. ac deinde alios Hebræos de Aegypto egressos duce Mose per solitudines multos fodisse puteos, quo tempore nondum Danaus erat, dicente Iosepho contra Appionem: Iam palam vero est ex prædictis annis, tempore computato, quia hi qui vo-

cabantur

cabantur pastores, id est, nostri progenitores ex Aegypto liberati, ante tres & nonaginta atque trecentos annos hanc prouinciam inhabitauere, quam Danaus Argos accederet. Sed nec Argis quidem Danaus puteos fodit, verum eius filiæ: poetæ enim aiunt, vt testis est Strabo libro VIII. *Argos aquis carere. Vnde Homeri versus:*

θεοὶ δ' αὖ θέσαν Ἄργος ἄνυδρον:

Disposuere Argos lympharum protinus expers.

Sed non ipsam regionem, quæ amnibus irrigua est, aquarum inopia laborare volunt, verum oppidum. Vrbem vero illam, vt Strabo ait, in loco iacuisse arido ferunt, in qua magna erat puteorum copia, quos non Danaus, sicut Plinio placet, sed eius filiæ fecerunt; testificante hoc carmine.

Ἄργος ἄνυδρον ἐὸν Δανααὶ θέσαν ἄργος ἄνυδρον,

Argos aquis vacuum Danaæ struxere redundans.

De primis labyrinthorum pyramidumque autoribus, & de mausoleo sepulcro, ac de vario apud gentes olim sepeliendi vsu, & vnde apud Romanos mos cremandi cadauera, consecrandorumque imperatorum post mortem, atque de origine funebris orationis. CAP. X

Operæpretiũ est, vt antequam hinc digrediamur, labyrinthos dicamus portentosissimum humani ingenij opus: in se enim continent mille itinerũ ambages, occursus ac recursus inexplicabiles, crebris foribus inditis, ad fallendum occursus, redeundumq; in errores eosdẽ. Quatuor fuisse cõmemorãtur. Primus in Aegypto, quem alij regiã Mothærudis principis fuisse existimãt: alij sepulcrum Meridis, quod etiam Diodorus sentit: plures alij Solis honori extructum ferunt. Hunc Plinius libro XXXVI. *ait à Petesuco rege, siue à Tithoe esse condi-*

tum

tum. At Herodotus libro II. commune Aegyptiorum regum opus appellat, seq; illum vidisse paulo supra stagnū Myrios, versus Crocodilorum vrbem conditum testatur, de quo Strabo etiam in decimoseptimo meminit. Hinc sum psisse Dædalum exemplar illius, quem fecit in Creta, non est dubium, sed centesimam tantum eius portionem imitatum. Alter hic ab Aegyptio labyrinthus fuit, de quo intel lexit poeta in sexto Aeneidos, dicens:

Hic labor ille domus, & inextricabilis error.

Et Ariadne apud Ouidium epistola X.

Cum tibi, ne victus tecto morere recuruo,
Quæ regerent passus pro duce fila dedi.

Idem Naso in VIII. Metamorph.

Dædalus ingenio fabræ celeberrimus artis,
Ponit opus: turbatq; notas; & limina flexu
Ducit in errorem variarum ambage viarum.

Plinius quoque & Plutarchus in vita Thesei, & Strabo atque diuus Hieronymus mentionem faciunt. Tertius in Lemno fuit, quem, eodem Plinio autore, fecere architecti Zmilus, & Rholus, & Theodorus indigena, cuius Plinij ætate, vt ipse est testis, reliquiæ extabant. Quartus in Italia: omnes lapide polito, fornicibus tecti. Italicum Labyrinthum, sicut testatur Plinius, sibi fecit Porsena rex Hetruscorum sepulcri causa, de quo Varro: Sepultus est Porsena sub vrbe Clusio, in quo loco monimentum reliquit lapide quadrato, singula latera pedum lata tricenum, alta quinquagenum, inque basi quadrata, intus labyrinthum inextricabilem, &c. De labyrinthis satis est dictum. Sequuntur pyramides, quarum autores minime sunt sua laude fraudandi, propter videlicet earum magnitudinem: tam alta enim in Aegypto fuisse traduntur, vt magna omniū admiratio fuerit, qua ratione in tantam altitudinē

subuectæ

subuecta forent cæmenta. Tres autem pyramides, autore Plinio, inter Memphim & Deltam fuisse constat, quarum vnam ac reliquarum maximam, teste Diodor. libro I. CCCLX. hominum millia annis XX. construxisse produntur, quam, vt idem dicit, sibi fecit vt in ea sepeliretur, quando istæ pyramides aliud nihil erant, nisi sepulcra, Chemis rex, quem Herodotus Cheopem appellat. Post hunc regnum obtinuit, sicuti Diodorus ait, Cephus eius frater: quidam non fratrem, sed filium nomine Chabreum regnum tenuisse asserunt, quod similius vero Diodorus autumat. At Herodotus nō Chabreum, nisi codex mendosus est, sed Chephrenem, & non filium, verum fratrem illius qui primam condidit pyramidem, vocat. Conueniunt tamen vt hic, siue filius eius, siue frater fuerit, alteram pyramidem ædificauerit, arte priori similem, magnitudine quidem imparem. Et hæ duæ, autore Strabo. inter septem spectacula mundi numeratæ sunt. Martialis.

Barbara pyramidum sileat miracula Memphis.

Hunc regem, vt Herodotus & Diodorus produnt, secutus est Mycerinus rex, prioris pyramidis autoris filius. Is tertiam pyramidem longe minorem paterna vicenis, velut testatur Herodot. in II. pedibus, ex omni parte reliquit. Hanc quidam, teste Strabone, Rhodopæ meretriculæ ab amantibus positam volunt, narrantes huiusmodi fabulam. Cum ea aliquando lauaretur, aquila alterum calceum è manu ancillæ rapuit, & in gremium regis iura Memphi dantis dimisit: rex demiratus, perquiri mulierem iussit, quam in vrbe Naucratiarum inuentam vxorem duxit, & mortuæ inde pyramidem construxit. Quod Herod. prorsus falsum esse dicit, cum Rhodope mulier longe post fuerit quam reges qui pyramides fecissent. Isti igitur reges quos commemorauimus, pyramidum autores traduntur: etsi

etsi Diodor. lib. 2. & Plin. 26. natur. histor. à quibus factæ sint, non satis constare dicunt, iustissimo casu obliteratis tantæ uanitatis autoribus. Pyramides autem faciendi, teste Plin. causa à quibusdam traditur, ne plebs esset ociosa. Quare Iosephus in 2. antiquit. dicit, Aegyptios coegisse Hebræos pyramides ædificare, vt eos huiusmodi labore attererent, aut ne reges pecuniam successoribus, aut æmulis insidiantibus relinquerēt vel præberent. Propter quod ipse Plinius hæc opera, regum pecunię ociosam ac stultam ostentationem vocat. Verū ego hanc potius fuisse causam opinor, quod Aegyptij, vt ait Diodorus, domos nostras diuersoria appellabant, tanquam breui tempore à nobis inhabitandas: mortuorum uero sepulcra sempiternas domos, quoniam apud inferos infinitum sit tempus: idcirco domus ædificandæ curam contemnebant, sepulcrorum magnificentiæ, vt stultissime fit etiam apud nos hodie, summum studium operamq; tantum impendentes. Quamuis nonnulli, teste Diodoro, Aegyptios huiusmodi sepulcrorum præcipuum studium ab Aethiopibus esse mutuatos asseuerent. Nemo tamen rex ex ijs qui eas pyramides condiderant, in illis sepultus est. autor Diodo. in 1. Mausoleum autē, id est, Mausoli regis Cariæ monimentum, autore Strabo lib. 14. geogr. Artemisia eius vxor extruxit, quod, teste Plin. lib. 36. inter septem miracula adnumeratum est. Martialis.

Aere nec uacuo pendentia Mausolea.

De quo etiam meminit Cicero, Lucanus, Gellius et vitruuius. Varius præterea apud gentes olim vsus sepeliēdi cadauera fuit: mortui enim Persarum non prius humabantur, quam aut ab alite, aut à cane traherentur. Massagetæ & Derbicæ miserrimos putabant, qui ægrotatione morerentur: & parentes, cognatos, propinquos, cum ad senectutem peruenissent, iugulatos deuorabant, rectius esse ducentes,

ducentes, vt ipsi potius quam vermes comessent. Tibareni quos dilexissent, senes suspendebant patibulis. Albani Caucasi montis accolæ, mortuorum curam habere, aut meminisse, nefas putabant, quibus cũ etiam pecunias defodiebant. Aegyptij statim mortuo homine, ferro incuruo cerebrum per nares educebant, locum illum medicamentis explentes, dehinc acutissimo lapide æthiopico circa ilia conscindebant, atque illac omnem aluum protrahebant, quam vbi repurgauerant, rursus odoribus cõtusis resarciebant, inde iterum consuebant, vbi hæc fecißent, saliebant nitro abditum LXX. *dies: nam diutius salire non licebat: quibus exactis, cadauer sindone inuoluebant, gummi illinientes. Eo deinde recepto, propinqui ligneam hominis effigiem faciebant, in qua inserebant mortuum, inclusumq; ita reponebant. Et id, vt arbitror, ideo factitabant, vt eo pacto condita cadauera diuturnius incorrupta seruarentur: nam Aegyptij, teste Seruio in tertium Aeneidos, secuti Stoicorum sententiam, persuasum habebant tandiu animam durare, quandiu duraret & corpus. Aethiopes Macrobij, id est, longæui, in vitreis sepulcris mortuos condere. Scythæ eos qui à demortuis amati fuissent, viuos infodiebant cum ossibus mortuorum: regem autem suum vbi mortuum ad eas gentes quibus imperasset, circuntulissent, similiter humo tegebant, atq; cum eo sepeliebant aliquam eius pellicum strangulatam, & eum qui uina miscuisset, aut qui præfuisset nuptijs, necnon omnium rerum primitias. Nasamones sedentes mortuos humabant, obseruantes, vt dum quis cœpisset agere animam, eum sedentem constituerent, ne supinus spiritum efflaret. Hyrcani volucribus & canibus semiuiuos proijciebant. Thraces mortuos suos per lusum & lætitiam terræ demandare, prædicantes in qua tot malis liberati essent felicitate: contra edito puero, pro-*

ro, propinqui eum ploratu prosequebantur, exponentes quascunque necesse foret illi, quod vitam ingressus esset, perpeti humanas calamitates: institutum mehercle inter tot vitæ mala, sapientiæ plenum. Eorum autem optimates simulatque combusti essent, sepeliebantur. Quidam Aethiopum demortuos in flumen proijciebant, existimantes id optimum sepulcrum esse: aut vitro circundatos domi seruabant: aliqui fictilibus condebant, atque infodiebant. Assyrij melle condebant, ac cera oblinebant. Nabathei cadauera pro stercore habebant, regesq; suos in sterquilinijs defodiebant. Taxili mortuos vulturibus non secus proijciebant, atque Caspij cæteris bestijs. Quædam Indicæ fœminæ cum viris cremari sibi felicissimum gloriosumq; putabant. Bactriani canibus ad hoc ipsum nutritis obijcere senes. Quod, vt diuus Hieronymus est testis, quum Alexādri præfectus Nicanor emendare voluisset, pene amisit prouinciam. Parthorum sepultura, aut auium aut canum laniatus erat. Issedonum Asiaticæ Scythiæ populorum mos erat parentum funera cantibus prosequi, & proximorum congregatis cœtibus, cadauera ipsa dentibus laniare, pecudūque carnibus mista comedere, ac capitibus auro incinctis pro poculo vti, quæ autore Plinio libro 4. vltima erant pietatis officia. Herodotus tamen in quarto dicit, illos parentum capitibus non loco poculi, sed pro simulacro vsos esse, immolantes illis quotannis maiores hostias multis cum cærimonijs. Hyperborei hoc sepulturæ genus optimum arbitrabantur, vt si quos satietas teneret vitæ, epulati delibutique de rupe nota præcipitarent, sese in mare profundum. Romani, teste Plinio in septimo, postquam longinquis bellis obrutos erui cognouerunt, cadauera comburere cœperunt. Primus omnium in Cornelia domo, Sylla dictator crematus est, veritus talionem, id est

timens

timens vt suum corpus è sepulcro extraheretur, perinde-ac ipse Marij cadauer eruisset. Hinc igitur apud Romanos cremandorum cadauerum vsus increduit: sed hūc magis foris quam domi seruatum esse duco, nec tamen semper combusta sunt. Illud vel scire licet, apud Roma. cōsueuisse filios & propinquos mortuorum corpora in rogum inijcere. autor Cicero, qui lib. Tusculan. I. ita de ea re scribit: Metellam multi filij, filiæ, nepotes in rogum imposuerunt. Fuit & apud alios huiuscemodi mos comburendi. Plinius enim testatur in XIX cum de lini generibus loquitur, scribens: Regum inde funebres tunicæ corporis fauillam ab reliquo separant cinere. Opimates etiam Thracum, ut diximus, comburebantur. Sed de hac re funerea plura alibi dicemus, cum de anniuersarijs nostrorum exequijs differetur. Non est tamen silendum de more imperatorum consecrandorum, qui Romanis talis fuit. Sepulto corpore, imperatoris imaginem fingebant, eamque in regiæ uestibulo supra lectum eburneum ponebant, ad ægroti speciem pallidam, quam circunstantibus utrinque senatu & matronis nobilioribus, medici inuisebant quotidie, septimo autem post die ubi uisus erat obijsse mortem, iuuenes utriusque ordinis lectum humeris in uetus forum primo, dein in campum Martium perferebant, ibique in tabernaculo ād exemplum turris structo, ac aridis fomitibus opleto locabant, cum ingente aromatum aceruo. Hic cærimonijs patrio more concelebratis, successor imperij facem tabernaculo admouebat, cæterisque ignem subijcientibus, cuncta comburebantur: mox è fastigio quodam aquila dimittebatur, quæ in cœlum credebatur ipsam principis animam deferre. Ac iam ex illo, vna cum cæteris numinibus, imperator colebatur. De hac re Herodianus statim in initio IIII. libri latius meminit. Cæterum hanc consecrandi

di rationem posteritas sumpsisse videtur ex Cæsaris dictatoris funere, cuius forma non multum ab ista fuit diuersa. Funebrem orationem de Bruti laudibus primus Valerius Publicola habuit, quę adeo grata iucundaq; Romanis fuit, vt ex eo consuetudo manserit, vt qui strenue pugnando interijsset, ab optimatibus laudaretur. Dicitur etiam funebribus Græcorum orationibus illa vetustior fuisse, nisi iam Solon, qui teste Gellio libro XVII. Tarquinio Prisco Romę regnante, leges Atheniensibus dedit, huius rei autor, vt Anaximenes orator dicit, antea fuerit. testis Plutarchus in vita Valerij. Apud Romanos deinde, autore eodem Plutarcho in vita Camilli, cum mulieres ornamenta aurea, quibus vtebantur, ad conficiendam pateram in Delphum mittendam contribuerint, senatus decreuit, vt quemadmodum pro viris, ita etiam pro fœminis, in funere orationem habere liceret. Hinc igitur demortuos laudandi mos fluxit, quem nos hodie seruamus: seruamus autem in laudandis illis, si ne quid falsi dicere audemus, qui dum vixęre, summopere curarunt, vt ab omnibus bene audirent: nam hoc vnum in primis indicium virtutis & vitij in homine existit. Quippe natura quadam optimus quisque inuigilat, vt de se reliqui mortales non malam imbibant opinionem, & post mortem omni tempore bene loquantur: at ignauissimus non item. Cuius sane rei coniectura, Plato in epist. II. ad Dionysium tyrannum, se duci affirmat, vt credat esse aliquem sensum ijs qui mortui sunt, rerum nostrarum.

∴

Quæ.

Qui primi obeliscos fecerint, aut Romam inuexerint, & ibi locus Plinij emaculatus & de notis obeliscorũ, & quales essent Aegyptiorum literæ. CAP. XI.

LAbyrinthos ac pyramides regum opera omni admiratione digna, superiore capite descripsimus, eorũ simul proditis autoribus. Sequũtur modo obelisci quos reges iuxta certatim fecerũt. Sũt autẽ obelisci trabes lapideę Solis numini sacratæ, propter quod ad radiorũ similitudinem fiebant. Apud Aegyptios nomen habent à radio, & plane talis est radij forma, dum per fenestram intrat. Græci à ueru similitudine nuncupant, apud quos ὀβελὸς ueru est. Obelisci primum in Aegypto, inde Romæ plures erecti sunt. Primus omnium, teste Plinio libro XXXVI. *hoc opus instituit Mitres, qui in Solis urbe regnauit, somnio iussus: hoc enim ipsum in eo inscriptum erat. Postea & alij Aegyptiorum reges in eadem vrbe fecerunt. Sochis enim quatuor erexit, quadragenorum & octonum cubitorum longitudine. Ramcses autem is quo regnate Ilium captum est,* XL. *cubitorum: idem & alium posuit longitudine vndecentenis pedibus, per latera cubitis quatuor. Erant & alij duo, vnus à Myrne positus, alter à Phio. Hęc ex Plinio volumine* XXXVI. *Verum quidam codices non à Myrne, sed à Smarre, & non à Phio, sed ab Eraphio habent, vt in alterutris mendum sit. Vnum Alexandriæ statuit* LXXX. *cubitorum Ptolemæus Philadelphus. Pharon etiam duos in æde Solis posuit hanc ob causam: ferunt enim hunc regem, teste Herodoto libro* II. *facinus admisisse, quod spiculum in medios fluminis vortices contorserit, & propter id euestigio amisso visu, decennio cæcum fuisse: vndecimo autem anno ab vrbe Buci oraculum accepisse, visum esse sibi rediturum, si oculos abluisset lotio mulieris, quę ceterorum virorum expers,*

suo tantum viro contenta fuisset: & ante omnia, cum lotium vxoris tentasset, ac nihil amplius cerneret, reliquarum deinde vrinam expertum tandem vidisse, ibiq; omnes mulieres quas fuisset expertus, præter eam(vxorem enim duxit)cuius lotio lotus visum recepisset, concremasse, atque ea calamitate liberatum, cum alia in alijs templis donaria posuisse, omnia memoratu digna, tum maxime memorabilia ac spectaculo digna in templo Solis gemina saxa, quos obelos vocant à figura veru, centenum cubitorum longitudinis, octonum latitudinis. Fuerunt & plures alij in ipsa Aegypto, quapropter Augustus Cæsar, teste Ammiano, duos Romam ex Heliopoli vrbe Aegyptiæ transportauit, quorum vnus qui, vt autor est Plinius, excisus fuit à rege Semneserteo, in circo maximo, alter qui à Sesostride factus est, in campo Martio positus fuit. Tertius in Vaticano erat, à Caio principe inuectus, qui etiam nunc eo loci stat, de quo Plinius libro XVI. cap. XL. cum de arborum magnitudine loquitur: Abies admirationis præcipuæ visa est in naui, quę ex Aegypto Caij principis iussu, obeliscum in Vaticano circo statutum adduxit. Hunc, vt idem in XXXVI. testatur, fecerat Sesostridis filius Nuncoreus. Et deinde subdit: Eiusdem remanet & alius centum cubitorum, quem post cæcitatem, visu reddito, ex oraculo Soli sacrauit. Hæc Plinius. Ex his verbis facile conijcere possumus, Plin. intelligere de altero obelisco, quem, vt supra ostendimus, ex testimonio Herod. Phærönem, non Nuncoreum, vt apud Plinium legitur, recepto oculorum visu, Soli sacrasse constat. Ex quo extra omnem controuersiam, Plinij locus deprauatus est, qui vt emaculetur, loco Nuncoreus, legendum esse duco Phæron, ne duo inter se grauissimi autores certare videantur, cum haud difficulter fieri potuit, alterum ex ijs

quos

quos Pharon fecerit, eundem esse, quem Caius Romam portarat. Quod demiror Hormolaum Barbarum, virum vtique sagacissimi ingenij, non animaduertisse, præsertim cum paulo superius admonuisset vndecimo capite, eiusdem trigesimisexti Plinij voluminis, vbi Nuncoreus inscriptus est, legendum esse Sesostridis, non Sesotidis, qui, teste Herodoto, fuit huius Pharonis pater, de quo Plin. lib. 6. cap. 29. meminit, & Strabo lib. 7. & Iosephus contra Appionem volumine 2. Non est etiam tacitum relinquendũ, obeliscos quamplurimum notis quibusdam, id est, varia animalium effigie, insculptos fuisse, quę vel regum gloriam, vel eorum persoluta vota sequentibus ætatibus monstrarent, quę loco literarum erant, dicente Plinio lib. 36. Etenim sculpturæ illæ effigiesq; quas videmus, Aegyptiæ sunt literæ. Et Cornelius Tacitus libro suarum histo. 13. Primi, inquit: Aegyptij per figuras animalium sensus mentis effingebant, & antiquissima monimenta memoriæ humanę impressa saxis cernuntur. Strabo etiam libro 17. ait: In obeliscis quibusdam literę sunt, quæ regum illorum diuitias ac potentiam declarant: nam per speciem apis mella conficientis, regem indicabant, cui cum iucunditate moderante, aculei inesse debent. Per accipitrem, rem denotabant cito factam, quoniam hæc aliarum ferme omnium auis sit velocissima. Per instrumenta etiam quædam membraue humana scribebant: quod Diodorus statim in principio quarti libri plane demonstrat.

A quibus primo asylum constitutum fuerit, & quo nos pacto asylis vtamur. CAP. XII.

POstquam Hercules migrauit è terris, nepotes eius, autore Seruio ĩ octauo Aeneidos, timẽtes insidias eorũ quos auus afflixisset, Athenis sibi primi oĩum asylũ, hoc est, templũ misericordię, collocarunt, vnde nul-

lus per vim posset abduci: nam componitur ex α, quod est sine, & συλῶ trabo: quod Statius affirmat in 12. Thebaidos dicens:

Fama est defessos acie post busta paterni
Numinis, herculeos sedem fundasse nepotes,
Sic sacrasse loco commune animantibus ægris
Confugium. *Cuius Plutarchus etiam in vita Thesei mentionem facit. Verum ego hoc primum inuentum Mosi verius, ni fallor, assignauerim, qui, vt autor est Eusębius, longe ante Herculem fuit. Is enim, teste Iosepho lib. antiq. 4. in tribus ex ijs vrbibus quas ipse condiderat, dum Hebræum populum in patrium solum reduceret, asylum constituit, quod illis tantum profugio foret, qui minime sciẽtes homicidium cõmisissent Secundum hęc, longo deinde tempore Romulus, vt haberet aduenas plures, cũ quibus conderet Romam, ad imitationem Atheniensis, vt Seruius tradit, asylum, teste Liuio in primo ab vrbe condita, & Dionysio lib. 2. aperuit, quo quisquis proficisceretur, ab omni noxa liberatus esset. Ouid. in 3. Fastorum:*

Romulus vt saxo lucum circumdedit alto,
Quilibet huc, inquit, confuge, tutus eris.

Virgilius quoq; in 8. ait:

Hinc lucum ingentem, quem Romulus acer asylũ
Rettulit. *Fuit & aliud asylum, autore Strabone, in octauo geograph. non procul Trœzene, in insula nomine Calauria, Neptuno dicatum. Tum aliud quoq; in Aegypto, ad Canopicum Nili ostium, Herculi consecratum, de quo Herodotus lib. 2. meminit: Erat, inquit, & in eo littore quod nunc quoq; est, Herculis templum, ad quod si quis cuiuscunque hominis seruus confugiẽs capiat sacras notas sese Deo tradens, eum nefas est tangere. Quę sanctio ad meam vsque ætatem, prorsus immota perseuerauit. Fuit etiam*

etiam in ipsa Aegypto, sicut commemorat Strabo libro 17. & vltimo geograph. Osiris asylũ, & in Syria Apollinis. Sunt hodie in orbe nostro Christiano, præsertim apud Anglos, passim asyla, quæ non modo insidias timentibus, sed quibusuis sontibus etiam maiestatis reis patent: quod facit vt manifeste appareat, nos id institutum non à Mose, qui illis duntaxat, qui nolentes hominẽ occidissẽt, asylum posuit, esse mutuatos.

De origine theatri, & in eo recitandi comœdias, tragœdiasque modo, & qui primo Romæ theatrum, & amphitheatrum, ac circum construxerint, & quare amphitheatrum arena spargeretur, & inibi de frequenti apud veteres lauandi vsu, ac thermarum origine.

CAP. XIII.

THeatri, quod hemicycli specie cõstructum erat, ἀπὸ τοῦ θεᾶσθαι, quod est video, appellatũ, Latine dici spectaculũ potest, cõsuetudo, teste Cassiod. in epi. à Græcis sumpta est: nam cũ agrorum cultores feriatis diebus sacra diuersis nominibus per lucos vicosq; celebrarẽt, Athenienses primũ hoc in vrbẽ spectaculũ trãstulerũt, theatrum Græco vocabulo appellantes, quod in eo eminus astans turba conueniens sine aliquo impedimento conspiceret: apud quos, autore Eusebio in 2. de euang. præparat. Dionysius primus theatrum fecit: propter quod, vt mea fert opinio, Seruius ait theatrales ludos in honorem duntaxat apud veteres Liberi patris fieri consueuisse. Plu-

tar. similiter Athenis theatra fuisse, in vita Thesei aperte ostendit. Sane apud Alexandriam, in Antirrhodo insula theatrum etiam fuisse, Strabo in 17. autor est. Hunc morem Romani quoque, vt pleraq; alia, in vrbem construendi theatri transtulerunt, quod ita dispositum erat, vt à fronte inter duo cornua scena esset, dicta ἀπὸ τῆς σκηνῆς, quod apud Græcos tabernaculum significat, ita appellatum à facienda vmbra. Scena primo inuenta est vmbræ gratia, in qua ludi ab eo loco scenici nuncupati, à principio facti sunt, qui; teste Liuio, anno vrbis cond. CCCXCI. *C. Sulpitio Petico, C. Licinio Stolone* coss. *pestilentię sedandæ causa instituti sunt. Porro cum vis morbi nec humanis consilijs, nec ope diuina leuaretur, inter alias iræ cœlestis placationes eiusmodi ludos introducere placuit, insanis certe hominum mentibus, qui putarent Deum lasciuis saltationibus sibi placatum iri. Itaque ex Hetruria ludiones acciti, qui sine carmine vllo, sine imitandorum carminum actu, ad tibicinis modos saltantes, haud indecoros motus dabant. Res noua sic bellicosum populum delectauit, vt iuuentus inde iocularia simul inter se versibus inconditis fundentes, eos imitari cœperint. Hæc ridicula carmina sine cantu iactitata, Græce exodia appellabantur, sicut epodia, quæ cantabantur. Et quia hister thusco verbo ludius vocabatur, id nomen histrionibus est inditum. Post annos deinde centum & viginti duos, qui fuit annus ab vrbe condita* D X I I I. *Liuius Andronicus fabulam versibus intextam primus recitãdam dedit. Ac ita ludus paulatim in artem versus est, cum in scena comici, tragiciq;, & cæteri poetæ sua recitarent pœmata: in ea etiam erant præcones, tibicines, citharœdi & huiusmodi, qui vel in fine cuiusq; actus canerent. Hoc sane loco nõ abs re videtur esse aliquid dicere de modo in primis agendi comœ-*

di comœdias, tragœdiasq;. Nam cum Cic. lib. 3. de Orat. de Roscio. qui fuit homo Gallus, & comœdus peritissimus, ac eius præceptor in pronuntiationis gestumq; exercitatione, dixerit: Numquam agit hunc versum Roscius eo gestu, quo potest: nonnulli suspicati sunt comicos & tragicos sua poemata recitare solitos, & mimos, hoc est, histriones, præsto fuisse, qui personarum inductarum facta dictaq; exprimendi causa, eorum voces gestibus tantum persequerentur, id quod alibi Cicer. in Paradoxis falsum esse demonstrat, cum inquit: Histrio si paulo se moueat extra numerum, aut si versus pronuntiatus est syllaba vna breuior aut longior, exibilatur & exploditur. Si igitur histrio gestu, non item voce agebat, qui fieri potuit, vt mutus in pronuntiatione reprehenderetur? Theatralis autem scena apud antiquissimos parietem non habebat, sed frondibus tantum tegebatur: postea tabulas cœperunt componere instar parietis, & sic binis & sæpe pluribus contignationibus constabat. Deinde erat proscenium, suggestum in quo ludi exercebantur. Virgilius:

Et veteres ineunt proscenia ludi. *In medio orchestra, in qua senatorum sedibus erant loca designata, vnde omnium agentium gestus spectari possent: dicta orchestra, quod in ea saltationes fieri consueuerunt: ὄρχησις enim Græce, saltatio dicitur. In cauea vero, quæ pars media theatri erat, subsellia equitum erant in cuneos eodem modo diuisa. In circuitu hemicycli erant gradus ita dispositi, vt altiores in ambitu semper excrescerent, in his plebs promiscue sedebat. Quibus non erat locus sedendi, ij stantes in cauea spectabant: nam senatus à populo secretus ludos spectare. Cuius rei, teste Liuio in quarto de bello Macedonico, & Plutarcho Scipio ille Africanus, & Valer. Sempronius Longus Consules, primi autores fuerũt, quod*

& vulgi animum auerit, & fauorem Scipionis magnopere quassauit. Valerius autem Maximus hoc ex sententia posterioris Africani actum esse narrat. Caueæ theatri nullis fornicibus obductæ, velis tegi solebant. Ex quo primus omniũ Q. Catulus, teste Plinio in 19. linteis theatro umbram fecit, primusque byssina vela duxit. In hanc sane formam theatrum M. Scaurus in sua ædilitate, nõ quidem perpetuo duraturum, sed in triginta tantum dies scenicorum ludorum (principio enim ad tempus fiebant theatra) primus omnium Romæ extruxit, dicente Plin. lib. 36. capite decimoquinto. Hic fecit in ędilitate sua opus maximum omnium, quę unquam fuere humana manu facta, non temporaria mora, verumetiam ęternitatis destinatione. & reliqua. C. autem Curio, qui bello ciuili in Cęsarianis partibus obijt, in patris funere theatra duo è ligno construxit, quibus inter sese auersis, ne inuicem obstreperent scenæ, & repente circumactis, ac cornibus inter se coeuntibus, faciebat amphitheatrum, & gladiatorum spectacula edebat. Mansurum theatrum è quadrato lapide, vt ait Cornelius Tacitus, primus Romæ construxit Pompeius Magnus, cuius exemplar, ex eo quod Mitylenę erat, post deuictum Mithridatem sumpsisse, testis est Plutarchus. Amphitheatrum autem, qui locus erat spectaculorum gratia, forma rotunda, & veluti, vt supra ostendimus, ex duobus constans theatris, primus omnium, teste Carnelio de gestis Neronis, in campo Martio posuit C. Iulius Cæsar, quod paulo post, autore Tranquillo, Augustus mausoleum ædificaturus destruxit, qui & ipse amphitheatrum destinauit media vrbe, quod à Vespasiano conditum fuit, & à Tito consecratum. autor Sueton. in eorum vitis. Sed quoniam Domitianus, vt idem est testis, omnibus operibus quæ post mortem illorum vel restituit uel perfecit, suum duntaxat titu-

xat titulum addidit, sine vlla pristini autoris memoria: hinc, vt opinor, illi de hoc amphitheatro Martialis statim in principio sui operis adulatur, dicens:

Omnis Cæsareo cedat labor amphitheatro,
Vnum pro cunctis fama loquatur opus.

Augusto etiam Cæsari Herodes Hierosolymis theatrũ & amphitheatrum condidit, autor Iosephus in 15. antiquitatum. In amphitheatro autẽ bestiarũ et gladiatorũ ludi celebrabantur: nam permulti capite damnati, aut in bellis capti, illic cum feris pugnãdo mortem oppetere cogebantur. Quod epigrãmaticus poeta affirmat, de delatoribus dicẽs.

Nec cepit arena nocentes.

Seneca testatur duos qui ad id certamen destinati erant, sibi prius mortem consciuisse. Arena, vt hoc commodum moneamus, aliquando pro amphitheatro, id est, contentum pro continente, ab autoribus eleganter ponitur. Martialis rursus:

Quicquid fama canit, donat arena tibi.

Et id, quoniam amphitheatrum spargi arena solebat, vel ne pugnantes fœdarentur cruore occisorum, vel ne cruor sparsus spectantibus esset horrori, propter quod iuuenum multitudo arenam vertendo cruorem obtegebat. At quidã aliam spargendę arenę causam commentati, sunt, tradentes eam sterni, ne gladiatores diffluerent. Circo, de cuius forma libro superiore, cap. 14. affatim diximus, regnãte Tarquinio Prisco, locus primum designatus est, atq; simul patribus equitibusque loca diuisa, vnde spectarent ludentes. Certamen fuit equorum pugilumque, qui ex Hetruria accersiti fuerant. Is Maximus circus dictus est. Postea duo alij positi sunt, Flaminius & Neronis. In hoc obeliscus olim fuerat, qui nunc Romæ in Vaticano extat. In circo item, teste Dionysio, athletæ certabant, qui aut pugnabãt, aut

Quis primus inuenerit fabricam materiariam, & in ea serram, asciam, perpendiculum, terebram, glutinum, normam, libellam, tornum, clauem, circinum, securim, dolia, & vasa viminea. CAP. XIIII.

Abricam materiariam, hoc est, lignariam, Dædalus, vt Plin. lib. 7. scribit, primus omnium inuenit: & in ea serram, asciam, perpendiculum, id est, instrumentũ quo plũbo à filo & gnomone pendente, rectio siue obliquitas operis perpẽditur; hoc est, examinatur: & terebram & glutinũ, quod Græci collã nominant, quo ligna cõiungũtur, et cõglutinãtur. Normã autẽ & tornum atq; clauẽ Theodorus Samius reperit. Ouidius tamẽ libro 8. Metamorph. dicit Perdicẽ Dedali ex sorore nepotem, circinum, hoc est, instrumentum quo circuli vertendo designantur, & serram inuenisse: traxerat enim in exemplum spinas in medio pisce notatas, de quo etiã in Ibim ait:

Vt cui causa necis serra reperta fuit.

At secundum Diodorum libro 5. Talaus, non Perdix, adolescens filius sororis eiusdem Dædali, qui ab eo erudiebatur, reperta serpentis maxilla, paruulum cum secuisset lignum, imitatus postea dentium serpentis spissitudinem, serram ferream primus omnium fecit: reperit etiam tornum, & rotam figuli, vt ante monstrauimus: ita cum pluribus rebus hominibus profuisset, magna laude celebratus est. Hũc puerum Dædalus inuidia motus, existimans turpe esse, magistrũ ab adolescente gloria vinci, dolo interfecit. At normam, cuius ratio vt longe alia sit, ac communis normæ, nõ modo in mensuris, sed etiam in ædificijs vtilis est, inuentum Pythagoræ esse Vitruuius libro nono dicit, eiusq; formam valde artificiosam ponit. Securim Pẽthesilea Amazonum regina inuenisse fertur. Cæterum ego huius lignariæ artis, vel eiusdem instrumentorum, quamuis alia aliubi vsur-

quorum inuentores non tradantur, & ex ijs quædam nec ſcripta habeamus, quo nomine vocari poſſint. Nam quid iucundius reperiri potuit horologio, quo nobis, etſi occultato ſole, per tintinnabulum ſua, vt ita videtur, ſponte ſonans, horæ nuntiantur? Aut quid gratius ipſo tintinnabulo, quod alij campanam, nonnulli nolam nuncupant, inueniri potuit? quod licet recens inuentum non ſit, Moſis enim temporibus, teſte Ioſepho in III. *antiquitatum, eius vſus erat, de quo Martialis ait:*

Redde pilam, ſonat æs thermarum, ludere pergis?
Virgine vis ſola lotus abire domum?

vtriuſq; tamen pariter autor latet. Sed & aliud meo iudicio admirabilius fuit, inuenire pyxidem illam, qua nautæ admodum peritiſſime nauigationem moderantur: quis tamen eam repererit, omnino in aperto non eſt. Adde præterea illud tormentum æneum, quod bombardam vocant, omni admiratione execrationeq; dignum, ad perniciem hominum excogitatum, quod haud adduci poſſum, vt humanum ingenium inueniſſe credam, ſed mehercule potius malum quempiam dæmonem mortalibus monſtraſſe puto, vt inter ſe non modo armis, verumetiam fulminibus (eſt enim, vt alio loco diximus, quamſimillimum fulmini) pugnarent, cuius autor Perilli exemplo, ſicut opinor, monitus, non temere nomen ſuum occultauit, ne in ſe, vti merebatur, primum huiuſmodi tormentum experiri cogeretur. Perillus enim, teſte Plin. lib. 34. vir Athenienſis, vt Phalaridi Agrigentinorũ tyranno poſt hominũ memoriã crudeliſſimo placeret, ex ære taurum artificioſiſſimum fabricauit, cui ianuam in latere poſuit, vt cum reus incluſus ſubiectis ignibus torqueretur, mugitum, non hominis vocem videretur emittere: pro quo opere cum à tyranno pretium poſtulaſſet, in illo ipſe includi omnium primus à Phalaride

iussus suppositis ignibus, artificij sui verum experimentũ præbuit: de quo Ouid. in 1. de arte amandi ita cecinit:

Et Phalaris tauro violenti membra Perilli
Torruit, infelix imbuit autor opus.
Iustus uterq; fuit, neq; enim lex ęquior vlla est,
Quam necis artifices arte perire sua.

Est & illud nouum inuentum, in quo vterque pes vtrinq; eius quiescit, qui equo insidet: nam vt in marmoreis statuis Romæ conspicitur, antiqui non vtebantur, nec quo nomine appelletur, apud autores legitur: vulgo staffa nominatur, quod in eo pedes commode stent. Sunt & huiusmodi plurima, sed illa in primis incitamenta gulæ, quæ hodie tã diuersi generis ex saccaro fiunt: vel etiam pars maxima armaturæ, quæ cum suis vocabulis haud apte explicari queant, nihil est quod proferam. Est vel nouitiũ inuentum illud laneum tegmen capitis, quod biretum vocant: veteres enim omnino caput non velabant, sicuti testantur numismata, vel ipsæ statuę, quę, vt Romæ vidimus, apertum caput habent, præsertim cum propalam sit, nos patrio more eo fingi vestitu, quo prorsus vtimur. Sed hoc omnino C. Cæsaris exemplo significantius comprobatur: is enim, autore Tranquillo, cum caluitij deformitatem iniquissime ferret, obtrectatorum sæpe iocis propositam, deficientem capillum reuocare à vertice consueuit, vt illam obtegeret. Quod quidem quis non videt, ab eo fieri suabsurdũ fuisse, si more patrio commodius decentiusq; caput, hoc est, deho nestamentum illud caluitij, obnubere potuisset? Ex quo ap paret, recens esse inuentum hoc operimentum capitis, quo nunc passim vtimur, autor tamen ignoratur. Et sic huiusmodi sexcenta sunt, quorum iuxta autores non produntur. Acutius est etiam inuenisse, & multo vtilius, qua ratione frumentum ad decurrentis aquæ impetum molere possemus

mus, quamuis non vtiq; recens sit, tamen apud idoneos autores suo nomine caret, vulgus molendinum vocat. Multa insuper nouissimis temporibus instrumenta musica inuenta sunt, quorum autores iam in obliuionem venerunt: ex quibus propter suauitatem concentus, omni admiratione & laude digna sunt illa, quæ organa nuncupant, valde quidem ab illis dissimilia, quæ Dauid Iudæorum rex, vt in 1. huius operis volumine memorauimus, fecerat, quibus Leuitæ sacros hymnos concinerent, sicut nos his pariter canimus. Itē alia id genus sunt, quæ monochordia, clauicymbala, varieq; nominantur, eorum tamen æque inuentores magno quidem suæ gloriæ damno, in nocte densissima delitescunt. Non proditur itidem, quis primus fecerit candelam ex seuo, rem etsi sordidam, attamen apprime vtilem: neque is qui primum aues ad venandum domuerit, quod similiter recens inuentum est. Nec memoriæ proditum est, quis annulos primo repererit, quibus apud Romanos, vt demōstrauimus, magnus honos accessit. Sed quid miramur eiusmodi rerum admodum tenuicularum inuentores, diuturnitatem temporis obliteraße, cum imprimendarum literarum artis nouiter diuino quodam ingenio excogitatæ, ipse autor propemodum in tenebris iaceret? nos tamen pro virili parte operam impendimus, quemadmndum alibi apposite ostendimus, vt ab omni obliuionis iniuria vendicaretur. Est vel memoria nostra tegumentum crurū tam cōmodissime quam decentissime confectum, quod nos caligas dicimus: etsi caliga calceamēti genus fuerat apud veteres. Est autor tam necessarij vestitus tamq; honesti, iamiam in occulto latet. Extant plures præterea artes, quæ intra suū initium tamquam humile cum minime steterint, deinde ab insequentibus auctæ, neutiquam ad suos priores autores, sed ad eos à quibus incrementum acceperint, perperam, vt

in

Non tangenda rates transiliunt uada.
Audax omnia perpeti
Gens humana, ruit per uetitum nefas.

Et in eum paulo superius qui hoc primum tentauit:

Illi robur & æs triplex
Circa pectus erat, qui fragilem truci
Commisit pelago ratem Primus.

Et Propertius libro 3. de Peti naufragio dicit:

Ergo sollicitæ tu causa pecunia uitæ æs,
Per te immaturum mortis adimus iter.
Tu vitijs hominum crudelia pabula præbes,
Semina curarum de capite orta tuo.

Et deinde subiungit.

Ite rates curuæ, & leti quoque texite causas,
Ista per humanas mors uenit acta manus. Idē:
Natura insidians pontū substrauit auaris. & reliq.

Quid deniq;, ut poeta ait, non mortalia pectora cogit Auri sacra fames? Itaq; adeo ab initio mare à mortalibus frequentatum est, ut deinceps omissis ratibus, quibus primum est nauigatum, naues instar domorum ędificauerint, quibus etiam nunc totum fere pelagus sternitur. Et ita nauigandi arte comperta, maris imperium sibi pro se quisque uindicare ausus est, in eoque non secus ac in terra bella gerere. Sed iam ad rem veniamus. Minos, teste Strab. libro decimo geogcaph. mari primus imperauit: quod Diod. in sexto, Neptuno assignat, qui primus nauigandi artem inuenit. ait enim: Neptunus secundum Cretenses, primus nauigandi arte inuenta, classem instituit, eiusq; prefectus est à Saturno factus. Quapropter traditum est posteris, Neptunum imperasse mari. Cretenses omnino iampridem, vt Strabo demonstrat, nauigandi principatum tenuerunt, à quibus propter id fluxit prouerbium, Cretensis nescit pelagus,

rent, multis nauibus esse vsos. Tibullus autem hoc Tyrijs assignat, elegia 7. dicens:

Vtque maris uastum prospectet turribus æquor,
Prima ratem uentis credere docta Tyros.

Ob hoc hercle, ut puto, quod Tyrijs, teste Strabo. libro 16. diu nauigandi arte excelluerunt. Ex quo fit, vt etiam qui post tempora Noe, ad hanc vsque ętatem, huiusmodi artem exercuerunt, nonnihil bene meriti sint: nam cum nulla fere ars intra initium suum steterit, multa idcirco cum nauigiorum, tum cęterarum rerum nauticarum genera reperta sunt, quę plurimum artem illustrarunt, quorum proinde autores commemorare haud omnino alienum instituto nostro ducimus. Longam itaque nauem Iason primus ędificauit, qua apud Aegyptios, vt puto, Diodoro libro primo, teste, Sesostris rex Aegyptiorum primus omnium postea vsus est. Biremem Erythręi fecerunt. Triremem Amoclem Corinthium inuenisse, prodit Thucydides. Quadriremem Carthaginenses, secundum Aristotelem. Quinqueremē instituit Nesichthon Salaminius, quod nauigij genus, teste Polybio volumine primo, Romani primi omnium in Italia, in apparatu primi belli Punici ędificarunt. Sed ordinum Zenagoras Syracusanus, ab ea ad deciremem Nesigiton, ad duodecim ordines Alexander Magnus, ad quindecim Ptolemęus Soter, ad triginta Demetrius Antigoni, ad quadraginta Ptolemęus Philadelphus, ad quinquaginta Ptolemęus Philopator, qui est Trypbon cognominatus. Onerariam nauem Hippius Tyrius inuenit. Lembum Cyrenenses, Cymbam Phœnices, Celocem Rhodij, Cicerum Cyprij, Lintres Germani circa Danubium habitantes, Scaphas Illyrij; quę nauiculę maiores sequuntur naues. Remum autem Copę inuenerunt, latitudinem eius Plateæ, vela Icarus. Diodorus tamen dicit

Aeolum

Aeolum velis vti nautas primum docuisse. Malum, id est, arborem nauis, & antennam Dædalus. Hippagines, hoc est, vt Festo placet, naues, quibus equi vehuntur, Salaminij vel Athenienses. Tectas longas Thasij. Rostra addidit Piseus, Tyrrheni ancoram. Eupalamius eandem fecit bidentem. Quod inuentum quidam, autore Strab. libro 7. Anacharsidi ascribunt, qui inuenit harpagonas, id est, telum in summitate aduncum, quo nauigia capiuntur, ab ἁρπάζειν, quod est rapere. Adminicula gubernandi Tiphys, sumpto à miluo aue exemplo: hæc enim auis, teste Plin. libro 10. videtur artem gubernandi docuisse caudę flexibus, in cœlo monstrante natura, quod esset opus in profundo. Classe vero primum depugnasse Minoem, autor est Plin. Hac de nauigijs dicta satis sint, quæ cum potissimum merces vltro citroq; conuehendi causa reperta sint, eis vtiq; conuenire visum est mercaturæ inuentores quam primum subtexere.

Qui primi mercaturam inuenerint, & de primis institoribus. CAP XVI.

Mercatura haud equidem paruo mortalibus auxilio est, quando in asportandis mercibus, vitę humane necessaria vbiq; locorum suppeditat, multarũ quoq; ac maximarũ rerum vsum experientiamq; homines edocet, ad barbarorũ insuper necessitudines, regumq; amicitias contrahendas plurimũ valere censetur. Quapropter Plin. in 33. haud temere putat cõmercia victus gratia esse inuenta: sed ibi, vt opinor, de rerũ cõmercijs loquitur, quæ, vt ipse tradit, Troianis temporibus in permutandis rebus ad victum necessarijs, mortales inter se exercebant, propter quod cum illis tũc haud dubie multo præclarius agebatur. Posthac autem reperto, sicut idem sentit, aureo numo, tanta hominibus lucri cupiditas incessit, vt merces asportandi

portandi causa, sese ad omnia pericula, vel, vt ita dicam, ad aleam, veluti etiam hodie fit, exponerent. Ex quo verissime Flaccus Horatius de his ait:

Impiger extremos mercator currit ad Indos
Per mare pauperiem fugiens, per saxa, per ignes.

De huiusmodi mercatura Cic. quoq; in 1. de offic. Mercatura autem, inquit, si tenuis est, sordida putanda est: sin magna & copiosa, multa vndiq; apportans, multisq; sine vanitate impertiens, non est admodum vituperanda: atque etiam si satiata quæstu, vel contenta potius, vt sæpe ex alto in portum, ex ipso portu se in agros possessionesq; cõtulerit, videtur iure optimo posse laudari. Mercaturã etiam, teste Plutar. viri præclarissimi exercuerũt. Thales, Solon, Hippocrates & Plato. Hanc, autore Plin. lib. 7. Pæni inuenerunt: verum Diodo. in 6. Mercurio assignat, id quod Galli quondam sibi persuasum habuere, qui, vt Cæsar ait, deum maxime Mercurium colebant, cuius plurima erant apud eos simulacra: hunc enim omnium inuentorem artium ferebant, hunc viarum atque itinerum ducem, hunc ad quæstum pecuniæ mercaturasq; vim maximam habere arbitrabantur. Sed Plinius sibi omnino repugnare videtur, cum in eodem lib. dicat, emere, ac vendere instituisse Liberum patrem, præsertim cum mercatura, quam ait Pænos inuenisse, nil aliud sit, nisi actus quidam emendi vendendiq; merces. Quare ita fortasse intelligendũ est, vt Pæni mercaturam à Libero patre institutam primi exercuerint. Ceterum neque hoc primo Pænis, aut Mercurio, vel Libero patri assignandum ducimus, quando ex testimonio Iosephi, libro 1. antiquit. vsum vendendi & emendi multo ante apud Hebræos, hoc est, Noe temporibus fuisse constat. Institores vero primi, teste Herod. in 1. Lydi fuerunt. Sunt autem institores, non qui egregie mercaturam exer-

cent, sed qui à mercatoribus emunt, vt diuisim deinde merces emptas vendant: de quibus M. Tullius in 1. offic. intellexit: Sordidi etiam, inquit, putantur, qui mercantur à mercatoribus, quod statim vendant: nihil enim proficiunt, nisi admodum mentiantur.

Qui primus instituerit artem meretriciam, & Bacchanalia sacra, ac qualis pœna adulterij, aut inuenerit tincturam capillorum, vel vsum tondendi, & quando primum tonsores Romæ. CAP. XVII.

Enerem, quã ex spuma maris procreatam, princeps apud nos poetarũ, et Ouid testimonio sunt, impudicã, ad omnesq; diuulgatã libidines fuisse propalam est, quippe quæ plures ex adulterio filios procreauit: nã ex famoso Martis stupro genuit Harmoniã, de qua Plutarchus in vita Pelopidę affatim meminit: ex Mercurio Hermaphroditum, ex Ioue Cupidinem, ex Anchisa Aeneam, & ex Bute Erycem: quas ob res, amorum gratiarumq;, item pulchritudinis & delitiarum & voluptatum omnium, & libidinis, atque coitus dea habita est. Hæc autem ne sola impudica virorumq; appetens videretur, omnium prima, teste Lactantio libro primo, vt est in historia, quam prisci sacram appellabant, meretriciam artem instituit, autorq; mulieribus in Cypro insula fuit, vti vulgato corpore quæstum facerent. Ex quo apud Cyprios, teste Iustino lib. 18. mos inoleuit, virgines ante nuptias statutas, dotalem pecuniam quæsituras in quæstum ad littus maris mitterent, pro reliqua pudicitia libamenta Veneri soluturas. Harum ex numero L X X X. *admodum virgines rapi, & in naues imponi iussit. Elisa cum illac transiret è Tyro fugiens, vt iuuentus matrimonia, & vrbs sobolem haberet. Apud Babylonios etiam consuetudo fuit, vt cum rem domesticam consumpsissent, vnusquisque ple-*

beius

beius ob victus inopiam, filias suas adigeret ad quæstum corpore faciundum. Item mulieres semel in vita omnibus indigenis communes erant: sane ad templũ Veneris sedebant, nodis corollisq; tempora reuinctæ, e quibus aliæ ad diuerticula, quæ aditum externis præbebant ad mulieres, dum se conferebant, aliæ regrediebantur. Etenim cum semel illic sederant, non prius domum redire fas erat, quam hospitum aliquis pecuniam in sinum mulieris iecißet, ac cum ea consuetudinem habuisset. Mulier acceptam pecuniam ad sacrum vsum reseruabat, hospes vero dans dicebat: Tanti ego tibi deam Mylittam imploro: ita Assyrij Venerem vocãt. At pulchriores cito expediebantur, deformiores non item, quas sæpe vno vel altero anno expectare oportebat. Ac talis erat lex, honoris deæ Veneri habendi gratia. autor Herodotus volumi. 1. Sed bacchanalia sacra vberrimum apud cunctas ferme gentes libidinis seminarium fuere, quorum, vt idem testatur Herodotus, autor fuit Melampus Amytheonis filius, primusq; ad Græcos detulit ex Aegypto, vbi ea sacra fieri cœpere: fœminæ enim statuas cubitales è neruis compactas, quibus ingens mentula in ventrem extabat, per pagos præeũte tibia circumferebant, Bacchum canentes. Deinde in Parnasso monte Bacchanalia, quæ Græcis Dionysia dicuntur, alternis annis acta sunt, magno cum hominum multo mero incalentium clamore, tum tympanorum crepitu. Haud ita multo post, Græcus quidam homo ignobilis einsmodi sacrorum antistes in Hetruriam venit, docuitq; ritus. Ex Hetruria ea mali labes mox Romam penetrauit, vbi mirandum in modum morbi contagione matronarum pudicitiam corrupit: primo sacrarium fœminarum fuit, nec quisquam virorum admittebatur: tres in anno statutos dies habebãt, quibus interdiu Bacchis initiarentur, Sacerdotes inter se

matronæ creabantur: cum demum Pacula Minia Campana facta est sacerdos, hæc omnia tanquam deorũ monitu immutauit, sane viros & cum primis filios initiauit, nocturnumq; sacrum ex diurno, & pro tribus in anno diebus, qui nos in singulos menses dies initiorum sacros fecit. Tum promiscuo sacra viri fœminis permisti facere cœperunt: vbi cum per noctis licentiam quiduis scelerum vnicuique edere liceret, nihil facinoris, nihil flagitij prætermittebatur: siquidem eo loci stupra pariter atq; cædes redundabant, quando qui aut ad venerem pigriores, aut dedecoris minus patientes erant, (nam postremo nemo maior viginti annis initiabatur) morte afficiebantur: nec id multis cognitum, cum nulla vox queritantium præ vlulatu, tympanorum cymbalorumq; strepitu exaudiri posset, & mortui ex conspectu illico in specus abderentur. Summa religionis erat inter eos, viros velut mente captos, corporis iactatione fanatica vaticinari, matronas Baccharum habitu crinibus passis cum facibus ardentibus discurrere, & mactatos dici à dijs raptos. Verum ad extremũ tantorum scelerum indicio ad Sp. Posthumium Albinum & Q. Martium Philippum COSS. *delato, religio pestifera extincta est, anno vrbis conditæ* DLXVIII. *Atqui non est quod plura veterum probra vitæ repetamus, cum nos forsitan magis reprehendendi simus, quando apud nos præ Veneris institutis, parũ Dei opt. max. præcepta rite seruantur. Moses enim mulierem adulteram cũ adultero, vt in Leuit. cap. 20. est, morte mactãdam statuit: apud Romanos & Græcos adulterium crimen etiam capitale fuit. Arabes qui Felicem Arabiã incolũt, virũ etiam adulterum capite mulctabant. Quin & diuus Clemens epistola sua prima dicit, secundum hæresim, adulterium omnium grauissimum esse peccatum, atque apud iustum iudicem*

rem maiore pœna lui, & tamen ioco habetur. Quid, quod vxores & viri palam multis adulterijs inquinati, eo quod aut ad nullam, aut ad minorem pœnam quam culpa sit, vocantur, nihil pensi habent sacrosanctum matrimonij fœdus violare? Ita apud nos mansuetudo puniendi, illecebra est peccandi. Nō sola igitur, vt ipsa cupiebat, Venus impudica est, nec tamen prima fuit, siquidem satis constat iam inde ab initio ferme orbis conditi fuiße mulieres, quæ vulgato corpore quæstum fecerint. Legimus enim in Geneseos libro, Iudam Iacob filium eo rem habuisse cum Thamar nuru sua, quod suspicatus esset illam esse meretricem, prout mulier talem se esse vestitu pariter atque arte simularat. At quanto Venere præstantior Lucretia fuit, quæ non pudicitiæ omnibus peruulgandæ, sed cōstanter seruandæ vnicum edidit exemplum, sibijpsi mortem consciscens? Hæc tamen non facile multas sui similes habet, adeo libido creuit, qua mehercule nihil in vita mortaliū turpius fœdiusq; esse potest, quando hæc nobis cum belluis communis est, & hac vna tantum humanæ vitæ internoscitur infirmitas. Quapropter Magnus Alexan. vt testis est Plutarc. se duabus potissimum rebus mortalitatem intelligere aiebat, sopore ac coitu, quas sola natura infirmitas pareret. Pythagoras vero rogatus quando concumbendum eßet, Tunc, inquit, cum teipso infirmior fieri vis. autor Diogenes lib. VIII. Quod nos etsi recte scimus, nihilominus tamen mulierum illecebris in libidinem trahimur, veluti canis, vt dicitur, ad vomitum suū reuertitur. De his satis. Tincturam capillorum, teste Clemente, Medea primum inuenit. Vsum autem tondendi ab Abantibus fluxiße ferunt: ita enim huiusmodi populi cum natura bellicosi forēt, expeditius cum hostibus cominus congrediebantur. Testatur vtrumq; Plutarchus in vita Thesei, scribēs: Vigebat etiam illis tempo

gionem pertinerent, proderem, quo luculentius constaret, quas Saluator, quas Apostoli, quas deinde Episcopi, quasue alij introduxissent. Et id, amantissime frater, tuo præsertim rogatu, mihi officium præstandũ duxi, vt dum tu, qui Græcis pariter atque Latinis literis es longe eruditissimus, Patauij, qua nuper à senatu Veneto Philosophiæ docendæ causa accitus es, negotiaris, ne ipse otiarer. Itaque omnes nostræ religionis ritus, eorumq; initia, quinque libris exposui, etsi nescio quam bene, tamen accurate, quos ad tres illos de rerum inuentoribus libellos abhinc XVIII. *annos, à me & ætate & fortasse doctrina tirone compositos adiunxi, demonstrauiq; patres olim in bona illorum parte recipienda, pie ac cũ causa fecisse, quippe qui gentes etiam barbaras ad veræ pietatis cultum ducere auentes, arbitrati sunt humanitatis condimentis tractandas, cum earum instituta haud prorsus horruerint, nec sustulerint, sed meliora fecerint, quo ne vllum religioni periculum crearetur, si vel minus admisissent, minusue mutassent, quemadmodũ locis perappositis commodum demonstrauimus. Atque isto ipso labore quem religionis causa non inuitus suscepi, Deum optim max. nobis propitium reddidisse confido. Vale. Nonis Decembris Londini,*

M.D.XVII.

POLY-

POLYDORI VIRGILII VRBINATIS DE INVENTORIBVS RERVM LIBER QVARTVS.

De principio Ecclesiæ, Christianæque religionis. CAPVT I.

VAE ab orbe condito, ad nostram vsque ętatem, quisque ad vsum humanę vitæ necessaria primus inuenerit, tribus superioribus libris explicauimus: dehinc vero de principio Ecclesiæ Dei, ac institutis, et eorum initijs Christianę religionis agetur, quæ sola est, quę possit hominē facere ac seruare beatum. Ecclesia vox Græca, apud nos significat congregationem, cœtum, concilium, multitudinem, concionem, & vt plurimū accipitur pro hominū cōgregatione credentiū vni verō Deo, quos vocant fideles: ac eo pacto Apostolus epist. ad Ephesios ca. 5. appellat CHRISTVM *Ecclesiæ caput. At vulgus omne Ecclesiam vocitat cunctorū Sacerdotū ordinem, singulaq; templa Deo atq; diuis eius dicata. Hæc igitur Ecclesia hominū Deo vero credentium, ac summo cultu eundem sancteq; venerantium esse cœpit iam inde à primordio mūdi creati, cum Adam ac eius filij Cain & Abel Deum colere cœperunt: iuuenes enim statim Deo sua obtulere dona, velut lib. Genes. extat. Deinde crescente hominum genere, Ecclesia magis fuit celebris vsque ad Noe tempora, cū exigua admodum facta, ex familia*

milia tantum ipsius Noe constitit: postea pene extincta est, sed paulo post per Abraham & eius familiam restituta, in suo tandiu stetit mediocri statu, donec cœperit maiorem in modum florere per Mosen, qui eam mandatis diuinis, legibus, cærimonijsq; adauxit, stabiliuit, ornauit. Postremo eam ipsam ecclesiam populo Hebræo per suos impios reges, & in primis Achaz ad idololatriam impulso, vti est lib. Paralipo. 2. iamiam cadentem prophetæ eatenus sustentarunt, quoad præsto ei fuit CHRISTVS: *de cuius aduentu causaque aduemiendi dicturis, aliquanto altius rursum nobis exordiendum est, prodito iam Ecclesiæ Dei ortu. Hebræi itaque ab Heber, à quo Abraham originem duxit, autore Eusebio de Euangel. præparat. lib. 7. dicti, qui post Mosen, teste Lactantio, lib. diuinarum institut. 4. à Iuda, qui illorũ fuit dux contra Cananæũ, Iudæi appellati sunt, ante multa secula, quam esset Moses, absq; lege aliqua scripta, pie sancteq; vixerunt, vt pote qui naturali quadam ratione, ac mentis acumine, magnitudineq; animi, Dei tamen ope & gratia veritatẽ, verãq; pietatem consecuti essent. Quorũ principes fuerũt Enos, qui primus sicuti supra ostẽdimus, nomẽ domini Dei inuocauit, Enoch, Noe, item post istius tempora, Abrahã, Isaac, Iacob, qui quod Deo præualuisset, Israel est ab ipso Deo appellatus, & ab eo Hebræi Israelitæ nuncupati. Ab hoc duodecim tribus Iudæorum profectæ sunt, singulæ à singulis eius filijs denominatæ. Præter hoc Iob, qui etsi homo alienigena (erat enim è terra Hus, in Arabiæ Idumææq; finibus sita) pietate tamen & innocentia Hebræis comparandus est. Sed Ioseph Israelis filius in primis vitæ castimonia excelluit. Iis igitur ob iustitiam commissa sunt, vt apostolus Paulus ait, eloquia Dei. Verum non diuturna fuit in gente integritas: nam posteaquam famem declinaturi*

primum

primum Abraham, deinde Israelem secuti, in Aegyptum migrauere, sensim ex pestilenti illius populi commercio patriæ pietatis obliti, adeo sese maleficæ superstitioni addicere, & dæmonibus seruire cœperunt, vt nihil ab ipsis Aegyptijs, nihil fere à reliquis gentibus, quæ olim ab eis, prout alibi apposite demonstrauimus, ortum habuerant, religione differrent. Deus tamen misertus, post annum CCV. *vt Iosepho placet, quam Israel cum filijs in Aegyptum venerat, & quam Abraham in eam terram accesserat* CCCCXXX. *duce Mose, per quem illis deinde lex data est, eos eduxit, liberauitq; seruitute, qua ab Aegyptijs premebantur. Pro ijs diuinis beneficijs honorē Deo non habuerūt, sed depulsa iam seruitute, in luxuriam delapsi, ad profanos Aegyptiorum ritus animum adiunxerunt; atque deinceps numquam peccare cessarunt, veluti ceteræ gentes factitabant. Quocirca summus Deus ac parens omnium cum videret malitiam, & falsorum Deorum cultus orbem terræ occupasse, ac iam nomen suum ex hominum memoria pene sublatum, appropinquante iam termino, quo religionem suam transferre voluisset ad nouos cultores, secundum illud David oraculum: Populus quem nō cognoui, seruiuit mihi: misit in mundum vnigenitum filium suum nuntium & doctorem, ad erudiendos mortales præceptis iustitiæ suæ, quem propterea voluit mortali carne indui, & in crucem tolli, & morte mactari, qui, vt viua lex, nomen ac templum nouum conderet, pium cultum verumq; per omnem terram verbo & exemplo doceret. Sed tamen quo certum esset à Deo missum, oportuit illum non ita nasci, sicut nascitur homo ex vtroq; mortali genitus, qui vt cælestis appareret, crearetur sine opera genitoris, & tunc conciliator inter Deum & homines, ad immortalitatem duceret ipsos homines, & sicuti he-*

tibi homo præcepta suis factis approbando, cæteros parendi necessitate constringeret. Idcirco voluit morti & afflictionibus cunctis esse expositus, vt ea tolerando, vti bonus doctor, doceret illa quoque posse perferri à quocunque mortali homine, qui non vt terrenus corpori seruiret, sed vt quemadmodum Origenes ex apostoli sententia, super Genesim pulcherrime admonet, exercens bona animi, cuiusmodi sunt, voluptatum fuga, doloris atque mortis contemptus, cœlestis effectus, imaginem cœlestis Dei acciperet. Venit ergo ad nos cœlestis doctor simul & terrenus, idest perfectus Deus, perfectus homo; qui verbum Dei, qui cum patre semper, & pater cum eo est vnus Deus. Ille tamquam sol, hic tamquam radius ex sole porrectus: ille quasi fons, hic riuus: quia æque vna vtrique mens, vnus spiritus, vna substantia est, sicut solis lumen in radio, & aqua fontis in riuo. Sed quomodo ad nos venerit, & verbum caro, veluti euangelista Ioannes ait, factum sit, audiamus Lucam ita intonantem: Missus est angelus Gabriel à Deo in ciuitatem Galilææ, cui nomen Nazareth, ad virginem desponsatam viro, cui nomen erat Ioseph, de domo Dauid, & nomen virginis Maria. Et ingressus angelus ad eam, dixit: Aue gratia plena, dominus tecum: benedicta tu inter mulieres. Et parum infra: Ecce concipies in vtero, & paries filium, & vocabis nomen eius IESVM. Is erit magnus, & filius altissimi vocabitur: & dabit illi dominus Deus sedem Dauid patris eius, & regnabit in domo Iacob in æternum, &c. Dixit: Dauid patris eius, quoniam tam Ioseph, qui putabatur eius pater, quam Maria virgo ex regia stirpe Dauid orta erat, sicuti ex genealogia vtriusque aperte liquet, quando Ioachim, qui ex Anna vxore hanc puellam genuerat, suum pariter genus ad Dauid referebat. Dum igitur pax in terra post hominum memo-

memoriam summa erat, dum Augustus Cęsar vniuerso or bi imperabat, dum edicto ipsius Cæsaris, Iudęi, vt in aliis quoque gentibus fiebat, à Cyrino qui Syrię pręerat, vocantur, vt tributim dent nomina, dum denique Ioseph ex Galilęa profectus cum coniuge, vt in tribu Iuda cum suis profiteretur, in Bethlehem oppido Iudęæ morabatur, quę terrarũ fere media est, contigit vt virgo, quę diuini Spiritus haustu conceperat, filium pareret, sine vllo vteri acce pto incõmodo, quod partus diuinus esset, de quo iam multo antea veteres cecinerant prophetę. Esaias: Ecce virgo concipiet, & pariet filiũ. Et rursus: Egredietur virga de radice Ießę. Fuit Iesse Dauid regis pater vt ex euangel. Matthęi constat, qui & Isai dictus est, velut in extremo ca pite lib. primi Paralipomenon legitur. Extiterunt & alibi argumenta quędã mysterij huius. Romę regione trãstyberina, oleum, vt Eusebius scribit, per idem tempus terra erupit, perq; integrũ diem, perpetuo manauit fluuio. Item Orosius tradit Augustum eodem die vetuisse edicto, se dominum appellari, manifesto pręsagio maioris dominatus, qui tum in terris ortus esset. Fuit hic annus in quem ille sa cratissimus incidit partus, alter & quadragesimus imperij Augusti principis, mundanę uero originis nonagesimus nonus supra centesimum ac quinquies millesimum. Octauo deinde die puer ad templum delatus, patrio more circunciditur: non enim venerat vt legem abrogaret, sed vt consummaret: vocaturq: IESVS, quod idem Hebraice significat atque Saluator. Haud ita multo post colitur à Magis, pretiosisque muneribus donatur. Magos Persæ sa pientes vocant, & Chaldæi, quos Græci philosophos. Deinde matris secuta est purgatio, vt magis lex seruaretur, quam quod lustratione aliqua opus esset, unde omnis labes absfuerat. Tulit virgo secum puerum ad templum,

quem Simeon vir iustus miro perfusus gaudio cupidissime complectitur, ac regem, & saluatorem suum prophetico spiritu profitetur. Vnde CHRISTVS *ex mystico chrismate dictus, quod certo argumento potestatis & regni vnctus est.* CHRISTVS *etiam dicitur vnctus, quem Hebræi Messiam vocant. Sic* IESVS, *id est, saluator, &* CHRISTVS, *hoc est, rex dictus est. Anna itidem prophetica mulier* IESVM CRISTVM *vidit & agnouit. Herodes vero audito nomine noui regis, eum perdendum statuit. Quo cognito, Ioseph diuinitus ante monitus in Aegyptum cum puero & matre aufugit, vbi septem fuit annos. Interim Herodes oraculi nescius, omnes pueros qui tum in Bethleem erant, occidit, qui propter id scelus tabo & sacro igne correptus, cruciabiliter vitā finiuit. Tum Ioseph iterū per quietem monitus in patriam rediјt, & cum audisset Archelaum regnare in Iudæa loco Herodis patris, in Galilæam diuertit, & Nazareth ciuitatem incoluit, vnde puer Nazareus est appellatus. Secundum hæc, cum iam puer* XII. *esset annos natus, Hierosolyma cum parentibus de more ad diem festum agendum proficiscitur, ibique in templo cœpit cum doctoribus, cum percōtando, tum respondendo, supra ætatem disputare: mox parentes domum secutus, vsque ad* XXX. *vitæ annum contentus mansit gratia Dei & virtute, quæ in eo maxima erat. Tum demum Christianę rei fundamentum iacturus, & suū negotium, propter quod venerat, gesturus, tinctus est à Ioanne propheta in Iordane flumine, ut lauacro spiritali, peccata nō sua, quæ vtiq; nō habebat, sed carnalis naturę aliorū, cuius similitudinē gerebat, aboleret, et quemadmodū Iudęi suscepta circuncisione, sic etiā gentes per baptisma salutaris roris perfusionē saluarentur. Delegit apostolos* XII. *et discipulos* LXXII. *quibus deinde mā-*

daret concionandi munus: seu is delectus paulo post quam prædicationem inchoauerat, ab eo habitus est, quod parui refert. Cœpit docere homines, vnum esse Deum, & illum solum coli oportere, quod diligentibus se hæreditatem cœlestem donaret, quo sic eorum mentes à stultitia, qua tenebantur, ad sapientiam, ab iniquitate ad iustitiam reduceret: item debere omnium maxime mutuam charitatem habere, ac cetera præcepta Dei syncera mente seruare: se vero filium Dei profitebatur, qui nón propriã gloriam, sed patris honorem quæreret: inde maxima simul miracula edere cœpit, non præstigijs magicis, quæ nihil veri ostentant, sed vi ac potestate cœlesti, quæ iam pridem prophetis nuntiantibus canebantur: sic viam ostendebat olympo. Quo fiebat, vt populus ex tota Syria ad eum ob eius iustitiam, vel ob huiusmodi miracula confluerct, & præcepta eius audiret, ac à Deo missum, Deiq; filiũ crederet. Docuit præterea modũ orandi atque sacrificandi, vt nihil omitteret, quod ad veram religionem pertineret, in qua demum cuncti mortales acquiescerent. Hæc sunt facta IESV *Christi præceptoris nostri, quæ miraculis constant: hæc eius doctrina, quæ continetur decretis, quæ ipse Euangelium, hoc est, bonum nuntium, appellauit. Ceterum quo magis hæc à pluribus recipiebantur, hoc acriores inuidię stimuli exagitabant. Iudęorum primores & sacerdotes vociferantes, legem Dei ob hanc nouam superstitionem (sic enim Euangelium vocitabant) violatum desertumque iri, qui vsque eo ira obcęcati sunt, vt omnium prophetarum oraculorum immemores, non prius machinari cessauerint, quam ipsum* CRHISTVM *in crucem sustulerunt, quo sic per eius mortem, veteris instrumenti mysterium aperiretur, intelligereturque: ac nouum instrumentum, quod ab eo est conditum, veteris fieret consum-*

*matio, quia ille in vtroq; testator est. Sed frustra opponun-
tur diuinę voluntati humana consilia: nã* CHRISTVS
*post tertium diem, quam passus fuerat, resurrexit, obtu-
litq; gloriosum corpus suis discipulis conspiciendum. Qui
fuit annus principatus Tiberij Cæsaris decimusoctauus.
Illis per hęc confirmatis, quos iussit Spiritum sanctum ex-
pectare, qui ad eorum mentes instruendas esset è cœlo mox
paulo venturus, post quadragesimum diem quam resurre-
xerat, & videntibus ad patrem ascendit, post annum tri
gesimumtertium, ac menses tres, quam ad humani generis
instaurationem in terram descenderat. Verum prius quam
cœlum repeteret, potestatem dedit apostolis, qua rempu-
blicam Christianam conderent, dicens, vti testis est Mat-
theus euangelista: Data est mihi omnis potestas in cœlo
& in terra: euntes ergo docete omnes gentes, baptizan-
tes eos in nomine patris, & filij, & spiritus sancti, docen-
tes eos seruare omnia quęcunque mandaui vobis. Et ecce
ego vobiscum sum omnibus diebus vsque ad consumma-
tionem seculi. Et secundum Marcum, illud ipsum repe-
tens: Ite in mundum vniuersum, & prędicate euangelium
omni creaturę. Qui crediderit & baptizatus fuerit, sal-
uus erit: qui vero nõ crediderit, condemnabitur. Ioannes
vero euangelista nihil diuersum commemorat, cum inquit:
Venit* IESVS, *& stetit in medio, & dicit eis: Pax vo-
bis. Et cum hęc dixisset, ostendit eis manus & latus suum.
Gauisi sunt ergo discipuli, viso domino. Dixit ergo eis ite-
rum: Pax uobis: sicut misit me pater, et ego mitto vos. Hęc
cum dixisset, flauit in eos, & dixit eis: Accipite Spiritum
sanctum, quorumcunque remiseritis peccata, remittuntur
eis, & quorumcunque retinueritis, retenta sunt &c.
Et hanc* CHRISTVS *omnibus apostolis autoritatẽ de-
dit, postquam spiritum dederat, vt qui ea deinceps uteren-*

tur, scirent oportere se retinere etiam spiritum. Deinde CHRISTVS *in cælum se contulit, qui post decimum diem quam ascenderat, Spiritum sanctum ad apostolorum mentes diuinitus illustrandas misit, qui Hierosolymis vna erant, & eum paracletum expectabant, quo repente afflati, cœperunt loqui alijs linguis, prout Spiritus dabat vt loquerentur. Atq; ipsum Christianę religionis principium tale fuit, taleq; fundamentum, quod Saluator noster iecit, & denique tale frumenti granum, quod ille solo condidit. Sed age iam dicamus, vt illud enatum sit, quasue paulatim protulerit opes.*

De Christianæ reipublicæ origine, eiusque miro à primo incremento, ac apostolorum Petri & Pauli martyrio. CAP. II.

Postoli spiritu superne accepto, vt valido muniti præsidio, nihil formidantes, audacter incipiunt CHRISTVM *Hierosolymis prædicare, ubi ille paulo ante datus fuerat neci. Sed Petrus in primis Iudæos tãti parricidij intrepide coarguit, hortaturq; vt eos pœniteat, ac verã religionẽ quamprimũ cõplectantur. Ea cõcio ita mouit, vt tria millia sexus vtriusq; eodẽ die baptizata sint. Confirmat Petrus statim animos istorũ miraculo, qui in aditu templi, ad speciosam portã, claudũ ex vtero matris in* IESV *Nazareni nomine in pedes erexit. Quo viso, totus populus ad Petrũ & Ioannem qui aderat, cucurrit, & ille rursus concionatur. Post hæc à principibus Iudæorum interrogatus, qua arte id miraculũ edidisset, aperit illud nomine* IESV CHRISTI *gestum, quem illi inique crucifixissent. Ad hæc indignati principes, iubẽt, vt ne id nomen amplius apud populum diuulgent: quibus Petrus & Ioannes respondent, se non posse quæ de* IESV *vidissent,*

vidissent, non loqui: qui cum perseuerarent in ea prædicatione, vna cum alijs apostolis in custodiam cōijciuntur, sed statim noctu apertis diuinitus portis, in templum se conferunt, ibiq; docent. Tum iterum à principibus prohibiti ne concionarentur apud populum, respondit Petrus sic: Obedire oportet Deo magis quam hominibus. Quare principes indignati, cum nō auderent in apostolis sæuire, veriti si id tentarent, ne in plebe tumultus fieret, Stephanū vnū ex septem diaconis lapidibus conficiunt, cuius cædes nihil minuit piorum alacritatem, cum audissent illum dicentem: Ecce video cœlos apertos, & filium hominis stantem à dextris Dei. Interea conueniebat multitudo vicinarum ciuitatum Hierosolyma, ad eos afferentes ægrotos, & vexatos à spiritibus immundis, qui sanabātur omnes. Per hæc crescebat cœtus Chrystianorum, quibus erat cor vnum & anima vna, atq; omnia communia. Apostoli autem communiter viuebant, & quod illis pie offerebatur (offerebantur autem ad illorum pedes à credentibus pretia agrorum) id extra naturæ vsum, pauperibus erogabant. Philippus inter hæc, vnus ex septem diaconis, Samaritanos ad religionem trahit, Simonem magū baptizat. Cucurrit illuc Petrus cum Ioanne, qui eam gentem corroboraret. Paulus non multo post nominis Christiani acerrimus hostis, in piorum cœtum ope diuina ducitur. Sed vt illud Dauid carmen euentu probaretur: In omnem terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terrarum verba illorum: haud multo post eiusdem Philippi opera, euangelicus sermo vsque etiam ad Aethiopes penetrauit. Philippus porro postquam Samaritanos vera religione imbuerat, cum Dei monitu Gazam pergeret, quemadmodum in Apostolorum actis extat, Eunuchum Cādaces reginæ Aethiopum præfectum baptizauit, & Eunuchus deinde reginam ipsam,

cum tota familia, bonaq; populi parte, sic, ut Christiana religio in gente semper viguerit. Sane memoria nostra cum Clemens VII. Rom. Pōtifex, & Carolus V. imperator Bononiam negotij causa conuenissent, accidit vt Franciscus Aluarez legatus Dauid vulgo Prętogiā dicti, regis Abissinorū Aethiopum, qui mediterraneam Africę partem tenent, eò Ioannis Lusitanię regis oratore duce accesserit, atque in senatu sui regis nomine promissum fidei obediētieq; Clementi fecerit, anno salutis, M. D. XXXIII. mense Februario. Ad rē reuertor. Petrus oraculo admonitus, Ioppe, vbi Tabitham uita priuatam à morte suscitauit, Caesaream proficiscitur, ibiq; Cornelium Centurionē cum tota eius familia, primū ex gentibus externis, sacri roris vnda eluit: At Paulo id in primis negotium inter gentes deinde datū est. Dum hęc alibi fiunt, Antiochiae interim prędicatione discipulorū, qui post cędem Sthephani Hierosolymis factā aufugerant, multus numerus credentiū adiunxit se ad CHRISTVM, ita vt illi primum eo loci cognominaventur Christiani. Felix Antiochena ciuitas, quę prima omnium ausa est Christianum proferre nomen, atque nascentis euangelij celebrare gloriam. Nostrę hęc demum religionis origo est, quę uitiorū omnium expultrix, Deo nos cōciliat, & vinculo connectit arctissimo, cuius autor non Saturnus, aut Iupiter, sed verus Deus, rerum omnium origo. Accepit sensim suum deinde incremētum respublica Christiana: nā apostoli partiti inter se prouincias, Thomas Parthos sortitus, Matthęus Aethiopiam, citeriorem Indiam Bartholomęus, Andreas Scythiam, Ioānes Asiam, Petro Galatia, Pontus, Bithynia, & Cappadocia obtigit. Erat Petrus Galilaeus ex Bethsaide vrbe, Ioannis filius, & Andreae apostoli frater, qui septem inde annos Antiochiae episcopus Tiberio principe fuit. Quo tempore Iacobus iunior,

Hiero-

Hierosolymitanę diœcesi pręerat, & is CHRISTI *frater dictus, quod ortus esset ex sorore virginis, & apostolus de numero duodecim: item sanctus, qui, vt Egesippus ait, nullum nouit aut vini, aut carnis vsum, intonsus, vnguenti & balnei expers, & cui ob assiduum orandi vsum, genua in camelorum speciem occaluissent, quẽ demum Iudęi è pinnaculo tẽpli pręcipitatum, quod* CHRISTVM *prędicasset, fullonum fuste mactarunt. Petrus vero pluribus in Asia ciuitatibus nouo religionis ritu institutis, & in ijs Antiochena, ad maiora inde rerum initia, Romam anno Claudij Cęsaris secundo proficiscitur, docensq; euangelium sacri pontificatus fundamentum iacit, cuius plures inde annos custos fuit. Atque ita respublica Christiana passim augebatur, cum Maria virgo mater* CHRISTI *in cœlum assumpta est, qui fuit annus* VII. & XL. *humanæ salutis. Ducitur haud multo post Romam Paulus, qui à Iudęis ad supplicium petitus, Cæsarem vt Romanus ciuis appellauerat. Is etiam ad rem Christianam propagandam mire intentus, vtcumque in custodia potuit, salubriter docere nõ prius destitit, quã iussu Neronis eodem die capite obtruncatus, quo & Petrus pedibus in sublime elatis, cruci affixus est. Sic ambo iactis iam validis religionis fundamentis, sunt martyrij coronã adepti: quod verũ esse testatur Tertullianus libro quarto aduersus Marcionem, scribens: Videamus quod lac à Paulo Corinthij hauserint, ad quam regulam Galatæ sint recorrecti, quid legant Philippenses, Thessalonicenses, Ephesij, quid etiã Romani de proximo sonent, quibus euangelium & Petrus & Paulus sanguine quoque suo signatum reliquerunt. Et libro de præscriptione hęreticorum, ait Clementem à Petro initiatum, quo nemo homo possit ambigere, eos apostolos apud Romanos autores religionis fuisse.*

Quando primum circuncisio instituta, & quam graue visum sit eius rei præscriptum. CAP. III.

NOS, sicut Origenes super Genesin scienter disserit, vt incorporeum esse Deum, & omnipotentem, & indiuisibilem profitemur, ita eũ curare mortalia, & nihil absque eius prouidentia geri, neque in cælo, neque in terris, confitemur. Secundum hoc itaque, quod prouisorem omnium dicimus Deum, consequens est, vt quid velit, vel quid hominibus expediat, indicet. Sed quo modo id fiat, Plato in magna epistola perspicue docet, scribens: Deus effabilis nullo modo est, sed ex multa inhæsione hærentiaque, vt ita dixerim, circa rem ipsam, & vitæ integritatem, repente quasi ab igne accensum lumẽ animo innascitur, quod seipsum alit. Ita innuit Deum intellectu percipi, quod Propheta multo ante protulit, dicens: Signatum est super nos lumen vultus tui domine, dedisti lætitiam in corde meo. Et rursus: Et in lumine tuo videbimus lumen. Sic igitur Deus dicitur esse locutus, cum nobis nota fiunt oraculo ea, quæ eius sunt voluntatis indicia. Ad hunc modum Abrahę inquit: Ego sum, ecce testamentum meum tecum, & eris pater multitudinis gentium. Et hęc post addidit: Circuncidetur omne masculinum vestrum, & circuncidetur caro præputij vestri, vt sit in signum fœderis inter me & vos, infans octo dierum circuncidetur in vobis. Abraham credidit Deo, vti solebat, quod illi attributum est ad iustitiam, & statim ipsa die nonagintanouem natus annos, se & Ismaelem filium ex Agar ancilla susceptum, tertiumdecimum agentem annum, & omnes vernas suos circuncidit, quo deinceps secundum pręceptum Domini, pręputium carnis sobolis ex se futurę circuncideretur. Cuius rei diuus Cyprianus

prianus rationem reddens, ita scribit: Cum iam fidei tempora appropinquarent, imperata est circuncisio, & pars illa corporis in qua est voluptatum seminarium, & libidinis officina, iussa etiam in paruulis amputari, vt proprij primitias sanguinis ei, qui totum sanguinem suum oblaturus erat, offerrent. Fiebat autem circuncisio ad hunc modum. Preputium, hoc est, pellis quę glandem, id est, partem virilis membri summam tegit, pręputabatur machęra petrina: est enim μάχαιρα vox Gręca, & Latine gladius dicitur. Atque Deus ita fieri iussit, Iosue dicens: Fac tibi cultros lapideos, & circuncide secundo filios Israel. Atque hoc fuit circuncisionis initium, quandoquidem non modo ante Abraham, sed nec prior Mose de vitę institutis inter gentes sanxit quisquam. testis est Iosephus aduersus Appionem. Et propterea diuus Ioannes Chrysostomus, homil. 52. in Matth. ait circuncisionem omnium aliorum mandatorum longe antiquissimam esse. Hinc igitur consentaneum est ad alias nationes morem circuncidendi postea manasse: Phœnices enim & Arabes, sicut diuus tradit Cyprianus, item Saraceni, vt Iudęi veteri ritu circuncidebantur. Plinius Iudæorum, Aethiopum, & Aegyptiorum id fuisse institutum, autor est: Herod. simul & Colchorũ ait, sed ex Aegypto trãslatitiũ. Et quia per id Dei pręscriptio seruabatur, ideo circuncisio perinde, vti testis est diuus Gregorius, valebat apud Hebręos, vel ad tollendum originale peccatum, atque apud nos vnda baptismi: hoc differebat, quod per mysteriũ circuncisionis nõ conferebatur gratia bene agendi ex vi circuncisionis, sicut fit in baptismate. Proderat igitur circũcisio, prout ait apostolus, cum legem seruarent, cum erga carnis motus non importuni existerent, nec statutos legibus terminos superarent, nec aliarum fœminarum, nisi coniugum legitimarum no-

rum notitiam haberent, & ea quoque ipsa posteritatis tantummodo causa, certis & legitimis temporibus facerent. Isti circuncisi præputio carnis suæ dicendi erant. Hæc prima, & carnis circuncisio. Altera erat spiritus, & perfectior habebatur, quæ non solum à vetitis toris, verumetiam à concessis & licitis temperabat, de qua Moses ita vaticinatus est: Ipse in nouissimis diebus circuncidet Deus cor tuum, ad Dominum Deum tuum amandum. Et prima circuncisio, teste Lactan. huius secundæ figura fuit, significans nudandum esse pectus, id est, aperto & simplici corde oportere nos viuere, quoniam pars illa corporis quæ circunciditur, habet quandam similitudinem cordis, & est pudēda. Vtranq; Apostolus innuit, dicens: Non is qui in manifesto Iudæus sit, Iudæus est, nec ea quæ in manifesto sit carnis circuncisio, circuncisio est, sed qui in occulto Iudæus fuerit, is Iudæus est: & circuncisio cordis, circūcisio est, quæ spiritu constat, non litera, cuius laus non ex hominibus est, sed ex Deo. Quod & origenes explicat: Qui vero puram fidem in conscientiæ synceritate custodit, iste circuncisus est corde. Et diuus Hieronymus super illud Hieremiæ: Omnis autem domus Israel incircuncisi sunt corde, ait: Omnis domus Israel incircuncisa est corde, non carne, quæ incircuncisio ducit ad mortem: illa enim carnis, hæc spiritus est. Hanc, ut dicit Cypria. CHRISTVS à carne mortali ad animam transtulit, quæ sola mansura est.

De pri-

De primo baptiſmatis vſu, & baptizandorum infantium inſtituto, & de baptiſmo non iterando, ac modo baptizandi adultos, & quibus diebus. CAP. IIII.

HRISTVS, qui æque mortalium omnium negotium gerebat, volens uitæ ac ſaluti noſtrę pro æterna ſua pietate cõſulere, docuit, quẽmadmodum ſi cor nudaremus, ſi peccata cõfeſſi ſatis Deo faceremus, ueniam conſequeremur: & ne aberraremus, nobis ſtatim natis gratiã ſuam per baptiſma impertiuit, vt ea aduerſus dęmonum inſidias muniti, recto itinere ad cœleſtem patriã tenderemus. Quapropter prophetam ante ſe miſit, qui nos inſtrueret ad eam gratiam promerendam. Is fuit Ioannes Zachariæ filius, quo maior ſurrexit nemo, ut ueritas teſtata eſt, ad quem anno decimoquinto imperij Tiberij Cęſaris, ſicut Lucas perhibet, factũ eſt verbum Domini, et venit in omnem regionem finitimam Iordani, prædicans baptiſmum pœnitentię in remiſſionem peccatorum, ſicut ſcriptum eſt in libro ſermonum Eſaię prophetę dicentis: Vox clamantis in deſerto, parate viam Domini, rectas facite ſemitas eius. Tunc, vt Matthęus teſtatur, egreſſa eſt ad illum ciuitas Hieroſolymitana, & tota Iudęa, totaq; regio vndique finitima Iordani, & baptizabantur in Iordane ab illo, confitentes peccata ſua. Hoc fuit initium baptiſmi, vel potius gradum faciendi omnibus, qui ſeſe factorum pœnitẽtes, mox digni eſſent qui ad baptiſma CHRISTI pcipiendum accederent. Quod Cyp. cõprobat, ita differens: Pręparabat viã Dño Ioãnes, lauãdo exterius corpora, vt pręcederet exterius lauacrũ ſecuturũ baptiſma, in quo cõferretur aĩarum ablutio, & peccatorũ remiſſio. Pręceſſit quod erat ex parte, ut conſumatio ſequeretur. Et Chryſoſ. paria teſtatur, ſcribens: Apte ergo cum dixiſſet, qđ venit prędicans baptiſmũ pœnitentię, adiecit, in remiſſionẽ peccatorum.

catorum. Idcirco suadebat vt illos pœniteret, quo subsequentem veniā facilius impetrarent, credentes in CHRISTVM. *Vnde baptisma illud nullam aliam habuit causam, nisi vt instrueret ad fidem. Hæc ille. Sed ipse Ioannes illud ipsum planum facit, cum inquit: Ego quidem baptizo vos in aqua ad pœnitentiam, qui autem post me venturus est (de* CHRISTO *loquitur) fortior me est, cuius non sum dignus vt calceamenta portem, ipse vos baptizabit in Spiritu sancto & igne: & reliqua. Quod autem baptizati à Ioanne, rursus admouerentur ad lauationem, hoc est, baptizarentur, illud perspicue constat testimonio Lucæ in Apost. actis, in hunc modum scribentis: Factum est autem cum Apollo esset Corinthi, vt Paulus peragratis superioribus partibus, veniret Ephesum, & inueniret quosdam discipulos, dixitque ad eos: Num spiritum sanctum accepistis, cum crederitis? At illi dixerunt ad eum: imo neque sit ne Spiritus sanctus, audiuimus. Et ait illis: Quo ergo baptizati estis? Qui dixerunt: Ioannis baptismate. Dixit autem Paulus: Ioannes quidem baptizauit baptismo pœnitentiæ, populo dicens, in eum qui venturus esset post se, vt crederent, hoc est, in* IESVM CHRISTVM. *His auditis baptizati sunt in nomine domini* IESV. *Et cum imposuisset illis manus Paulus, venit Spiritus sanctus super eos, & loquebātur linguis, & prophetabāt, &c. Hac igitur de causa* CHRISTVS *venit ad Ioannem, voluitq; ab eo baptizari, vt suo baptismate illius baptismū approbaret, corroboraret, ac demonstraret neminem esse quamuis iustum & sanctū, quin ea foret salutari aqua abluendus, cū ipse nullius purgationis egens sic lustrari voluisset. Cuius nempe rei Ioannes optime gnarus, etsi in materno sanctus habitus fuerat vtero, prohibebat illum à se, aiens: Ego à te debeo baptizari, & tu venis ad me?*

CHRI-

CHRISTVS *autem respondens, dixit ei: Sine modo quasi diceret, postea te spiritu baptizabo: quod secundũ Chrysostomũ & fecit. Quin & alios baptizasse per discipulos suos satis constat, teste euãgelista Ioanne, capite tertio, vbi ait: Post hæc venit* IESVS *& discipuli eius in terram Iudæam, & illic morabatur cum eis, & baptizabat. Et initio ca. 4. exponente qua ratione dixerit* CHRISTVM *baptizare per hæc verba: Quanquã* IESVS *non baptizaret, sed discipuli eius. Atq; hoc demũ baptismatis initiũ fuit, hæcq; est vnda salutis, qua perfusi innocentes efficimur, sine cuius roris lustratione, nulli fas in regnũ intrare cælorũ. Primus autẽ ex gentibus externis, Cornelius centurio cũ sua familia, Cæsareæ à Petro, veluti proximo capite est dictũ, baptizatus fuit, qui propterea, quod primus ex gentibus credidit, primusq; gratiã baptismi suscipere meruit, iure primitię gentiũ dici potest, vel Origenis testimonio, qui super Numeros de eo sic loquitur: Ex quibus esse arbitror etiã Cornelium illũ, qui Cæsariensis Ecclesię, cum ijs, cum quibus Spiritum sanctũ meruit accipere, primitię merito dicitur: & non solum huius ecclesię, sed fortassis et omnium gentiũ primitiæ Cornelius appellãdus est, primus enim credidit ex gentibus, & primus sancto spiritu repletus est, & ideo recte primitiæ gentiũ appellabitur. Hactenus Orig. Quod autẽ infantes baptizantur, id institutũ vetus est, & ab apostolis introductũ, vti affirmat idẽ Origenes: is enim in cõmẽtarijs suis in epistolã Pauli ad Rom. capite sexto, de ea re ita differit: Corpus peccati est corpus nostrum, quia nec Adã dicitur cognouisse Euam vxorem suã, & genuisse Cain, nisi post peccatũ. Deniq; pro illo, qui natus fuerit, ex lege offertur hostia, par turturũ, aut duo pulli columbini, vnus pro peccato, alter in holocaustomata. Nunquid nuper æditus puer peccare potuit? & tunc*

habet

habet peccatũ, pro quo hostia iubetur offerri, à quo mundus negatur esse aliquis, etsi vnius diei fuerit uita eius. Vn de Dauid: In peccato concepit me mater mea. Secundum historiam enim nullum matris eius declaratur peccatum. Pro hoc & ecclesia ab apostolis traditionẽ susceperat, vt etiã paruulis baptismũ daret: sciebant .n. illi quibus mysteriorum secreta cõmissa fuerant diuinorum, esse in omnibus sordes peccati, quæ ab initio per aquam, et spiritũ ablui deberent. Vt vero infantes apud Iudæos octauo ab ortu die circuncidebantur, sic apud nos ut plurimũ baptizantur, qđ tamẽ Angli in ipso natali die faciunt, id quod diuus Cyprianus lib. epist. 3. scribẽs ad Fidũ, multis rationibus esse faciendũ probat, & in primis, quod homo id ętatis longe innocentissimus sit. Porro nõ ab re septimũ diẽ pręterisse expectabãt Iudęi, iuxta pręceptũ Dñi, quod is, Plutar. in problem. & Festo testificãtibus, maxime periculosus sit infantibus si vexentur, nec ante eũ terminum vmbilicus resoluatur, ante quẽ hõ propior est plantę quã animali. Hunc quoque diem Romani Hebræos imitati obseruabant, uocabantque lustricum, quo infantes lustrabantur, hoc est, expiabantur, & ijs nomina imponebant, maribus quidem nono die, vnde Nundina dea apud eos colebatur: fœminis octauo, quia in maris conceptione plus esset temporis. Baptismo insuper vel confirmationi, de cuius initio post dicetur, ne hæc sacra forent iteranda, quod per patrum decreta fieri non licebat, Iginus Romanus pontifex statuit, vt vnus, quem compatrem vocant, interesset. Hodie ut plurimum si mas baptizetur, duo viri cum vna muliere qua vulgo commater dicitur, adhibentur: contra, si fœmina duæ mulieres, cum vno viro: ij vel susceptores nuncupantur, quod infantem de fonte sacro suscipiant. At in confirmatione vnus duntaxat vir, seu mulier admittitur,

qui pue-

qui puerum vel puellam brachijs sustentet. Quod autem baptisma cum confirmatione (alterum enim ab altero pendet) haud iterandum esse patres sanxerunt, id ab Apostolo profectum esse existimant, qui illud colligunt tã ex eius epistola ad Hebræos, vbi inquit: Nam fieri non potest, vt qui semel fuerint illuminati, gustauerintque donum cœleste, & participes facti fuerint Spiritus sancti, si prolabantur, denuo renouentur per pœnitentiam: quam ex alia epistola ad Romanos: Nã CHRISTVS *quod mortuus fuit, peccato mortuus fuit semel, &c. Ac ita disputant: Quemadmodũ* CHRISTVS *semel mortuus, & semel resurgens iam non amplius moritur, ita semel per pœnitentiam gratia baptismatis nobis collata iterari non potest, quia per baptismum peccatis pristinis morimur. Vnde propheta: Renouabitur vt aquilæ iuuentus tua. Preterea cum Saluator, teste Marco, dixisset, Qui crediderit, & baptizatus fuerit, saluus erit, iam tum vnumquẽque oportebat & credere & baptizari, si cupisset se saluum fore. Sed ut illud per se quisq; poterat præstare, ita hoc sine aliena ope fieri non poterat. Quapropter Victor pontificum Roman. ordine* X V. *decreuit, vt à quocunque uirilis vel fœminei sexus Christiano, & in quauis natiua aqua, baptismum petentes baptizarentur, si necessitas instaret: instabat autem necessitas, causa præsertim infantium, quibus cum per ætatem non liceret de sua fide testari, à principio, sicut tradit Cyprianus, prouisum fuit, vt per alios credere profiterentur, quo, quemadmodum aliena culpa, id est, Adam primi parentis delictum eis quoq; malo fuit, quod statim nati originali peccato obligarentur, sic aliena opera bono esset, qui idcirco, velut ait Ambrosius libro de vocatione gentium secundo, ex aliena confessione credunt, & baptizantur. Atque hoc pacto cunctorum saluti*

luti

luti consultum est. Atqui ex euangelio discimus, homines alios aliorum pietate apud Deum iuuari, quòd Matth. capite 9. preclare demonstrat ita scribens: Et ecce viri adduxerunt illi paralyticum in lecto decumbentem: cumq; vidisset IESVS *fidem illorum, dixit paralytico: Bono animo esto fili, remittuntur tibi peccata tua. Atq; paralyticus per fidem baiulorum saluus factus est. Ita perseuerabat in hunc modum crebre baptismatis institutum, cuius triplex est genus: fluminis quo Ioannes primitus baptizauit: item flaminis, hoc est Spiritus sancti, simul & aquę, qđ* CHRISTVS *instituit: & sāguinis, quo infantes, ab Herode occisi, sunt initiati. Cyprianus: Hi nuper cruore lacteo loti, primitias baptismi martyrio consecrarunt, tradentes posteris formam, vbi necessitatis articulus excluserit morā, non minus ad lauacrum animæ sanguinem efficacem, quam sanctificatas verbis aquas, maxime cum nec sanguis hoc elemento careat, sed aquarum motu per totum corporis alueum fluat. Spiritus vero sanctus & aquis & sanguini superfertur, qui subiectos sibi fouet & abluit, quo baptizante, idem occisio quod mersio operatur. Hęc Cyprianus. Illud hic admonuerim, in vsu veterum fuisse, vt adulti fere baptizarentur, induti vestibus albis. Lactantius.*

Candidus egreditur nitidis exercitus vndis,
Atque uetus vitium, purgat in amne nouo.

Et id fiebat in pascha, & pentecoste, nisi necessitas vrgeret. Interim autē dum dies statutos expectabant, de mysteriis religionis erudiebantur, ac ob id catechumeni dicebātur, quod κατηχεῖν *Grece, sit voce erudire: qui ita mysteriis initiati, & postea aqua tincti, lac & mel degustabant, teste Tertull. lib. de militis corona, vbi ait: Aquam adituri, & subiiciit: Dehinc ter mergitamur, inde suscepti lactis & mellis concordiam pregustamus.*

De

De sacerdotij eiusq. graduum apud Hebræos initijs, ac magno pontificis minorisq; sacerdotis consecrationis mysterio, & quibus vterq; amiciretur indumentis sacris, & quanto temporis daretur leuitis ad ministrandũ. CAP. V.

Empublicam Christianã duplex genus hominũ habet, vnum quod laicorum nomine censetur: & ijs soboli procreãdæ ac imperio administrando fas est operã dare: alterũ sacerdotũ, quod sacrificijs faciundis, precibus, & religioni deniq; rite procurandæ vacat. Apud Hebræos idẽ fuit institutum: siquidem principio duces cum populo, deinde reges reipublicæ curam habebant: sacerdotes vero sacra curabant, penes quos, teste Iosepho libro 3. antiq. sacerdotium cœpit ab Aaron, qui primus vnctus atque consecratus fuit per Mosen fratrem, dicente illi Domino: Sume Aaron & filios eius, & stolas, & oleum vnctionis, & vitulum qui est pro peccato, etc. Quare Moses conuocato populo dixit: Hoc est verbum quod mandauit dominus facere, & applicuit Moses (sicut etiã est in Exodo, cap. 29.) Aaron fratrem suum, et filios eius, & lauit eos aqua, & vestiuit eum tunica altera summa, altera interiore, & præcinxit zona, & imposuit ei humerale, & cinxit eum secundum formam humeralis, & imposuit super eum logium, & imposuit super manifestationẽ & veritatem, & imposuit mitram super caput eius, & posuit super mitram ante faciem eius laminam auream sanctificatam, sanctam, sicut præceperat dominus. Hæc fuit sacerdotis primi consecratio, & ea quidem non sine mysterio. Moses enim, id est, lex, vt Origeni placet, quam pontifex ignorare non debet, lauit et vnxit Aaron summũ pontificem cum filijs, hoc est, puros reddidit coram populo, quia oportet illum & testimonium habere bonum ab ijs qui foris sunt, sicut Apostolus dicit: postea vestiuit eum

duplici tunica, altera ministerij humani, altera intelligentiæ spiritualis: & præcinxit eum zona, antequam talarem tunicam imponeret, hanc stolam nuncupant. Induit eum humerali, quod est humerorum quidem ex circunductione vestis ornatus: humeri autem operum figuram tenent, ac laboris indicia. Et cinxit eum rursus secundum formam humeralis, vt constrictus esset in verbo, constrictus in facto. Post hæc imposuit logium, quod rationale dicitur, & est sapientiæ indicium, quia sapientia in ratione consistit, super manifestationem & veritatem. Dabãtur et femoralia tamquam indiciũ castitatis: sed quia licebat sacerdotibus filios generare, ideo Origenes vult per femoralia innui non esse prædicandum verbum Dei hypocritis, ne illud semen pereat, quasi tunc sit vtendum femoralibus, ne in sterilem terram semina iaciantur. Hæc erant pontificis ornamenta, quorum ordo haud mysterio etiam caret: nam humeralis facta pręcedunt, logij sapientia sequitur, quia post facta quærenda sapientia: deinde post rationale manifestatio, quoniam non ante alios docere, quam nos instruere debemus. Item additur veritas, quia veritas est summa sapientia. Postremo Moses ornauit caput Aaron corona, in quo esse debet iustitiæ Dei sedes: propterea accepit cidarim, quod est operculum vel ornamentum quoddam capitis, cui superimposuit mitram, hoc est, indicium scientiæ vtriusque instrumenti. Ante faciẽm, id est, à fronte pontificis, laminam auream sanctam locauit, in qua sculptum erat vocabulum Dei. Hinc nostri pontifices indumenta bona ex parte, sicut mox dicemus, mutuati sunt. Ita Aaron põtifex summus est à Deo creatus: filij vero eius, Nadab, Abiud, Eleazar, & Ithamar, longe minoribus cærimonijs initiati sunt, quippe quibus neque bina indumenta tradita, neque humerale, neque rationale, neque capitis ornatus,

nisi

nisi tantum cidaris, qui propterea loco minorum sacerdotum sunt habiti, quales hodie apud nos sunt qui presbyteri vocantur: Cæterum libet distincte ex Iosepho & Hieronymo ad Fabiolam, de his exponere indumentis. Octo enim genera fuere, quorum quatuor communia pontificibus pariter atque sacerdotibus erant: feminalia, quæ linea erant, & vsque ad genua & poplites velabant verenda, nos ea vocamus brachas: poderis ex lino etiam tunica talaris, quam interulam dicunt: cingulum textum subtegmine trium colorum, cocci, purpuræ, & hyacinthini byssino stamine: & tiara ex byssino confecta, rotunda vt pileus, quasi sphæra media sit diuisa, vt pars ponatur in capite affabre laborata: fuit olim Persarum mulierum capitis ornamentum. Pontificum vero reliqua quatuor propria indumenta erant: tunica talaris tota hyacinthina, & manicata, in cuius extrema parte circa pedes, septuagintaduo pendebant tintinnabula, cum totidem malis punicis, quo pontifex in sancta sanctorum vocalis incederet, moriturus statim, si hoc non fecisset. Superhumerale, quod Hebraice Ephot dicitur, ex bysso, cocco, purpura, hyacinthino, in cuius vtroque humero erant duo lapides onyches, seu smaragdi, Iosephus Sardones vocat. In singulis autem inscripta erant sena nomina Patriarcharum, hoc est, in dextro humero filij maiores natu Iacob, in sinistro minores, vt pontifex ingrediens sancta sanctorum, nomina populi, pro quo erat Dominum oraturus, portaret secum. Item rationale, quod erat pannus breuis, auro, & quatuor, haud alio modo ac superhumerale, contextus coloribus, cum duodecim lapidibus, quaterno distinctis ordine: in primo enim ordine inserti erant, sarda, topazius, smaragdus, in altero carbunculus, sapphirus, iaspis. In tertio lyncurion, achates, amethystus: in quarta chrysolithus,

 onyx,

onyx, beryllus. Vltimum vestimentum, lamina aurea, cum vitta, qua pontifices tantum vtebantur. Isti duodecim lapides videntur significasse, vt ait Hieronymus, Apostolos duodecim, sicut illi duo superhumeralis portendisse Christum & eius populum, & quatuor colores retulisse quatuor elementa. Atqui byssinum, quod est genus lini subtilissimi, terræ comparari potest, quia ex terra gignitur, sicut purpura mari, qnod ex eius cochleolis tingitur: item hyacintus aeri, propter coloris similitudinem: coccus igni &ætheri. Sed ad reliqua persequenda iam recurrat oratio. Fuit tamen ante Aaron Noe, qui dicitur altare erexisse, & super illud holocaustum domino obtulisse: item Melchisedech, qui pariter sacrificauit: & Abraham, Isaac, & Iacob, qui secundum eum itidem fecerunt: sed illos quadam naturali pietate, non sacerdotali autoritate rem diuinam fecisse constat. Alij deinde ministri ab alijs constituti sunt, qui in tabernaculo, hoc est, templo, in ministrando hærerent. Leuitæ ex tribu Leui filij Iacob, statim post datum sacerdotium Aaron, & eius filijs, iubente Domino à Mose eliguntur, qui semper adessent Aaron sacrificium facienti, excubarent dies ac noctes in tabernaculo, gestarent arcam, & tabernaculum, item vasa, ac in circuitu tabernaculi locum castris statuerent. Hos Græca voce Diaconos appellamus: siquidem Moses præcipiente Domino, vti Iosephus eodem libro testatur, tribum Leui à profanis officijs segregans Deo consecrauit, eiq; negotium custodiendi tabernaculi dedit. Diaconis adiumento dati sunt ministri, qui illorum dictis audientes essent, & oblationes caperent. Ii apud Hebræos Nathinnei appellantur, hoc est, dati aut donati, vel in humilitate Domino seruientes: nunc Subdiaconi, quod Diaconis subsint, nuncupantur. At Leuitis istis administrandi tempus terminatum erat per

legem, quæ, veluti in extremo octauo capite Numerorum est, talis fuit: A xxv. *annis, & supra, Leuitæ ingredientur, vt ministrent in tabernaculo fœderis, cumq; quinquagesimum annum compleuerint, seruire ceßabunt, vt postea custodiant, quæ sibi commendata fuerint, tum enim vasa, ac alia tabernaculi instrumenta seruanda curabant. Item nonnullos alios delegit, qui lucernas semper in tabernaculo ardentes curarent. Hos nostri Ceroferarios interpretãtur, vel Græce Acolythos, seu potius Acoluthos, qui res corporis ministrant. Postea constituti sunt Ostiarij, qui æditui siue ianitores vocantur, vt ex præscripto legis praeessent templo custodiendo, ne impurus quisquam ingrederetur. Item Lectores, quorum ordo à prophetis initium sumpsit, qui concionarentur, & legerent, quibus dictum erat: Clama, ne cesses. Prçcentorũ, qui Psalmos canerent, autor Dauid, siue Asaph fuisse dicitur, qui post Mosen primi Psalmos composuerunt. Erat eorum ordo per succeßionem generis, sicuti sacerdotium, qui aßidue in templo canebant, ad vocem vnius respondente choro. Exorcizatores, id est, Adiuratores (sic enim nostri interpretantur, aut increpantes) Solomon instituit, qui inuocarent super Catechumenos, vel super eos qui spiritibus malis vexabantur, nomen Domini, ita dæmones subigentes, vt ab eis egrederẽtur, sicuti ex Iosepho alibi demonstrauimus, ipsum Salomonem effugandorum dæmonum inuenisse modum. Hæc suo ordine, quo apud Hebræos instituta sunt, exposuimus, vt initium cuiusque rei, quod nostri in primis propositi est, perapposite proderetur. Quæ omnia cum vmbra futurorum fuerint, iam quæ inde consecuta sint, explicemus.*

A quo noster primũ institutus fuerit sacerdotalis ordo, & duplex esse sacerdotium, & quid sit sacerdotis manuum impositio, ac quis episcopus pontifexue, atq; quale eius munus, & quondam presbyterum vel diaconum dictum episcopum, CAP. VI.

IESVS Christus præceptor noster postremo, autore Eusebio in Ecclesiastica hist. & rex & pontifex fuit, & vtrunq; ex testimonio prophetarũ probat: cum enim de Iesu meminit, qui Mosi successerat, inquit: Sed et idẽ Moses longe per Dei spiritum preuidens qui sibi pararetur successor, & pranoscens eũ qui post se regnũ susciperet, maioris sacramenti ministrũ esse futurum, Iesum cognominauit eum, qui prius Ause parentum fuerat appellatione vocitatus, sciens in huius vocabuli sacramento, maioris cuiusdam gloriæ regem, quam mortalis natura recipit, esse ponendum. Ita igitur per gemina hæc appellationis indicia, in altero pontificatus, in altero regalis formæ exprimũtur insignia, & IESVS CHRISTVS *tamquam qui rex & pontifex esset, pariter nominatur. Et paulo post infert: Dauid quoque de* CHRISTO *testatur, dicens: Sedes tua Deus in seculum seculi, virga æquitatis, virga regni tui. Dilexisti iustitiam, & odisti iniquitatem, propterea vnxit te Deus, Deus tuus oleo lætitiæ. In quibus verbis primum quidem eum Deum designat, deinde per æquitatis virgam, sceptrum in eo regale commemorat. Hactenus Eusebius. Hic illud apposite admonendum duxi, non recte in Eusebiano codice scribi, teste diuo Hierony. qui statim in principio libri primi commentariorum in Osee prophetam, inquit: Osee enim lingua nostra Saluatorem sonat, quod nomen habuit etiam Iosue filius Nun, antequam ei à Deo vocabulũ mutaretur: non enim, vt male in grecis codicibus legitur & latinis, Asue dictus*

ctus est, quo nihil omnino intelligitur, sed Osee, id est, saluator, & additum eius nomini Dominus, vt saluator domini diceretur. Hæc Hieronymus. Sed domum redeamus Is igitur pontifex noster primus fuit, qui nobis sacerdotium instituit, idq; duplex esse voluit, alterum spirituale, alterum ministerij plenum. Sed de hoc postea. Spirituale dedit, cum se pro nobis obtulit, dicente Apostolo Petro: CHRISTVS semel pro peccatis nostris mortuus est, iustus pro iniustis, vt nos offerret Deo, mortificatus quidem carne, viuificatus autem spiritu. Et sacerdotium istud omnibus iuxta Christianis cõmune est, ea de causa institutum, vt Christum imitaremur, teste Apostolo ad Romanos scribente: Obsecro vos per misericordiam Dei, vt exhibeatis corpora vestra hostiam viuentem, placentem Deo, rationabile obsequium vestrum. Idem noster Saluator alterum sacerdotium ministerij instituit, cum dogmata legis secutus, quam non soluendi, sed consummandi causa venerat, vt postquam cœlum ascendisset, nobis non deessent, qui in terris sacerdotium verum gererent, XII. creauit pontifices, quos nouo vocabulo apostolos nominauit, vt qui mittendi essent in diuersas orbis partes, qui nouum dogma, hoc est, Euangelium, cui etiam vocabulum innouarat, mortales docerẽt. Itẽ septuaginta duos discipulos, quos etiam ad concionandi munus delegerat, sacerdotes fecit, qui vice filiorum Aaron, sicut Origeni probatur, apud nos, minores haberẽtur sacerdotes, quales nunc Græce presbyteri vocantur, hoc est latine, seniores, quod canicies, quę homini prudentiam afferre solet, digna sit honore & munere. Ab his igitur presbyterorum, sicut ab illis episcoporum, cœpit ordo, quippe qui in eorum locum successere, quod vel Cypriani testimonio constat, dicentis: Meminisse autem Diaconi debent, quoniam apostolos, id

est, episcopos & præpositos dominus elegit. Et post eum, idem Hieron. testatur in epist. ad Marcellam, aduersus Montanum ita scribens: Apud nos apostolorum locum episcopi tenent. Hos autem apostolos ac discipulos mysteriorum Dei ministros, non alijs constat initiatos sacris, nisi sola CHRISTI *electione, seu institutione: quod ipsis deinde apostolis, & postremo Romanis pontificibus, sicut infra explicabitur, exemplo fuit eligendorum sacerdotum. Ad hunc quoq; modum Matthias factus est apostolus, sic ipsi apostoli septem sibi diaconos instituerunt, dicente Luca in Actis: Et elegerunt Stephanum virum plenum fide, ac Spiritu sancto, & Philippum, & Prochorum, & Nicanorem, & Timonem, & Parmenam, & Nicolaum proselytum Antiochenum. Hos statuerunt in conspectu apostolorum, & cum orassent, imposuerunt eis manus. Sed Beda rem multo luculentissime docet: Erant, inquit, baptizati apostoli, at non erant sacerdotes, nisi cum* CHRISTVS *in cœna fecit illos sacerdotes, dans eis potestatem consecrandi corpus ipsius verum, & post resurrectionem, absoluendi. Ceterum cum Apostolus epistola priore ad Timotheum capitulo quinto sic præceperit, Manus cito nemini imponas: aliquis posset conijcere eum cuiuspiam mysterij sacerdotes initiandi formulam dedisse, id quod Chrysostomus homilia in eam epistolam decimasexta affirmare videtur, ita scribens: Vbi vero hæc dixit, illud intulit, quod omnium maxime periculosum est, & in primis ecclesiam continet, de ordinationibus scilicet. Quid sibi vult? non ex prima statim probatione, sed vbi consideratio diuturna præcessit, tunc imponito manus. Et Ambrosius hunc quoque locum ita interpretatur: Gratiam dari ordinatoris significat per prophetiam, & manuum impositionem*

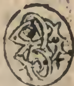
sitionem. Pophetia est, qua eligitur quasi doctor futurus idoneus. Manuum vero impositiones, verba sunt mystica, quibus confirmatur ad opus electus, accipiens autoritatem, teste conscientia sua, vt audeat vice domini sacrificium Deo offerre. Sed ipse Paulus epistola secunda ad eundem Timotheum, quid esset manuum impositio, aperte declarare visus est, cum scripserit: Quam ob causam commonefacio te, vt suscites donum Dei, quod in te est, per impositionem manuum mearum: non enim dedit nobis Deus spiritum timiditatis, sed potentiæ, ac dilectionis, & sobrietatis. Quæ omnia Chrysostomus ita explanat: Admoneo te vt excites gratiam Dei, quæ est in te per impositionem manuum mearum: hoc est, gratiam spiritus, quam accepisti ad ecclesiæ institutionem, ad edenda miracula, ad omne religionis obsequium: quippe hanc vel extinguere, vel excitare in nobis est. Hactenus ille. Ac ita per impositionem manuum videtur dari sacerdoti electo Spiritus sanctus, quemadmodum teste Luca in Actis, cum de Samaritanis loquitur. Fuit enim ille solemnis ipsius saluatoris modus benedicendi manu pariter atque voce, teste Hieronymo in Matthæum, cum apud eum oblati fuerint pueri, vt manus imponeret, & oraret, hoc est, benediceret. At reuertamur eodem. Atque hinc olim factum videtur, vt in consecrando episcopo, multitudo; quæ eius quoque rei gratia, autore Cypriano non vno in loco, & præsertim in Epistola 4. ad Felicem presbyterum, semper episcoporum electioni intererat, precaretur, & presbyteri manus imponerent. Et hæc dicere habui de prima sacerdotum consecratione ab apostolis & patribus vsurpata. At post CHRISTVM, Petrus in sacerdotio prærogatiuam habuiße dicitur, quod primus apostolorum ordine, & eius sacrosancti collegij caput fuisset.

Qua-

Quapropter diuus Cyprianus episto. 111. ad Cornelium, cathedram Petri principalem vocat. Vnde Chrysostomus homilia vltima in Ioannem, arbitratur Iacobum primum Hierosolymitanum episcopum à Petro factum fuisse, id quod tamen alij non Petro solum, sed Ioanni quoque, ac alteri Iacobo assignant. Imo nemo eorum illud fecit officium, si ipsi diuo Petro credimus, qui apud diuum Clementem, libro recognitionum primo, de ea ipsa re ita testatur: Septimana iam vna ex passione Domini complebatur annorum, & ecclesia in Hierusalem constituta, copiosissime multiplicata crescebat per Iacobum, qui à Domino ordinatus est episcopus, rectissimis dispensationibus gubernata, &c. Igitur ita Petrus apostolorum princeps fuit, ita Romani pontifices iam inde ab initio magnæ habiti sunt autoritatis. Item apud eosdem Hierosolymos episcopalis cathedra locata ab initio est, & vtrunque attestatur Eusebius libro ecclesiasticæ histor. 7. ita scribens: Denique Iacobi cathedra vsque ad hodiernum diem inibi (de Hierosolymis loquitur) seruatur, atque in ea sedent omnes, qui vsque ad præsens tempus sedis illius sacerdotium sortiuntur, & cum magna veneratione habetur, vel vetustatis, vel primi sacerdotij sanctificationis obtentu. Hæc Eusebius. Illud idem postea à diuo Petro Romę factum esse testimonio est cathedralis celebritas eius diei qui nunc vbique gentium solemnis est. Episcopus vero Græca vox est, & plus oneris, quam honoris significat: latine dici potest speculator: & proprie, vt Martianus scribit, ij dicuntur episcopi, qui præsunt pani, ac ceteris venalibus rebus, quæ populis ciuitatum ob quotidianum victum necessariæ sunt. Vnde pontificibus id nomen inditum par est credere: quia quemadmodum illi quæ ad vitam humanam sustentandum pertinent, procurare debent,

ita

ita horum vigilando, docendo, bene agendo, animarum saluti consulere interest: id quod vel Clementis primi pontificis declarat præscriptum, qui decreuisse fertur, vt episcopalis cathedra in eminentiore templi loco collocaretur; sicut hodie seruatur, vnde episcopus vndique speculari posset. Ex quo quandiu episcopus suum eiusmodi facit officium, non imperare, non regnare, sed tam apte quam eleganter dicitur sedere: quo porro loquendi modo nos quoque scribendo vtamur licet. Hinc certe apparet, vt nihil potius esse debeat curæ episcopo, quam incolumitas gregis sibi crediti: quo fit, vt in ciuitate hoc sit episcopus, quod in naui gubernator, in curru rector, in exercitu dux, vtpote cuius, sicut ait Cyprianus, quantum perniciosum est ad sequentium lapsum ruina, tantum contra vtile est & salutare, cum se per firmamentum religionis, fratribus prębet imitandum. Væ igitur episcopis, si qui sint muneris huius obliti: quia, vt dicitur, cui multum datum est, multum quæretur ab eo. De episcopi nomine & officio satis dictum habeo: idem vero pontifex vocatur, à posse & facio, vt Sceuola affirmat, vt autem Varroni placet, à ponte: nam pons in Tyberi nomine sublicius, primum à pontificibus factus est, postea sæpe restitutus, quod ligneus esset, necnon cæterorũ pontium sarciendorũ cura eis data est.

De

De primo ritu sacrorum, quibus initiantur ij, qui sacerdotes fiunt, & amiciendi vsu, ac ibidem de sacerdotis officij initio. CAP. VII.

IN ecclesia catholica sũt hostiarij siue ianitores, lectores, exorcizatores, acoluthi, subdiaconi, diaconi, hoc est, leuitæ, quos numero septem ipsi apostoli delegerant, presbyteri, & episcopi, quo sic per gradus ad sacerdotium vnusquisque promoueretur. Quos quidem ord.nes Caius Romanus Pontifex primus canone disposuit, vt ijs tamquam quibusdam gradibus ad episcopatum ascenderetur. Non nemo id Iginio pontifici, qui diu ante Caium sedit, assignat, cum quo me consentire minus pœnitet: nam sic fieri potuit, vt quod Iginius inchoauerat, Caius rite perfecerit. Illud itidem constat, *alio apud nos, ac apud Hebræos modo, istos ordines distribui: illi enim in eo ordine perpetuo erant, in quem à principio recepti fuissent: nostri autem gradatim per omnes ordines ad sacerdotium veniunt.* Fuit iam inde ab initio *sacerdotis in primis negotiũ à* CHRISTO *datum, ut doceret, baptizaret, consecraret eucharistiam, ministraret alijs, ligaret, solueret: oraret pro alijs, ac sacrificium, de quo alibi tractabimus, pro salute populi offerret: & hæc ex euangelijs, atque apostolorum testimonijs cognoscamus licet. Videant igitur qui sacerdotes faciunt, quo se crimine obligent, si sint sacerdotes ad ea obeunda munia minus idonei. Vestes vero sacras, quibus nostri amiciuntur sacerdotes, ab Hebræis, vti superiore capite dictum est, habent: cuius nempe rei argumentum est, quod nostri tum pontifices, tum sacerdotes, partim eadem induunt vestimenta, vtputa zonam, seu cingulum, tunicam talarem, quam vocamus albam, tunicam hiacynthinam,*

thinam, ac mitram, partim non longe forma aut colore differentia, cuiusmodi sunt amictus capitis tegmen, qui loco cidaris vsurpatur, planeta, siue casula, quam vocant, fabrefacta instar rationalis, hoc est, logij, palium haud dissimile superhumerali, & caligæ vice feminalium. Vnde denique liquido apparet, pleraque omnia ab ipsis Hebræis vno vel altero modo sacerdotes nostros esse mutuatos.

Porro Aegyptij sacerdotes ex Pythagoræ præcepto, lineo tantum vestimento, vt purissimo mundissimoque in rebus diuinis vtebantur: laneum vero vt profanum vituperabant, quia ab animato decerpitur, conficiturque ex mortali materia. Contra, linea ideo pura videbantur, & sacrificantibus accommodata, quoniam linum ex terra oritur: quæcumque autem ex terra nascuntur, munda & pura existimarunt. Hæc & id genus alia Herodotus libro secundo tradit, & apud Philostratum memorat Tyanæus Apollonius. At qui pari etiam ratione Hebræi Aegyptiorum institutum imitati esse videntur. Iosephus enim lib. VI. Iudaici belli, scribit sacerdotes ad altare templumque accedere solitos omni vitio carentes, veste byssina, id est, linea amictos. Et Hieronymus in libro de veste sacerdotali ad Fabiolam, dicit tunicam poderin, hoc est, talarem, superhumerale, quod & orarium dicitur, feminalia, cingulum, & tiaram, linea esse indumenta. Adde & quod scriptum legimus in Ezechiele, cuius verba subijciam, quæ sunt huiusmodi: Cum ingredientur portas atrij interioris, vestibus lineis induētur, nec ascendet super eos quicquam laneum, quando ministrant in portis atrij interioris intrinsecus. Vittæ lineæ erunt in capitibus eorum, & feminalia linea erunt in lumbis eorum, &c. Sic nostri sacerdotes lineis vestimentis amicti, templum & altare adeunt, in sacrorumq; pompa incedunt. Verum quia splendidus cultus

facit

facit autoritatem, placuit propterea patribus & bombycinas introducere vestes, vt qui sapienter arbitrati sunt, opinor, nequaquam id luxuriæ vitio dari posse, quod ad diuturni cultus magnificentiam adhiberetur. Insignia pontificatus ab ipsis etiam Hebræis omnia fere accepta, id est, linea vestis summa, quæ niueo candore insignis vitam vndique puram admonet, velut mitra bicornis noui pariter ac veteris instrumenti scientiam. Adduntur bina cornua, quoniam Moses acceptis tabulis, quibus mandata dei inscripta erant, visus est suis cornutus. Aureum diadema gemmis distinctum, Constantinus imperator primus Syluestro pontifici Romano obtulit. Baculus instar Mosis, seu Aaron virgæ datus, populi vitia castigandi potestatem attribuit. Annulus, CHRISTI & ecclesiæ copulationis, vt pignus habetur: sicuti chirothecæ purum manuum ab omni humanarum rerum contagione officium, diuinarumque administrationem, & pedum tegumenta crediti gregis vigilantissimam curam indicant. Atque hæc fere omnia ex decreto Clementis accepta ferunt, quæ vndecumque manarint, mysterijs plena sunt. Quædam quoque alia sunt ad vsum sacerdotum, mystice ab insequentibus quæsita, de quorum initijs nihil omnino certi habeo tradere.

Vnde mos natus, ut omnes initiati verticem deradant, ac quam illud facere olim probrosum fuerit, & ibi de Nazaræorum secta, & quando lege exceptum sit, quibus initiari non liceret, præsertim per bigamiam, & quomodo liceret, ac vnde ipsa bigamia introducta sit.

CAP. VIII.

Commune initiatis omnibus insigne est vertex rasus, præcipuum sacri profanique capitis discrimen, qui admonet sacerdotes, spretis omnibus humanis voluptatibus, oportere cœlestia tantum meditari. Hoc autore Beda in Ecclesiastica historia Anglorũ, ideo per patres in consuetudinẽ venit, legeq; sancitũ, vt quod à principio ab inimicis probro & ignominię est datũ, hoc honori deinceps decoriq; haberetur. Siquidẽ cum Petrus, prout idẽ prodidit, Antiochiæ cõcionaretur, fuit illi ab im probis summũ capitis abrasum, vt ludibrio cunctis impendio magis foret Fuisse autem radere caput probrosum, hoc arguit, quod cũ Dauid misisset nonnullos ex suis ad Hamon regem filiorum Ammon, qui eum patris mortem grauiter mœrentem suo nomine consolarentur, ille suspicatus eos venisse ad explorandum terræ situm, rerumq; statũ, rasit illis capita, preciditque tunicas vsque ad nates, atque ita ignominia notatos domum dimisit. Vnde graue mox ortum est inter reges bellum. Extat historia libro Paralipo. priore, cap. XIX. Item apud Romanos consuetudinis fuit, captiuitate liberatos currum triumphantis sequi, raso capite, & pileatos, etsi illud nota erat adeptæ libertatis. Sed apud Longobardos id in rebus longe post homines natos fœdissimis habitum: sic enim Archpertus inuaso per vim regno, Rhotarim ducem, qui Linthperto regio puero fauebat, captum totundit. Ego dixerim à Nazaręis, quorũ secta apud Iudæos celebris erat, initium huius rei ortum,

quod

quod illi prius seruato pilo, denuo post magnam vitæ continentiam, caput abraderent, capillosque in sacrificii ignem iniicerent, vt eo modo suæ pietatis perfectionem Domino consecrarent. Meminit & Iosephus de huiusmodi more dedicandi capillos, quem Nazaræi obseruabant, libro quarto antiquitatum scribens: Si quis eorum vouerit, quos Nazaræos appellant, comam nutrire, & vino non vti, isti dum capillos suos dedicant, propter sacrificia, venientes ad sacerdotes corbam offerunt, quod significat, munus. Erant Nazaræi, teste Origene super Numeros, qui semetipsos deuouebant Deo, de quibus lex per Mosen data fuit, vt in iisdem Numeris extat. Sacerdotes vero Dominus per Mosen, vt in Leuitico patet, capite & barba rasa esse vetuit: & apud Ezechielem præcepit illud idem, dicens: Sacerdotes caput suum non radant, neque comam nutriant, sed tondeant. Ceterum Herodotus in Euterpe, & Plinius scribunt, sacerdotes Aegyptios consueuisse derasis capitibus mærere, & in luctu esse ex morte Apis, qui in Aegypto numinis vice colebatur, ac demum totum corpus eradere, vt ne quid eis inter deorum cultum, aut pediculi aliarumue sordium crearetur. Meminit & Apuleius libro Asini sui aurei secūdo de huiusmodi sacerdotibus derasis. Hieronymus vero, quod & in decretis canonicis scriptum leges, rasum caput, & coronam quam appellant, significare autumat diuitiarum omnium derelictionem: at capillos qui remanent, aliqua sacerdotibus esse retinenda ad sustentationem. Et hæc cærimoniarum summa. Paulus apostolus in Cenchreis (Cenchreæ enim portus est Corinthiorum) nutriuit & totondit comam, rasit caluitium, exercuit nudipedalia. autor idem Hieronymus aduersus Iouinianum libro primo. Quæ vero qua-

vero qua-

ro qualiaue essent nudipedalia sacra, dicetur libro sexto capite secundo, cum de vouendi vsu agetur. Barbam itidem aut comam ne præsul, ne ue reliqui sacris initiati nutrirēt, ex Mosis præscripto, secundum Apostoli præceptum, prima ad Corinthios epistola. cap. vndecimo, primus vetuit Anacletus quītus à Petro pōtifex Romanus. Fuit et eiusdem decretum, vt episcopus à tribus initiaretur episcopis, sacerdos vero ab vno tantum, cui subesset. autor Gratianus. At Romanus episcopus à tribus quoque, sed certis episcopis consecratur, hoc est, Ostiensi, Portuensi, & Veliterno. Sic Ioannes quintus, primus consecrari voluit, quem ritum postea successores seruarunt. Quin iam tum mos inoleuit, vt pontifici renuntiato ipse Ostiensis præsul inter sacra coronam imponeret, cum satis constet antea Pontificem electum, consueuisse duci ad cathedram diui Petri, & postquam in ea sedisset, tum vt rite factum pontificem haberi, alijs cunctis cærimonijs dimissis. Digamus vero ne ad officium sacerdotis admitteretur, Syricius decreuit, ac si iam admissus esset, vt ab eo pelleretur, quod Apostolus illud antea prohibuisset, qui ad Timotheum scribens, voluit episcopum vnius vxoris esse virum. Sicut ne debiles membris, aut manci in sacerdotum numerum reciperentur, Anastasius primus constituit: & vtrumque ad legis Moisi imitationem esse dixerim, qui mancos procul à sacerdotio esse voluit. Præterea nequisquam minor triginta annis presbyter fieret, Bonifacius primus censuit, quia, credo, ea fuit apud Hebræos, teste Hieronymo in proœmio in Ezechielem, ætas sacerdotalis ministerij. Illud deinde decretū Lateranensis Concilij autoritate, ad episcopos eligendos translatum constat, estque statutum, vt vigintiquinque annos natus

duntaxat presbyter creari posset, atque hoc ad imitationem, opinor, Leuitarum, qui, vt in Numeris cap. octauo extat, & supra capite quinto ostendimus, non ante incipiebant famulari in tabernaculo, quam totidem nati essent annos. Et illa episcopis, hac presbyteris legitima ætas, quo vtrique iam consilio boni, sacros canones recte prius nossent, quemadmodum Cœlestinus primus iusserat, quam alios regere, vel docere inciperent. autor Gratianus.

Qui primi in urbe Roma & alibi presbyteris parochias, ac episcopis diœceses diuiserint, & de Cardinalium ordinis origine. CAP. IX.

Sacerdotio rite instituto, visum est patribus in primis conducibile, vt munera diuiderentur, quo pro se quisque suum & officium nosceret, & impigre faceret. Itaque summum rerum, id est, animarum curandarum negotium presbyteris datur: & id præcipue Romæ, vbi apostolica sedes iam locata erat, institutum cœpit. Et ne ea administratio in promiscuo esset, Euaristus pontifex primus omnium titulos ipsis presbyteris diuisit, septemque diaconos instituit, qui veritatis gratia concionatorē obseruarent, imitatus apostolos, qui, vt supra ostendi, totidem sibi diaconos administros creauissent. Secundo deinde loco, circiter annum salutis ducentesimum sexegesimum septimum, Dionysius tam presbyteris vrbis Romæ, quam aliarum gentium templa, cœmeteria, & parochias quas dicunt, diuisit: præterea episcopis diœceses distribuit, mandauitque vt unusquisque suis finibus ac limitibus contentus esset. Parochias, vt hoc demonstremus, nostri appellant singula

templa

templa diœcesis, & eorum territorium certis terminis distinctum, quod qui terunt, hoc est, incolunt, parochiani dicuntur, à parochis puto dictas: erant enim Parochi magistratus apud Romanos, qui publicis legatis ligna & salem præbenda curabant. Horatius libros primo Sermonum.

: et Parochi quæ debent ligna, salemque.

Et quia sine igne & sale, apud Hebræos, vti infra dicetur, nullum fiebat sacrificium, & vt Parochi legatis vsui necessaria prouidebāt, ita sacerdotes templorum præfecti suppeditant suis parochianis, quæ ad salutem animarum pertinent, non ab re parochias vocamus. Ad propositum redeo. Nec ita multo post Marcellus titulos vrbis ab Euaristo primum presbyteris datos numero limitauit, decreto statuens quinque & viginti, ac quasi diœceses esse ad baptizandum eos qui ex gentibus in Christianorum cœtum quotidie venirent, & sepeliendum mortuos. Hæc ex Bibliothecario, Damaso, Platina, ac alijs vel recentioribus sacræ historiæ scriptoribus, quos miror neque hoc, neque alio, quod sciam, loco non explicuisse, qui essent ij presbyteri, quibus titulos in vrbe datos tradunt, vnde haud dubie prima nominis cardinalium origo est: sed veluti par est coniectare, illi rem, vt ab initio parum claram, silentio prætereundam fore duxerunt, quam iurisperiti quidam posthac inuestigare tentarunt: & ante omnes id ausus est Siculus Andreas, cognomento Barbatius, qui vt à Bessarione antistite seculi nostri vere vltra alios & animi & corporis dotibus cardinale, gratiam iniret, de ea re commentariolum primus edidit. Sed ne hominem sæpius citando defatigemus, ipse suum iam incipiat narrare commentum. Occurrit, inquit, illud quod

in 1. Regum libro, cap. 1. pulcherrime scriptum est: Domini enim sunt cardines terræ, & posuit super eos orbem. Quam autoritatem Hostiensis doctor excelsus figurauit ad cardinales: sicut enim ostium regitur cardine, ita & ecclesia Romana regitur consilio cardinalium. Hæc ille, quod ipse testimonio Guidonis archidiaconi Bononiensis, Iurisconsulti non contemnendi comprobat, dicens: Olim autem in quacunque ecclesia principales sacerdotes seu episcopi, dicebantur cardinales, id est, principales. Et inde pergit: Scriptum est in Deuteronomio: Si difficile & ambiguum apud te iudicium esse perspexeris, recurre ad sacerdotes Leuitici generis, & ad iudicem qui fuerit illo tempore, ipsi enim iudicabunt tibi iudicij veritatem. Et subdit: Ecce nunc quod sacerdotes Leuitici tempore veteris testamenti erant consiliarij, & sic fuerunt de iure diuino, licet non sub nomine cardinalium: sed huiusmodi sacerdotes consiliarij sunt domini cardinales hodie sic appellati, &c. Ceterum Guido archidiaconus proxime verum accessisse videtur, qui in commentarijs, quos in sextum iuris Pontificij librum scripsit, & Franciscus Zabarellus cardinalis, ex testimonio Martini Cisterciensis historici, qui Innocentij quarti pontificis æqualis fuit, vna produnt, anno circiter humanę salutis ducentesimo trigesimo altero, sedente quodam Pontiano, qui in ordine Romanorum pontificum non ponitur, fuisse Romæ ducentos triginta sex sacerdotes cardinales, et sexagesimoseptimo deinde anno, Marcellum quem nos diximus diuisisse titulos presbyteris, constituisse quindecim cardinales, qui mortuos sepelirent, & infantes baptizarent. Hęc non multum discrepant ab ijs, quæ ex Bibliothecario, Damaso, & Platina, supra commemorauimus. Sane hi Marcellum aiunt

quin-

quinque & viginti diœceses constituisse, ad vsum baptismi, & sepulturę: illi vero scribũt eundẽ pontificẽ quindecĩ fecisse cardinales, qui baptizandi infantes, atq; humandi demortuos, curam sustinerent. Atque hęc vera cardinalium ordinis origo est, non fuitque ab initio aliud cardinalium nomen, nisi excellentioris epitheti notatio, perinde ac id vsurpamus, cum dicimus, solanum, fauonium, austrum, & septentrionem, quatuor esse ventos cardinales, id est, primarios: veluti altissimæ partes cœli vocitantur cardines, quod circa illos mundus circunferatur, & ad similitudinem eorum nuncupentur cardines, circa quos valuæ voluuntur. Non fuit item aliquandiu deinde aliud esse cardinalem, nisi ante alios habere curam animarum: quod vt alijs post iudicandum melius relinquam, testimonia quæpiam, etsi recentiora, ex diuo Gregorio subijciam. Is enim libro epistolarum primo, Corsicę insulæ sacerdotum cœtui, & nobilibus ita scribit: Ea de re quoniam ecclesia Alerienfis, Sagonensis, sacerdotis diu est auxilio destituta, necessarium duximus Martinum episcopum fratrem nostrum, ibidem cardinalem constituere sacerdotem, Leoni vero fratri nostro operam visitationis iniungere. Ibidem ad Ianuarium archiepiscopum Carallis Sardiniæ: Liberatus igitur de quo nobis significasti, quia diaconi fungeretur officio, si antea non est factus cardinalis, ordinatis à te diaconis nulla debet ratione præponi. Et infra subdit: Si eius obedientia fueris inuitatus, & eum post hæc cardinalem facere volueris, &c. Item ad Ioannem episcopum Squillatinum: Pastoralis officij cura nos admonet, destitutis ecclesiis proprios constituere sacerdotes, qui gregem dominicum gubernent. Propterea te Ioannem Lissitanæ ciuitatis episco-

pum nostrum in Squillatina ecclesia cardinalem duximus constituere sacerdotem, vt animarum curam spe futuræ retributionis susceptam impleas. & reliqua. Ac ita quod principio prorsum oneri fuit, summo tandem bonori esse cœpit, nec immerito, quando illi in administranda republica Christiana suo pontifici semper præsto aderant, sic vel ijs paulatim decus accessit, paulatimque inter contentiones imperatorū, ac populi Romani, de pontifice creando sępius ortas, prerogatiua, iusque ipsius pontificis eligendi partum est, adeo vt Innocentius quartus, qui circiter annum salutis, M CC X L I I I I. *Apostolicam tenere cœpit sedem, postremo publico decreto sanxerit, vt equo deinceps insidentes rubro vterentur galero, quo maior adhuc ordini accresceret maiestas, argumento tamen manifesto oportere eius ordinis antistites semper esse paratos, pro religionis defensione offerre se in discrimen, & sanguinem effundere: ita denique cardinalis nomen celebre reddit, ita ordinem instituit supremum. At istuc insigne ad imitationem Hebræorum sacerdotum datum esse videtur: nam illi tiara vtebantur, vti supra diximus, quæ teste Hieronymo rotunda erat, vt pileus.* Inde *ad differentiam ordinis, episcopi quoque petasum ferre cœperūt, qui extrinsecus niger, intrinsecus vero viridis esset. Dedit postea Paulus secundus vestem coccineam cucullo insignem, hoc est, lacernam (ita veteres appellasse iudicamus) vt hæc etiam cum rubenti petaso ordinis insignia forent. Faciunt pręterea fidem tituli quos hodie habent cardinales, quos vocamus, in locum illorum perpetuo tenore successisse presbyterorum, quibus, prout declaratum est, Euaristus primum titulos, deinde Marcellus uelut diœceses digesserat. Testificatur & illud, quod fertur Anasta-*

sius

ſius presbyter Cardinalis Sancti Marcelli à Leone III. damnatus, reiectuſque ab ordine, quod contra canonum ſanctiones quinque annis parochiam non adiſſet ſuam. Quanquam uel me minime fugit Innocentium III. in ſuis decretalibus epiſtolis appellare ſacerdotes Leuitici generis, fratres ſuos in miniſterio ſacerdotali adiutores: at ea verba plures iuriſconſulti recte ſentiẽtes ad epiſcopos, non ad cardinales attinere affirmãt, quo locũ vel ſic tueãtur, vel emendent. Sed iam ſatis de initio ordinis, qui nunc ſupremus habetur, Cardinalium, à pio orti miniſterio, qui tanto deinde incremento auctus eſt, vt ſolus ſit totius reipublicæ Chriſtianæ ſenatus. Quo factum eſt, ut vrbs etiã Roma, lux olim orbis terrarum, atque arx omnium gentium, ſuum recepiſſe ſenatum, quo late regebat, merito ſibi videri poſſit, ſimulque gaudere, quod hi ſenatores non cenſu, ſicut priſci illi Romani, ſed vitæ ſanctimonia, doctrina, moribuſque temperatis ac moderatis ornati iam inde ab initio de concilij ſententia cooptari cœperint. Is autẽ ordo ex triplici initiatorũ genere conſtat: ſunt enim aut epiſcopi, & ij quidem numero ſex, Oſtienſis, Sabinenſis, Portuenſis, Tuſculanus, Præneſtinus, et Albanenſis: aut presbyteri, aut diaconi, neutrorum tamen certo præſcripto numero.

De origine honorum qui Romano pontifici habentur, & de eius autoritate in omnes ecclesias, quibus episcoporum ac imperatorum occidentalium eligendorum ius à principio fuerit. CAP X.

Vs creandi Romani Pontificis usque ad tempora Constantini imperatoris, cũ pontificatus potuit cruciatus potius dici, quam dignitas, haud dubie penes collegium Romanorum sacerdotum fuit. Postea paulatim cœpit eiusdem collegij, cum populi suffragio, ea electio firma haberi, quã Cõstantinopolitanus probasset imperator: idque institutum durauit vsque ad annum salutis DCLXXXV. *cũ ante id tẽpus Constantinopolitani principis & Italiæ exarchi autoritate, ea sit dignitas rata habita, id quod postea haud diu est seruatum: nam cũ paucis post annis Gregorius tertius, ac nõnulli alij deinceps põtifices Lõgobardorũ iniurijs pressi, nihil auxilij à Cõstãtinopolitanis principibus haberẽt, ad Carolũ primò Martellũ, et Pipinum, deinde ad Carolum Magnum ipsius Pipini filiũ Frãcorum reges confugere coacti sunt. Quas ob res Leo tertius ipsum magnum Carolum fecit imperatorem, cuius successores consueuerunt pontificis electionem confirmare. Atque sic vsu venit, vt tum primum tutela Romani pontificis ab imperatoribus Constãtinopolitanis ad alios trãslata sit. Postremo circiter annum salutis millesimũ quinquagesimũ nonum, Nicolaus secundus concilio celebrato, pontificum electionẽ ad cardinales illos, qui vt supra diximus, animarum curam gerebant, tãtum reduxit, idque hodie seruatur. Quod aũt per Nicolaum sancitum est, scriptum leges in canõnicis decretis, distin. xxiij. Sed ea electio tã à reliquis sacerdotibus, quam à populo Romano cõprobanda erat, poteratque optari, qui etiam illius nõ fuisset col-*

set collegij. At vtrunq; breui post tempore pene est antiquatum: nunc enim cardinales et sine populi sacerdotũq; consensu, & cardinalẽ tantum faciunt pontificẽ Romanũ: quãuis nulla lege exceptũ sit, quin iure queant cuiusuis ordinis virum põtificem creare. At ea prima, deinde altera. tertiaue electionis immutatio causa fuit, suspicor, quamobrem nonnullæ ecclesiæ posthac conatæ sint pro suo iure, sine Romani pontificis autoritate agere: quæ tamen paulatim ad officium rediere: nam Græci antistites, Simplicio sedẽte, Romanum pontificem omnium caput esse vltro declararunt, qui fuit annus salutis quadringentesimus septuagesimus quintus. Is dein Ioanni Constantinopolitano episcopo, id ad se honoris reuocare conanti, etiam iuuante Mauritio principe, gnauiter restitit, ac breui post recuperata prorsus dignitate, Phocæ imperatoris iussu, est rursus princeps omnium receptus, etsi Græcis argumentantibus eo loci debere esse Christianæ pietatis arcem, quo & imperij. Idem, ut patet, Rauennates episcopos ad officium reuocauit, quos iampridem Longobardorum ac exarcharum temeritas alienauerat. Item & Mediolanenses eisdem furoribus actos, post ducentos annos quam desciuerant, ad sanitatem reduxit. Quin vel Aquileienses nonnihil sub Gregorio aberrantes, breui ad obsequium retracti, & pallij vsus post post centũ & quinquaginta annos, quam eo fuerant priuati, restitutus. Atque sic Romanus pontifex cunctarum est ecclesiarum caput, & id quidem summo omnium gentium consensu, ita ut non sit uel impijs hominibus locus iam ullus aliter somniandi, nedum disputandi relictus. Ius autem eligendorum episcoporum, sacerdotum, ac diaconorum, iam inde à principio penes apostolos, & dein apud sacerdotes ciuitatum, non sine tamen

suffra-

suffragio plebis, atq; iudicio vicinorum episcoporum fuit. Et hunc ritum diu seruatum esse diuus Cyprianus non vno in loco, & in epistola præsertim quarta ad Felicem presbyterum testatur, atque inibi de ea re luculenter edisserit. Sed cum ista lex iampridem refrixerit, nihil est quod hic Cypriani verba ponamus. Episcopum vero ita electum ceteri prouinciæ episcopi initiabant, idq; fiebat decreto Niceni conuentus, quo sancitum erat, vt episcopus, si fieri posset, à totius prouinciæ, sin vero difficile foret, tum non minus quam à tribus initiaretur, & id non sine metropolitani autoritate. Vtrunq; hodie penes Romanum pontificẽ est: ille enim creat episcopos, & initiat, vel secundum Nicenum præscriptum, initiari, id est, consecrari mandat. At post hęc, creatio episcoporum in aliam formam mutata est à Bonifacio tertio: is enim decreuit, vt ab vrbium populo sacerdotumq; cœtu eligerentur, non refragante loci principe, & pontifice Romano annuente his verbis, Volumus, & iubemus. At illud decretum cito obsoleuit, cunctis semper in peius nostris delabentibus rebus. Postea imperator de ea re consuli cœpit: sed id ius Ludouicus Caroli Magni filius Paschali pontifici restituit, paulo ante Carolo patri ab Hadriano concessum. Veruntamen hodie bona principum nostrorũ pars illud mordicus tenet, iam non modo episcopos passim quos volunt, declarant, renuntiant, dicunt, sine sacerdotum populiq; suffragio, sed sunt, qui suis duntaxat diplomatibus possessionem minorum sacerdotiorum tradant, quod modis omnibus Simplicius, ac Gregorius vetuerunt. Imperatores vero nostros, occidẽtales dico, iam inde ab initio penes Romanum Pontificem creandi potestas fuit, quando Leo tertius, sicut supra tradidimus, Carolum Magnum imperatorem fecit, coronaq; qua hone-

honestantur imperatores, donauit, quam Platina diadema vocat: est enim fascia linea, qua insigni reges vtuntur. Postea Ioannes duodecimus Othonem Germaniæ regem imperatorem creauit. Et postremo Gregorins quintus, vt suam gentem (fuit enim homo Germanus) singulari quopiam beneficio afficeret, autoritatem in posterum tempus eligendi imperatoris fecit archiepiscopis, Moguntino, Treuerensi, & Coloniensi, item Marchioni Brandeburgensi, comiti Palatino, duci Saxoniæ, & regi Boemiæ, vt qui ab eis renuntiatus esset, Cæsar & Romanorum Rex diceretur, ac deinde imperator, statim vt electionem huiusmodi Romanus pōtifex cōprobasset. Fuit is annus humanæ salutis M I I. *Atq; sic Germani principes ius illud acquisiuerunt, quod etiamnum habent, retinent, conseruant.*

Qui primi notarios in vrbe Roma constituerint, qui res martyrum gestas scriberent, & ibidem de protonotariorum ac cubiculariorum origine. CAP. XI.

Vgebatur principio assidue inter sæuas Romanorum principum persecutiones, piorum numerus, et quo magis illa feritas debacchabatur, hoc plures quotidie eiusmodi tormenta subire non formidabant, ut iā multitudo Christianorū multo esset ipsis imperatoribus suspectior quā religio. Ne igitur memoria tot fortium factorum, quibus nunc fulget religio, instar solis & lunæ, vllo vnquam tempore hominum mentibus excideret, ne ue posteritatem quandoque lateret, quonam pacto illa vbiq; gentium propagata fuisset, Iulius primus Romanus pontifex omnia ad rē sacram pertinentia per notarios literarum monimentis mandanda curauit. Ii ab initio fuisse videri possunt, quos hodie protonotarios vocant, quorum

officium

officium est, res præcipue gestas conscribere. Ab hac opinione sunt qui dissentiant: ego tamen tam pium factum Clementi malim assignare, quem constat regiones septem notarijs diuisisse, qui diligenter res martyrum gestas scriberent: sed illud postea Antherus stabilius reddidit. Quod sicut Clementis & Antheri fuit institutum, ita fieri potuit, vt successorum incuria intermissum, à Iulio postremo fuerit renouatum. Atque tale nostri protonotarij habuere principium. Reperio etiam Fabianum, qui Anthero successit, & Caium deinde regiones diuisisse diaconis, qui itidem gesta martyrum literis mandarent. Sunt hodie protonotarij apostolici numero septem, qui, vt dictum est, in illud collegium pretio cooptantur. Sunt præterea extraordinarij sine numero à pontifice gratuito creati, qui eius dignitatis priuilegijs perinde gaudent, atque alij, commodum aliud non consequuntur. Omnes equitando pileo vtuntur nigro, quod introductum dixerim, vt à cardinalibus & episcopis per hoc insigne internoscerentur, quando æque omnes lineam togam induunt. Ita coniectare licet cũ minime tradatur, quando primum petasati incedere cœperint. Item Leo primus ad res diuinas intentus, cũ populus frequẽs ex omni parte orbis Romã veniæ causa concurreret, apostolorũ sepulcris custodes ex Romanis addidit sacerdotibus, & eos cubicularios appellauit. Illud bonus pontifex ea de causa fecisse videtur, quo augeretur pietas eo loci orantiũ, cũ animaduerterent diuorũ reliquias non sine veneratione seruari. Quare à sepulcris ad cubiculũ pontificis custodiendum, cubicularij huiusmodi traducti dicuntur, quos Leo X. in collegium redegit. Vnde

Vnde natum, vt sacerdotum ordo in varios abiuerit munerum gradus: & de primo palij vsu, eiusque forma, ac primordio collegij residentiariorum apud Anglos, & de antiquo iurandi modo, interdicendique contumacibus sacris. CAP XII.

Faminde ab initio, cum vbiq; fere gentiũ flamines sacerdotes praeessent, et illi, qui archiflamines, id est, primarij sacerdotes nũcupati sunt, ad quos sacrorũ omniũ ratio referebatur, placuit, autore apostolo Petro, sicut D. Clemens in suo Christianæ religionis compendiario libello perhibet, vt similiter in singulis gentium quæ religionẽ in posterũ cõplecterẽtur, ciuitatibus, in locũ flaminũ episcopi substituerẽtur, & in qualibet prouincia, archiflaminis vice, vnus archiepiscopus cõstitueretur, cui reliqui illius regionis episcopi subeßẽt, id quod nos ĩ historia nostra Anglica ostẽdimus in Britannia, quæ nũc Anglia est, autore diuo Gregorio, esse factũ. Innocentius quoque, vt in decretis canonicis est, hinc nostrorũ sacerdotum & episcoporum differentiã introductã affirmat. Ii archiepiscopi modo primates, modo graia voce patriarchæ, hoc est, patrũ principes dicti, quatuor principio fuere, Romanus, Antiochenus, Alexandrinus, Hierosolymitanus: postea trãslata Byzantium imperij sede, additus est & Constantinopolitanus. Et quoniã hisce pontificibus sedes in ijs præsertim ciuitatibus quæ insigniores essent, datæ sunt, idcirco & metropolitanos vocamus, quod vnusquisq; hodie in ea præsit vrbe, quæ eiusdẽ prouinciç metropolis, id est, mater ac caput ciuitatũ est. Primates tamẽ ac patriarchæ antecellunt autoritate archiepiscopis metropolitanis, sicut patet ex decreto Aniceti, q statuit, ne episcopus crimẽ metropolitani sui ad aliũ nisi primatem, aut ad sedẽ apostolicã deferret.

deferret. Eiusdem etiam decretũ fuit, ne archiepiscopi nisi ex singulari titulo, primates nominarentur. Ii autẽ merito patriarchę uocantur, cęteri archiepiscopi nominantur, vel vt quidam volunt, metropolitani. Hos Clemẽs primus pallio, cuius vsũ introduxit ipse primus, ornauit, voluitq; vt eis crux praeferretur, quibus nunc potissimũ insignibus, ab reliquis episcopis distinguuntur. Marcus tamẽ pontifex instituit, vt episcopus Ostiensis, quod ab eo Romanus cõsecraretur, pallio quoq; vteretur. Est autẽ palliũ vestis summa lanea & candida, cui vtrinq; pendent duę fascię, & ad humeros circulus ductus, ac quatuor purpureis crucibus insignita est. Huius sane insignis rationem diuus Gregorius ad Maximũ episcopum Salonitanum scribens, scienter reddit, qui dicit illud humanitatẽ & iustitiam significare, vt ij qui illo vtuntur, foris summisse se gerant, id est, mites sint, & intus animum ęquum habeant, hoc est iustitiam colant. Ex eodem quoque fonte manauit, inter reliquos initiatorũ ordines diuisio officiorum, vt archidiaconi diaconis archipresbyteri presbyteris, & ijs omnibus prępositi vel decani quos vocant, pręessent, quibus par quoque creuit honor. Hinc etiam instituta sunt collegia sacerdotum, qui in templis pręsertim cathedralibus, omni tempore sacris operam darent. Hos Gręcę canonicos, hoc est, regulares vocamus, vt qui rite instituti, cęteris viuendi normam pręberent. Istorum autem collegarum abhinc CCC. & eo amplius annis, apud nostros Anglos, tempore regis Ioannis, cum humana pariter ac diuina permista forent, diuortium factum est. Id enim temporis cum Regis Ioannis edicto cuncta passim templa spoliarentur, aliqua diruerentur, sacerdotum bona prędę darẽtur, facile eĩs administratorũ grex dissipatus ẽ: postea mortuo rege accidit, ut canonici ad sua

redierint

redierint collegia, & eos qui primi fuerunt, oportuerit erogare pecuniam, tam ad ædes sacras farciendas, quã ad ea comparanda, quæ ad cultum pertinerent diuinũ. Quapropter haud fortaßе ab re eßet, si patres præscriptũ canonicis quondã à collegiorũ fundatoribus datũ, tandem aliquãdo seruandũ curarent, prout alibi vbiq; gentium illud ipsum inuiolatum esse constat. Item vt bõ homini facile semper præstat, ita expedit, vt maiora munia presertim sacra illis deferãtur obeũda, qui doctrina et vitę sãctimonia alijs antecellunt, id quod CHRISTVS *admonuit, cũ dixit: Homo quidam peregre proficiscens vocauit seruos suos, & tradidit illis bona sua, & huic quidẽ dedit quinq; talenta, alij autem duo, alij vero vnum, vnicuiq; secundum propriam virtutem. Quapropter Antherus pontifex censuit Episcopum, omisso primo episcopatu, ad alterum necessitatis causa, & vtilitatis, non suiipsius, sed creditarum ouium posse transferri, quod antea per decretũ Nicenę synodi, fieri minime licebat. Et Antherũ illud mouisse crediderim, ꝙ Petrus ea de cã, relicta episcopali sede Anthiochena, se Romam contulerit, ibique aliquot annos episcopatum obiuerit. Cęterũ hodie à plerisque contra fit, ad vtilitatem suã, non ad susceptum munus respicientibus, vt habeant vnde se mollius curent, quibus haud dubie Dominus tẽpore suo dicet, Serui mali: tollite itaque seruos inutiles, & eijcite in tenebras exteriores, illic erit fletus & stridor dentium. Cum per hunc modum episcopi, & archiepiscopi dati essent, qui in ea incumberent, quę in suorum sacerdotum rem esse ducerent, iusque dicẽdo, reddendo que, illos regerent, Caius primus statuit, vt sacerdos ne coram iudice profano conueniri posset, quo sic cunctos deterreret, ne christos domini tangerent. Atque ne quisquã fraude dolo ve-*

lo ve circumueniretur, Euthychianus sanxit, vt accusatio coram iudice scripto constaret, sicut Cornelianũ decretũ est, ne quis à sacerdote, nisi religionis causa, exigeret iusiurandum: quod non credentibus & suspiciosis faciendę fidei causa institutũ constat, cuius apud veteres talis fuit forma. Cicero ad Appiũ Pulchrũ: De me tibi sic contestans omnes deos, promitto. Et Aeneas ad Didonẽ, apud Virg.

Funeris heu tibi causa fui, per sydera iuro,
Per superos. *Aut per rem caram mos fuit iurare. Ouidius ad amicam, quæ peierauerat:*

Perque suos illam nuper iurasse recordor,
Perque meos oculos, & doluere mei.

Item teste Festo lapidem silicem tenebant iuraturi per Iouem, hæc verba loquentes: Si sciens fallo, tum me Diespiter salua vrbe, arceq;, bonis eijciat, vt ego hunc lapidem. Preterea nulli, quemadmodum testatur Liuius, licebat magistratum plus quinq; dies, nisi qui iurasset in leges, gerere. Hunc pene morem pontifices nostri, reges, sacerdotes, prętores, ac ceteri omnes prefecti seruant, qui ita iurant ante, quam ad ea munera obeunda admittantur. Sed illud maximum ius erat iurandum, quod quisq; nomine fidei dabat, ita vt, teste Dionysio, magistratus plurimas litium disceptationes ex fide dijudicarẽt. Quapropter Numã Fidei deę templum posuisse, sacraq; fieri instituisse, idem tradit. Apud Hebręos talis fuit vsus. Hieremias: Et iurabis, viuit dominus, in veritate, & indicio, et iustitia. Hos enim, vt ait Hieronymus, iusiurandum habet comites, quibus si caruerit, periurium erit. Et Abigail vxor Nabal ad Dauid: Nunc ergo domine mi, viuit dominus, et viuit anima tua. Historia est in primo Regum lib. Apud nos ita iurat. Apostolus, Testis est mihi Deus. Sed longe vsitatissimus iu-

randi modus est, per euangelium, quem Iustinianus imperator, vti in eo libro est quem Authenticũ apppellauit, titulo de sanctissimis episcopis, instituit. Postea ita vsu venit, vt hodie qui iusiurandum iurat, coram magistratibus plurimum euangeliorum librum aut dextra manu tangat, aut osculetur dicens, Ita me Deus, & hæc sancta euangelia iuuent: quod quemadmodum euangelium nostræ religionis fundamentum nulla de causa violari debet, ita iusiurandum nullo pacto frangendum sit. Quod autem nostri pontifices solent contumaces, hoc est, superbos ac idcirco iuris contemptores minimeq; obedientes, aut delictum aliquod delinquentes excommunicare, vt vulgo dicunt, illisque simul interdicere sacris, hoc ex Iudæis sumptum est, quorum moris fuit, eos ignominiæ causa extra synagogam, id est, congregationem eiicere, qui dicto minus audientes, contra legem, vel pontificum seu populi mandatum aliquid fecissent, quod perinde erat, atque apud nos interdicere sacris: illudque verum esse euangelista Ioannes affirmat, scribens: Iam enim conspirauerant Iudæi, vt si quis eum confiteretur esse CHRISTVM, *extra synagogam fieret. Alludit ad illud & Paulus ad Corinthios epistola priore cap.* V. *cum iubet, vt stuprator suæ nouercæ exterminetur, quo sic pœnitendo tanti sceleris, animam nõ amittat, ita scribens: Tradatur satanæ, ad interitum carnis, quo spiritus saluus sit in die domini* IESV. *Hos religionis hostes diuus Cyprianus abstentos passim appellat, quod reliqui homines ab eis abstinere debeant: qui tamen vsurpat supinum istius verbi abstineo, minime vsitatum. Reperio hunc puniendi morem à Druidibus Gallorum sapientibus quondam vsurpatum: illi enim, vti Cæsar in suis commentarijs testatur, si quis aut priuatus aut publicus eorum decreto non stetisset, sacrificijs interdicebant. Et hæc*

S *pœna*

pœna apud eos grauissima, quoniam quibus ita erat interdictum, ij numero impiorum ac sceleratorum habebantur, ab ijs omnes decedebant, aditum sermonemque defugiebant, ne quid ex contagione incommodi acciperent, neque iis petentibus ius reddebatur, neque honos vllus communicabatur. Quæ omnia plurimum cum nostra religione consentiunt.

Qui primi instituerint, vt virgines consecrarentur, & vnde fluxerit mos velandi caput, illudq; aperiendi uiris principibus, atque osculandi pontificum pedes & manus, item osculo salutandi, ac ipsos pedes mutuo lauandi.

CAP. XIII.

QVod virgines sacrantur, id est, vota castitatis facietes religioni addicuntur, Pij primi præscriptū esse uidetur, quod in decretis canonicis est: Virgines nō velentur ante XXV. annos, nisi forte necessitate periclitantis pudicitiæ virginalis. Et non sunt consecrandæ, nisi in epiphania, & in sabbato paschæ, & in apostolorū natalitijs, nisi mortis causa vrgente, & reliq. Porro eā prærogatiuam apostolorum festis diebus datam aiunt, quod illi ante omnes virginitatis amatores cultoresq; fuissent. Id initium fuisse monacharum, ac incrementum inde suum sensisse, declarat decretum Soteri, qui secundo loco successit Pio. Is instituit, ne monacha vlla pallam, quam votāt, attrectaret, neue thus in acerram poneret, dum sacrificia fierent. Fuit ille annus salutis circiter CLXXV. Vnde videtur monacharum institutum iam tum apud Romanos non fuisse ignotum. Quare miror quosdam esse, qui tradant Marcellam, quæ cum Hieronymo familiaritatem habuit, primam fœminarum ausam esse illud Romæ profiteri. Verum ab ipsis apostolis ortum videtur, vt mulierum

sacrarum congregatio in Christiana religione esse cœperit. Cum enim Paulus priore epistola ad Timotheum scribat: Viduas honora, quæ verę viduę sunt: porro quę vera vidua est ac desolata, speret in Deo, & subijciat: Vidua eligatur non minor annis sexaginta, quę fuerit vnius viri vxor, in operibus bonis hominum testimonio comprobata, si filios educauit, si fuit hospitalis, si sanctorum pedes lauit, si afflictis subministrauit, si in omni opere bono fuit assidua: item pergat: Quod si quis fidelis, aut si qua fidelis habet viduas, suppeditet illis, & non oneretur ecclesia, &c. apparet viduas veras & desolatas, hoc est, vt Chrysostomus sentit, rerum omnium humanarum curas negligentes, spesq; suas in Domino ponentes, iam tum electas, ac ecclesiæ, id est, communitatis sumptibus nutritas, & denique tales propemodum fuisse, quales nos hodie habemus monachas, excepto quod nostrę non modo secundum apostolicum præscriptum sexaginta annis, sed vt plurimum viginti minores eliguntur, quę cum aliquando carnis titillatione impulsę à continentię legibus aberrent, profecto religio non mediocre inde damnum sui honoris facit. Quippe ideo Apostolus, teste Ambrosio, in lib. de viduis, iuniores viduas minus recipiendas in numerum ecclesiæ viduarum decreuit, quod illæ haud facile possent pręstare officia, quæ ad veras viduas pertinerent. Hinc perspicue intelligere licet, iam tum cœpisse fœminas per hunc modum Deo dedicari, & apostolos primum, ac deinde nostros pontifices introduxisse fœminarum religionem, ut vterq; sexus domino in castitate famularetur. Sicuti velare caput, secundū apostoli sententiā est, qui ad Corinthios ait: Omnis vero mulier orans aut prophetās nō velato capite, dehonestat caput suū. Vnde Linus ex mandato Petri cōstituit, ne qua mulier nisi velato capite tēplum ingrede-

virgo sacra, virgo illa, quę desponsata est vni viro, id est CHRISTO. Talis virgo sacra fuit Petronilla, talis Cęcilia, talis Agnes. Postea in collegia coiuere, ac sanctissimis viuendi legibus à patribus acceptis, vitam virginitate dignam agere cœperunt. Mos deosculandi pedes pontificum, ne longe exempla petamus, à CHRISTO præceptore nostro cœpit. Is summus sacerdos & pontifex maximus tulit, vt mulier quæ erat in ciuitate peccatrix, sicut testis est Lucas, sibi pedes primum flens lachrymis rigaret, capillisque tergeret, ac deinde deoscularetur, veluti apud Hebręos mos fuerat christos Domini venerari. Voluit item proculdubio Cornelius Centurio pedes apostoli Petri osculari, sed pater mansuetudinis plenus id fieri non est passus, qui eleuans eum sibi ad pedes iacentem, dixit: Surge, & ego ipse homo sum. O vocem memorabilem, atque salutarem, si bene multi hodie sese quoque homines tantum esse perpenderent, qui propterea quod dignitate aliqua prędíti sint, plane se reliquorũ mortaliũ, longe post hominum memoriam imperiosissimos dominos præbent. Ita vsu venit, vt nos pontificũ nostrorum pedes exosculemur: illudq; institutum à Romanis pontificibus dixerim, quo mos ille osculandi antiquus à deorum etiam cultoribus seruatus, ad verã pietatem vsurparetur. Perinde quandoq; expedit, ad alliciendos hominum animos ad veram religionem, vt quod apud illos honori antea fuerat, non tollatur penitus, sed sanctiore instituto ad consimilẽ adhibeatur cultum. Nam, vt Plutarchus testatur, sacerdotibus Romanis nec habere nec petere magistratum permittebatur, lictore tamen & sella curuli vtebantur, vt ijs deliniti vltra nõ quærerent: in templis prope ianuam lecticam habebant, tanquam custodes & refugium: pedes ijs reliqui osculabantur. Quin & alijs summis viris id genus honoris habe-

 batur,

batur, cuius rei testis est Seneca, scribens Caium Cæsarem porrexisse ad osculandum sinistrum pedem Pompeio Pæno, vt ita ostenderet socculum auratum, margaritisq; distinctum. Idem Pomponius Lætus affirmat, ita scribens: imperatores antea manus exosculandas nobilibus præbebant, post suis manibus subleuabant ad oris osculum, uulgus genua exosculabatur. Diocletianus edicto sanxit, vti omnes sine generis discrimine, postrati pedes sibi exoscularentur, quibus etiam venerationem quandam adhibuit, exornans calceamenta auro, gemmis, & margaritis, quod fecisse antea Caium Caligulam memorant. Is honos hodie Romano pontifici fit, qui adeuntes se ad sacra pedum oscula admittit: ceteri vero antistites dexteram manum auersam adeuntibus religiose osculandam porrigũt, quod vel ab ethnicis sumptum constat. Plinius enim libro x i. dicit religionem aliquam esse in dextera, quę in fide porrigitur, quæ osculis auersa appetitur. Testatur idem Apuleius libro Asini sui secundo, vbi cum de propheta Aegyptio meminit, ait: Et cum dicto iuuenem quempiam linteis amiculis intectum, pedesque palmeis baxeis indutum adusque, deraso capite producit in medium, huius diu manus deosculatus, & cetera. At contra faciebant Numidię reges, qui teste Valerio Maximo, more gentis suę, nulli mortalium osculum ferebant. Solemus insuper & osculo salutare, id quod antiquum est, quando satis constat Hebræos sic consueuisse in osculum excipere hospites, atque hoc pacto salutare adeuntes se. Ad hunc modum Iacob ut vidit puellam Rachel, ore est prius osculatus, quam illi indicaret se eius esse amitinum. Et Laban pater ipsius Rachel vt vonit, Iacob filium Rebeccæ sororis suę, complexus est eum ruens in osculum. Sic CHRITVS salutantes se osculari solitus erat, sic Paulus beneuolentiæ animorumq;

morumq; charitatis osculo salutandum censuit, qui in extrema secunda epistola ad Corinth. scripsit: Salutate vos mutuo sancto osculo. Hinc ego dixerim apud Romanos institutum fuisse, vt mulieres cognatos ore oscularentur: cuius rei etsi Plutarchus in problemat. alias ponit causas, quod mulieribus Romanis vini vsus interdictus esset, & idcirco ne bibentes laterent, sed domesticorum congressu redarguerentur, osculandi consuetudinem introductam. An quod mulieres Troianę cum ad Italię littus accessissent, & viri ad vnum omnes in terram descendissent, naues incenderunt, quia se iam diuturni laboris pertęsas maris tęderet, quę metu deinde virorum pauidæ, osculando ac blande appellando mitigassent eorum animos, sibique reconciliassent? Hinc mansit postea consuetudo, vt hac inter se comitate vterentur, fuitq; præcipuum cognationis signum, post cognatorum connubia lege prohibita: quod nunc vbiq; gentium seruatur, & pręsertim apud Anglos, quorum mulieres non cognatos modo, sed quoscunq; generatim osculo tãtum salutant, resalutantq;, & illud quidem prioribus, vti dicitur, labris, tam decentissime quam honestissime faciunt. At quæ regio sunt sanguine editæ, non oscula inferioribus libant, sed manum auersam porrigunt, perinde ac viri inter se salutationis causa solent dextram iungere dextræ. Quod sacerdotes ante diem festum paschę sibi inuicem, quodque profani qui superiores sunt, inferioribus pedes lauant, id fuit etiam CHRISTI *institutum, qui vt humanitatis documentum omnibus pręberet, apostolis pedes eodem die lauit, quibus, prout Ioannes commemorat, & dixit: Vos vocatis me magister & domine, & bene dicitis, sum etenim. Si ergo ego laui pedes vestros dominus & magister, & vos debetis alter alterius lauare pedes. Exemplum enim dedi vobis, ut quemadmodũ*

ego feci vobis, ita & vos faciatis. Quod institutum mansit postea cum osculandi ritu, & utrunque commemorat Tertull. lib. ad vxorem altero.

Qui primi apud Romanos instituerint sacerdotes flamines, virgines vestales, pontificem maximum, salios, feciales, patrem patratum, regem sacrificulum, augures, epulones, sodales, Titios, & aruales, ac singulorum officia, & quæ procurarent sacra, & de primo lectisternio, atque librorum Sibyllinorum origine. CAP. XIIII.

Lamines, id est, sacerdotes, Numa Pompilius secundus Romanorum rex instituit: is enim rex creatus nihil prius habuit, quam præferocẽ populum ad pacis & iustitiæ cultũ à rei bellicæ studijs auertere, sacrisq; obligare. Itaque primũ constituit annũ ad cursum lunæ, digestum in duodecim menses, vti alio est loco à nobis dictum, festosque deinde dies: flaminem vnum Ioui creauit, qui dialis est dictus, eũ insigni veste curuliq; sella ornauit. Is mortua vxore, vt ait Plutarchus in problema. sacerdotio se abdicabat, velut alter censor vita priuato collega, magistratu abibat. Nõ vehebatur equo neq; noctem vnam extra vrbẽ manebat, ut si longius profectus esset, ne sacra eius absentia negligerẽtur. Itẽ iurare eidem minime licebat, eo quod tormẽti quoddam genus sit homini libero iusiurandum, præsertim sacerdoti, cui cum diuina credita sint, paruam habere fidem, absurdum censetur. Vtinam vtrunque nostri attenderent episcopi in primis, qui ad suum munus fungendum haud semper præsto sunt, propter quod res religionis meliore in casu minus sunt: & nostri magistratus, qui uolunt, pro re etiam minima, sacerdotes iureiurando adigere, cum ijs in primis illud tantum fari liceat, Est, est, non, non. Sed domum repedemus. Duos deinceps Numa adiecit flammes, Marti unum, alterum Quirino.

Quirino. Plutarchus huius rei autorem facit Romulum, atque ab eo flamines Ioui & Marti, non à Numa creatos: cui opinioni Liuius minime assentitur. Hos ab insigni quod capite gestabant, quasi filamines dictos existimant quidam, alij à pileis quasi pilamines: sed infula quæ illorum capiti bus hærebat, quæ flamina, vt Dionysius scribit, est dicta, ijs uerius quam uox alia nomen dedit. Item uirgines uestales Numa legit. Quæ sacra in Italiam per Aeneam adducta fuerunt. Virgilius:

Sic ait, & manibus uittas Vestamque potentem,
Aeternumque adytis effert penetralibus ignem.

Vestam matrem Saturni, & alteram ex Ope filiam ferũt: de hac virgine Ouidius in fast.

Semine Saturni tertia Vesta fuit.

Et modo eam ignem ponit, dicens:

Nec tu aliud Vestâ quam uiuam intellige flammam.

Modo terram:

Sic incesta perit, quia quam uiolauit, in illa
Conditur, & tellus Vestaque numen idem est.

Bene conuenit, vt Vesta terra sit, & ignis, quia terræ inclusus est ignis, id est, naturalis calor, quibus cuncta producuntur. Posuit illi templum Albæ, Ascanius. Fuit & Romæ ædes inter Palatium & Capitolium, forma pene sphærica, qua terra pingitur, constituta. Tradit Aulus Gellius, primę, quæ huiusmodi sit adhibita ministerio, Amatam nomen fuisse, ac propterea reliquas deinceps omnes Amatas appellatas: dicique non electas, neque creatas vestales, sed captas, eo quod capiebatur à pontifice de manu patris uestalis virgo: neque capi poterat minor annis sex, neque maior decem, & quę ex seruis nata, aut corpore manco, sensu ve diminuto foret. Romæ primo Gigania & Berenia captæ, mox totidem additæ, Camilia & Tarpea. Huic nũmero

mero Seruius Tull. duas nouissime adiecit. Hæ decem primos annos sacrorum ritum perdiscebant, totidem deinde operam dabant sacris, tertio decennio rudes & nuper captas instruebant: postea vero si qua id ætatis nubere voluisset, fas erat alterum mallet sequi. Cæterum quando illis quæ coniugium secutæ fuissent, male vertisset, plures ad mortem vsque in religione perseuerabant. Stipendium ijs Numa de publico statuit, & eas denique perpetua virginitate alijsque cęremonijs venerabiles fecit: carpẽto vehebantur, magistratusque illis assurgebant, ac fortuito occursu sontem supplicio eximebant: ignem perpetuum seruabant, qui si per incuriam extinctus esset, custos flagro à pontifice maximo cui suberant, cædebãtur. Si qua incestu conuicta esset, ante ora ciuium, mœsto silentio efferebatur, viuaque circa Collinam portam, in subterraneum specum dimissa, terraque statim superiniecta necabatur. Atque hoc sacerdotium Alba oriundum per hunc modum fuit Romæ instauratum. Pontificem prætcrea maximum Numa Martium Marci filium ex patribus creauit, cuius potestati omnia sacrorum iura subiecit, ac quibus hostijs, quibus diebus, ad quæ templa, sacra fieri oporteret, formulam docuit, constituitque eum, teste Festo, iudicem ac arbitrum rerum æque diuinarum ut humanarum. Fuit id, credo, certum portentum, quo est significatum, vrbem Romam postremo perinde pontificia maiestate, qua nunc late patet, gentibus moderaturam, atque olim potentia imperasset.

Idem Gradiuo Marti duodecim sacrauit salios, tunicæque pictæ insigne dedit, & super tunicam æneum pectori tegumentum, cœlestiaque arma, quæ ancila appellantur, ferre, ac per vrbem ire canentes carmina, cum tripudijs solennique saltu, vnde nomen traxerunt, iussit. Videtur Numa in hoc, velut in plerisque alijs, Hebræos æmulatus: legimus

legimus enim Dauid ante arcam fœderis ſaltando proceſſiſſe. Ancile ſcutum breue ac rotundum, regnãte ipſo Numa, è cœlo lapſum in ſęuientis peſtis remedium, vulgo crediderunt. Ouidius in Faſtis:

Ecce leui ſcutum uerſatum leuiter aura
Decidit,à populo clamor ad aſtra uenit. *Et infert:*
Atque ancile vocant,quod ab omni parte reciſũ eſt,
Quaque oculis ſpectes, angulus omnis abeſt.

Et cum aruſpices reſpondiſſent, illic fore orbis imperium, vbi ancile illud conſiſteret, diligentia Numæ ne ab hominibus vnquam auferri poſſet, à Mamurio fabro multa ſimilia facta ſunt, & in templo Martis poſita. Inter tot ſacros ordines poſuit & feciales ſacerdotes, quibus id dedit negotium, vt Romani nullum iniuſte bellum inferrent cuiquam. Cneus Gellius annalium ſcriptor id ab Ardeatibus prodidit acceptum, alij ab Equiculorum gente. Satis conſtat Numam bellum Fidenatibus indicturum ob excurſiones in Romanum agrum factas, ne non omnia rite fierent, feciale ius, & collegium poſtremo conſtituiſſe. Ii ſi qua per iniuriam Romanis adempta eſſent, repetebant ab hoſte: quæ ſi minus reddita eſſent, bellum compoſito ad id carmine indicebant. Pari poteſtate petentibus iuſte res, dabant ſontes ad ſupplicium, legatorum iniurias vindicabant. Ad hos item pertinebat, fœdera iure percuſſa tueri, pacem ſancire, eandem ſi minus legitime pacta eſſet, irritam facere, & ſi quid imperator vel exercitus deliquiſſet, ſcelus expiare. Feciales autem à fero ſiue à facio dicti, quod apud eos belli paciſque ferẽdę ſeu faciendę eius eſſet. Fuit & ſacerdotium Patris patrati, qui Romę ad iuſiurandum patrandum, hoc eſt, ad fœdus ſanciendum eligebatur: fecialis eũ faciebat, verbena caput capilloſque tangens. Primus Romę fecialis Marcus Valerius patrem

patratum

patratū Spurium Fusium fecit. Post exactos reges, cœpit rex sacrificulus creari, is primus fuit Manius Papyrius, qui ne in re vlla regis præsentia desideraretur, ea sacra obibat, quæ reges facere consueßent. Et id sacerdotiū pontifici maximo subiecere, ne quid regium nomen recenti liberati officeret. Erant præterea augures, de quorum origine alibi diximus. Epulones qui indicendi Ioui ceterisque dijs epulas potestatem habebant, veteres pontifices instituere: nam, vt inquit Cicero, pontifices propter multitudinem sacrificiorum tris viros epulones esse voluerūt, qui triumuiri epulones appellabantur. Iis postea præpositus est rex sacrorum, id est, sacrificulus. Additi deinde fuerunt alij tres viri, qui sacris libris legendis, carminibusq; Sibyllæ praeessent. Isti, quoties prodigia magnos aliquos rerum euentus auspicantia emergerent, lectisternijs ad puluinaria deorum factis, sacris supplicijsque placabant, qui et sodales Titij vocabātur, sic septem viri epulones dicti sunt. Hos Titios sodales, autore Cornelio Tacito, Romulus inita cum Tito Tatio societate, primus creauit. Idem primus, vti Plinius perhibet, aruales sodales instituit, seque inter alios duodecimum fratrem appellauit, vt arua fruges ferrent: & propterea eius sacerdotij insigne fuit spicea corona. autor Gell. Sacra quæ istiusmodi sacerdotibus in primis curæ essent, hęc fuisse reperio, lupercalia, saturnalia, de quibus alibi meminimus. Bonæ deæ, quā alij aliam fuisse dicunt, sacra in Auentino in eius templo fiebant, ad quæ viri non ingrediebantur. Floralia deæ Floræ pridie calendas Maij dicata. Hanc Liuius & Dionysius meretricem fuisse tradunt, cui vt deæ ob id magnus est habitus honos, quod populum Romanum fecisset hæredem, quæ & fructibus cunctis praeesse credebatur: colebatur autem à meretricibus cum coronis & vestium varietate, temporis lætitiam

tiam florumq; significãtibus. Terminalia, quod Numa rex Ioui Terminali lapides sacrasset, terminosque posuisset in agris: quo vnusquisque suis finibus contentus esset. Romani postea eius pietatis monimenta diu seruarunt, terminos ipsos deos vocãtes, ut fidos agrorum finium custodes: quibus sacrificabant, non animal vllum immolantes, nam impium ducebãt sacros cruẽtare lapides, sed liba fructuumq; primitias offerentes. Vinalia, quæ causa vini, sicut robigalia cunctorum, circiter VII. calendas Maij celebrabantur, quia tunc robigo segetes soleat occupare. Bacchanalia, quæ nos supra lib. 3. & Liuius dicit ex senatusconsulto, vt bonis moribus pestifera, Roma expulsa fuisse: noctu enim fiebant, ubi nudus vterque sexus impurissime commiscebatur. Cerealia Cereris deæ sacra, quæ Triptolemus primus instituit. Sacerdotes vestibus vtebantur albis, & noctu cum facibus currebãt, vinum non bibebant. Insuper & ieiunium institutum quinto quoque anno, prodigiorum causa. Ouid. etiam à Venere abstineri dicit, quod castitati præsit. Solitaurilia, cum tribus hostijs diuersi generis, tauro, ariete, & verre immolabatur. Festum diem septimontium Plutar. in problematibus ponit, cum septimus mons est vrbi quasi tum demũ finitæ additus. Quinquatria, quę Mineruę calẽdis Martij quinq; dies fiebant, quo tẽpore, vt testatur Hieronymus, munus Mineruał appellatum, pueri quando vocabant, magistro offerebant. Item quinquatres minores eidem Mineruę sacri, Idibus Iunijs, quando tibicines personati per vrbem incedebant, vt illi qui alias ebrij Tybure Romam reducti fuissent, indicarentur personati esse inter alios ignotos. Ouidius.

Cur uagus incedat tota tibicen in urbe,
 Quid sibi personæ, quid toga longa uelint?
Callidus ut possit specie numeroque senatus

Fallere,

Fallere, personis imperat ore tegi,
Admiscetque alios, ut & hunc tibicina turba
Augeat, in longis uestibus ire iubet.

Ac plura alia festorum dierum genera vana superstitione obseruabantur, quę exponere nimis omnino otiosum foret. Erant & ludorum varia genera, vt Circenses, gladiatorij, Megalenses, ita dicti, quod in honorem Magnę matris deorum fiebant, Gręci enim μέγα magnum dicunt. De ijs Herodianus in Commodo ita scribit: Veris initio stato solennique die, pompam Matri deum Romani celebrabant: in ea quę apud quenque sunt diuitiarum pręcipua, suppellexque pleraque imperatoria materię aut artis spectandę pręferri ante deam solent, passimque omnibus ludendi licentia permissa, sic, vt personas induant quas cuique libitum, nullamque non magistratuum quoque imaginem, prout cuiusq; studium repręsentent, ita vt non temere à falsis ueros dignoscas, &c. Sed pro hominum salute, ludi in primis seculares celebrabantur, cum lectisternijs, quorum initium dęmonum vtique malorum operatione factum constat. Siquidem Valesius quidam vir locuples, tribus quos habebat filijs pestilentia laborantibus, dum ante focum suos penates orat, vt saluis pueris in suum caput id mali vertatur, ecce tibi, vox repente audita, filios saluos fore, si Terentum duxerit, ibique ex Ditis patris & Proserpinę ara petita aqua recrearit. Pater quamuis anxius, quod lõgius sibi eundum esset, tamen ex sua villa ire pergit, alteraque nocte ad campum Martium per Tybrim delatus, cum in naui non esset ignis, iubetur à gubernatore ire Terentum ad locum proximum: qui audito Terenti nomine, iam certo sciens eo se peruenisse, quo deorum vocaret oraculum, aquam calefacit, datque bibendam pueris. Illi epota aqua, salutari quiete sopiti, continuo omni morbo liberantur, vo-

catoque

catoque parenti narrant se à dijs adiutos, admonitosq; vt eo loci mactatis furuis, id est, nigris hostijs, lectisternia ac ludi nocturni ad aram Ditis & Proserpinæ fierent. Valesius maiorem in modum gauisus incipit primo quoque die terram fodere aræ erigendæ causa, sed ibidem reperta sub terra ara, Diti patri & Proserpinę inscripta, hostias mox immolat, tribusque continuis noctibus, quia totidem filij morbo leuati fuerant, lectisternia atq; ludos facit, aramqs terra obruit, prout ante fuerat. Post hæc Valerius Publicola, qui primus fuit Romæ consul, idem sacrum ægrotantibus succurrendi gratia celebrasse dicitur, sed non solemni pompa. Ex quo Liuius libro 5. de iis ludis ita scribit: Tristem hyemē grauis & pestilens omnibus animalibus æstas excepit, cuius insanabilis perniciei quando nec causa nec finis inueniebatur, libri Sibyllini ex senatusconsulto aditi sunt, duumuiri sacris faciundis lectisternio tunc primum facto, per dies octo Appollinem, Latonamque & Dianam Herculem, Mercurium, atq; Neptunum, tribus quam amplissime tum apparari poterat, stratis lectis, placauere. Priuatim quoque id sacrum celebratum. Lectis enim antiqui cubantes epulabantur, aut deorum iræ placandæ causa, in templis conuiuia concelebrabantur tribus dijs, Ioui, Iunoni, & Mineruæ: & simulacrum Iouis in lectulo ponebatur, Iuno vero & Minerua in sellis consedebant, siquidem fœminæ cum viris cubantibus, autore Valerio, sedentes cœnitabant. Ita septem epulones conuiuia celebrabant ad deorum puluinaria, quæ lectisternia appellata sunt. Et hæc origo lectisterniorum, atque ludorum secularium, qui ita vocati sunt, quod semel in vno seculo (est enim seculum centū annorū spatiū) fierent, tametsi mos nō semper seruatus est. Iam oportet demonstrare, & vnde illi libri Sibyllini, de quibus supra facta est mentio, ad Romanos

nos allati fuerint, quos summa religione iuxta ac obseruantia custodiebant, & cum dii publice consulendi essent, ad eos libros tamquam ad oraculum quindecim uiri adire solebant. Itaq; Dionysius lib. 4. scribit anum quandam incognitam tulisse libros nouem ad Tarquinium Superbum, affirmantem esse eos deorũ oraculis plenos, dixisseq; velle se vendere non minus trecentis philippeis aureis, & rege rem ludibrio habente, illã tres coram combussisse: at rursus pro reliquis idem pretium postulantem, rege tum magis anus insaniam deridente, tres alios exussisse, atq; iterum rogasse vt pretium daret, tum regem miratum constantiam mulieris emisse libros tres: & quia anus accepto pretio nusquam postea visa est, iam tum creditum eam Sibyllam fuisse, cui, quemadmodum poeta ait, magnam mentem animumq; Delius inspirasset vates: nam Sibylla dicta est, quod Dei nosset consilium, σιὸς enim lingua æolica Deus vocatur, βουλὴ autem consilium. Curabant & Apollinares ludos, qui, teste Liuio libro decadis tertiæ quinto, primum instituti sunt bello Punico secundo, voti Apollini ob victoriam adipiscendam, hoc est, ad expellendum Annibalẽ ex Italia. Data sunt prætori XII. millia æris ad rem diuinam, & duæ hostiæ maiores, ac iussum, vt Græco ritu sacrum facerent Apollini, boue aurato, & capris duabus albis auratis: Latonæ boue fœmina aurata, & in circo maximo populus coronatus ludos spectaret, atque matronæ supplicarent, vulgoq; apertis ianuis, & in propatulo epularentur, quo dies celeber omni cærimoniarum genere fieret. Plebei constituti post exactos reges, pro plebis libertate, seu pro reconciliatione, post secessum ab ea factum in Auentinum montem. Et demum id genus permultis fuere, qui penitus obsoleuerunt. Tantum ex omnibus, vsque ad hunc diem, durant taurij siue taurilia ludi apud portam Tergemi-

Sybilla

Tergeminam quotannis celebrati, qui prius, sicut tradit Varro, in circo Flaminio edebantur, & autore Festo, instituti dicuntur, quod regnante Tarquinio Superbo, magna incidisset pestilentia in mulieres grauidas, quæ contracta fuerat ex carne taurorum diu vendita populo: ob hoc ludi taurij dicti, & dijs inferis dicati sunt. Habebant insuper & conuiuiorum celebrationes, quæ aut erant conuiuia pontificalia, quæ in sacrificijs à sacerdotibus parabantur: aut triumphalia, quæ post victoriam imperator vel dux populo dabat: aut funebria, vt ita honor haberetur demortuo. Dabantur item visce-rationes, id est, caro cruda, congiaria, & missilia, quæ spargebantur, vt puta velaria, linea, odores, vnguenta, cum alijs temporibus, tum maxime saturnalibus in theatro, vt Suetonius in Caligula: sparsit & missilia variarum rerum. Atque tale fuit apud Romanos rerum sacrarum initium.

LIBRI QVARTI FINIS.

POLYDORI VIRGILII VRBINATIS DE INVENTORIBVS RERVM

LIBER QVINTVS

Vnde nostris consuetudo sit festis diebus exornare templa, ac in illis offerre cereas imagines, tabellasque miraculorum ponere. CAP. I.

VPERIORE uolumine quo denique pacto christiana religio propagata fuerit inter mortales, & de initio sacerdotij apud Hebræos & Romanos, & de nostro sacerdotio in quot officiorum gradus abiuerit, abunde explicauimus: nũc autem peregrinos ritus atque reliqua persequemur, quæ nostri iam suscepti sunt muneris. Cum igitur multa instar aliorum ad nos manauerint, poscit locus vt apposite ea perinde commemoremus, cum præsertim meliora fecerimus, ad melioremque vsum adhibuerimus. Sunt itaque multi ritus prope germani, ex quibus & hic est. Porro apud nos festis diebus templa & domus nuptiales aulæis exornantur: lauro, hedera, alijsque festis frondibus vestiuntur fores, ac vestibula coronantur, sparguntur q; floribus. Quæ hercle omnia ipsi idolorum cultores antea seruabant Virgilius:

Nos delubra deum miseri quibus vltimus esset
Ille dies, festa velamus fronde per urbem, *Et alibi:*
– et varijs florentia limina sertis.

Item Iuuenalis testatur:

Post.bus

Postibus & densos per limina tende corymbos.

Lauros quoque adhiberi solitas causa gaudiorum, indicat cum ait:

Pone domi lauros, duc in capitolia magnum

Cretatumq; bouem. *Tradit idem Tertull. Quid, quod Martinus primus Romanus pontifex hæc eadem, quæ in canonicis decretis, cau. 26. quæst. 7. scripta leges, & testatur, & vetat? Consimiliter ritus offerendi cereas imagines, antiquorũ obseruationibus affines sunt. Cũ enim Pelasgi, teste Dionysio Alicar. quem etiã alibi super hac re citauimus, sedibus pulsi Dodonam peruenissent, ibi accepto responso, quo admoniti sunt, vt Siculorũ continentem terram quærerent, in Latium demũ post multos errores venientes, in lacu Cutiliensi enatam deprehenderunt insulam, quam Cotilliam nominarunt. Hoc igitur quasi omine suscepto, has sibi prædictas esse sedes didicerunt, pulsisq; inde Siciliensibus incolis, regionem ipsi tenuerunt, decima prædæ secundum responsum Apollini consecrata: erectoq; Diti sacello, & Saturno ara, illum humanis capitibus, hũc virorum victimis placare se existimabant, propter oraculum, in quo erat:*

Et capita inferno, & patri trasmittite lumen.

Saturni sacra, vt quidam volunt, saturnalia nominantes. Post hæc ferunt, Herculem cum Geryonis pecore per Italiam redeuntem, suasisse illorum posteris, vt faustis sacrificijs infausta mutarent, offerentes Diti non hominum capita, sed oscilla ad humanam effigiem formata, quasi parua ora, vt pars pro toto foret: & Saturni aras non mactatis viris, sed accensis cereis excolentes, quia φῶς non solum virum, sed etiam lumen significat. Inde ergo valuit consuetudo, vt saturnalibus & cerei missitarentur, & sigilla, id est, oscilla arte fictili fingerentur, ac venalia exponerentur.

[illegible]ter, quæ homines pro se ac suis piaculis Diti & Saturno offerrent. Hæc quodammodo nostra vaticinabantur sacra: nam sic & nos eadem ex cera sigillaria, hoc est, imagunculas templis offerimus, & oscilla: quoties enim pars aliqua corporis læsa fuerit, vt puta manus, pes, mamilla, statim uota facimus Deo, & eius diuis, quibus mox recuperata sanitate, illam manum, illum pedem, illam mamillam ex cera formatam offerimus. Quæ cõsuetudo sic increbuit hactenus, vt istiusmodi sigillaria ab hominibus ad reliqua animalia transierint: sane sic pro boue, sic pro equo, sic pro oue, oscilla templis ponimus. At vsus pensiliũ lychnorum, siue vt Seruio placet, lychinorũ, hoc est lucernarum vel lampadũ, quas vocãt, à lucernis venisse videtur, quas Moses in tabernaculo accẽsas seruari instituerat. Quod uero tabellas in templis affigimus, quibus miracula inscripta sunt, vt ea ad posteros testatiora sint, hoc ex Græcis est, apud quos, teste Strabone, libro geograph. 8. mos fuit in templo eius dei qui auxiliatus esset, & præsertim Aesculapij, quod Epidauri insigne erat, tabellas appendere, in quibus morbi sanati erant inscripti. Sic à Romanis sumptum est, vt & sacerdotes pariter atque profani, diebus festis conuiuia non ternis aut senis ferculis, sed vicenis, si fieri possit, suis præbeant amicis. Quinetiam iam ita vsu venit, vt non censeatur esse festus ac solennis dies, nisi sit opiparo comitatus conuiuio. Est & illud ab ijsdem ethnicis, ut sacerdotes nostri cum primum rem diuinam faciunt, hoc est, primam celebrant mißam, consacerdotes & amicos conuiuio accipiant, eundemq; diem non minus religiose quam natalem colant, vti auspicato sacerdotalẽ introitum adeuntes: & id quidem non immerito, quoniam ex illo vita tantum, ex hoc vero vita sancta producitur. Itą apud veteres, idem dies quo quis sacris initiabatur, natalis sa-

lis sacrorum appellabatur, religiosoq, ientaculo celebrabatur. Vtrunque Apuleius libro Asini undecimo, teslificatur, cum ita scribit: Ex hinc festissimum celebraui natalē sacrorum, & suaues fuerunt epulæ, & faceta conuiuia, dies etiam tertius pari cærimoniarum ritu celebratus, & ientaculum religiosum. Ceterum nostri iam inde à principio consueuerunt in templis die cænæ domini epulari: testis Tertullianus, qui in apologetico, & libro ad vxorem secundo de ethnico, ait: Quis enim coniugem suam ad dominicum conuiuium dimittet?

Vnde apud nostros moris sit, spargere pecuniam in populum, dare epulum & strenam, ducere choreas, ederé spectacula, exire Calēd. Maij in agros, currere Cal. Martijs per arua cum faculis accensis, & per dominica natalitia ministrum quempiam facere dominum, ac ante initium quadragesimæ induere personas. CAP. II.

PRæter ea quæ proxime exposuimus, ex eodem ethnicorū luxuriæ fonte manauit, vt cū coronatur Romanus Pōtifex, imperator, & rex, aliÿue principes aliquo insigni honestātur honore, mos sit spargere in populum non vestes, non vnguenta, id quod Romanos imperatores factitasse superiore capite ostendimus, sed numos argenteos, vel aureos, quo sic futuræ liberalitatis signum ab inita statim dignitate appareat. Solent simul epulum, hoc est, publicum conuiuium ciuibus, & præsertim in nuptijs, dare, quod veteres præcipue Romani siue in triumphis, siue in ludis, siue in funere ad sepulchrum, pro hæreditatum facultatibus facere consueuerant. Iuuenalis:

Vnde epulum possis centum dare Pythagoreis.

Et Tranquillus idem passim attestatur. Est haud dubio procul & ab ÿsdem vsus dandi strenam, id est, munus quod

in principio anni, boni ominis gratia datur: quando idem Tranquillus scribit, equites Romanos solitos fuisse quotannis strenā Augusto Cæsari in Capitolio etiā absenti Calen. Ianua. cōferre, quod hodie etiamnum apud nos vbiq; seruatur, diuerso tamen modo. Itali enim summi viri dant infimis, in Anglia vero inferiores deferūt strenam superioribus, & regi cuncti principes, qui tamē dantibus aliquid contra donat, quo liberalitas vt boni ominis nuntia mutuo communicetur. Quod etiam sine munere, eum primum anni incipientis diem, more veterum, vt est testis Plinius lętis precibus nobis uicissim faustum generatim ominamur. Item imitamur & nauiter ipsos priscos in psallendo saltandoque, nam illi ita in statiuis ferijs factitabant, testis Virgilius:

Pars pedibus plaudunt choreas, & carmina dicunt.

Idem: Immemores nostri festas duxere choreas.

Morem autem eiusmodi choreas ducendi Liuius ab Hetruscis ad Romanos profectum dicit. Sed & hæc omnia Zacharias pontifex simul testatur, simul prohibet: Si quis Calen. Ianuarij ritu ethnicorum colere, vel aliquid plus noui facere propter nouum annum, aut mensas cū lampadibus, vel epulas in domibus præparare, & per vicos & plateas cantatores, & choreas ducere ausus fuerit, anathema sit. Scriptum leges hoc præscriptum in decretis cano. causa, quam supra in consimilem rem adduximus. Verum quam belle seruetur, ex eo licet existimare, quod nunc nulla alia de causa sit gratior festus dies iuuentuti, quam vt otium sit ad choreas ducendas, & id cum primis apud Italos. Solemus vel more priscorum spectacula edere populo, vt ludos, venationes, palęstras cursus hastarum, equorumq; ad metam è carceribus, recitare comœdias, item in templis uitas diuorum ac martyria repræsentare, in quibus vt cun-

ctis

ctis par sit voluptas, qui recitant, vernaculã linguam tantum vsurpant. Sic olim apud Romanos in primis, in theatris poetarum recitabantur poemata, in amphitheatris bestiarum, gladiatorumue ludicra fiebant, varijque per vrbem ludi, quibus plebs oblectaretur. Est item consuetudinis, vt iuuentus promiscui sexus lætabunda Calend. Maij, exeat in agros, & cantitans inde virides reportet arborum ramos, eosque ante domorum fores ponat, & denique vnusquisq; eo die aliquid viridis ramusculi vel herbæ ferat, quod non fecisse pœna est, præsertim apud Italos, vt madefiat. Hęc vel à Romanis accepta videtur, apud quos sic Flora cunctorum fructuum dea mẽse Maio lasciue colebatur, sicut supra diximus. vel ab Atheniensibus sunt, quod illi infame in templo delphico, ἐιρεσιώνην, id est, irensionem ponebant, hoc est, ramum oliuę, siue lauri, plenum varijs fructibus. autor Herodotus. Sic nos tunc eo anni tẽpore, cum virent omnia, quasi per hunc modum fructuum vbertatem ominamur, ac bene precamur. Item in Vmbria, præsertim insigni regione Italiæ, vnde nos oriundi sumus, consuetudo est, vt quotannis pridie Calen. Martias, id est, ea nocte quę primum diem mensis Martij præcedit, crebros passim faciant ignes, & pueri facibus, quæ ex arundinibus iam aridis vt plurimum fiunt, accensis, per arua currant, vt precantes fœcunditatem agrorum, tum terra iam fętum parturiente. Quod acceptũ dixerim ab ipsis quoq; Romanis, qui quasi per manus talia nobis sacra, seu celebritates, vel obseruationes tradiderunt: illi enim, vt ante ostendimus, cerealia Cereri sacra colentes cum facibus noctu currebant, quod Ceres ipsa gerendis fructibus, prout Ciceroni placet, & nos alibi docuimus, præsit, & quasi Geres nominata sit. Est et illud ab ijsdem ad posteros profectum, quamobrem nunc per dominica natalitia nostri

ministri potestatem in dominos habeant, atque vnus eorum dominus creetur, cui cuncti domestici simul lasciui et hilares pareant, vna cum ipsis dominis, hoc est patribus familias. Siquidem hanc libertatem serui apud Romanos, vti in Iustini epitome est, saturnalibus habebant. Institutum hoc apud Anglos præcipue custoditur. Sed aliud fuit olim apud gentes seruorum nomen, quod bellorum leges attulerant, vbi capti essent: nos autem Dei begnitate ac prouidentia liberi fere omnes ac fratres, autore CHRISTO, *vniusque ciuitatis Dei ciues sumus, ac propterea quos habemus domi ministros fratres potiusquam serui appellandi sunt. Atque hoc libertatis munus vni Christianæ religioni duntaxat acceptū referre debemus. Post hunc, alius paris prope lasciuæ ludus ad nos transijt: nam vt illi in quinquatrijs minoribus, & megalensibus, personati per vrbem ludendo incedebant, ita nostri morem induendi personas non uno vel altero die, nec sacrorum causa, sed turpi insaniendi studio, duos aliquando menses ante quadragesimæ initium, stolide seruant, sub quibus inueterata tam delirandi licentia, sexcenta flagitia faciunt, parum cogitantes Deo nos semper æque patere, quem nemo ambigit fandi atque nefandi iustum esse iudicem, qui & improbos pœnas, & probos præmio semper afficiat.*

Vna omnium regionum Anglia eiusmodi personatas belluas hactenus non vidit, nec quidem vul videre: quando apud Anglos, in re hac præ alijs certe sapientiores, lex est, vt capitale sit, si quis personas induerit. Et quia sub idem tempus illud ieiunium quadragintasex dierum nobis anniuersarium indicitur, ideo quotannis cuncti vbique gentium in nostro Christiano orbe, studiosius solito ganeatis vescuntur cibis, & non parum multi, quibus præcipua ventris cura est, ad vomitum saturantur, quasi expleturi futuram

turam esuriginem, cū tamen eorū etiā intemperatior futura sit abstinentia: nam quamuis ab esu panis & carnium abstineant, bellarijs se farciunt, & azymum panem pro fermentato deuorantes, de ieiunio gloriantur. Sic peccata vndique accumulant, ne aduentante pascha, vacui aut frustra ad suos sacerdotes adeant, à quibus per confessionem maleficiorum onere leuandi sunt. Et hęc omnia ex Romanorum Bacchanalibus ad nos fluxisse dixerim.

Vnde fluxerit mos vngendi sacerdotes & reges, item baptizatos, id est, confirmandi, ac morbo periculose laborantes. CAP. III.

CVm Moses tabernaculū ędificaret, fuit illi à Deo pręceptum, vt sacrū conficeret vnguentum, quo ipsum opus una cū vasis, ac simul sacerdotes & reges perungi possent qui vocarentur ad sacerdotiū, uel regnum. Quo facto, vsus inde increbuit, vt quemadmodum olim Romanis imperatoribus indumentū purpurę insigne fuit regię dignitatis initę, sic Hebręis vnctio sacri vnguenti nomen ac potestatem regiam conferret. autor Lactantius. Quapropter Aaron & filij eius primum à Mose, postea Saul primus Hebręorum rex à Samuele propheta vnctus est: autor Iosephus, lib. antiquit. 6. Dumque Saul puerum premisisset, sumens propheta (de Samuele loquitur) vas olei, super iuuenis caput effudit, eumq; complexus ait: Esto tu rex constitutus à Deo, &c. Ita mos inoleuit, vt hoc deinde modo tam reges quas sacerdotes consecrarentur, quibus propterea summa ab omnibus haberetur reuerentia, vt charioribus Deo, dicente domino Psal. centesimo quarto, Nolite tangere christos meos, & in prophetis meis nolite malignari. Vocat christos perunctos, hoc est, reges & sacerdotes. Docet Cyprianus huius

nus huius rei mysterium: Hoc oleo, inquit, antiquitus sacerdotes sacrabantur, & reges: & ipsi altarium lapides delibuti, spiritalẽ intelligi volebant sacris mysterijs inesse pinguedinem: & sicut oleũ fluentibus & humidis quibuslibet superfertur, ita excellentia sacerdotalis & regię dignitatis secundũ formam Dei et CHRISTI, *sub se omnia continens, regimen & munimen tam actiuæ quam contemplatiuæ vitę obtinet. & reliqua. Manauit & ad posteros huiusmodi regum atque sacerdotum consecrationis ratio, qui nunc apud nos similiter sacro perunguntur chrismate, etsi longè alijs cærimonijs, prout à patribus institutum est. Sic Christiani omnes cum baptizantur, sic ędes cum sacrantur, vna cum calicibus, chrismate linuntur, quod primum diuus Siluester, teste Innocentio tertio, in epistolis decretalibus, fieri præscripsit. Sed iã ad* CHRISTI *vnctionem veniamus. Solet à studiosis queri quonam pacto* IESVS *fuerit vnctus, & à quo: quam sane rem cum Eusebius in historia non minus vere quam docte explicet, idcirco placuit eius verba subijcere, vt rei plus fidei esset, quę hęc sunt: Qualiter* CHRISTVS *effectus sit, Dauid testatur dicens: Dilexisti iustitiã, & odisti iniquitatem, propterea vnxit te Deus Deus tuus oleo lętitię prę participibus tuis. Sic indicat, quod vnctus sit Deus à Deo, non oleo communi sed oleo lętitię: nec sicut participes eius, id est, illi qui in imagine pręcesserant, sed præ participibus eius. Per oleum uero lętitię in sacris literis mystico sensu Spiritus sanctus designatur. Sed de pontificatu eius, idem Dauid alio in loco tale aliquid arcanis designat eloquijs, tanquam ex persona patris de filio pronunciantis: De ventre, inquit, ante luciferum genui te, Iurauit dominus, & non pœnitebit eum, tu es sacerdos in ęternum, secundum ordinem Melchisedech. Hic autẽ Melchise-*

thisedech sacerdos fuisse Dei summi refertur, sed quia non oleo communi perunctus, neque ex successione generis susceperit sacerdotium, sicut apud Hebręos mos erat, ideo secundum ordinem eius sacerdos futurus dicitur Christus, qui non olei liquore, sed virtute cœlestis spiritus consecretur. Hæc Eusebius. Diuus quoque Hieronymus disserens locum psalmi, Nolite tangere christos meos, quem supra citauimus, de eadē re perbelle docet, aiens: Erubescant ergo Iudęi, qui dicunt, quoniam si non aliquis vngatur regali vnguento, non potest Christus vocari: hoc enim dicunt, quoniam dominus noster non est christus, quia non est vnctus vnguento regali. Ecce ante legem patriarchæ non vncti regali unguento, christi dicuntur. christi autem sunt, qui Spiritu sancto vnguntur. Ergo & dominus noster iuste vocatur christus, et reliqua. Origines itidem late meminit de hac Christi vnctione, in Homilia XII. super Leuiticum. Iam liquido constat, quod exponere polliciti sumus. Chrisma vero Græca vox est, & idem Latine est, atque vnguentum, ἀπὸ τῆς χρίσεως quę est vnctio. Fiebat autem ex myrrha electa, ireo, cinamomo, & calamis, qui, teste Plinio, in Arabia, India & Syria, odorati nascuntur, quę simul contusa oliuarum oleo miscebantur: sic vnguentum suauissimum conficiebatur, quo Moses ipsos sacerdotes & tabernaculum illiniens purgauit, autor Iosephus libro tertio Antiquit. At nostri ex oleo & opobalsamo quod est, vt idem Plinius libro 12. tradit, balsami arbusculę succus, chrisma faciunt, quod Fabianus Pontif. decreuit, vt quotannis renouaretur in cęna Domini, vetus combureretur. Quidam qui de ijs rebus minus scite scribunt, hunc errorem non animaduertunt, arbitrantes balsamum succum esse, non arborem, quod omnibus odoribus præfertur, vni terrarum Iudeę concessum.

Diosco-

Dioſcorides etiam in Aegypto naſci ait. Lignum vero balſami xylobalſamũ nuncupatur. Quod autẽ epiſcopi baptizatos poſtea chriſmate inũgũt, CHRISTI *eſt inſtitutũ, ſicut & reliqua ſacramenta. De quo Clementis primi extat præceptum, qui iuſſerat infantes à baptiſmo ſtatim cõfirmatum iri, ratus non eſſe perfectum Chriſtianum, qui illud ſacrum per incuriam, non inuitus prętermiſiſſet. Et hoc ea ratione fit, ut in eos per impoſitionem manus pontificis, Spiritus ſanctus infundatur vberius: quod ab apoſtolis fieri cœptum, in Actis teſtatur Lucas, ſcribens: Cum autem audiſſent apoſtoli qui erant Hieroſolymis, quod recepiſſet Samaria verbum Dei, miſerunt ad eos Petrum ac Ioannem, qui cum deſcendiſſent, orauerunt pro ipſis, vt acciperent Spiritum ſanctum, nondum enim in quemquam illorum illapſus fuerat, ſed baptizati tantum erant in nomine* CHRISTI IESV. *Tunc imponebant manus ſuper illos, & accipiebant Spiritum ſanctum. Atque hoc initium fuit confirmationis, quæ à ſolo epiſcopo adminiſtratur in hunc plane modum. Primum quod infantis nomen ſit, rogat: poſtea in fronte eius circunducit ſuo pollice ſignum crucis, vngendo chriſmate, dicens, verbi gratia: Paule vel Paula ſigno te ſigno crucis, & confirmo te chriſmate ſalutis, in nomine patris & filij & ſpiritus ſancti, vt replearis eodem Spiritu ſancto, ac habeas vitam æternam. Amen. Poſtremo alteram infantis malam leuiter manu tangit: ſi vero ſit adultus, grauius verberat, vt eius myſterij reddatur perpetuo memor, dicens: Pax tecum. Sic quoque ex* CHRISTI *inſtitutione ab ijſdẽ apoſtolis vſus vngendi periculoſe laborantes manauit, dicente Euangeliſta Marco, cũ de diſcipulis loquitur: Egreſſi prędicabant, vt pœnitentiã agerent, & demonia multa ijciebant, & vngebant oleo multos ægros, & ſanabant. Hinc*

igitur

igitur apparet natum, vt hodie oleo, non admi[...] ſamo, animas ex morbo agentes vngantur. Cu[...] minit & beatus Iacobus in epiſtola ſua.

De initio coniugij ſacerdotalis apud Hebræos CAP. IIII.

POſcit locus, vt antequam ad alia tranſeamus, aliquid appoſite de initio coniugij ſacerdotalis ſpeciatim dicamus. Itaq; Hebræis ſtudiũ in primis fuit propagare genus, quo fortaſſe orbis, qui poſt diluuium habitatoribus vacuus erat, oppleretur hominibus. Manſit & ea cura poſteris, quamobrẽ, vt ait Auguſtinus de bono coniugij, fas ijs eſſet plures habere vxores. Arguit idem, quod eorũ legumlator Moſes omnibus ęque coniugiũ conceſſit, ipſis etiã ſacerdotibus, ne naturali mulierũ coniunctione priuati, ad minus licita temere prolaberentur. Propterea ſi qua mulier nõ genuiſſet, probro habebatur: quod Anna Helcanę vxor dolẽs, ſicut in principio primi Reg. libri legitur, uouit domino Samuelẽ filiũ, priuſquã cõciperet. Sed ad Moſen redeo. Is, autore Ioſepho libro Antiquitatũ tertio, capite XIV. cõſtituit, ut ſacerdotes uxores ducerẽt, etiã uiduas, quę neq; captiuę, neq; ancillę, neq; quibuſuis de cauſis per factũ diuortiũ, repudiatę à prioribus viris eſſent: ſummo vero pontifici voluit uirginẽ nuptũ dari.

Qua ratione ab initio inter mortales matrimoniũ fuerit contractum, & intra quos cognationis gradus tã apud illos, quam poſt apud nos: ac ibidem, an vlli vnquam per leges licuerit plures ſimul habere vxores, & ius cõnubij filiorum eſſe in poteſtate parentum, atque vnde mos ſit, vt puerperæ purgentur. CAP. V.

VT ſupra de ſacerdotali coniugio eſt nõ intempeſtiue explicatũ, ſic hoc loco de reliquorũ Chriſtianorũ, deq; contrahẽdi modo apte diſſeretur,

quo in

vnam. Sic Deus per vnum par hominum, hoc est, maris et fœminę, voluit coniugium confici. Verum vti mulierum inopia in causa fuit, quamobrem fratres à principio sibi sorores coniugio sociarint, sic paucitate populi factum videtur, vt Hebręorum quidam propagandę sobolis studio, plures interdum vxores simul habuerint: primusque eam legem violare ausus fuerit Lamech, qui, vt in Geneseos libro est, duas simul habuit in matrimonio fœminas, cuius postea complures extiterunt imitatores. Quod facinus diuus Augustinus ita diluit, differens: Obijciũtur Iacob quatuor vxores, quia mos erat, crimen non erat. Sicut patriarchę coniugibus accipientibus semen suum miscebantur, non concupiscentia perficiendę voluptatis, sed prouidentia propagandę successionis: sic Apostoli auditoribus admirantibus doctrinam suam condelectabantur, non auiditate consequendę laudis, sed charitate seminandę ueritatis. Hactenus ille. Tertullianus vero lib. ad vxorẽ primo, ait id factum, vt esset quod noua lex rescinderet. Et Chrysostomus homilia LV. *in genesin, de ea re scribit: Tum enim quia principia erant, permissum fuit cum duabus, vel tribus, vel pluribus vxoribus misceri, vt humanũ genus propagaretur, & pietas incrementum acciperet. At* CHRISTVS *adueniens omnem illam veterem consuetudinem aboleuit. Vides, quomodo non oporteat consuetudinem prętexere, sed quod iustũ est inquirere, &c. Inde par est credere, ad Barbaros eum ritum manasse, qui velut supra ostendimus, singuli binas pluresq; pro opibus vxores ducebant, quod Saraceni ex Mahumeti pręcepto turpiter seruant. Sed ad propositũ redeamus. Postremo Moses moderaturus nuptijs, statuit, ne quisquam primo vel altero cognationis gradu propinquam duceret vxorem, vt ipsa necessitudo libidine concubendi non turparetur, quam*

ethnici

ethnici eo modo maxime inquinabant: nam Medi, Arabes, & plerique alij, sicut in primo huius operis volumine, cum de matrimonij origine prodidimus, est demonstratum, sorores cum matribus ductabant vxores. Romani vero neptes ad vltimum sibi copulabant, eiusq; rei initium Plutarchus in problem. ponit, scribens: Superioribus enim temporibus qui se aliqua necessitudine attigissent, vxores non ducebant, quemadmodum nec nunc quidem sorores. Sed non ita pridem factum, vt neptes vxores ducere permitterent. Vir quidã Jane pauper, ceterum bonus & cum primis popularibus acceptus, cum neptem cui dos ampla esset relicta, in matrimonium accepisset, locuples ex eo & copiosus factus est: eius rei accusatus, iudicio multitudinis absolutus est. Plebiscitum deinde factum, vt in ducendis vxoribus, ad neptes vsque ascendere liceret, superiore necessitudine prohibita. At nostris, quorum iustitia secundum præceptũ CHRISTI, *plus quã pharisæorum, nedum aliorum, abundare semper debuit, modus contrahendi matrimonij multo honestior est datus, quo per mulieres & honore & potestate augerentur, si multos habere viderentur affines, vtue ne barbarico more singuli plures ductarent vxores, aut nulla habita propinquitatis ratione, cum quibusuis mulieribus sese matrimonio iungerent, neue libidine forte flagrantes, puellas spe connubij ad stuprum illectas violarent, ac mox optati compotes cum remotis arbitris fidem dedissent, eas desiderio fraudare volentes, pacto stare, quod sæpe fit, negarent. Itaque primo Apostolus vxorum multitudinem interdixit, ad Corint. scribens: Attamen propter stupra vitanda, vnusquisque suam habeat vxorem, & vnaquæque virum suum habeat. Deinde Fabianus, teste Gratiano, præter illos duos gradus, primum & secundũ per Mosen prohibitos, primus tertio & quarto no-*

no nostris interdixit, quo deinceps nemini fas eßet mulierem affinitate coniunctam citra quintum gradum, vinculo sibi coniugali sociare, propterea quod est nescio quid naturalis verecundiæ nobis innatum, quo facile abhorreamus ab eiusmodi propinquorum colligatione, corporum commiscendorum causa. At Iulius deinde, vt populo Christiano arctiores paulatim morum limites poneret, prohibuit, ne vsque ad septimum gradum matrimonia contraherent: quod & diuus Gregorius comprobauit. Ad extremum vero cum istiusmodi patrum seueritas efficeret, vt in sua iam quisque ciuitate minus connubium sibi inueniret, cogereturq; per hoc aut à finitimis petere, aut illis dare, vnde hęreditas sæpenumero distraheretur, placuit Innocentio tertio, Christiani populi commodo tempestiue prouidere. Is enim Fabiani decretum iampridem antiquatum reuocans, statuit, vt cunctis dein in perpetuum liceret eas in matrimonium ducere, quę neq; cognationis, neque affinitatis gradu primo, altero, tertio & quarto ipsos attingerent: quod hodie rite seruatur. Extat id decretũ in libro decretalium epistolarum 4. eo capite, cuius principium est, Non debet. Est etiam modus inter cognationẽ, quam dicunt spiritualem, copulatos, positus à Theodato pontifice, qui primus sanxit, ne quis eam puellam duceret vxorem, quam ex baptismi fonte leuasset pater. Est & ex quadam honestate à Gregorio, & post eum ab Alexandro tertio statutum, ne sponsam fratris relictam, frater in matrimonio haberet, ne Hebręorũ videretur imitatio, apud quos, vt frater fratris sine liberis mortui vxorem duceret, sobolis suscipiẽdę atq; perpetuandę causa, fas erat. Item Euaristus primus decreuit, incestum haberi cõnubium, cui sacerdos non adfuisset, consecrassetq; illud, ac nisi puella à parentibus solenni more viro desponsa foret. non nemo Sotero id assignat. Sic nu

ptiarum arbitrium iam inde ab initio, honestatis & non necessitatis gratia, in parentū potestate fuit, quando Moses de ea re ita sanxerat in exodo statuens: Si seduxerit quis virginem nondum desponsatā, dormieritq; cū ea, dotabit eam, & habebit vxorē: si pater virginis dare noluerit, reddet pecuniā iuxta modū dotis, quam virgines accipere consueuerunt. Sic filius Thobiæ Sarā, tradente Raguel patre puellæ, duxit vxorem. Talia ethnici quoq; seruabant, vel teste Terētio, qui in sua Andria facit Simonem patrem parantē nuptias filio Pamphilo valde inuito. Idem testificatur Apuleius, qui sexto Asini libro facit etiā Venerem argumentātem, non videri legitimas inter Cupidinē & Psychen nuptias, propter disparilē generis conditionē, et quod res acta esset furtim, sine testibus, patre non cognoscente. Sed Catullus præclare quidem carmine suo nuptiali, eam ipsam, vt ita dicam, naturæ legem cui parendum sit, edocet:

Attu ne pugna cum tali coniuge virgo,
Non æquum est pugnare, pater cui tradidit ipse,
Ipse pater cum matre, quibus parere necesse est.
Virginitas non tota tua est, ex parte parentum est,
Tertia pars matri data, pars data tertia patri,
Tertia sola tua est, noli pugnare duobus,
Qui genero sua iura simul cum dote dederunt.

Vnde merito iam pudeat Christiani nominis viros, qui posthabitis tam nostris quam priscorum legibus, clandestina quotidie sponsalia faciunt, qui propterea nihil mirentur, si matrimonia ipsa minus sibi prospera sint. Ea sponsalia postea vtriusque sponsi & sponsæ consensione rata fiebant. Et illud etiam ab Hebræis acceptum videtur: ita enim Rebecca cum peteretur vxor Isaac filio Abraham, à Bathuele patre interrogata est, num vellet nuptum dari ipsi Isaac. Sic nunc apud nos consensus in matrimonij fœdere

dere faciundo exquiritur, quia satis cōstat CHRISTVM *de ea re nihil innouasse, cum apud Matthæum dixerit: Quod Deus coniunxit, homo non separet. Ceterum haud vna est istiusmodi consensionis verba proferendi formula: nam apud Italos, vir ætate grauis interrogat virum & fœminam, num alter alteri velit nubere. Apud Anglos ipsi pactum faciūt: uir enim ita ait, ut eorum verbis vtar; Ego te mihi vxorem accipio: & illa, Ego te mihi maritum. Post hęc, iunctis dexteris, inter se osculantur, & vir annulum insignem velut rei gestæ testem, ac coniunctionis pignus, sponsæ digito, qui minimo dexteræ manus proximus est, indit. Vtrunque à veteribus, qui ante initium nostræ religionis eo ritu vtebantur, quemadmodum supra in primo libro demonstrauimus, ad nos manauit, teste Tertulliano, qui libro de Virginibus velandis, ita scribit: Si autem ad desponsationem velantur, quia & corpore & spiritu masculo mistæ sunt, per osculum, & dexteras. Et in Apologetico, cum de continentia mulierum Romanarum amissa, inquit: Circa fœminas quidem, etiam illa maiorum instituta ceciderunt, quę modestię, quę sobrietati patrocinabantur, cum aurum nulla norat, pręterquam vnico digito, quem sponsus oppignerasset pronubo annulo. Hæc ille. Quod autem puerperę purgantur, hoc ab Hebræis est acceptum: in Leuitico enim scriptum legimus: Si mulier suscepto semine pepererit masculum; immunda erit septem diebus, & die octauo circuncidetur infantulus, ipsa vero triginta tribus diebus manebit in sanguine purificationis suę: sin fœminam peperit, immunda erit duabus hebdomadis, & sexagintasex diebus manebit in sanguine purificationis suæ. Cum expleti fuerint dies lustrationis eius pro filio, siue pro filia, deferet agnum anniculum in holocaustum, & pullū columbę siue turturem pro peccato, &*

reliq. Cōterū apud nos non est eiusmodi lustrationi statutū tēpus, ne mulieribus diutius expectando, vt Innocētius ait, pœna qua pariēdo afficiuntur, cōuerti uideatur in culpam. Solent tamen hodie honestatis causa, non ante mensem à partu exactum purgari, quæ tunc matronis aliquot comitatæ templum adeunt, & loco agni, columbæ, vel turturis, ceream candelam offerunt, & cum alibi tum in Anglia, illud etiam linteum, quo infans ex sacro baptismatis fonte susceptus inuoluitur, quod vulgo chrismatorium vocant, quo eo abstergatur chrisma, quo infans est vnctus, qui si forte ante diem purgationis matris moriatur, eo ipso linteo circumseptus ad sepulturam datur.

De principio sacrarum ædiū, atq; vbi sit pręcipuus orandi locus, ac de altarium & cœmeteriornm initio, & quando primum crux cœperit haberi honori, atque venerattoni.

CAP. VI.

HActenus de fundamento templi spiritualis, deinde eius, quod est ex materia, dicendū. Illius apud nos conditor fuit CHRISTVS, *qui docuit, vt Deū spiritu coleremus, apostolo dicente, Orabo spiritu, orabo et mente, psallam spiritu, psallam & mente. Et quoniā spiritus noster corpore cōtinetur, hinc factū est, ut cōtinens corpus dictum sit templū. Vtrunq; affirmat idē apostolus, suis ita scribens Corinthijs: An nescitis quod templū Dei estis, et spiritus Dei habitat in vobis? Templū tale ex carne & ossibus constans, rerū omnium opifex Deus principio finxit. Is fuit Adā noster primus parēs, vti supra diximus. Ex materia post hęc Moses primo tabernaculū Deo posuit, vbi preces & pia vota illi exoluerentur, et in eo facta est arca, in qua lapideas clauserunt tabulas, in quibus incisæ erant leges. Deinde Solomon rex templū Hierosolymis magnificentissimo apparatu ędificauit. Hęc fuit synagogę materia, vt*

vulgo nunc vocatur, spirituale nominat Dominus, ita alloquens Mosen: Sume Aaron & filios eius, & omne synagogam conuoca, &c. Salomon autẽ iussu Dei, qui patrem eius Dauid eo opere faciundo prohibuerat, mandaueratq; vt filio condendũ relinqueret, templum illud sanctũ ac religiosum fecit, consecrauitq; ipsi deo, hostiarũ numero pene infinito, cui dominus nocte apparuit, & ita fatus est: Audiui preces tuas, & elegi locum istum mihi domũ sacrificij: Si clausero cœlũ, & pluuia non fluxerit, & præcepero locustis vt deuorent terrã, & immisero pestilentiam in populũ meum: Conuersus autem populus meus, super quem inuocatum est nomen meum, & deprecatus me fuerit, & eum pœnituerit, ego exaudiam de cœlo, & propitius ero peccatis eorum, atq; sanabo terram eorum: Oculi quoq; mei erunt aperti, ac aures meæ erectę, ad preces eius, qui in loco isto orauerit. Hæc ex lib. Paralip. 2. quę eo pertinẽt, vt cuncti mortales intelligant præcipuum precandi locum esse templum Deo dicatũ, id quod CHRISTVS *apud Matth. cap. 21. comprobat vsurpans illud Esaiæ: Domus mea domus deprecationis vocabitur. Et cap. 33. idem affirmat reprehendendo auaritiam ac impietatem pharisæorũ, quibus pluris erat aurum, quam sacrosanctum templum, cum inquit: Væ vobis, quia dicitis, Quicunq; iurauerit per templum, nihil est: qui autem iurauerit per aurum tẽpli, reus est. Stulti & cæci, vtrum enim maius est, aurũ, an templum, quod sanctificat aurum? Et subijcit: Qui ergo iurauerit per tẽplum, iurat per illud, & per eum qui habitat in ipso. Post euangelicum dogma inter gẽtes diuulgatum, vbi loci prima ædes Saluatori nostro dicata fuerit, pro certo ponere non ausim, ne diuinare potius quam veritati inhærere dicar: sed in re parum nota coniectare licet. Porro à* CHRISTI *statim ascensu in cælum, Iudæi cœperunt*

Christianos crudeliter persequi, deinde Nero princeps, deinde Domitianus, deinde alij, & postremo Diocletianus ac Maximianus acerbissime afflictarunt. Quo fere toto temporis interuallo, tantum aberat vt aliquod templum à nostris christianis publice ędificaretur, vt etiam omnia eßent occulta, & sacella potius, atq; eadem abdita & plerunq; subterranea, quam apertis in locis ac publicis fierent. Est tamē consentaneum credere, in remotis locis, quo non facile peruaserat ille tyrannorum furor, fana aliqua interim aut ędificata, aut quę primum dæmonum fuerant, CHRISTO *dicata ab apostolis fuisse, qui vbiq; gētium omni tempore ad propagandam religionem totis viribus incubuerāt: quod aut in Aethiopia à Mattheo, aut in India citeriore à Bartholomæo, aut in Scythia ab Andrea, quorum prædicatione ijs gentibus christianæ pietatis lux ab initio affulsit, factum esse & crediderim, & dixerim. Non abhorret præterea à fide, aliquam ædem fuisse principio à Iacobo Hierosolymis Deo dicatam, qui ibidem cathedram primus locauit, primusq; rem diuinam ritu apostolico facere cœpit. autor Eusebius. Nec mirum alicui esse debet, si talia ac huiusmodi bene multa alia minus literis prodita sint, quod scriptorum inopia factum est. Romę non reperio, quod sciam, aliud antiquius templum ædificatum, aut dicatum, vel ad vsum sacrorū fuisse cônuersum, quam thermas. Nouati in vico Patritio, quas Pius pontifex Praxedis eximiæ sanctitatis fœminæ rogatu, diuę Pudentianæ eius sorori consecrauit. qui fuit annus circiter* CL. *ab eo, qui humanæ salutis fuit primus. Iginius tamē qui Pium præcesserat, autor fuit vt templa sacris dedicarentur cærimonijs, vt alibi fusius dicetur, cum de festorum dierum celebratione agetur: quod fidem facit, iam antea loca aliqua Deo dicata fuisse: sed vbi loci id factum fuerit, parum*

rum liquido traditur. Nec ita multo post Calistus iam sese tyrannorum odium sensim remittente, ædem in transtyberina regione, beatæ Virgini struxit, cœmeteriumque ex suo nomine condidit via Appia, vbi multorum martyrum repositi erant cineres. Visuntur hodie ijs in locis & sacella quædam, quibus occulto rem diuinam prisci illi pietatis cultores fecisse dicuntur, quod, vti ostendimus, publice non liceret. Cœmeterij condendi institutũ Abrahæ assignant, qui, sicut patet apud Iosephum, dicitur emisse ab Ephron Etheo filio Saor prope Hebron, quadringentis siclis speluncam duplicem, & agrũ circa eam, sepelisseq; in ea Saram vxorem suam, ibiq; ipse deinde repositus fuisse. De vario apud alias gentes olim sepeliendi vsu, alibi suo dictum est loco. Altare, vt legitur in Genesi, Noe primus omnium fecit, & super illud domino holocaustum obtulit. Quod institutum etiam hodie seruatur. Bonifacius vero tertius autor fuit, vt altaria candidis operirentur ac lineis pannis. Crux olim sontium supplicium erat, & id quidem infame: quod ideo Saluator noster subire voluit, vt qui mitis aduenerat, & humilibus & infirmis opem ferret, & omnibus spem salutis ostenderet, quando nihil ei in morte separatim ab alijs accidisse cernerent. Proinde eo genere mortis afficiendus fuit, quo humiles & infimi solent, ne quis esset omnino qui eum non possit imitari. Huic rei postea honor accessit. Eusebius libro ecclesiasticæ historię nono, autor est Constantinum imperatorem eo die, quo cum Maxentio ad pontem Miluium conflixit, sereno puroq; cælo crucem vidisse, eamq; coluisse, ac auditam superne vocem: Constantine in hoc signo vinces. Non defuit oraculo euentus: vicit cum hostem insigniter, tum ceteris bellis quæ deinceps gessit, par felicitas adfuit. Helena post hæc eius mater, religione insi-

gni ac pietate mulier, per quietem monita, Hierosolyma petiit, quæsitum dominicã crucem. Ita forte accidit, vt Veneris simulacrum eo esset loci ab impiis Christiani nominis inimicis collocatum, quo omne dominicæ passionis monimentum aboleretur, Christianique Venerem loco Saluatoris colerent. Ceterũ loco ruderibus purgato, crux reperta est, & cum illa duæ aliæ, vnde duo pependerant latrones, sed titulus ille, IESVS *Nazarenus, rex Iudæorum etsi vetustate propemodũ abolitus, indicio fuit, vt crux vera internosceretur, quæ admota mulieri mortuæ vitam illico restituit. His Constantinus princeps motus, edicto vetuit quenquã deinceps eo supplicio necari. Sic res quæ antea mortalibus probro fuerat, venerationi esse cœpit. Idẽ postea voluit Theodosius seruari, qui (vt in Codice iuris ciuilis est) lege prohibuit, signum Saluatoris in solo vel in silice aut in marmore humi posito insculpi, ne hominũ pedibus tereretur. Vide quam importunum sit videre passim hodie in templis signum illud, id est, nomen ipsius Saluatoris, in æs vel lapidibus quibus mortuorum sepulcra teguntur, incisum, item cruces ac diuorum imagines impressas quæ assiduis calcantium vestigiis obtrita late resplendent, quo sic nostram testatiorem faciant religionis negligentiã, cum præsertim res eiusmodi antiquis etiam religiosi fuerint. Sane Romæ olim locus fuit Doliola vocatus, quia inuadentibus Gallis Senonibus vrbem, sacra in eodem loco doliolis reposita fuerunt: qua de causa, eo loci ne spuere quidẽ alicui licebat. autor Festus.*

De pri-

De primo ac vetustissimo apud Hebræos sacrificandi ritu, ac festorum dierum obseruatione, dedicandique templa instituto, deque ignis mysterio. CAP. VII.

Dam primus parens ex Eua duos suscepit filios, Cain & Abel: pietatis hic cultor, contemptor ille: hic pastor, ille agricola fuit: hic mero lacte primũ litauit, ille frugum primitias deo obtulit. Secundum hæc, sacerdotio instituto, Aaron cũ filijs, ac deinde alij varijs cærimonijs sacrificarũt. Quę fere omnia ex Iosepho in vnum collecta, operæpretiũ duxi quãbreuissime potero explicare. Tribus ab initio sacrorũ generibus Hebręi usi sũt, quorum vnum holocaustum dixerunt, quando primores gentis siue bouem, siue agnum, siue aliquod aliud animal, modo anniculum masculumq; fuisset, immolabant: tum sacerdos victimali cruore oram altaris perfundebat, inde hostiam membratim disiectam super aram cremabant. Alterum genus plebeium, & pro gratiarum actione fiebat, in quo animalia maiora anniculis offerebant, cruoreq; super aram diffuso, renes, adipem, omenta imponebant flammis, pectora & crura dextera sacerdotibus dabantur: quæ supererant intra biduum illi edebant, qui sacrificium fecissent. Inopes columbas aut duas turtures offerebant, quarum altera in holocaustum abibat, alteram sacerdotes sortiebantur. Tertium omnibus æque mortalibus commune, quod laudis sacrificium dixerunt. In psal. 115. Dirupisti vincula mea, tibi sacrificabo hostiam laudis. Et in epistola ad Hebræos: Per ipsum ergo offeramus hostiam laudis semper Deo, id est, fructum labiorum confitentium nomini eius. Peccata vero sic expiabant: qui imprudens deliquisset, agnum, aut hœdum anniculum offerebat: qui occulti criminis conscius, ariete eum expiari oportebat. Omnibus sacrificijs farina mundissima ex præscripto legis

adiicie-

ex eo dicebatur celebratio nouorum, quæ festa dies ordine sexta habebatur. Post septem autē hebdomadas paschæ, pentecostes, & id tempus asarcha, id est, quinquagesimam vocabant, tum panes frumentatos offerebant. Deinde sequebantur solennia sacra septimorum: sicut enim inter dies septimus quisque festus agebatur sabbatum, ita inter menses, septimus quisq; mensis sabbatum erat, et vocabantur ea sacra, sabbata sabbatorum. Post hæc septimo mense alij agebantur festi dies. Sane decimaquinta die, tempore ad hyemem vergente, tabernacula fiebant, quæ dies grçce Scenopegia dicebatur, quia in vmbraculis essent escas septem diebus, ob id, quod eorum maiores ex Aegypto remigrantes domum, tabernaculis vsi essent. Decima uero die solenne erat repropitiationis: in hac sola die pontifex induebatur omnibus pontificalibus indumentis, & tunc ingrediebatur sancta sanctorum. autor Origenes super Leuiticum. Die quintadecima Decembris encænia, id est, festi dies initiales, hoc est, dedicationis templi, quia tum templum Hierosolymis ab Antiocho pollutum, postremo à Iuda Machabæo expiatum, rursumque dedicatum est: nam antea Solomon circiter decimum diem septimi mensis, id est, Septembris, id fecerat, simulatque illud ædificasset, & dein à Iudæis illi qui illud ipsum instaurarant, circiter diem duodecimum mensis primi, est rursus consecratum, quos seruitute Babylonia liberatos, per Esdram in suas sedes restitutos constat. Sic semper ille dies postremę expiationis dedicationisque solennis fuerat apud posteros. Cæterum dedicationis institum multo antiquissimum est, quando iam inde à principio tabernaculum à Mose factum ita dedicatū fuit, cum ipse primum eo iam perfecto vti cœpit: nā sicut Chrysostomus in epist. Pauli ad Hebræos ait, dedicare aliud nihil est, nisi utendi initium facere. Atq; hic.

tum Iudęorum fuit sacrorum ritus, qui animalia tantum propter conuiuia nata absumebant. Ignis autem, ut in Leuitico est, semper in altari ardebat, quem sacerdos nutriebat, sine quo nullum fas erat sacrificiũ facere. Sic in igne præter alia elementa, sacra omnia consistebant, quod is, credo, proximus cælo sit, quod in specie ignis Deus Mosen primum allocutus, quod de cælo holocausta accepta rapuisset. Apud nos itidem nullo magis honore, quam cereis candelis decorantur extrinsecus cælicolę. Eadem in primis ratione, ita opinor, à vestalibus perpetuus seruabatur, ac ante Romanos imperatores deferebatur: quoniam denique Deus noster ignis comburens est, ac propterea merito sacer habetur. Ita Persæ, teste Herodoto, ignem Deum esse arbitrabantur: contra Aegyptij belluam animatam uocabant, quod omnia uoret. Item ex Mosis pręcepto, in omni sacrificio adijciebatur sal, quia is sit pręcipuus corruptionis expulsor.

Cunctas fere gentes quondam dæmonibus malis humanas immolasse hostias, & ibidem quid esset ver sacrum, & quando primum eorum oracula obmutuerint, ac de primo vsu aquæ, quam dicimus sanctam. CAP. VIII.

SEd age, iam dicamus de dijs gentiũ, deq; eorum sacrificijs ac mysterijs, qui tamen tantum aberat vt dij essent, vt etiã cacodęmones sese pręberẽt, nullaq; alia hostia nisi humana litari vellẽt, quasi cruoris humani repleti tũ demũ propitij essent, cum maxime lęsissent. O dementiã hominum, ò infelicem vitam. Ecqui erãt isti dij, qui suos cultores parricidijs inquinabant, omnibus generatim malo erant? Pater filiũ vnicum, mater dilectã filiam dęmonibus tanquam ouem mactabat. Iudęi qui lege neglecta aberrauerant, in valle filiorum Hennon, teste Hieronymo, quã CHRISTVS *apud Matthęum gehennam nominat,*

nominat, filios igni exustos deuouebant, immolabantque dęmonio Moloch. Rhodij hominem Saturno immolabant. In Salamine insula, homo Agraualę Cecropis filiæ cędebatur. Diomedi in templo Palladis, quod etiam ipsi Diomedi & Agraualę commune erat, homo offerebatur, qui ab adolescentibus ter circum aram ductus, tandem à sacerdote hasta percussus, & in rogo impositus cremabatur. Apud Cypros, humanam hostiam Ioui Teucrus immolauit, idq; genus sacrificij posteris tradidit, quod postea imperante Hadriano, est sublatum. Erat lex apud Tauros gentem inhumanam feramq;, vti Dianę hospites immolarentur. Galli Hesum atque Teutatem humano cruore placabant. Vnde Lucanus.

Et quibus immitis placatur sanguine diro
Teutates, horrensque feris altaribus Hesus.

Apud Chios, Dionysio Omadio dicto, homo etiam crudeliter discerptus immolabatur. Apud Aegyptios, Heliopoli tres in die homines quos inquirebant, si mundi essent, Iunoni mactabant. Lacedęmonios etiam Apollodorus scribit hominem Marti immolare solitos. Phœnices bellorum aut pestilentię calamitatibus laborantes, amicissimos Saturno solebant immolare. Histrus, qui res Cretensium scripsit, autor est, Curetas olim Saturno puerorum hostijs sacrificia fecisse. Laodiceę, quę Syrię vrbs est, Palladi virgo immolabatur. Et apud Arabas in singulos annos puer immolatus sub ara sepeliebatur. Item Thraces, Scythę, Carthaginenses, & omnes fere Græci, cum presertim in bella essent exituri, hominem mactantes sacrificabant. Itē Gallis mos fuit, vt qui essent affecti grauioribus morbis, quiq; in prelijs periculisq; versarentur, aut pro victimis homines immolarent, aut seipsos immolaturos vouerent. Germani itidem Mercurio certis diebus humanis litare ho-

stijs fas

fliјs fas habebant. Autores Cæsar & Tacitus. Quid, quod illud idem omnes communiter barbari factitabant? At Romani, qui semper mansuetudinis & humanitatis gloriam sibi vindicarant, non ne iјsdem sacris immaniores repeRiuntur? Siquidem Saturnus in Latio eodem genere sacrificiј cultus est, non quidem vt homo ad aram immolaretur, sed vti in Tyberim de ponte Miluio mitteretur, quod ex responso quondam factitatum, Varro autor est, cuius responsi vltimus versus erat: Et capita inferno & patri trāsmittite lumen, id est, hominem. Verum id genus sacrificiј postea ab Hercule est immutatum, vt pro veris hominibus, imagines ex scirpo iacerentur, sicut supra demonstrauimus, quod in Fastis Ouidius late docet. Fuit uel mos quondam cum Italis aliјs, tum Romanis, ubi res suas in periculo versari cernerent, uouendi quæcunque proximo uere nata essent apud se animalia immolaturos: vnde id ver sacrum dictum est. Liuius lib. 4. decad. quartæ: Ver sacrum factum erat priore anno, id cum P. Licinius pōtifex non esse recte factum renuntiasset, patres deintegro faciendum censuerunt, & videndum quod natum esset pecus inter Cal. Martias, et Idus Maias. Festus inter ea animalia, pueros etiam connotos ait. scribens: Sed cum crudele videretur pueros ac puellas innocētes interficere, perductos in adultam ætatem velabant, atque ita extra fines suos exigebant. Quod sane institutum tametsi humano parcebat sanguini, non eo tamen à crudelitate vacuum erat: ecquid enim crudelius censeri debet, quam priuare homines innocentes patria, qua cunctis mortalibus charius est nihil? Ita facinus pariter crudele vt impium, deorum causa edebatur. Philo, qui Phœnicum historiam scripsit, priscis morem fuisse tradit, vt in magnis periculis princeps dilectissimum ex liberis, vlciscenti dæmoni quasi redemptionis præmium traderet,

& sic

& sic traditum mystice iugularet. Non erant praeterea contenti mali daemones multitugibus hominum caedibus, nisi etiam mulieres pro suo iure Ruprandas curarent. Sane Alexandriae simulacrum Saturni religiosissime colebatur, cuius sacerdos Tyrannus nomine, matronas eius ciuitatis quas elegisset, tanquam à Deo accitas, noctu ad simulacrum ductabat, ibique extinctis repente luminibus cum eis rem habebat. Sic Tyrannus communis adulter libidinem explebat, Dei mentitus personam. testis Ruffinus libro 11. Ecclesiasticae historiae. Item apud Nasamones, vti supra commemorauimus, cum de coniugij origine prodidimus, mos erat, vti sponsa prima nocte cum singulis conuiuis coiret, deae Veneris gratia. Caeterum si homines veluti sapientiores ab huiusmodi truculentissimis foedissimisque immolationibus paululum abstinuissent, quid praemij consequerentur, imo quid noxae, quid ve supplicij subire cogerentur, ostendamus. Dionysius Halicarnasseus in primo antiquitatum, ait Iouem & Apollinem, quoniam decima hominum non fuisset eis immolata, magnas Italis calamitates induxisse, vsque eo vt nulli fructus ad maturitatem vsque permanerent, sed immaturi defluerent, fontes alij bibi non possent, alij deficerent, mulieres abortum facerent, homines & pecora passim varijs morbis perirent, donec decima reddita sit. Diodorus itidem testis est, Carthaginienses, vt diximus, Saturno humanas hostias solitos immolare, & cum victi essent ab Agathocle rege Siculorum, iratum sibi Deum putauisse, atque vt diligentius piaculum soluerent, ducentos nobilium filios, exemplo longe post homines natos crudelissimo, etsi reipub. nomine edito,

ne edito, immolasse. Eiusmodi fœda facinora iam ante in psal. 105. prædicta sunt: Et immolauerunt filios suos, & filias suas dæmonijs. Possem adducere plura tanti sceleris exempla, quæ breuitatis studio præterire libuit. Fallebant præterea mortales eiusmodi dæmones amphibologijs, nodosis & fluxiloquis responsis, id est, ita ambiguis, vt in ambas partes agi possent. Vnde Virg.

Talibus ex adyto dictis Cumæa Sibylla
Horrendas canit ambages, antroq; remugit,
Obscuris vera inuoluens.

Quale fuit illud Apollinis ad Pyrrhum Epiri regem responsum:

Aio te Aeacida Romanos vincere posse.

Et ad Crœsum Lydorum regem:

Intrepidus si Crœsus Halim transmiserit amnem,
Imperium perdet magnum regnumq; superbum.

Ambo victi sunt, hic à Cyro Persarum rege, ille à Romanis, qui ex oraculo se superiores fore sperauerant. Philippus Macedonum rex oraculo acceperat mortem sibi a quadrigis imminere: quare & toto regno suo currus disiungi iussit, & studiosè vitabat locum in Bœotia, qui eo nomine vocabatur: At in capulo gladij quo eum Pausanias interfecit, repertæ sunt cælatæ quadrigæ. Daphidas sophista ab eisdem magistris responsum tulerat, fore vt ex equo deturbatus periret: comprehensus ab Attalo rege, in quem multa contumeliosè dixerat, eius iussu è saxo, cui Equus nomen erat, præcipitatus est. Talia vana & ludicra falsorum deorum responsa innumerabilia existebant, quibus perpetuus ille hostis generis humani deludebat eos, à quibus colebatur. At eos deos tã maleficos domesticatim suos

cultores iugulantes, de medio mortalium omnium sustulit, nisi Saluator noster? Quippe sic ipse apud Io. cap. 12. inquit: Nūc princeps mundi huius eiicietur foras. Siquidem diabolus ante id tempus, amplam habebat in homines potestatem. Conciderunt itaq; post eius aduentum vetustatis tenebrę, & quę figuris tegebantur, diuina retexit sententia. Nam dum in Aegypto cum Ioseph & matre fuit, eo temporis spatio, simulacra deorum, quos id temporis gens illa stulta & omnium errorum mater coluit, sua sponte cecidisse dicuntur. Post hęc, imperante Hadriano, tum demū vbiq: gentium pernitiosę nefarięq; sublatę sunt immolationes, tum Delphici Apollinis, tum Ammonis, aliorumq; vanorum deorum oracula penitus muta extiterunt: nam, teste Cicer. lib. de diuinat. 2. iam diu ante sensim silere cœperant, sic, vt eius ętate, qui paulo ante CHRISTI aduentum vixit, ferme conticerent. Ac tum deniq; potentia dęmonum infracta iacuit: quod Porphyrius, vti Eusebius dicit, Christiani nominis hostis, in libro quem aduersus religionem nostram scripsit, hoc modo testatur: Nunc vero mirantur, inquit, si tam multos annos peste ciuitas vexetur, cum & Aesculapius, & alij dij longe absint ab ea: postea enim quam IESVS colitur, nihil vtilitatis à dijs consequi possumus. Hęc verba illius sunt. CHRISTVS ergo IESVS dijs illis potentior est: ita demum secutū est, quod dominus apud Zachariam prophetam, perdiu antea annuntiarat esse futurum, dicens: Disperdam nomina idolorum de terra, & non memorabuntur vltra. Ecce magnum verę religionis argumentum, ecce certum veritatis elogium, ecce vniuerso humano generi redditam libertatem, ac mundo fulgentissimum lumen: quę vtinam gentes, quę in tenebras paulatim relapsę sunt, agnoscerent, ne perpetuo aberrarent: non cessant enim oracula nostra, est

X Deus

Deus nobiscũ, dum bene agimus, semper. Dæmoniaci quos vocamus, si qui sint, à nostris sacerdotibus nomine IESV *liberantur, dæmones procul effugantur, solo etiam sacræ aquæ aspersu. Fuit iam olim vsus lustralis aquæ, in Leuitis consecrandis: nã sic dominus, ueluti est in Num. cap. 8. pręcepit Mosi: Tolle Leuitas de medio filiorum Israel, & purificabis eos iuxta hunc ritum: Aspergantur aqua lustrationis, & radant omnes pilos carnis suæ. Quo factum est, vt Alexander primus Romanus puntifex autor fuerit, vt huiusmodi lustralis aqua consecraretur, & ad dæmones effugandos in templo domiq; seruaretur.*

Qui primus docuerit modum orandi, & cur in orientem uersi oremus, ac unde mos concionandi, & de perfecto concionandi modo, atq; quando eucharistia instituta, deq; primo eius usu. CAP. IX.

PRoximum est, vt vel de nostrarum cęrimoniarũ ratione dicamus, quę non animalium cruorem, nõ hominũ cędem, sed synceram fidem puramq; mentem poscit. Et quia Deus ea potissimum de causa, vti supra exposuimus, nos fecit, vt statim geniti ipsũ coleremus, atq; vt Chrysostomus homilia 23. in Matth. ait, bonis potiremur æternis, eaq; tantum precando postularemus, ideo à perfecto orandi modo initium faciemus. Duo sũt, Lactantio testificante, quæ Deo à nobis offerri debeant, donum & sacrificium: donum in perpetuum, sacrificium ad tempus: de hoc paulo post. Donum est integritas animi: si enim Deus non videtur, ijs rebus coli debet quæ non videntur, cuiusmodi sunt uirtutes animi, & iustitia, ad quam haud dubie, sicut Cicer. de legib. suspicatur, nos esse natos intelligere debemus. Summus igitur colendi Dei ritus est, ex ore iusti hominis ad Deum directa laudatio: quæ tamen ipsa vt Deo sit accepta, & mansuetudine & timore & pietate

pietate maxima opus est. Quod in primis illi prisci Hebræi, prout non vno in loco supra demonstrauimus, factitarunt, atq; vt nos illud ipsum faceremus, Saluator noster CHRISTVS *primus iussit, dicens: Estote ergo perfecti, quemadmodum & pater vester cœlestis perfectus est. Et inde subiungit: Tu autem cum oras, intra in cubiculum tuum, & clauso ostio tuo, ora patrem tuum qui est in occulto, & pater tuus qui videt in occulto, reddet tibi. Orantes vero nolite multum loqui, sicut ethnici faciunt, putant enim quod multiloquio suo exaudiantur. Et subdit: Sic ergo vos orate: Pater noster, qui es in cœlis, sanctificetur nomen tuum. Adueniat regnum tuum. Fiat voluntas tua, sicut in cœlo & in terra. Panem nostrum quotidianum da nobis hodie. Et remitte nobis debita nostra, sicut & nos remittimus debitoribus nostris. Et ne nos inducas in tentationem, sed libera nos à malo. Amen. Hæc ex Euangelista Matthæo, apud quem Hierony. non quotidianum, secundum Cypriani sententiam, sed supersubstantialem panem legit. Contra & Cyprianus legit non dimitte, sed remitte nobis debita nostra, sicut & nos remittimus. Et hęc admonui, vt vtranq; lectionem intelligas haud quaquam ex recentioribus esse. Cyprianus in expositione eius dominicæ precationis non iniuria quosdam admonet, qui plus sapere quam oporteat videri volentes, hanc vt vulgarem et cunctis communē minus vsurpant, qui inquit: Quę enim potest magis spiritalis esse oratio, quam quæ à* CHRISTO *nobis data est? à quo nobis & Spiritus sanctus missus est? Quę vera magis apud patrem precatio, quam quæ à filio, qui est veritas, de eius ore prolata est? ut aliter orare quam docuit, non ignorantia sola sit, sed culpa: quando ipse posuerit, & dixerit: Reijcitis mandatum Dei, vt traditionē vestrā statuatis. Oremus itaq; fratres dilectissimi, sicut ma-*

gister Deus docuit. Hęc ille. Quomodo autem orandũ sit, CHRISTVS ipse apud Ioannem docet, dicens: Spiritus est Deus, & eos qui adorant eum, spiritu ac veritate oportet adorare. Cyprianus item secreto orandum esse ex pręcepto dominico demonstrat, quia Deus non vocis, sed cordis auditor est: nec admonendus est clamoribus, qui cogitationes videt. Hoc planum fit exemplo Annę, vt in 1. Regnorum est, quę loquebatur in corde suo, & labia eius mouebantur, & vox eius non audiebatur, & exaudiuit eam dominus. In psalmis quoq; legimus: Dicite in cordibus vestris, & in stratis vestris, & transpungimini. Hieremias iti dem admonens, ait: In sensu tibi debet adorari Deus. Ceterum vt rationem cum Deo habere possemus, quoties ipsam dominicam precem cum angelica salutatione recitaremus, est modus orandi postremo inuentus, per calculos, vt ita dicam, ligneos, quos vulgus modo preculas, modo pater nostros appellat. Ii numero quinquagintaquinq; ita ordine distinguuntur, vt post denos, singuli maiusculi affigantur filo, sunt enim perforati, & quot hi sunt, toties dominicam precem, quot illi, toties angelicam salutationem ter numerum ineundo recitent, terque symbolum breuius inferant. Et id deiparę virginis psalterium nuncupant. Eius rei autor fertur Petrus eremita, homo Gallus, ciuis Ambianensis, qui abhinc annos CCCCXXX. hoc est, circiter annum salutis humanæ MXC. sanctitate floruit, egitq; cum Vrbano Romano pontifice, vt bellum Asiaticum à nostris sumptum fuerit, quo Hierosolyma recepta sunt. Hodie tantus honor eiusmodi calculis accessit, vt non modo ex ligno, succino, & corallio, sed ex auro argentoq; fiant, sintq; mulieribus instar ornamenti. Mos est pręterea vt in orando ac salutando Deo, quis in orientẽ solem conuertatur. Vtrumque apud priscos seruabatur, dicente

tente Apuleio in secundo: Tunc in orientem obuersus vel incrementa solis Augusti tacitus imprecatus, &c. Quod proprium est veri oratoris ex mystica religione, quoniam CHRISTVS *sol est iustitiæ. testis diuus Hierony. in Ezechielem. Cæterum apud Hebræos hoc fieri non licebat, quibus præcepit Dominus per Mosen in Deuteronomio, nequaquam more aliarum gentium contra Orientem, sed quoquouersum intuentes contra templum, Deum orarent, ne viderentur solem, vti factitabant idolorum cultores, colere. Idem Hieronymus testis. Vnde Danielem apud Babylonios ad eum modum orasse legimus. Item cum apud Marcum cap.* XI. *legamus: Et cum steteritis orantes, remittite, &c. videtur peccantium quoque moris fuisse, vt stando orarent, quia qui stat, diligentius animum intendit in rem, quam agit. Idem Saluator iussit, vt præcepta legis diuinæ à Deo per Mosen populo Hebraico datę, à nobis itidem seruarentur, cum inquit: Si vis ad vitam ingredi, serua mandata: quorum capita hæc sunt; Vnum Deum colito. Nullius animalis effigiem colito. Per Dei nomen haud frustra deierabis. Festos dies pie & rite celebrato. Parentes venerare. Hominem ne occideris. Adulterium fuge. Furtum non feceris. Nil alienum concupiueris. Nec falsum dixeris testimonium. Hæc igitur fuit prædicationis materia, vnde est cõcionandi mos natus. Moses enim postea primus habita concione, populum de eiusmodi præceptis, & lege Dei docuit, eumq; per hæc ad bene beateq; viuendum instituit. Ioannes Baptista exin in desertis Iudææ locis concionatus est, concionatus & Saluator noster, eiusq; muneris obeundi negotium apostolis mandauit, dicens: Ite in mundum vniuersum, & prædicate euangelium omni creaturæ. Sed iam modum ipsum concionandi quam breuissimum ponamus. Concionator qui ea do-*

cet, quæ ad religionem pertinent, qui debet docendo modum tenere, per quem sermone, voce, & gestu auditorem facilius instruat, est idem, atque orator causarum forensium, à quo artem dicendi mutuetur necesse est, si velit recte ac ornate dicere. In concionatore itaque nostro oportet esse elocutionem, memoriam, & pronunciationem. Elocutio, est accommodatio verborum idoneorum, ad inuentionem. Memoria firma animi verborum ac rerum dispositionis perceptio. Pronunciatio vero, vocis & vultus gestusque moderatio. Concionator sic præparatus primum omnium debet inuenire, hoc est, excogitare res veras vel verisimiles. Quæ quidem inuentio in plures diuiditur partes: in exordium, narrationem, diuisionem, confirmationem, conclusionem, & confutationem. Exordium, est principium orationis, per quod animus auditoris apparatur ad audiendum. Narratio, per quam exponitur res, de qua est dicendum, vt auditor fiat beneuolus, docilis, atque attentus. Diuisio siue dispositio, est distributio ac rerum ordo, qui demonstrat, quid quibusq; locis sit collocandum. Et in partes duas tresue ad summum res ipsa diuiditur. Ac ita ex ordine, oratio hos duos vel tres habet locos, ad quos eundo contendat, seq; recipiat, quæ in cursum cõcitata, sine his nusquam consistere poterit, & ob id tam sæpe in medio cursu turbabitur, quam auditoris animus continenter implicabitur, nec memoria retinebit, quæ audieris. Quapropter cõcionator eiusmodi partitionẽ facere debet, vt nullo fere negotio reminisci queat, quoto quodque loco posuerit: atque idem etiam faciet auditor, qui suo loco expectabit, quod scire cupit. Confirmatio, est probatio argumenti, id est, materiæ vel rei tractatæ, cum asseueratione. Conclusio, cum breuiter colligitur, repetiturq; quibus de rebus verba facta sint, quo auditor, si me-

si memoriæ mandauerit, ad idem quod ipse meminerit, reducatur. Atqui cauendum, ne conclusio ab exordio aut à narratione repetatur, quod extra propositum foret: idcirco initium enumerationis repetitioni(s)q; istiusmodi à diuisione faciendum est. Item vel illud est curandum, vt in partitione nihil omittatur, quod ad rem attineat, neque quicquam redundet: redundabit autem, si quid ponatur in vna parte, quod in alia sit comprehensum. Si, exempli causa, ponas sic: Primum dicam de origine matrimonij, deinde de autore ipsius matrimonij. Vide, ista posterior pars superuacanea est, quia continetur in superiore: nam ille qui primus matrimonium instituit, eius rei autor fuit. Est itidem vitiosa, si proponas sic: Demonstrabo me hoc non fecisse, demonstrabo me non potuisse, si voluissem. hoc probato, illud alterum vacat. Igitur partitio debet esse clara, aperta, breuis, nullis fulta inuolucris, aut verbis superuacaneis. Rursum si de veritate religionis contra hæreticos agas, & diuidas varios eorum errores in partes, tum partitio nimis implicata erit: quare diuidendo generales tantum complecti oportebit. Confutatio, est locorum contrariorum dissolutio, qua nostri theologi in suggestis sermocinando nonnunquam vtuntur, magis ad ostentationem doctrinæ, quam ad vtilitatem veritatis, qui tale quid sæpe dedita opera in disceptationem quæstionemq; vocant, Vtrum Deus sit causa peccati nec ne: & contrarium quod est veritati, tantis primo corroborant argumentis, tamq; neruose obligant, vt non infundere in aures auditorum modo, sed in animis videantur inscribere, qui post non facile dissoluere possunt. Ita tantum abest, vt vtile sit tales habere quæstiones, quibus rudioris ingenij homines sæpius in errorem trahuntur, in eoq; versantur diu. Post hæc concionatori nostro opus est pronunciatio, quæ in vocis figuram, &

corporis motum diuiditur. In principio itaque orationis, vox sedata demissaq; esse debet: nam si acuta foret, fauces vulneraret, ac seipsam defatigaret ocyus. In narratione, vocum varietate vtendum est, vt quo quidque pacto gestum actumque ac scriptum sit, ita narrari videatur: quare verba modo clariora, modo grauiora vsurpanda sunt, quo omnium personarum sensus atque animi exprimantur. In diuisione vocem quam clarissimã adhibere oportet, vt auditor plane intelligat, quid sibi sit attendendum. In confirmatione argumenti sono vocis mediocriter adaucto vti decet, & strenue probando quod uolumus, interdum acriter, interdum leniter dicemus. In conclusione vox continens & modica sit, vt voci iam defatigatæ auxilium ferre queat. Concionator præterea debet hortari, & id quidem plenis faucibus, voce quam clementissima: item castigare, voce acriori, raris interuallis, cum vociferatione non utique muliebri, sed virili, quo magis auditorem deterreat. Item consolari, voce lamentabili: item conqueri, cum vocis mollitudine, vt auditoris animum ad misericordiam perducat: ac iocari interdum, voce faceta, cum tenuis significatione risus, ad recreandos animos aliquandiu ad audiendum intentos. Hanc vocis figuram sequi debet motus corporis, qui est gestus & vultus moderatio quædam, quæ pronuntianti concionatori conuenit, ac reddit probabiliora, quæ pronuntiantur. Itaq; si erit sermo in exordio, standum est in vestigio, dimissis oculis, recta ceruice: si in narratione, leui dexteræ motu, ac collo paululum à ceruicibus dimisso: si in partitione, brachio & digitis celeriter porrectis: si in confirmatione, vultu graui, gestuq; constanti: si in conclusione, aspectu minime mobili: si in cohortatione, gestu paulo celeriore: si in castigatione, vultu acriori, capitisq; ictu frequenti: si in consolatione, vultu tristi: si in con-

in conquestione, mœsto ac turbato: si vero in ioco, hilariore, velut à natura ipsa nobis datum est, vt eiusmodi nostras actiones voce pariter atque corporis motu iuuaremus. Istæc autem naturæ ars eximia, ad nostrum maxime omnium pertinet concionatorem religionis patronum, qui id officium facit, vt pietatem, vt charitatē, vt iustitiam in auditorum animis inserat, eosq; à cunctis simul deterreat uitijs, ac omnes illorum malas præcidat affectiones, quem idcirco, si mouere velit, oportet in dicendo esse modo grauē, acrem, ardentem, acutum, subtilem, copiosum, ornatum, modo uero tenuem, submissum, modicum, temperatum, quemadmodum res postularit. At ea ipsa omnia præstabitne concionator ille, qui dicēdo nihil narrat, quod proposuerit, nihil probat, nihil cōcludit, quia sermonem suum in nullas diuisit partes, nihil animum auditoris mouet, excitat, flectit, quod vno eodēq; vocis sono, sine vllo corporis motu continēter loquitur, sic, ut magis æs sonans, quam hominem esse iudices? Verum idem domi officium nauiter facit: si minister enim paulum peccauerit, eum vultu aspicit acriore, item voce atrociori reprehendit, corripit, atque castigat, quo sic ab errore auertat. Ceterum forsitan inquies, Non vspiam est quisquam omnium, qui ita concionetur. Imo certe quidem cum apud alios, tum apud nostros Anglos, nonnulli minuti theologi haud aliter sermonem habent in celeberrimo etiam hominum conuentu, qui contra sui prisci rudioris seculi morem, & consuetudinem facere nolentes, rhetorica, quam etsi callent, vti, non sibi licitum esse putant. Bone Deus, quantum in suggesto laborant, sudant, pugnant, cum aliud ex alio ex tempore suggerentes, illi ipsi tanquam volitantes auiculæ, nesciāt quo dicendo sint peruenturi. Hinc profecto scire licet, quam commodum tibi, quamq; frugiferum & fructuosum auditori

auditori sit, si, verbi gratia, ex ea Euangelij parabola; Exijt qui sementem faciebat, ad seminandum semen suum, argumentum sermonis habendi sumas, deinde in partes diuidas, dein propositas partes rite declares, subtiliterq; confirmes, & enucleate explices, atque postremo concludas, id est, breuiter repetas, quid circa eiuscemodi partes docueris. Ac tu per hunc modum tam facillime tui sermonis sementem facies, quam commodissime auditores eius fructum capient. Atqui vt omnis orationis pars ex suo genere constet, illud in primis nostri Christiani concionatoris interest non ignorare, tria esse genera causarum, demonstratiuum, deliberatiuum, & iudiciale: & se vt illa duo superiora recipere debere, ita in tertio nihil esse, quod ipse versetur. Demonstratiuum enim est, quod in laudem vel vituperationem cuiuspiam attribuitur: hoc concionator vtitur, cum, verbi causa, demonstrat quanta sit Dei maiestas, quanta potentia, quanta iustitia, quanta misericordia, vt ne quis diffidat eius promissis, ne quis existimet aut speret posse se meritas effugere pœnas, ne quis desperet, si resipiscat: aut vbi deterret peccantes, cum reprehensione culpæ, & vituperatione facti. Ex huiusce præterea demonstratiui generis fonte manat omnis vis funebris orationis, quæ hodie est in vsu, quando tota in demortui laude versatur. Deliberatiuum autem positum in consultatione, habet in se persuasionem et dissuasionem: hoc in genere concionator permanet, quando hortatur populum ad bene beateq; viuendum, tunc etenim suadet pariter atque dissuadet, cum castigat, vitiaque detestatur. In his duobus dicendi generibus versatus est apostolus Paulus, in ea oratione, quam, vt est in Actis cap. 13. ad plebē habuit, vbi primum laudat Deum, ac potentiam eius ostendit, dicens: Deus populi huius delegit patres nostros, &

populum

populum in altum extulit, cum essent incolæ in terra Aegypti, & brachio excelso eduxit eos ex ea. Deinde autores necis IESV *vituperat, cum ait: Principes eorum nulla causa mortis inuenta, petierunt à Pilato, vt interficeret eum. Post persuadet, vt Christo credant, cum inquit: Notum igitur sit vobis viri fratres, quod per hunc vobis remissio peccatorum annuntiatur, & ab omnibus à quibus non potuistis per legem Mosis iustificari, per hunc omnis qui credit, iustificatur. Postremo dissuadet de errore, in quo vsque ad id temporis fuissent, vbi ait: Videte ergo ne superueniat vobis, quod dictum est in Prophetis: Videte contemptores, & admiramini, & euanescite, quia opus operor ego in diebus vestris, quod non credetis, si quis enarrauerit vobis, &c. Quod vocis figura, atq; corporis motu dicendo sit vtendum,* CHRISTVS *ipse passim in Euangelio demonstrat: sed ne longum sit, cum Lazarum à mortuis excitauit, illud fecit: primum enim attollens sursum versum oculos, dixit: Pater, gratias tibi ago, quoniam audisti me. Deinde voce magna clamauit, Lazare veni foras. Sic voce & gestu rem peregit. Hæc breuiter dicere habui de recto concionandi modo. Ad sacrificium veniamus. Saluator noster qui omnia quæ ventura erant, ab æterno nouerat, posteaquam appropinquare tempus viderat, quo pati oportebat, & per mortem suam, deuicto illo qui mortis habebat imperium ad patrem erat rediturus victor, gloriosus affatur discipulos, quos totius mysterij sibi testes delegerat, qui deinde omnia quæ facta essent, inter omnes gentes pia prædicatione vulgarent. Pascha, inquit, dilectissimi, post biduum, vt scitis, fiet, & iam simul illud futurum est, vt Iudæis traditus patiar: cæterum cupio*

priusquam

priusquam hæc fiant, id solenne vobiscum celebrare. Hæc ait, ac eodem momento duos ex discipulis Hierosolymam mittit, qui locum parent, nec multo post ipse cum aliis secutus in vrbem venit. Hic vbi cœptum est discumbi, accepit panem, & cum egisset gratias, fregit deditque discipulis suis, & ait: Accipite, & comedite, hoc est corpus meum. Et accipiens calicem, gratias egit, & dedit illis, dicens: Bibite ex hoc omne, hic est enim sanguis meus noui testamenti, qui pro multis effundetur in remissionem peccatorum. Sic sub panis & vini specie, corpus suum & sanguinem singulis sumendum obtulit, manentibus quidem ipsis speciebus, sed vi diuina verbis consecrationis mutata substantia panis in verum corpus, & vini in pretiosum sanguinem suum, mandauitque vt tale sacrificium fieret deinceps in sui memoriam. Alexander posthac septimus à Petro pontifex consecraturus primus aquam vino miscuit, instituitque vt oblatio ex azymo non fermentato, vt antea consueuit, fieret pane, & hoc vt purior materia esset, vel quia CHRISTVS *azymo consecrasset, aut quod dominus per Mosen præcepisset, vt omnis oblatio absque fermento fieret, seu quia ex eius latere, dum in cruce penderet, exisset sanguis & aqua. At Diuus Cyprianus libro epistolarum secundo aliam huiusce rei rationem ponit. Legimus enim in Apocalypsi: Aquæ quas vidisti, super quas sedet meretrix populi, &c. Hinc ait in sacris literis sæpe aquas significare populum, & proinde inquit: Sic autem in sacrificando, in calice domini offerri aqua sola non potest, quomodo nec vinum solum potest: nam si vinum tantum quis offerat, sanguis Christi incipit esse sine nobis: sin vero aqua sit sola, plebs incipit esse*

sine

sine Christo: quando autem utrunque miscetur, tūc sacramentum spirituale & cæleste perficitur. Sumpserunt autem eucharistiam Christiani iam inde à principio mane, & ieiuni, quod testatur Tertull. lib. altero ad vxorem, de muliere Christiana ethnico nupta: Non sciet, inquit, maritus quid secreto ante omnem cibum gustes? Cur vero mane & non vesperi apud nos sacrificetur, cum satis constet Christum post cœnam mysticum calicem obtulisse, id causę est, quod, teste eodem Tertulliano, Christum offerri oportebat circa vesperam diei, vt hora ipsa sacrificij ostenderet occasum & vesperam mundi, sicut in psalmo scriptū legitur: Eleuatio manuum mearū sacrificiū vespertinū. Nos vero resurrectionē domini mane celebramus, quia passionis eius memoriam in sacrificijs omnibus in primis conseruamus.

Qui primum post Christum, eo ritu sacrificare cœperint, quam ille docuisset, & qui deinceps modum rei diuinæ faciendæ, quam missam vocant, auxerint, & de osculo pacis inter sacra, atque quando id fieri non liceat, ac de benedictione sacerdotis post sacra. CAP. X.

Constat Sanctum Petrum primus omnium, vt apostolorū princeps, vel vna cū alijs apostolis, rem diuinā eo ritu, quem à Christo accepisset, idētidē fecerat, post cōsecrationē continuo inferre solitum dominicam precē. Auxit inde hęc mysteria Iacobus Hierosolymitanus antistes, auxit Basilius, aliiq; alia subinde instituere. Cælestinus missæ introitū, cuius initiū est psalmus, Iudica me Deus. Damasus confessionē, quæ fit à sacerdote, prius quam altare conscendat: quidam tamen Pontiano assignant. Gregorius antiphonam, quæ introitum sequitur, & ob id vulgo eodem nomine nuncupatur: item vt nouies Kyrie diceretur, & antiphona post Epistolam, Euangelium, & Communionem. Telesphorus hymnum, Gloria in excelsis

excelsis Deo. Gelasius primus orationes, id est, precum clausulas, quas vocant. Epistolam & Euangelium Hieronymus: et cum id legeretur, vt cuncti qui sacris interessēt, curui ac venerantes starent, vti expeditiores ad euangelicum dogma defendendū, vel animaduertendum, quod stando magis quam sedendo facere solemus, Anastasius primum constituit. Alleluia ex Hierosolymis translatitium est. Symboli decantatio fuit Marci pōtificis primi decretum, ut festis diebus post euangelium decantaretur, ac idem recitaretur à populo, qui sacrorum causa adesset. Innouauit & id decretum postea Damasus. Antiphonam, quam Tractum vulgo appellant, & hymnos, Gelasius fecit, ac præfationes quæ Canonem præcedunt, cantu quidem & sermone eleganti composuit, quæ, vt testatur Pelagius, nouem numero sunt: decimum ad honorem Deiparæ virginis Vrbanus addidit. Quod thus adoletur ad altare, id primus fecit Aaron, dicente domino ad Mosen: Pones altare contra velum, & adolebit incensum super eo Aaron suaue fragans: sicut in Exodo est. Deinde apud nos Leo III. illud idem fieri sanxit, quod etiam ab Ethnicis seruabatur. Hinc Virgilius in I. Aeneid. de Venere ait:

Vbi templum illi, centumque sabæo
Thure calent aræ.

Vsus lauandi manus ex veteri quoque instrumento esse videtur, quod Iudæi non rem modo diuinam, sed conuiuium etiam à lauatione manuum inchoare consueuisse dicuntur, quippe qui nefas ducebant edere panem manibus illotis, cuius rei crimen discipulis Domini ascribebant. Vel ab Ethnicis suptum est, apud quos sacrificantes primum omnium manus lauabant, quemadmodum supra libro III. cap. V. demonstrauimus: & teste Hesiodo, vetitum erat, ne quis mane Ioui vinum libaret manibus illotis, ne sacro-

rum nitor pollueretur, qui & conuiuia lotis prius manibus inibant. Virgilius:

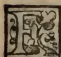
Iam pater Aeneas,& iam Troiana iuuentus
Conueniunt, ſtratoque ſuper diſcumbitur oſtro.
Dant famuli manibus lymphas. *In præfationibus, vt Sanctus, ſanctus, ſanctus dominus Deus ſabaoth, cantaretur, Sixtus primo ſtatuit, quod ab Eſaia propheta ſumptum eſt. Canonis partem, Te igitur, quæ dein initium eſſe cœpit, Gelaſius dedit: ſicuti ante eum Syricius Communicantes, quod nunc tertio loco ponitur. Ex quo apparet, ipſum Canonem neq; ab vno integrũ, neq; in eam formam digeſtum, qua modo conſtat: cuius rei vel fidem facit, quod Alexander primus, qui Gelaſium & Syricium longo tem poris interuallo præceſſit, ob memoriam paſſionis* CHRISTI *poſuit, Qui pridie quam pateretur, vſque ad illa verba, Hoc eſt corpus meum. Quocirca ſatis liquet, illud tum Canonis fuiſſe principium, quando, ſicut diximus, Gelaſius circiter* CCCLX. *& eo amplius annos poſt Alexandrum ſedit. Leo deinde adiecit, Hanc igitur oblationem, vſque, Placatus accipias. Gregorius tres ſubiunxit poſtulationes: Dieſque noſtros in tua pace diſponas, atque ab æterna damnatione nos eripi, & in electorum tuorum iubeas grege numerari. Eiuſdem quoque primi Leonis eſt, Sanctum ſacrificium, immaculatam hoſtiam. Sic alij alia addiderunt. Finito canone, dicitur, Pax domini: hic oſculum pacis datur inter ſacerdotes mutuo, quod Innocentij primi inuentum eſt: velut Leonis ſecundi, vt pax in ſacrorum cærimonijs aſtanti populo circunferretur. Et vtrunq; ex imitatione Saluatoris, qui conſueuerat ſuos preſertim diſcipulos abeuntes, vel ad ſe redeuntes deoſculari, id quod Iudas proditor ſignificantius declarauit, qui præceptorem, vt in euangelicis literis legitur, oſculo tradidit.*

Verum

Verum cum Missa pro mortuis celebratur, id non fit, pro eo quod haud nobis cum illis per pacis osculum communicandum est, quos nondum certo scimus esse in gratiā cum Deo. Quare cadauera etiam mortuorum aditu & mansione templi vsque eo prohibentur, dum res diuina fiat. autor Gulielmus Durantus, libro diuinorum officiorum septimo. Solent idem sacerdotes nostri peractis sacris, bene dicere populo dextera manu in eum extensa, ac in signum crucis circunducta, quod episcopi inter sacra, & pontifices Romani alijq; maiores antistites, etiam eundo factitant: quod ab Hebrais est, quippe in Leuitico legimus Aaron post factam rem diuinam consueuisse extendere manum in populum, ac illi benedicere. Seruauit vel hunc ritum Christus, quem Lucas ait paulo antequam in cælum rediisset, eleuatis manibus benedixisse suis discipulis. Sed ad rei diuinæ rationem reuertamur. Ad reliquas Antiphonas Græci, Responsoria vero quæ nouitio quidem vocabulo sic dicunt, Itali primum inuenisse traduntur. Sunt qui responsorium etiam Graduale vocent, quod iuxta gradus suggesti cātetur. Ceterum Gelasius & Gregorius multas orationes, id est, preces inuenere, ac ad lectiones & euangelia, responsoria, id est, offertoria, quæ vocant, adiunxerunt, vel Gregorius ipse quasi de integro modum rei diuinæ edidit. Fecit illud ipsum & Ambrosius Mediolanensis antistes. Quapropter habito deinde episcoporum conuentu, decretum fuit, vt quæ Ambrosius digessisset, Mediolanensis tantum sacerdotum cœtus, sicut hodie fit, seruaret, & Gregoriano inuento reliqui vterentur. Quod vero sacerdos dicendo, Dominus vobiscum, sępius ad populum in altari vertitur, hoc de Hebræorum quoq; cærimonia sumptum constat, quorum sacerdos inter sacra sese circumagebat, aspergendo sanguinem animalis immolati. Quod, teste

ste Ruth. cap. 2. salutationẽ significare constat ex eò quòd Booz in hęc verba Dominus vobiscũ, salutasset suos messores: sicuti Benedicamus Domino, inde videtur sumptum, quòd ipsi respondissent ei, benedicat tibi Dominus.

Vnde mos sit, vt post rem diuinam factam, diaconus pronuntiet, Ite missa est: & vnde missa & cærimoniæ dictæ, & de primo capessendæ eucharistiæ vsu CAP. XI.

Acta re diuina, Diaconus ad populum conuersus pronuntiare solet, Ite, missa est. Conuenit hoc loco vt huius nominis missæ originem explicemus, ne quis vt sordidũ & peregrinum respuat: quando hactenus permulti id indagare conati, rẽ in incerto reliquerũt, quippe qui non vñde natũ esset, vt libamento iam libato, id est, sacrificato, per hunc modum potestas fieret abeundi volentibus, prodiderunt, sed circa vim illius verbi Missa, aberrantes, delirationem quandam somniarunt, non animaduertentes nostros sacerdotes illud ex moribus institutisquè priscorum esse mutuatos, sicut pleraque alia, vti apposite memorauimus. Cæterum ne nos etiam aliquid diuinasse potius, quam rem certam prodidisse dicamur, Apuleij testimonium cunctis certe probandum ducemus in medium, vnde moris huius originem abunde haurire licebit. Is enim libro sui Asini aurei XI. cum se dicit sacris deæ Isidis interfuisse, sic rem declarat: At cum ad ipsum iam templum peruenimus, sacerdos maximus, quique diuinas effigies progerebant, & qui venerandis penetralibus pridem fuerant initiati, intra cubiculum deæ recepti, disponunt rite simulacra spirantia. Tunc ex ijs vnus quem cuncti grammatea, sic Græci vocant scribam, dicebant, pro foribus adsistens, cœtu pastophorum, quod sacrosancti collegij nomen est, velut in concionem vocato, indidem de sublimi suggesto, de libro, de literis, fausta vota præ-

 fatus,

fatus, principi magno, fenatuique, & equiti, totique Romano populo, nauticis nauibus, quæq; fub imperio mundi noftratis reguntur, renuntiat, fermone rituq; Græcienfi, ita, λαοῖς ἄφεσις, populis miffio. Quam vocem feliciter cunctis euenire fignauit populi clamor infecutus. Exin gaudio delibuti populares, talos, verbenas, corollas ferentes exofculatis veftigijs deæ, quæ gradibus hærebat argento formata, ad fuos difcedunt lares. & reliqua. Ista duæ Græcæ dictiones fignificant populis miffionem, & verba funt Græcanico more & lingua pronuntiata, quæ Græci Latiniq; iuxta vfurpabant, poft cuncta celebrata myfteria, vt diceretur miffio populis, id eft, vel datur vel eft, vt tum demum omnibus abire fas effet. Idem igitur mos à noftris etiam feruatur, vt peractis facris, per diaconum pronuntietur, Ite, Miffa eft: quod idem eft, ac ilicet, hoc eft, ire licet. Non eft præter confuetudinem quod Miffa, non miffio pronunciatur, quando noftræ religionis autores promifcue miffionem, & miffam vfurpare, diuus Cyprianus teftatur, qui remiffam peccatorum, ac id genus alia permulta fæpe fcribit, vt ad Fortunatum de exhortatione martyrij: In aquæ, inquit, baptifmo percipitur peccatorum remiffa. Hinc ergo totum quoq; facrificium Miffa eft nominatum. Quod vocabulum Ioannes Reuchlinus homo Germanus, ac literarum Hebraicarum cum primis fciens, libro de rudimentis Hebraicis fecundo, docet Hebraicum effe, ita fcribens: Inde venit per additionem he literæ in fine מסה. miffah id eft, oblatio, quæ fit fuperiori domino, propter debitum munus perfonale. Deuteronomij XVI. Oblationem fpontaneam manus tuæ, quam offeres, iuxta benedictionem Dei tui. Quod nomen nos Chriftiani facrificio noftro impofitum retinemus, vfque ad hoc tempus, vt à nobis appelletur Miffa, quod à Græcis liturgia.

Nota igitur, quod Missa neque Græcum neque Latinum est, sed Hebraicum. Hæc ille. Mihi vero prior ratio probatur, vt magis apposita. Sic Romanis placuit, omnem diuinum cultum cerimonias appellare, à Cæritibus Hetruriæ populis. Ii enim olim capta vrbe Roma à Senonibus Gallis, sacra Romanorum à Vestalibus inuecta perbenigne receperunt, vsque eoq; seruarunt, dum patria à Camillo esset recuperata, sicut Liuius libro ab vrbe cond. v. late demonstrat. Cuius beneficij Quirites memores, postea omnia quę ad religionem colendam pertinerent, cærimonias nuncuparunt. autor est Valerius Maxim. quamuis sint, qui eas à carendo dictas malint. Quod semel tantum die sacrificabatur, hoc Alexandri primi, teste Gratiano, est decretum: sicut & illud Telesphori, quod Dominico natali die ter Sacerdos rem diuinã facit, & primo in media nocte, cum CHRISTVS *est natus: deinde lucescente aurora, quando pastores natum inuiserunt: postremo vbi prima lux humano generi affulsit, cum prius nulli ante tertiam diei horam, fas eßet sacrificare. Adijcitur & alius mysticus sensus, vt triplici actu status triplex gentiũ significetur: primus, qui sine lege fuit, cum omnia fuerunt tenebris circunfusa: alter lucis & tenebrarum simul particeps, cum post datam legem fuit omnino aliqua diei cognitio, sed nondũ perfecta: tertius gratiæ est, cui sol, id est, veritatis lux affulsit. Præterea Felix primus sanxit, vt nusquam nisi in sacro loco, si per necessitatem liceret, & à viris sacris initiatis Missa celebraretur, quod ipsius rei diuinæ faciundę à principio solum apostolis, hoc est, sacerdotibus à Christo potestas facta fuisset. Anacletus quoque huius rei studiosus voluit, vt sacerdos non nisi coram saltem duobus sacrificaret, quo, credo, ne ille frustra bene precando diceret, Dominus vobiscum, si minus quam duo sacris*

interessent. Propterea non recte faciunt, qui sine arbitris sacrificant. Gratianus hoc prescriptum Sotero attribuit; qui forte illud parum custoditum renouauit. Iam ad eucharistiam veniamus, quam nostri maiores olim solebant quotidie capessere, vt ait Lucas in actis: Erant autem perseuerantes in doctrina Apostolorum, & communicatione, & fractione panis. Id salutare institutum postea primus omnium suo decreto renouauit Anacletus, iussitq;, vt qui nollent, tamquam impij è sacris edibus eijcerentur: quemadmodum Victor voluit, vt illis qui capturi essent, si ob acceptam iniuriam, aut vetus odium, reconciliari prius recusassent, sacris interdiceretur. Verum frigescente paulatim deinceps hominum pietate, illud antiquatum est. Ex quo Zephyrinus, qui centesimo circiter post anno Anacletum est secutus, statuit, vt omnes Christiani, qui pubertatis annos attigissent, minimum semel quotannis caperet paschali die. Fabianus vero vt ter id fieret, postea sanxit. Sed Zephyrini decretum, vt factu minus difficile, tenuit constantius: quod Innocentius III. deinceps sua corroborauit autoritate. Eucharistia autem in templis continenter asseruatur, ad ægrotantium commoditatem, vt ne sine eo viatico hinc habeant, vt est de consecrat. distinct. prima. Quod deinde decretum Innocentius III & Honorius item III. confirmarunt.

Quare nonnulla tam Hebraica quam Græca, uel Syriaca uerba in Missa usurpentur, & ibidem de eorum significatione. CAP XII.

ILlud insuper haud omittendũ duximus, quod facit ad quarundam dictionũ cognitionem, quę vt peregrinę, inter sacra facienda à compluribus frequentantur sacerdotibus, quã intelligũtur. Sunt enim uerba quędã Hebraica, quędã Gręca, aut Syriaca. Hebraica, &

Syra,

Syra, teste diuo Hieronymo ad Marcellam, ideo immutata ab initio manserunt, quia vel interpretes, uel apostoli, id faciendum minus curarunt, vt quoniam primum religio apud Iudaeos, velut supra demonstrauimus, cœperat, nihil ad credentium offensionem innouarent, sed ita vt à puero imbiberant, traderent: postea vero quam in vniuersas gentes Euangelij sermo dilatatus est, non potuisse semel suscepta immutari, idem autor est. Cuius etiam rei Origenes rationem reddens, asserit, propter vernaculam cuiusque gentis linguam, non posse verba quamplurima ita apud alios sonare, vt apud suos: ac multo propterea melius esse, non translata ponere, quam illorum vim interpretatione tenuare. Hac ratione Graecos primum vocabula illa Hebraica suis commiscuisse, par est credere, vt pote desperantes posse se absolutum sensum suo sermone reddere, & sic nostros nihil deinde plus ausos, & Hebraica, & Graeca permisisse stare. Atqui id consulto factum nō nemo parum falsè putat, quo ad imitationem eius tituli, qui super crucem Saluatoris positus fuerat, perinde Missa triplici lingua constaret, ac illum scriptum fuisse Hebraice, & Graece, & Latine tradit euangelista Ioannes. Sed iam ad interpretationem ipsorum verborum aggrediamur. IESVS Hebraeorum nomen, vt Hieron. indicat, apud nos Saluatorem significat. CHRISTVS ex mystico chrismate vnctus dicitur, quem Iudaei Messiam appellant. Idem dictus est Nazaraeus, id est, sanctus siue consecratus, vel à Nazareth ciuitate Galilaeae, in qua est genitus & nutritus. Item Emanuel, quod Hebraeum est verbū, & nobiscum Deus significat. Rabbi idē ac dñs, siue magister, vel praeceptor: nam apud Hebraeos, à multitudine scientiarum dicta est vox. Paracletus Graeca dictio, id est, παράκλητος & significat aduocatum, doctorem,

 hortato-

apostoli seu patres in vnum contulissent, quod vnusquisq; de Deo senserit. Petrus Grecis saxum, velut Cephas Syro sermone, soliditas, quod Petrus solidus fuisset in cõfessione veritatis. Phylacteriũ Grçca dictio, Latine custodia dicitur, quod in ijs seruetur memoria legis: sicut apud nos regulę iuris habentur. Synagoga congregatio à nostris dicitur, nos etiam Graia voce ecclesiam vocamus. Mãmona, ut probat Hieronymus, Syriacũ est nomen, singularis numeri, generis masculini, & apud nos diuitias significat. Ethnicus, vox Grçca, & Latinis homo alterius sectę. Proselytus, Grçcũ verbum, nobis aduena: sic enim illum vocabant Hebręi, quem ex aliena natione, in suę legis consortionem recepissent. Scandalizare, Grçcũ verbum, Latine est offendere: sicut angariare Persicum, & significat adigere, compellere. Golgotha, Syriaca est vox, non Hebrça, & Hieron. ostendit significare locum calui, siue caluarię. Ita dictus est locus Hierosolymis, ad septentrionalem partem montis Sion, quod in eo iacerent capita hominum damnatorum. Corbona, quam etiam vocant gazophylacium, nomen ex dictione Persica & Grçca compositum, & significat arcam, in qua seruabantur templi pecunię, seu munera quæ vsui erant ministris: nam Corban, ex testimonio Iosephi, quod in superiore libro citauimus, cum de radendo capite Nazareorum sermo fuit, apud Hebręos significat munus, vnde Corbona dicta videtur. Eleemosyna, largitio, quę inopi fit: Grçca vox, & misericordiam sonat. Gehenna locus erat in valle filij Ennon, in sorte tribus Beniamin, vbi filij Israel, erectis aris, sacrificabant, ac filios exustos igni deuouebant, immolabantq; dęmonio Moloch, quam Deus, vti apud Hieremiam legitur, comminatus est se mortuorum cadaueribus impleturam: apud nos, pro loco inferorum accipitur. Diabolus Græcum verbum

sonat delatorem, siue calumniatorem. Beelzebub, Hieronymus docet idem esse bel, beel, & baal, & Hebræis idolum, & Zebub muscam, quasi dicas idolum muscæ: εἴδωλον *enim simulacrum significat, & sic hoc nomine spurcissimum fuisse idolum. Abyssus Græca vox, Latine vorago dicitur. Phantasma Græcis, visum per somnum videre est, Latine spectrũ dicitur. Sed ne per hæc peregrina longius gradientes, visum etiam nos videre videamur, iam ad finem veniamus. Amen vox Hebræa est, Latineq; sicut declarat Aquila, vere, siue feliciter, vel fiat, Hieronymo teste in psalmos, vbi ait, Fiat fiat, Hebræis legitur amen, amen. Erat quippe germanum consimileque Hebræorum institutis, in veterum religione, feliciter, quod supra ex Apuleij lectione constat, atq; hic amen, quo significatur, vt ea quæ supra sunt vere dicta, confirmentur. Super ea re extat breuis epistola diui Hieronymi ad Marcellam. Hæc paucula libuit exponere, vt vnicuiq; rem diuinã facturo, obuia esset eiusmodi verborum significatio.*

LIBRI QVINTI FINIS

POLI-

POLYDORI VIRGILII VRBINATIS DE INVENTORIBVS RERVM

LIBER SEXTVS.

Qualis sit publica confessio, ac ibidem de triplici purgatione episcoporum. CAP. I.

RINCIPVM religionis Christianæ cum vnctione CHRISTI, et regum item originem et exitum coniugij sacerdotalis, & modū contrahendi, ac ritum sacrificandi, cum apud Hebræos, tum apud nostros, iuxta & orandi, et quantum mortalibus ipsa Christiana religio profuerit, superiore lib. exposuimus: iā idcirco et alia quæ ad institutū pertinēt opus, differamus. Saluator noster vt nos ex omni parte immortalitate donaret, postremo potionē salutis, cælestemque pastum nobis propinauit, dicēs: Caro enim mea vere est cibus, & sanguis meus vere est potus. Qui edit meam carnem, & bibit meum sanguinem, in me manet, & ego in illo. Et pergit: Qui edit hunc panem, viuet in æternum. Verum quia non decebat, ut quispiam non mundus tam purum nectar haurire, tamque salutarem ambrosiam esse auderet, idcirco Apostolus docuit, vt accedendū esset ad ea sumenda, inquiens: Itaque quicunq; ederit panem hūc, aut biberit calicem Domini indigne, reus erit corporis & sanguinis Domini. Probet autem homo seipsum, & sic de pane edat, & de calice bibat: nam qui edit aut bibit indigne,

iudicium

iudicium sibiipsi edit & bibit; &c. Sed quomodo probabit se homo, cum nemo possit esse tam prudēs, tam sagax, quin aliquando labatur? Quod Deus opt. max. sciens, pro sua benignitate aperuit nobis portum salutis, vt huic necessitati, cui fragilitas carnis subiecta est, medicina pœnitentiæ, quam vocamus, subueniret: nam præcursorem misit Ioannem Baptistam clamantem, Pœnitentiam agite. Attende, hoc loco de spirituali pœnitentia tractatur; quia omnis nostra vita aliud nihil esse debet, nisi pœnitentia, quæ facit, ut quis, velut ait apostolus, transformetur per renouationem mentis suæ, & ad se reuertatur, dolendo peccatum suum, dicente Saluatore: Qui odit animam suam in hoc mundo, in vitam æternam custodit eam. Et hæc interior est, ac euangelica dicitur pœnitentia, cuius fructus est exterior, quæ agitur per corporis afflictationem & voluptatum cōtemptum: atque vt ista ficta, vti in hypocritis apparet, in illa non nisi vera esse potest. Modus autem pœnitēdi est, vt ab amore virtutis, aut à vitij odio, te incipiat pœnitere. Exempli causa: Amato castitatem, in eaq; acquiescito, tūc tibi statim post turpioris intemperātiæ odium sua sponte oborietur. Id modi pœnitēti præscribitur psalmo quadragesimo quarto: Dilexisti iustitiam, & odisti iniquitatē. Atque hoc pium est pœnitēdi initiū. Quapropter CHRISTVS *cum vellet discipulis verū integritatis exēplar monstrare, consueuit puellum longe innocentissimum in medio statuere, iubēs vt similes illius efficerentur, si auerent ingredi in regnum cœlorum, quo eos sic præsentis uirtutis imagine, ad pœnitendum beateque viuendum facilius induceret. Si quis igitur aut cupiditate victus, aut libidine impulsus, aut errore deceptus, aut vi coactus ad iniustitiam lapsus fuerit, non desperet: potest enim per hunc modum reduci ac liberari, si pœniteat actorum, & ad meliora conuersus*

satis

satis Deo faciat, & ita resipiscat, quo & errati pigeat, castigetq; seipsum stultitię, & confirmet animū suum ad rectius viuendum: quoniam sicut nihil prodest male viuenti antelata vitæ probitas, quia superueniens nequitia iustitię facta delet, ita nihil efficiunt peccata vetera per sacramentū pœnitentię expiato & correcto, quia superueniens iustitia labem vitę prioris abolet. Vtrumq; ipse dominus apud Ezechielem nobis denuntiat: Si impius egerit pœnitentiā, omnium iniquitatum eius non recordabor. Si autē auerterit se iustus à iustitia sua, & fecerit iniquitatem, omnes iustitiæ eius quas fecerat, non erunt in memoria. Atque ita vltima facta aut nobis bono, aut malo sunt. Sed propterea quod nihil prodest inclusam habere conscientiā, quia patemus Deo, idcirco postquā satis delictorū nos pœnituit, deinde oportet vltra aperire animum, & perniciem uitiorum illi, qui mederi, & veram atq; perpetuam sanitatem reddere potest. Appetenda est hęc omnibus medicina, quoniā in maiore periculo versatur anima, quàm corpus. Et quia Saluator noster vt humana indutus persona vbique nōbiscum præsens esse diu noluit, proinde sui vicarios constituit homines mortales, id est, apostolos ac discipulos suos cum primis, quibus dixit: Quorumcunq; remiseritis peccata, remittentur eis, & quorumcumque retinueritis retenta sunt: vt illis nostra confiteremur delicta, tanquam veris iudicibus, & ab iisdem aliqua affecti pœna, per diuinam gratiam remissionē acciperemus. Ante CHRISTI aduentum sat erat mente fateri Deo commissa, clamante propheta: Dixi, confitebor aduersum me iniustitiā meam Domino, & tu remisisti impietatem peccati mei. Sed postquam Deus ipse nostrę salutis causa factus est homo, necessum fuit homini, qui eius locum in terris tenet, aperire pectus, & totam nudare vitā per confessionem, quę conscientia

scientiæ vox est, vti obtineamus veniam quam IESVS CHRISTVS *per passionem suam nobis impertitus est. Atq; hoc fuit primũ confessionis institutum, ad quod beatum Iacobum allusisse ferunt, cum dixit: Confitemini inuicem alius alij delicta, et orate pro uobis inuicem, vt saluemini. Ille sic nos Deo reconciliatos voluisse videtur, vt remissis vicissim offensis, amicius inter nos viueremus. Fuit illa omnino confessio, quam publicam vocant, quę postea vt quidam, quibus omnino plus sapit palatus quam cor, tradunt, exemplo patribus fuisse videtur, vt secretiorem instituerint, qua, priore omissa, nunc vtimur maxime necessaria, quando per eam, cum corporis, cum animi vitijs fœde labentes, Deo semel atq; iterum reconciliamur. Veruntamen ego affirmare ausim, huiusce secretioris confessionis autorem fuisse* CHRISTVM, *qui, quemadmodũ supra ostendimus, autoritatem fecit apostolis remittendi pariter atque retinendi aliorum peccata. Qua sane potestate ecquo illi pacto vti potuissent, nisi iam tum mortales cœpissent eis de suis confiteri delictis? Quippe solus Deus scrutator est humani cordis, ex quo omnia fere mala quę ab homine in hominem proficiscuntur, iugiter manant. Quod & factum esse testatur Lucas in actis cap. 19. qui postquam ostendit filios Scenæ Iudæi principis sacerdotum ausos fuisse inuocare nomen domini* IESV, *super eos, qui haberent spiritus malos, quemadmodum Paulus faciebat, & ob id vulneratos fuisse ab homine spiritu vexato, inquit: Hoc autem innotuit omnibus Iudæis simul & Græcis, qui habitabant Ephesi, & incidit timor super illos omnes, & magnificabatur nomen domini* IESV, *multique credentium veniebant, hoc est, ad Paulum confitentes & annunciantes facta sua. Et hæc vera confessio, & initium confessionis fuit. Quare parum omnino pruden-*

 tis, nõ

tis, ne dicam sponte errantis est, aliter vel credere, seu tradere, cum eiusmodi argumento rei nihil profectò videatur esse probabilius. At sunt qui scribant, confessionem hanc apertam fuisse, qui necesse est, vel intelligant esse eos homines de manifestis actibus confessos, quæ res confessionem non requirebat, vel non intelligant quod dicunt: si enim de occultis delictis palam confessi forent, iam tum ansam dedissent inimicis ad obijcienda sua sibi facinora, cum dedecore, quod morte magis vir sanæ mentis fugere debet: ex quo confessionem minime apertam fuisse satis constare potest. Cæterum vt modus prioris confessionis priscorum diluceat, Tertulliani, qui de ea re luculenter agit in libro quem de pœnitentia scripsit, verba subijciam, quæ eiusmodi sunt: Is actus qui magis Græco vocabulo exprimitur, & frequentatur, exhomologesis est, qua delictum domino nostrum confitemur, non quidem vt ignaro, sed quatenus satisfactio confessione disponitur, confessione pœnitentia nascitur, pœnitentia Deus mitigatur. Itaque exhomologesis prosternendi & humilificandi hominis disciplina est, conuersationem iniungens misericordiæ illicem. De ipso quoque habitu atque victu, sacco & cineri incubare, corpus sordibus obscurare, animum mœroribus deijcere, illa quæ peccauit, tristi tractatione mutare. Cæterum pastum & potum pura nosse, non vētris scilicet, sed animi causa. Plerunque vero ieiunijs preces alere, ingemiscere, lachrymare, & mugire dies noctesque ad dominum Deum tuum, presbyteris aduolui, & aris Dei adgeniculari, omnibus fratribus legationes deprecationis suæ iniungere, hæc Tertul. Postremo sequitur, vt satis Deo faciamus: quod fit, cum iussu sacerdotis, cui fassi sumus commissa, facimus fructus, vti Ioannes prædicabat, qui deceant pœnitētiam: nam, vti Cyprianus ait,

pœniten-

pœnitentiam ille agit, qui diuinis præceptis mitis & patiens, & sacerdotibus Dei obtemperans, obsequijs suis & operibus iustis dominum promeretur. Atqui Innocentius tertius constituit, vt qui iam doli capaces esse cœpissent, si non sæpius, at semel quotannis confiterentur peccata illis sacerdotibus, qui eorum animarum curam haberent. Atq; hic est veræ purgationis modus, vt quod dicto factoue quotidie peccamus, illud pura conscientiæ voce, pijsque actibus expiemus, non autem Iudaico ritu, arietis sanguine, aut more priscorum teda, sulphure, vel aqua. In sacris fere omnibus ethnicorum tres erant istę purgationes, nam aut teda purgabantur & sulphure, aut aqua abluebantur, aut aere ventilabantur. Triplicem purgationem Ouidius notat illo versu:

Terque senē flamma, ter aqua, ter sulphure lustrat.

Et Virgilius

Idem ter socios pura circumtulit unda,
Spargens rore leui, & ramo felicis oliuæ,
Lustrauitque uiros.

Item ouum vsurpabant. Iuuenalis:

-nisi se centum lustrauerit ouis.

Sic & in hoc delirabant: non enim corpus, sed animus est purgandus, vtpote cuius absque nutu, atque renutu, nemo quisquam sit nocens.

Qui primi instituerint horas canonicas, ac sanxerint vt psalmi à choro alternis canerentur, ac quam parum frugifer sit cantus in domo domini mollior atque delicatior, & ibidem de origine chori, & qui diuorum uitas scripserint. CAP. II.

Preces horarias siue canonicas, quas vocāt, Hieronymus primus, Eusebio Cremonensi & plerisq; alijs qui cum eo vixerāt, instituisse fertur, quibus

quibus diuinæ in templis laudes canerentur, vt ex sacra patet historia, quas patres deinde receperunt imitati carmen Dauid: Septies in die laudem dixi tibi. Sunt autem qui tradant, & in primis diuus Cyprianus, morem celebrandi primam, tertiam, sextam, & nonam horam à Daniele sumptum, quod ille ter in die positis humi genibus, patrio ritu mane, hora sexta & nona precari consueuisset. Ita teste diuo Hieronymo tria sunt orandi tempora, mane, id est, hora tertia, cum Spiritu sancto afflati sunt apostoli: sexta, cum edendum est. Sic Petrus apostolus volens cibum capere, ascendit circa horam sextam in cœnaculum orandi causa. Nona, tum idem Petrus & Ioannes perrexerunt ad templum, precandi gratia. Fuit vel illud priscorum institutum, cum apud illos sic oraretur, teste Apuleio, qui libro secundo ita scribit: Rebus iam rite consummatis, inchoatæ lucis salutationibus religiosi primam nuntiantes horam perstrepunt. Matutinas precationes vocat hoc loco Apuleius non ineleganter salutationes, ostenditque modum orandi diuisum in horas sacrificijs legitimas fuisse. Postea, quod satis constat, Pelagius secundus decreuit, vt ipsæ septem canonicæ horę quotidie à sacerdotibus recitarentur, velut præsens remedium humanę imbecillitati futurum, quo sicut iustus septies in die, quemadmodum ait Salomon, libro prouerb. capite vigesimoquarto, forte per inconsiderantiam cadit, ita per orandi curam, toties resurgat, conualeatque. Singulis autem horis Gregorius præfationem dedit initium psalmi Dauid, Deus in adiutorium meum intende, Domine ad adiuuandum me festina: subiecitque hymnum illum, Gloria patri, & filio, & spiritui sancto, de quo alibi dicemus. Vt totidem etiam horę in honorem deiparę virginis quotidie recitarentur, instituit Vrbanus secundus in

concilio,

concilio, quod in Gallijs ad Claromontem habuit. At Hieronymus rogatu Damasi digessit psalterium quod vocant, id est, psalmorum librum in septem partes, ad numerum dierum vnius hebdomadę; vt quilibet dies certum psalmorum numerum haberet, qui caneretur: quod ita distinctum nunc ex ipsius Damasi decreto in omnibus templis legitur. Fertur idem pontifex omnium primus hymnum Gloria patri, & filio, & spiritui sancto, &c. qui tribus diuinis personis redditur, ad extremum quemque psalmum adiecisse, quem in Niceno conuentu prius editum, memorię proditum est. Item primus instituit, vt chorus alternis psalmos caneret: quamquam non nemo tradit, id antea ab Ignatio episcopo Antiocheno institutum fuisse, quippe qui per quietem audiuisset angelos ad eum modum vicissim psalmos concinentes: id quod vnus vel alter à Dauid mutuatos esse videtur, qui, teste Iosepho libro antiquitatum septimo, dicitur septem constituisse choros, & eos canentes ac pręcedentes ipse subsecutus, dum arca Hierosolyma deportaretur. Vel Asaph imitati sunt, qui, vt supra diximus, etiam apud Hebręos, autor fuit ordinis eorum, qui psallerent. Fuit omnino iam inde ab initio mos nostris concinere de rebus sacris, dicente Tertulliano ad vxorem: Quid maritus suus illi, vel marito quid illa cantabat? Id hodie apud Germanos cum primis seruatur. At diuus Augustinus libro confessionum nono, ait Ambrosium Mediolanensem antistitem hunc canendi hymnos & psalmos morem primum apud occidentales instituisse populos: quod non vtique multum abhorret à sententia eorum, qui Damaso assignant: nam cum ambo per idem tempus fuerint, & quod vnus cœpisset, ab altero ratum haberi oportuerit, non iniuria & ambo eius rei autores dici possent. Verum quantum iam tunc illud institutum

tum

tum vtile esse cœperit; idem diuus Augustinus libro suarum confessionum decimo planum facit, quippe qui à Deo veniam petit, quod diligentius cantum, quam sacrorum verborum pondus attendisset. Sed hodie longe minus è republica nostra esse apparet, quando cantores nostri ita in templis constrepunt, vt nihil vel parum præter vocem audiatur, & qui intersunt (intersunt autem quotquot ciuitas capit) eiusmodi clamorum concentu, quo eorum aures maxime calent, contenti, de vi verborum minime curant. Vnde eo ventum est, vt apud vulgus, ferè omnis diuini cultus ratio in istis cantoribus sita esse videatur. Quare dubio procul ex religionis vsu foret, in hoc modum adhibere, vel omnino ita eos instituere, vt canentes more potius legentium quam instrepentium, hymnos recitarent: quod diuum Athanasium Alexandrinum episcopum olim in diœcesi sua fecisse, Augustinus in prænotato libro attestatur, atque magnopere laudat. Chorus autem multorum vocibus constat, ita vt ex pluribus vna reddatur, fiatque concentus ex dissonis. autor Seneca, & Macrobius. Chorum à χαρὰ, id est, lætitia, dici autumat Plato libro secundo de legibus. Ego vero dixerim huiusmodi cantica bene magna ex parte à veteribus ad nostras cærimonias esse translata, apud quos ad symphoniam sacrificabatur, teste Liuio, libro ab vrbe condita nono, vbi ait tibicines solitos præcinere sacrificijs. Sed vel id planius facit pes spondeus, ita dictus, quod in sacrificijs libantes eo maxime vterentur: nam Græci σπονδὴν libamina appellant. Numa Pompilius hunc pedem pontificium nuncupauit, cum spondei melo, idest, cantu, patrios placaret indigetes. Præterea thure incensis altaribus, tibicinem spondeum canere iubebant, vt

Z duabus

duabus longis symphonijs quasi duplicibus & iugibus vocibus, prospera deorum voluntas firmaretur. Sic Cicero tradit publicam mulierem, cum violenti iuuenes eius fores frangerent, admonuisse tibicinam, vt spondeum caneret: quod cum illa fecisset, tarditate modorum & grauitate canentis, illorum furorem consedasse. Meminit & huius rei Quintilianus in primo de institutione oratoria. Sed ad Damasum redeamus. Is quoque instituit, vt ad singulas horas canonicas recitaretur, pressa tamen voce, symbolum, quod ad differentiam Niceni symboli, vulgo breuius & apostolorum appellatur. Vitalianus vero canendi modum inuenit decentissimum, quo hymni sacri canerentur, quod ante eum Gelasio & Gregorio etsi non nemo assignat, adhibuitque ad eum organa. De eiusmodi musico instrumento affatim tradidimus supra libro primo cap. XV. *cum de instrumentis musicis tractatum est. Vitas diuorum quas lectiones appellamus, Paulus Diaconus & Isuardus monachus circiter annum salutis* DCCC. *rogatu Caroli Magni scripserunt. Et quoniam cum alias, tum præsertim imperante Diocletiano, Damasus & Eusebius testantur, ad decem & septem Christianorum millia, diebus tantum triginta, per diuersas prouincias afflicta supplicijs fuisse, difficile erat singulorum vel vitas describere, vel diem festum cuilibet dare, illi propterea composuerunt lectiones, quas appellamus, quę martyribus pluribus, confessoribus, quos vocant, vel virginibus conuenirent, quas patres de concilij sententia postea comprobarunt, certisq; diebus, qui ipsis diuis sacri haberentur, recitari inter horas canonicas mandarunt. Post hęc quidam preces alias instituere, quædam mutuati ab his canonicis, quas ad distinctionem suarum, Romanas appellarunt.*

pellarunt: nam Benedictus suis monachis certum orandi modum præscripsit, item Bernardus suis, Dominicus suis. Quin & singuli prouinciales antistites idem fecerunt, vt hodie alij alias preces addant, & id factum sit, vel Romanorum pontificum consensu, qui nihil respuere voluerunt, quod diuinum augeret cultum.

De initio ieiunij & primo eleemosynæ usu, ac ibidē quale uerum sit ieiunium, atq; de ieiunij aduētus, quē uocant, quadragesimæ uario primordio, & unde dicta sit. ac feriæ quartæ cinerū, quatuorq; tēporū instituto. CAP. III.

Docet diuus August. in sermone quinquagesimonono, de tēpore, ad fratres, precibus, de quibus iam abunde supra diximus, duas esse alas annectēdas, ieiuniū, & eleemosynam, hoc est, vt vocamus, largitionem misericordię causa inopi factā, quo celerius in cœlum aduolare, id est, Deo longe acceptissimę fieri queant: quia bonæ fiunt illæ preces, vti in Tobia est, quas ieiunium & eleemosyna comitatur. Ieiunij initiū ab orbe statim condito factum est, cum primis nostris parentibus in amœnissima terræ parte, cui paradisus Graia voce nomen fuit, constitutis interdicta est arbor, à qua abstinerent, vt sic temperando, beatissimam vitam degerent malorum omnium expertem, terra sua sponte ferente omnia, & Deum creatorem suum spiritu, vti minus mole corporea onusto, facilius colerent. Imo, ut Ambrosius ait, primus mundi vsus cœpit à ieiunio: qui in lib. de ieiunio ita scribit: Quinto die produxerunt aquæ repentia animarum, & uolatilia uolantia super terram, & adhuc seruabatur ieiunium. Sexto die bestię sunt creatæ, & cum bestijs orta edendi potestas, & vsus escarum: inde lex de ieiunio lata est, pœnaq; uiolatori indicta. Ita nihil prius Deus præscripsit homini, quam vt abstineret. Atque ieiunij talis fuit origo. Ceterum abstinentia haud diuturna fuit: non multo post commiserunt, ut alte-

ram, credo, precum alam experirentur: quapropter dum in cælo esse sibi videbantur, amœnissimo domicilio sedeq; illa beatiore expulsi, sese nudos subito repererunt, ac tum primum alienis opibus egentes, à Deo pelliceas tunicas accepere, quibus operirentur, inde rerum omnium magis indigentes solum laboriose vertere, & per sudorem ac ærumnam vitam agentes, expectare fructus terræ, quæ iam cohibita nihil vltro amplius ferebat, coacti sunt. Subijt & morbus, tentareq; cœperunt frigora & æstus insueta corpora, sicuti oraculum prędixerat ea vitæ incommoda adeunda eße, si minus diuinę legi paruissent. Et hinc simul eleemosynę vsus esse cœpit, qui inter omnes gentes, tantum deinceps increbuit, quantum pauperies semper serpsit. Sed hanc non vno humanitatis vel liberalitatis genere metiri licet: quodcunque enim charitatis officium in alterum pręstatur, id eleemosyna est. Ceterum Moses primus eleemosynę dandę vsum introduxit, dicens, vt in Deuteronomio extat: Non deerunt pauperes in terra habitationis tuę, idcirco ego præcipio tibi, vt aperias manum fratri tuo egeno & pauperi, qui tecum versatur in terra. Quod vel CHRISTVS *approbauit, cum inquit: Date eleemosynam, & ecce omnia munda sunt vobis. Et rursum alibi: Vendite quę possidetis, & date eleemosynam. Magna nempe vis eleemosynę, cum in ea tam bene omnia bona nostra locata velit Saluator. Sed quibus danda sit, audi diuum Hieronymum, cum Saluatore docentem, & dicentem, Vade, uende omnia tua, & da pauperibus. Pauper non utique ille, qui mendicitate & squallore coopertus est, & tamen non recedit à uitijs, sed qui bonus est. hęc Hieron. Et Salomon: Da misericordi, & ne suspicias peccatorem. Illis igitur, teste etiam Ambrosio, quos scimus ignaue potius, quam ex necessitate ostiatim de*

cibo

cibo rogare, debemus consulere, vt bene agant, ac eos obiurgando commonefacere, vt sine vita ignauia, velint in sudore vultus, sicut diuina iubet iustitia, & quaeritare victum, & esse panem suum. Et haec vt magis pia & salutarior, eleemosyna spiritualis nuncupatur. Est tamen communiter danda eleemosyna omnibus egentibus, quando ea non tam accipientibus quam dantibus prodest. Sed de ieiunio iam agamus. Manauit & illa ieiunij ratio ad posteros: enimuero carnis, ac vini vsus ab Adam ad Noe vsq; ignotus fuit. Cibo se abstinuit Moses XL. *dies, abstinuit Helias, & postremo Saluator noster totidem. Item Niniuitis Ionae prophetę opera & cohortatione, pœnitentibus per ieiunium venia datur. Ita Iudaei abstinere consueuerunt, quoties à Deo opem aduersus calamitates implorare, aut eum iratum placare, vel aliquid vsui vitae necessarium rogare, seu acceptorum beneficiorum memoriam, vel dies festos agere voluissent. Demũ* CHRISTVS *et ieiunandum esse, & ieiunandi modum instituit, cum apud Matth. cap.* VI. *dixit: Tu vero cum ieiunas, vnge caput tuum, & faciem tuam laua, ne conspicuum sit hominibus te ieiunare, sed patri tuo, qui est in occulto, & pater tuus qui videt in abdito, reddet tibi in propatulo. At ieiunio videtur nomen inditum ex intestino, quod ieiunum dicitur: quia teste Cornelio Celso, lib.* IIII. *numquam quod accipit, continet, sed protinus in inferiores partes ventris mittit: hoc argumento, vt more ieiuni intestini, minus nos cibis oneremus, cum abstinemus, quod proprium continentiae est. Perfectũ autem ieiunium seruat, non qui à carnibus tantum cœnaq; abstinet, id quod vulgus absolutum ieiunium existimat, sed qui simul et affectibus aliquid adimit, vt minus permittat irae, quam soleat, minus superbiae, minus cupiditati, nihil voluptati, ac patienter ferat, si quid*

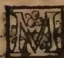
aduersi inciderit. Hæc omnia Epictetus Stoicus duobus verbis, quæ frequentissime vsurpabat, pulcherrime comprehendit, Sustine, & abstine. At Origenes in hanc quoque sententiam, Vis, inquit, ostendam, quale te oporteat ieiunare ieiunium? ieiuna ab omni peccato, nullum cibum sumas malitiæ, nullas capias epulas voluptatis, nullo vino luxuriæ cōcalescas, ieiuna à malis actibus, abstine à malis sermonibus, contine te à cogitationibus pessimis, noli contingere panes furtiuos peruersę doctrinæ, non concupiscas fallaces philosophię cibos, qui te à veritate seducant: tale ieiunium Deo placet. Vt igitur ad hanc tanti præmij messem sæpius vigilaremus, & ad cœlestium honorum gustum eniteremur frequentius, apostoli volentes Christianos imitaturos esse Saluatoris abstinentiam, instituerunt in quadraginta dies ieiunium ante pascha seruandum. Id esse verum testis est diuus Hieron. in Epist. ad Marcellam, aduersus Montanum, qui plures quadragesimas seruandas prædicabat, scribens: Nos vnam quadragesimam secundum traditionem Apostolorum, tempore nobis congruo ieiunamus, illi tres in anno faciunt quadragesimas, quasi tres passi sint Saluatores, non quo & per totum annum, excepta Pentecoste, ieiunare non liceat, sed quod aliud sit necessitate, aliud voluntate munus offerre. & reliqua. Imò, si Chrysostomo credimus, ipsius CHRISTI *institutum esse uidetur, qui homilia decima in genesin, de ea re ita scribit: Nam quemadmodum in viis puplicis sunt stationes & diuerticula, in quibus fessi viatores respirant & quiescunt, vt alacrius postea iter suum conficiant: & sicut in mari sunt portus, vt in eos se recipiant nauigantes, dum ventorum impetus conquiescat, & sic iterum nauigare incipiant: ita & nunc his qui in hac quadragesima ieiunij cursum suscepere, quasi stationes & diuerticula, & portus,*

& portus, per duos hebdomadę dies, Dominus quietem largitus est, vt & corpori aliquantulum ieiunij labores remittant, & exactis duobus illis diebus, in pulchre cœpto itinere alacriter pergant. At non nemo Telephoro illud primo assignat, & quidem falso: nam Telephorus auxit potius dierum numerum, quam eius instituti fuit autor, qui fertur constituisse, vt per septem hebdomadas, ante pascha, ieiunium obseruaretur. **Hoc temporis spacio computantur quinquaginta dies, quibus quotidie, ne vno quidem prętermisso, ieiunandum erat: siquidem ex decreto Melchiadis perspicue apparet, nullos tum dominicos dies à ieiunio vacuos fuisse: ille enim perdiu postea sanxit, ne Dominico, neue quinto hebdomadæ die ieiunium celebraretur, quod eos dies idolorum cultores quasi sacros agerent. Sed hoc posterius paulatim obsoleuit. Illud vero superius iam ante Melchiadem in vsu erat, dicente Tertullian. in lib. de militis corona: Die Dominica ieiunium nefas ducimus: eadem immunitate à die paschę, vsque ad pentecosten gaudemus, &c. Verum ita forte accidit, vt institutum iam intermissum, à Melchiade renouatum fuerit. Quare Chrysosto. eos ipsos dies, vt supra ostendimus, à Domino datos ad recreandum corpus, recte affirmare videtur. Ad hunc denique modum Telephorus non instituit quadragesimam, sed ad eam vnam addidit hebdomadam, qua sacerdotes duntaxat, vltra alios abstinerent, vt illi qui sanctiores esse debent, vel in hac obseruatione sancta, aliquid plus quam reliqui abstinendo præstarent. Posthac Gregorius scripsisse fertur Augustino Anglorum antistiti, vt curaret, quo Anglici quoque sacerdotes secundum Telophori decretum, ieiunium seruarent. Et id temporis spacium quinquagesima dictum, sicut late patet in canon. decretis, vbi de ieiunio agitur: & id institutum**

deinde Aurelianensis concilij autoritate antiquatum. Ceterum vnde dicta sit quadragesima, & quod habuerit principium, facile ambigitur. Etenim longo iam vsu venit, vt quadragesima absolute ponatur pro eo quadraginta dierum spacio, qui sunt ieiunio sacri, sed quam Latine nescio, nisi dicatur, quia ordine est dies quadragesima sacri ieiunij, & finis eiusdem: ac inde sic nominetur, quod sit vltima dies ex quadraginta, sicut secundus est vltimus ex duobus. Atqui fuere nonnulli, qui istiusmodi partem temporis tanquam totius anni decimam sacro ieiunio darent: nam cum annus constet ex CCCLXV. *diebus, ac horis sex, decima pars est triginta sex dies, & nescio quot horæ: & quia deinde quatuor dies, sicut infra dicemus, additi sunt, ex eo, etsi satis inepte, nomen composuerunt, vt quadragesima nuncupata sit, quasi quatuor & decima. At istuc ne somnium, cui simile est, forte putes, scriptum leges lib. diuinorum officiorum* VI. *Quadragesimam vero alij iam vsque ab initio incipiebant eo die, qui nunc est primus ipsius quadragesimæ Dominicus dies, ac ita continebat in se duos & quadraginta dies, alij vero à secunda feria præteritæ hebdomadæ, quod hodie nostri monachi atque Narbonenses Galli obseruant. Verum cum in eo* XLII. *dierum numero sex interessent Dominici dies, quibus ex scito Melchiadis fas non erat ieiunare, idcirco D. Gregorius, quemadmodum eodem in lib. patet, vt quadragesimam redigeret ad* XL. *dies ieiunio sacros, addidit ad eum ipsum numerum dies quatuor, voluitque feriam quartam præteritam, esse caput quadragesimæ, quam multis cum cærimonijs tum sacris, sanctam & celebrem fecit. Primũ enim in Missa legitur illud Ioel prophetæ secundum caput, vbi de pœnitentia agitur: deinde aliud Matthæi euangelistæ, quo veri ieiunij modus præscribitur. Sed ante ini-*

tium Missæ factum, cineres consecrantur, quibus populus aspergatur: sic nanque apud Iudæos, eos quos maxime pœniteret, cinere conspergi solitos tradit Hieremias, cap. XXV. *Deinde sacerdos imponit eos cineres super verticem capitis cuiusque, dicens: Memento homo, quia puluis es, & in puluerem reuerteris: apud alios ait: Memento homo quia cinis es, & in cinerem reuerteris, in nomine patris & filij & spiritus sancti, amen. Atque hinc ea dies feria quarta cinerum appellatur. Ita cuncti generatim mortales semel saltem in anno redduntur mortis memores, quod facit vt rectius viuamus, certo scientes nobis esse moriendum. Ad eum modũ dominus, veluti est lib. Geneseos cap. 3. admonuit Adam postquam peccauerat, & in mortis necessitatem inciderat, de humani corporis imbecillitate dicens: In sudore vultus tui vescere pane, donec reuertaris in terram, de qua sumptus es: quia puluis es, & in puluerẽ reuerteris. Postremo vt ne ocyus quam ieiunium requireret, populus ad prandium aduolaret, iussum est, vt sacra omnia ad nonam vsque horam producerentur, recitatis etiam simul vesperis, quas vocant. Quæ sane cærimoniæ ac sacra partim diui Gregorij opera & autoritate, partim Cabillionensis concilij decreto instituta sunt. Est autem Caballio, seu Cabellio, vel Cabillio, ita varie apud veteres autores legitur, teste Ptolemæo, ciuitas in Lugdunensi Gallia celebris, in qua ea frequens synodus habita est. Ad rem redeo. Eorũdem quoq; apostolorum decretũ fuit, ut tres hebdomadæ ante natalem Domini, vt solennes celebrarentur, adiunxeruntq; illis ieiunium, quod aliquandiu publice seruatum ferunt, nunc vero monachi maxime omniũ obseruant. Tradiderunt & apostoli quattuor temporum ieiunia, vt Calistus primus, & Leo primus asserunt.*

Quando primum sacræ vigiliæ in ieiunium fuerint mutatæ; & ibidem, nocturna sacra apud ueteres semper fuisse damnata, atq; de instituto ieiunij quartæ & sextæ dierum hebdomadæ. CAP. IIII.

Os fuit statim ab initio crescentis religionis, vt quia Saluator CHRISTVS noctu nasci voluisset, sacerdotes nocturno tempore surgerent, horasq; canonicas canerent, testis Tertullianus, qui ad uxorem scribit: Latebis ne tu cũ per noctem exurgis oratum? Item diuus Hieronymus, qui in sermone de obseruatione vigiliarũ, aut quisquis illius autor est (nã de ea re ambigitur) inquit: Hæc et huiusmodi tanta ac talia ideo sancti illi cecinerunt, & scripta reliquerũt, vt nos eorum posteri paribus excitaremur exemplis, ad celebrandas etiam noctibus salutis nostræ excubias. Quod nempe ex præcepto domini fiebat dicentis suis discipulis: Sic non potuistis vna hora vigilare mecum? Vigilate & orate, vt ne intretis in tentationem: spiritus promptus est, sed caro infirma. Et propheta illud ipsum decantat: Media nocte surgebam, vt confiterer tibi super iudicia iustitiæ tuæ. Item Apostolus ait: Orationi insistite vigilantes. Hinc populus quoque imitans illos pastores qui circa Bethlehem atque gregem suum nocte excubias agentes, meruerunt primi de ortu Domini cognoscere, solebat ea nocte quæ diem quẽpiam præcesisset solennem, in templis ad sepulcra martyrum pernoctare orando, sacrosque hymnos canendo. Quod C. Plinij testimonio comprobatur, qui cum Bithyniam prouinciam obtineret, motus misericordia ob multitudinem Christianorum interemptorum, ad Traianum, cuius iussu ea sæuitia eruperat, scripsit, multa hominum millia quotidie obtruncari, in quibus nihil omnino sceleris inueniretur, nisi quod essent soliti stato die ante lucem

conuenire,

conuenire, carmenque CHRISTO *quasi Deo canere. Sed quid damnosa, vt ait Horatius, non minuit dies? Ea enim pietas postea paulatim in impietatem, illi sacri hymni in dissolutas cantiunculas, preces illæ in procaces affectus verti cœperunt. nam in eo nocturno conuentu, pueri puellæque amores iam licentius meditari, iuuenes palam stuprum offerre, senes lenocinium facere, & matronæ passim corrumpi minus erubescebant. Quod Vigilantius, qui mox in hæresim est lapsus, præsentiens, vt idoneam culpandi ansam amplexus, cœpit eas excubias maxime omnium impugnare, publiceq; execrari. Contra Hieron. qui ab eo criminatore nihil non in malam partem asseri suspicabatur, grauiter repugnabat, argumentans paucorum culpam non debere religioni damno esse, quia qui peccarent vigilando in templis, possent etiam in suis domibus vel in alienis eadem facere: atq; non illepide in illum cauillans aiebat, Hoc facit contra vocabulum suum, vt velit dormire Vigilantius. Sic res in aliud tempus reiecta, ita auxit contagionem, vt domus Dei iamiam, sicut veritas dicebat Iudæis, facta esset spelunca latronum, hoc est, stupratorum. Quod patres vbi animaduerterunt, vt ne id malum latius serperet, tandem aliquando statuerunt, vt loco vigiliarum ieiunium indiceretur pridie diei cuiusque festi, si ille celebris ac præcipuus esset, & sacerdotes nihilominus de media nocte surgerent, ac horas suas celebrarent: quia, vti Cyprianus ait, efficax fit precatio præcedente ieiunio. Mansit dein vigiliarum, id est, officij nomen huiusmodi ieiunio, quod æque obseruatur ac quadragesimale. Atque huic crescenti morbo tale est datum remedium, post tempora omnino diui Hieronymi, qui eo anno occidit, qui fuit salutis* CCCCXXII. *sedente Bonifacio pontifice primo. Ita Ægyptij, teste Herodoto, pridie*

diei festi solenne ieiuniũ habebant. Hunc ritum attendant, qui eiusmodi diebus grauate abstinent, & inde sciant in cultu veri Dei & sanctorum cum abstinentia modum non debere grauem haberi, quẽ ab Aegyptijs in suis solennijs legimus obseruatum. Ad rem redeo. Nimirum nocturna sacra semper fuere multorum scelerum causa, id quod ad extremum fuit, quamobrem Romana seueritas, teste Liuio, bacchanalia damnarit, cũ sub nomine religionis, stupra puerorum fœminarumq; promiscua, & corruptelę omnis generis fieri cœpissent: & Dyagundas Thebanus, teste Cic. de legi. omnia nocturna sacra ob illud ipsum apud Græcos lege perpetua sustulit. Item quarto & sexto hebdomadæ die ieiuniũ indixerũt patres, quod hoc die CHRISTVS *fuisset cruci affixus, & illo Iudas eum prodere animo destinasset. quod censuerat Apollonius orator insignis, sicuti in decret. canon. est, qui imperante Lucio Commodo, solus ea tempestate martyrium passus, quia de Christianæ religionis laudibus, quod tunc capitale fuit, orationem habuisset. Testatur & de obseruatione huius ieiunij Origenes super* Leuitic. *scribens: Habemus quartam & sextam septimanę dies, quibus solenniter ieiunamus. Eiusmodi sexti diei ieiunium ab Anglis hodie sanctissime seruatur, populis sine controuersia præ cunctis religiosissimis, sicuti nos latius de ea re memorauimus in historia nostra Anglica, quæ nuper diuũ auspicis in publicũ prodijt.*

Qui primi mutauerint Solis & Saturni dierum nominã, in dominicum & sabbatum, ac reliquos hebdomadæ dies in ferias distinxerint, & ibidem a quibus errantium syderum vocabula fuerint istis diebus primum tributi. CAP. V.

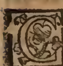

Vbnectam perappofite, vnde feriarum nomen sit diebus hebdomadæ singulis inditũ. Porro Sylue ster Romanus Pontifex primus, vanorũ deorum memo-

memoriã abhorrens, statuit, vt dies hebdomadę, qui antea nominibus Solis, Lunæ, Martis, Mercurij, Iouis, Veneris, & Saturni dedicati essent, ad numerũ feriarum digererẽtur, vocarẽturq; prima, secũda, tertia, quarta, quinta sexta feria, ad eum prope modũ, quo apud Hebræos, dies nomine sabbatorum distincti fuerant. Saturni vero diem antiquo legis vocabulo sabbatum, quod requiem significat, & primam feriam quæ in locum Solis subiecta erat, vt diem domino sacrum, dominicum appellari voluit: idq; fecisse dicitur rogatu Constantini principis. Quanquam apostoli primo eum diem domino consecrarant, quod Saluator noster eo die à mortuis resurrexisset, atque ocium sabbati, id est, ocium, sicut ait Origen. ab operatione peccati, in eundem verterant, vt perinde apud nos dominicus esset, ac sabbatum apud Iudęos fuerat. Quod verum esse ex eo colligere licet, quod multo ante Syluestrum, aut Constantinum, Pius pontifex sanxisse perhibetur, sicut infra demonstrabitur, Pascha dominico die celebrari, & Tertullianus eum diem dominicum appellat, vti proximo capite demonstrauimus. Quare istud institutum forte id temporis minus seruatum, Syluester per hunc modum innouasse dicitur. Cęterum hæc dierum ratio nunc tantum in rebus diuinis habetur; cum vix dominico die cum sabbato suum tenente locum, & id, credo, permittente Sole, & Saturno, reliqui pristinum nomen recuperauerint. Vnde profecto pudendum est, simulq; dolendum, quod non antehac data sint istis diebus Christiana nomina, ne dij gentium inter nos, tam memorabile monimentum haberent. Feriæ apud veteres, erant dies, quibus nullum opus fieri liceret, dictæ à feriendis victimis, quæ immolabantur: vel à ferendis epulis, quæ tum maxime dabantur. Sed de ijs plura in capite insequenti, cum de festis diebus sermo fiet. Quod autem receptum est,
dies

dies assignari septem stellis, qui planetæ vocantur, inuentum Aegyptiorum putatur, teste Dione historico.

De modo Christianæ abstinentiæ in cibis capessendis, cum solenne est ieiunium, & vnde sit usus apud nos consecrandi mensas, legendiq; sacra scripta dum editur, atque agendi gratias, post sumptum cibum. ·CAP. VI.

Cum ieiunium agitur, primum à carne, & quocunque ciborum genere quod sapiat carnem, sicut sunt lac, caseus, oua, autore diuo Gregorio, abstinendum est. Sed carnis vsum multo ante interdictum fuisse ijs qui per ieiunium abstinent, testatur Chrysosto. qui Gregorium ducētis antecessit annis, homilia tertia ad populū, in detractores: Quę .n.inquit, vtilitas, cū auibus et piscibus abstineamus, fratres uero mordeamus et comedamus? Quę lex à principio imposita fuit, cū Deus, vti est in Genes. lib. dixit: Ecce dedi vobis omnē herbā seminantē semen, quæ est in superficie omnis terræ. Et omnis arbor in qua est fructus arboris, seminans semen, vobis erit in escam. Ita, teste Origene, primus homini cibus fuit ex oleribus et arborum fructibus, vsque ad Noe tempora. Et eam ipsam legem in ieiunio remansisse satis constat, quādo posteritas illa semper est vsa. Abstinendum dein & à cœnis, dicente Hieron. prout & in decretis scriptum est: Sint tibi quotidiana ieiunia, & refectio satietatē fugiens: nihil enim prodest tibi biduo vel triduo vacuum portare ventrem, si post pariter obstruatur. Et subdit: Sint tibi ieiunia pura, continua moderataq;, id est, quotidie esurire, quotidie prādere. & rel. Docet Hierony. vt semel in die cibum capiamus, & illum quidem circa meridiem, quæ temporis portio iam vsu venit, vt prandio sit data. Est illud ipsum iampridē conuentus Gabilionēsis decreto statutum, quo excipitur, ne quisquam ante sacra meridiana peracta, pransum eat: nulla hic mentio de

tio de cœna fit. Dixit Hieron. & refectio, id est, ipsius cibi capessendi actio, satietatem fugiat: si de prandio & cœna intellexisset, refectiones pluratiuo numero posuisset. Hęc grata frugalitatis consuetudo maiores nostros in hoc genere ieiunij cum summa voluptate continuit: hæc nos esurire quotidie, cum cœnas negligimus, & prandere quotidie abmonet. Sane si in ieiunio bis cibum capere fas esset, ecquę hic abstinentiæ forma, vel species quidē foret? parui enim refert quo vescaris cibo, si modo te ad summū satiaueris. Apud Romanos olim prandia non fuisse frequenti in vsu, autor est Seruius. Testatur idē Gell. ita scribens: Parsimonia apud veteres Romanos, & victus atq; cœnarū tenuitas non domestica solum obseruatione, ac disciplina, sed publica quoq; animaduersione, legumq; plurium sanctionibus custodita est. Romanis fœminis, vti nos alibi diximus, vini vsus quondam ignotus fuit. Hebræi in solenni ieiunio vesperi tantum comedebant, sicuti lib. Iudicū. c. 20. & 2. Reg. cap. 1. legitur. Hūc quoq; morem apud nostros aliquando seruatum Chrysost. innuere videtur, cū homil. 36. in Matth. prope finem ita dicat: Veniat tibi, oro, in mentem, quoties ieiunij tempore, mensa vesperi apposita, si minister vocatus tardiuscule accesserit, &c. Nos igitur ab ijs formam ieiunij accepisse videmur, sed alio temperantiæ argumento: illi in medias noctes sese pascebant, nos merenda contenti, reliquum diei abstinenter agimus. Hęc ieiunij ratio quāquam ab omnibus recepta est, riteq; vbiq; gentium seruatur, de ea tamen non ab re hoc loco latius quam volebam, memorauimus: sunt enim nonnulli quorum Deus venter est, vt apostolus ait, qui velut fruges consumere nati, omnia tam humana quam diuina præ lautissimis epulis haud magni ducant. Ii porro abortiui, vt dicunt, religionis filij, contendunt esse cœnandum in ieiunio,

modo

modo carnium vsus absit. Huic tam pingui esuritioni audiuimus nos quandoque apud Anglos, Londini, nescio quem concionatorem Franciscani ordinis virum, voluisse copiã suppeditare ciborum, imo abstinentię Christianę fræna laxare, affirmãtem neminem teneri capitali peccato, si quadragesimale ieiunium violasset, cum ex præscripto legis, nihil contra sancitum esset. Ita homo abstinentiæ parum amicus de ieiunio præceptum Christi requirebat, vt (credo) suo amplo ventri haud tenuiculo cibo contento, honestius obediret. Sed ad id reclamante Ricardo eius loci episcopo in proxima concione, vt qui prodesse studebat, vocem incaute emissam vltro reuocauit, vocem inquam nulli prorsus salutarem. Ieiunium enim cum corpori tum animo & perutile atque maxime necessarium est, inclamante Origene: Nam quomodo apud eos castitas incorrupta seruatur, nisi arctioribus continentiæ fulta subsidijs? Quomodo scripturis operam dabunt? Quomodo sapientię & scientiæ student? nonne per continentiam ventris & gutturis? Quomodo quis seipsum castrat propter regnum cœlorum, nisi ciborum affluentiam resecet, nisi abstinentia vtatur ministra? Hæc ergo Christianis ieiunandi ratio est. Hactenus ille. Proinde ex vsu nostro non est, ex suggestis polliceri secus facientibus ac Christiana temperantia poscit, lexque iubet, impunitatem, quæ malorum semper auget audaciam. Quamuis ego omnino non facile concesserim, id fieri posse sine capitali noxa, quando apostolorũ, vel atq; adeo CHRISTI, *vt supra cap. 3. ostẽdi, institutũ sic violatur, sic patrũ autoritas floccipenditur, sic deniq; religio ipsa negligitur, cum præsertim hoc tempus sacrũ sit, de quo idem Origenes: Habemus, inquit, quadragesimæ dies ieiunijs consecratos. Atq; iam satis liquet, quantum sit piaculum, dare dissolutis licentiam peccandi,*

candi, ac religiosum populum à pio continētiæ officio auocare, ab eiusq; pectore castū summouere metum. Cæterum extra ieiunium legitimū, & duos hebdomadæ dies, feriam sextā ac sabbatum habemus, quibus non licet vesci carnibus, prout iā ab initio Ecclesia receperat, constituerat, sanciueratq; . Ast alijs diebus nefas est Christiano homini cibum aliquē quo vescantur ceteri mortales, stomachari, & velut suapte natura malū repudiare, cū Saluator imperet, ita dicens discipulis suis: In quācūq; ciuitatē intraueritis, & susceperint vos, edite quæ apponūtur vobis. Apostolus itidē Timotheo iussit vt prædicaret, nihil ex cibis, quibus homines vescerentur, esse reijciendū, quod, vt eius verbis vtar, quicquid creauit Deus, bonū sit, si cū gratiarū actione sumatur: sanctificatur enim per verbū Dei, & preces. Et idē ad Corinth. ait: Atqui esca nos non cōmendat Deo, neq; si comedamus, aliquid nobis superest, neq; si nō comedamus, quicquā nobis deest. Voluit tamen abstinēdum esse, si facultas ista comedendi foret aliquando infirmioribus offensioni. Quocirca Eleutherius vanas hominū obseruationes tollendi studiosus, statuit contra Seuerianos hereticos, vt ne quis Christianus ab vllis abstineret cibarijs, quę consueuissent mortalibus vsui esse. Quod & contra Iudeos est, qui ex præscripto legis, porcina ac quorundam aliorum animalium carne non vescūtur, id quod in Leuitico fusius proditur. Ecce quam suaue sit Christianæ temperantię iugum, quamq; leue onus: quamobrem apparet, quam impie faciant, qui illud reijcere conentur, cum præsertim liquido liqueat, ethnicos multo eo grauius semper tulisse non inuitos, quod planū fecimus in tertio huius operis vol. cap. 5. vt qui velint ea omnia discere, illinc queāt haurire. Hęc tamen adijciam In veteri instrumēto legimus sacerdotes qui ministrant in templo Dei, prohiberi vinum & siceram bi-

bere, ne ebrietate grauētur corda eorum, vt sensus vigeat semper, & tenuis sit. Priscis tēporibus nec carnibus uescebantur, nec animalia dijs immolabant, sed liba & fructus, ceteraq; huiusmodi sacrificia pura dijs offerebāt: nam vesci carnibus, ut inquit Plato lib. 6. de legib. et deorū aras polluere sanguine, impium videbatur. Qui volebāt sacris Isis initiari, illis ieiunium x dierum indicebatur, dicente Apul. lib. 11: Illud plane cūctis arbitris præcepit, decē cōtinuis illis diebus cibariam voluptatem coercerē, neq; vllum animal essem, & inuinius essem. Liuius scribens de matre filium initiatura bacchanalibus, refert, decem dierū castimonia opus esse. Vnde Hieron. verissime ait: Venter & genitalia sibimetipsis vicina sunt, ut ex vicinitate mēbrorum, confœderatio intelligatur vitiorum. Itē Cyprianus: Ieiunijs vitiorum sentina siccatur, petulantia marcet, concupiscentia languet, fugitiuę abeunt voluptates. Videant igitur, qui vel grauate abstinentia vtuntur, vel qui superstitionis causa abstinent, verum cum dies festus venerit, saturantur ad vomitū, quā turpe sit homini christiano nō abstinere, aut non abstinendū esse modis omnibus docere, cū præsertim intemperāter viuere, non tam male viuere sit, vt quidā sapiens ait, quam diu mori. Item nostris mos est, mensam iam instructam sacris quibusdā consecrare uerbis prius quā uesci incipiāt: quod ad imitationē CHRISTI fit, quippe qui eum ritū seruasse fertur, cum in deserto quinq; panes, cum apud Emaus coram duobus discipulis, mensam consecrauit. Est insuper vsus agendi gratias post prandiū cœnamue, id quod vel illum facere consueuisse constat, & apostolus fieri prescripsisse videtur, qui, vt paulo superius ostendimus, ait bonum esse quodcunq; ciborū genus, si cum gratiarum actione capiatur. Potest & ab Hebræis videri sumptū, quia illi immolatas edebāt escas. Quod vero con-

suetudinis

ſuetudinis eſt, vt dum comeditur, ſacra legãtur ſcripta, hoc ex vetuſtißimo more habetur, vel diuo Auguſt. teſte, in libello de cõmuni vita ſacerdotũ, vbi inquit: Cum acceditis ad menſam, donec inde ſurgatis, quod vobis ſecundum conſuetudinem legitur, ſine tumultu, ſine contentione audite, ne ſolæ vobis fauces ſumant cibum, ſed & aures eſuriant Dei verbum Auguſt. hactenus. Hoc ego ex Saluatoris inſtituto profectum dixerim: ille enim cum alias ſæpius edendo docere conſueuit, tum poſtremo inter cœnam, diſcipulos veſcẽtes de conſummatione omnium fere myſteriorum religionis docuit, velut Matth. cap. 26. abunde demõſtrat. Vnde patres vt memoriam frequentarent tam ſalutaris inſtituti, hunc ſacræ ſcripturæ in menſis legendæ ritum, iam inde ab initio introduxiſſe videntur.

De origine rationis feſtorum dierum apud Romanos, & noſtros, & cur conſtituti ſunt, & ſoli Deo eſſe ſacrificandum, ac de more natalẽ colendi diem, paſchaq; celebrandi, & conſecrandi paſchales candelas. CAP. VII.

IVdeos ſua habuiſſe ſabbata, hoc eſt, dies feſtos, ſupra declarauimus abunde, cũ de ritu ſacrificandi facta eſt mentio, qui quẽuis feſtum diẽ perinde ſabbatũ vocabat, ac Romani ferias, quarũ apud eos quatuor ĩ primis erant genera. Statiuę vniuerſi populi cõmunes, quę certis & cõſtitutis diebus fiebãt, in quibus pręcipue edebãtur ludi, id eſt, lupercalia, agonalia, carmentalia, conſualia. Agonalia Feſtus vocat ſacra Dei Agonij pręſidẽtis rebus agẽdis: ſicut carmentalia dicuntur ſacra Carmentę matris Euandri, quę ita nuncupata eſt, quod mulier fatidica carminibus reſponſa daret: nã ei ante Nicoſtrata nomen fuerat. Conſualia à Romulo inſtituta Conſo, quẽ conſilij Deũ putabant. In circo maximo ad aram, teſte Diony. ſubterraneã, ſacrificia & ludi fiebãt, quibus virgines Sabinę raptę fue-

 rant.

rant Conceptiuę, quę quotannis à magistratibus uel sacerdotibus concipiebantur, in certos siue in incertos dies, vt erãt latinę, semẽtinę, paganalia, compitalia. Imperatiuę, quas consules vel prętores pro arbitrio indicebant. Et nundinę paganorum ac rusticorum, quibus ad negotia & merces conueniebant. Item nouendiale sacrum, cuius origo talis fuit. Cum enim Tullo Hostilio rege, Romam esset nuntiatum, in Albano monte lapidibus pluisse, placuit vt nouem dierum ferię celebrarentur. Quę religio in multas exiuit ętates, vt quoties tale esset prodigium, huiusmodi nouendiale fieret sacrum. autor Liuius, ab vrbe condita. Erant prętерea priuatę, ac proprię familiarum, quas quęq; familia ex vsu domesticę pietatis seruabat, vt Claudię ferię, & Aemilię. Item singulorum, vt natalium dierum, quę natalitię dicebantur, & fulgurum, & funerum expiationes. Fuit mos iste & apud Persas, vt suum quisq; diem natalem pro facultatibus, multis sacris ac opiparis conuiuijs colerent, vnde ad Romanos forsitan fluxit, quibus in solis natalibus sacris, sese varijs etiam libidinis intemperantię voluptatibus dare fas erat. Virgil. in Bucol. pręclare demonstrat: Phyllida mitte mihi, meus est natalis Iola. At in alijs caste dies agebant, ac tam natali die, quam funerum, in templa cibos pauperibus afferebant, ibiq; edebant. Manauit & ad nos institutum, quando teste Tertul. lib. de militis corona, nostri illis ipsis diebus oblationes faciebant, in temploq; vna epulabãtur, quę postea luxuries Nicenę synodi decreto sublata est. Fuit vel Ambrosij temporibus talis diei cultus celebris, qui epistola quadam ad Felicem episcopum Comensem monet natalem diem vnicuiq; non ludis voluptatibusue alijs, sed tantum precibus agendum. Sed is dies qui nobis primus illuxit, nunc prorsum apud nos in omnem venit obliuionem, quo scilicet no-

strę

ſtrę ſordidę infantię penitus immemores, omni tempore poſt inſolentiores euadamus. Fuerunt & ferię denicales nominatę, quę agebātur, cum hominis mortui cauſa, familia purgaretur Gręci enim νεκρὸν, mortuum dicunt. Harum feriarum meminit Columella hiſce verbis: Nos apud pontifices legimus ferijs tantum denicalibus mulos iungere non licere, ceteris licere. Affirmabant autem pollui ferias, ſi in ijs opus aliquod fieret: ideo per pręconem denuntiabatur, ne quod opus fieret, & praecepti negligens mulctabatur. Ac à ferijs feſti dies dicti ſunt feriati, quibus ferię celebrabantur: ſicut profeſti à pro, dictione priuatiua, hoc eſt, non feſti ſunt dies, qui erant ad rem vel priuatam vel publicam miniſtrandā, hominibus cōceſſi. Erant vel faſti dies, quibus ſine piaculo, prętoribus licebat tria verba fieri, Do, dico, addico: & nefaſti ijs cōtrarij, quibus fari non licebat. quę omnia Ouid. in Faſt. late perſequitur, & Liuius ac Dionyſius appoſite meminerunt, necnon & Feſtus. Hac ratione patres, quia lex Iudęorū vmbra fuit futurorum bonorum, conſtituerunt dies feſtos, quibus Chriſtiani omiſsis profanis negotijs, diuinis vacarent rebus, ſacram ſcripturā perdiſcerent, ſacras audirent conciones, debitumq; Deo honorem ſacrificando, orando, bene agendo haberent, ac ſimul memoriam diuorū, diebus qui illis ſacri eſſent, colerent: nā ſoli Deo ſacrificandū eſt, teſtificante Barnaba, & Paulo. Is enim cum Lyſtrae claudum ex vtero matris ſue iuſſiſſet ambulare, quemadmodum in Actis commemoratur, & ille continuo nequaquā pedibus debilis exiluiſſet, ac turbę ob id miraculū voluiſſent ei & Barnabę immolare, ambo conſciſſis tunicis ſuis exiuerunt in turbas, clamātes, atq; dicentes: Viri, qui hęc facitis? et nos mortales ſumus ſimiles vobis homines, annuntiantes, vt ab his vanis cōuertamini ad Deū viuum, & reliq. Diui vero honorandi ſunt, quod iam

filij & hęredes CHRISTI, *vt ait apostolus, effecti sint, qui pro nobis orent, & idcirco illis tēpla & aræ dedicantur, vt simul eos, simul Deū debita veneratione colamus. Vnde in psal.* 148 *Laudate dominū in sanctis eius. Ad rem redeo. Primum omnium ab apostolis, deinde à patribus festorum dierū ratio inita est, vti proximo cap. subtilius differetur, & præsertim pascha, quia inde omnia religionis mysteria initium sumpserint, quod Pius primus, dominico die celebrandum constituit. Deinde orta dissensione super ea re, Victor qui sedere cœpit anno circiter* CXCVI. *à natali Saluatoris, sanxit ex sententia Eleutherij, cui in pontificatum successit, vt pascha dominico omnino celebraretur die, à* XIIII. *luna primi mensis, ad* XXII. *ne cum Iudęis Christianorum ratio cōgrueret, quibus moris fuit, illud solenne aliquanto prius celebrare. Id decretum externorum antistitum quidam ab initio repudiarunt, rati se haud inepte facere, qui nihil aberrarent à Ioannis instituto, qui charissimus fuisset* CHRISTO: *& satis cōstaret, eum ipsum quoad vixisset, Iudæorum more paschale tempus obseruasse. Polycrates Ephesius episcopus de ea re scribens: Nos, inquit, inuiolabilem celebramus diem, neq; adijcientes quicquam, neq; minuentes. Ita inter nostros eatenus est disceptatum, quoad ad eum quem nunc tenemus modum, illud sacrum sit constitutum celebratum iri, qui etiam quibusdam nō satis probatur. Pascha, vt supra ostendimus, Hebraica est vox, & significat transitum: quod verum esse euāgelista innuit, cum celebraretur à Domino pascha cum discipulis, aiens: Ante diem autem festum paschæ, sciens* IESVS *quia venisset hora eius, vt transiret ex hoc mundo ad patrem, &c. Cereæ paschales candelæ, vt dominicæ resurrectionis sabbato per singula templa consecrarentur, Zozimus autor fuit.*

De primo festorum dierum instituto, & vtrum pentecoste fuerit apostolorum temporibus dies festus: atque vnde inos sit adscribendi bene de Christiana religione meritos ad diuorum catalogum. CAP. VIII.

Rradidimus supra diuũ Ioan. apostolũ pascha celebrasse, id quod & alij fecere apostoli: quos simul autores fuisse perhibẽt, vt oẽs illi dies quibus Saluator noster ad salutẽ atq; disciplinã nostrã aliqua peregißet mysteria, sacri essent, vtq; apud posteros maiori haberentur venerationi, eos primũ religiose coluisse, quãdiu vixissent. Cuiusmodi sunt dies dominici, aduẽtus Domini, natalis, & circũcisio eiusdẽ, epiphania, itẽ Virginis purificatio, quam vocant, quadragesimę dies, dominica palmarum, cœna Domini, quando post eucharistiã institutam, pedes lauit discipulis, parasceue, pascha, ascensus Christi in cœlum, pentecoste. Quod solenne ab Hebræis prius consueuit celebrari: apud eos enim postquã agnus immolatus fuerat, quinquagesimo deinde die, data est lex Mosi scripta digito Dei. Cũ CHRISTVS velut ouis ut immolaretur, dũctus à Iudæis est occisus, nostrum pascha fuit, ac post quinquaginta dies discipuli spiritum sanctum accepere. Quanquam sunt, qui tradant pentecostes diem non fuisse festum apostolorum temporibus: in qua re eos hallucinari plane ostendit Lucas in Actis cap. 20. ita scribens: Proposuerat enim Paulus prænternauigare Ephesum, ne tempus tereret in Asia: festinabat enim, si possibile sibi esset, vt diem pẽtecostes ageret Hierosolymis, &c. Cur tanto Paulus opere ad illum ipsum diem agitandũ properaßet, nisi fuisset iam tum apud nostros festus quam celebratissimus? Transfiguratio quoq;, teste Origene, primum à Iudæis est: voluit etenim CHRISTVS, vt quemadmodũ facies Mosis ex cõmunicatione colloquij Dei gloriosa facta est, sic dimißo iam

velo, sese transformatum apostoli Petrus & Iacobus & Ioannes contemplarentur. Sancti Patres igitur huiusmodi sacrorum dierum rationem edocti, ut commodius plebs Christiana conueniret ad sacram concionem, & ad cultum diuinum concelebrandum, habito Lugduni antistitum conuentu, & illos sanxerunt dies esse colendos, & alios complures constituerunt, qui Christianis perpetuo festi essent, quibus aut sancti è vita hac calamitosa in cœlum migrassent, aut aliquid in religione sanctum esset gestum. Qui nempe dies his sunt diuis sacri, Stephano protomartyri, Innocentibus, Siluestro, Ioãni baptistæ. XII. apostolis, Paulo gentium doctori, Deiparæ virgini, Laurentio, Michaeli, Martino, & communiter omnibus sanctis, quod Bonifacij quarti decretum fuit. Is enim pantheon uetustum Marci *Agrippæ opus, diuæ Mariæ virgini atque diuis omnibus, Phocæ imperatoris permissu, ad quartũ. Iduum Maij sacrauit, exclusoque malorum dæmonum cultu, quorum simulacra plura hic numero fuerant, locum expiauit. Gregorius deinde IIII. fertur autor fuisse, ut id sacrum Calend. Nouẽbris celebraretur. Item & cruci ex qua pependerat salus nostra, solennis dies data est, ac eucharistiæ ab Vrbano IIII. pariter dies dedicatus assignatusque. Est & diuo Petro apostolo iampridem rogatu Constantini imperatoris; ad memoriam tormentorum, quæ pro religione tulisset, constituta festa dies à Siluestro, quæ ad uincula nuncupatur, prout in libello quodam de uinculis Sancti Petri continetur, qui diuo Hieron. tametsi parum uere, adscribitur. Deinde dies alij alijs, festi festis ex paruis quandoque causis accumulati sunt, id quod haud scimus an expedierit, cum præsertim uideamus eo redisse Christianorum mores, ut quam olim ex religionis usu erat hęc instituere, iã nũc pręstare uideatur eadem*

antiqua-

antiquare, cum bona pars hominum otium istud festorum dierum non ad orandum, non ad diuina scripta audienda, cuius rei causa datum est, sed ad omnifariam bonorũ morum corruptelam augendam, in dies magis magisque impudenter cõsumat, dictitans se id animi gratia facere, quasi plane sentiens cum Platone, qui ob illud ipsum, Deum eiusmodi festa sacra instituisse aiebat. Quod tantum abfuit vt maiores nostri fecerint, vt etiam hoc ipsum audacter ethnicis vitio dederint, teste Tertulliano in apologetico, cum de Cesarum solennibus sacris loquitur, vbi inquit: Propterea igitur publici hostes Christiani, quia imperatoribus neque vanos, neque mentientes, neque temerarios honores dicant? Grande videlicet officium, focos & choros in publicum ducere, vicatim epulari, ciuitatem tabernę habitu abolefacere, vino lutum cogere, certatim cursitare ad iniurias, ad impudentias, ad libidinis illecebras. Siccine exprimitur publicum gaudium per publicum dedecus? O nos merito damnãdos: cur enim vota & gaudia Cęsarum casti & sobrij et probi expungimus? etc. Non putauit Tertullianus futurum, vt ista omnia in nostros christianos aliquando caderent, qui hoc loco ethnicos deridet, et tamen venit tempus, cum eos potius Cęsarum, quam CHRISTI, *solennes ritus celebramus. Sed ad reliqua explicanda redeamus. Felix primus consulens glorię martyrum, statuit, vt in eorum memoriam annua sacra fierent, veluti Gregorius postea super eorundem corpora vti itidem sacrificaretur, voluit. Quod Vigilantius omnino respuendum censebat, prout latius explicabitur, cum de sanctorum reliquijs mentio fiet. Fertur tamen Anacletus eius rei prior fuisse autor. Ex quo cõsentaneum est, vt postea Felix & rem diuinam ad martyrum memoriam faciendam decreuerit. Idem Felix, vt veterum*

lueris

literis proditũ est, autor fuit, vt cuncti eo die vicatim feriarentur, quo aliquod templum dedicaretur: voluitque, vt si de consecratione ignoratum foret, vtpote vetustate deletrice monumentorum, denuo consecraretur, affirmans non dici iteratum, quod factum esse nesciretur. At Felix III. post hæc instituit, vt à solis episcopis dedicarentur templa, essetque dies ille festus anniuersarius. Et illud ex imitatione Hebræorum, qui, vt supra ex testimonio Iosephi ostendimus, eum quoque festum diem agebant. Cæterum illud apposite admonendum, festum alicuius diui uocitari diem, ac esse ei sacrum, quo ille è vita discessisset ad cœlum: nam quemadmodum quis nasci dicitur, cum de utero matris in hanc prodit lucem, ita pari ratione potest merito existimari natus, cum eius anima vinculis carnis soluta ad lucem redit æternam. Vnde mos inoleuit, ut dies huiusmodi diuorum vitæ extremos natales, & sacra illis solennia non funebria, sed natalia appellaremus. Natalis autem Saluatoris tantum, & Ioannis Zachariæ dies sacer solennisque est, quod vterque in matris vtero sanctus esse ctus fuisset, teste August. Est & Deiparæ virginis postremo natalis quoque dies sacer habitus. Vt vero mortales bene meriti inter deos referantur, mos est apud ethnicos adeo vetus, vt pene nihil eo sit vetustius, quãdo antiquitas statim ab initio suos reges ac alios cum ob accepta beneficia, tum ob virtutes, deos facere consueuit: prout in primo huius operis vol. sparsim diximus. Sed ante omnes, Romani id multis cærimonijs factitabant, quod supra lib. 3. memorauimus. Huius rei meliorem rationem nostri pontifices secuti non dubitanter videri possunt. Nam quod Felix & Greg. annua sacra facienda ad memoriã martyrũ instituerunt, illud plane aliud nihil fuit, nisi eos martyres decernere esse sanctos. Verum postremo, vt ne vnusquisque arbitratu

bitratu suo hunc vel illum pro diuo haberet coleretue, Alexander tertius statuit, vt nulli mortalium diuinus honor in terris haberetur publice, nisi illi, qui prius ex edicto apostolico diuorum esset catalogo adscriptus. Hoc decretum inter decretales epistolas, in titulo de reliquijs sanctorum, scriptum leges.

Qui primi apud nos instituerint, ut anniuersaria iusta mortuis fierent, quarto etiam nonas Nouembris, & ibidem de legitimo tempore lugendi mortuos, deque lugentium vestitu, eorundemque corporis habitu, ac quando luctus minueretur, & quare Francorum reginæ, dum sunt viduæ, albis vtantur vestibus. CAP. IX.

Ortuis iusta facienda Pelagius Romanus pontifex primus curasse fertur: quod Isidorus apostolis adscribit, qui & ipse illum modum exequiarum quæ hodie fiunt, adauxit. Ambrosius id ab Hebræis fluxisse ad posteros autumat, qui Iacob demortuũ quadragĩta dies luxere, & Mosen triginta: sat est enim id tẽpus sapienti ad lachrymas. Fuit et Romanis lugendi ratio, siquidem Numa dijs manibus sacra adiecit, cũ Libitinæ ara, siue Proserpina ea fuerit, vt multis persuasum est, siue Venus. Puerum trimo minorẽ lugeri vetuit: neque natu grandiorem, plures menses lugẽdum censuit, quam vixisset annos. Tempus longissimi luctus coniugalis in decem menses extendit, non vt, sicut inquit Seneca lib. epist. 7. tandiu fœminæ lugerent, sed ne diutius. Testatur idem Ouidius, qui in primo Fast. sic ait:

Per totidem menses à funere coniugis uxor.
Sustinet in uidua tristia signa domo.

Si qua vero mulier ante x. mẽses, ab obitu mariti nupsisset, probro notabatur, vt in lib. Codicis legitur, et ex decreto Numæ, prout ait Plutar. uaccam prægnantem immolabat.

bat. Quod nempe institutum si hodie cum alibi, tum in nostra Anglia seruaretur, raros vtiq; haberemus de armētis vitulos, cum bona pars viduarum mulierum nō expectet, dum tēpus illud ab obitu virorum prætereat. Item in luctu fœminæ purpuram atq; aurum deponebāt, albasq; vestes, teste eodē Plutar. in problemat, induebant, idemq; propinquos factitare voluerūt, ut quemadmodum mortui corpus, albis vestibus velarentur. Alba autē ueste idcirco cadauer exornabant, quia solus albus color syncerus ac purus minimeq; inquinatus est, & ob id mortuis aptissimus. Sic in euāgelio legimus corpus Domini sindone inuolutū fuisse, quo vocabulo lineum velum significatur. Mox eandem purpuram & aurū cum eluxissent, sumebant. autor Liuius. Hinc arbitror natum, vt hodie reginæ Francorum post mortem viri, albis tantum induātur vestibus, et si qua vidua sit, regina alba vulgo vocitetur. Apud Iudæos luctus xxx. *diebus finiebatur, id quod apud Anglos quoq; seruatur. Præterea lugentes induebant saccum: sic Iacob fleuit Ioseph, & Dauid operto capite, Absalon. testis est Hier. Itē caput barbamq; radebant. Esaias: In cunctis capitibus eius caluitium, omnis barba radetur. Contra nostris barba promittitur. Cæterum antiqui vt plurimū nigra vestimenta in luctu induebāt. Amiculum nigellum, dicitur à Varrone uestitus lugubris, quod anthracinum vocabant,* ἄνθραξ *enim Græce carbo appellatur. Vnde Apul. ait in Asino suo, lib. 2. Vmbrosum demonstrat cubiculum, matronam flebilem fusca veste contectam. Item capillum sibi vellere, faciē unguibus lacerare, complodere manus, necnon capillitium, Iudæorum ritu, cinere inspergere turpareque, dicēte eodem Apul. lib. 9. Discerptæ comæ semicanæ, sordentes inspersu cineris. Præter hoc vltimū, reliqua omnia nostri cum primis Itali, in re funerea iuxta dementer seruant, ab ipsis priscis,*

scis, vt iam liquido liquet, proculdubio accepta. Ipsum autem vestitum lugubrẽ omnes pene gentes nostri Christiani orbis annum integrum induunt, interdum tamen antẽ illud tempus deponunt, propter publicum gaudium, vel magistratus ineundi honorem, aut nuptias faciẽdas. Ita olim Romano populo minuebatur luctus, cum susceptum publice votum soluebatur, ædes dedicabatur, lustrum condebatur: priuatis hominibus, cum puella desponderetur, cum honos in familiam veniret, cum captiuus aliquis liberatus domũ rediret, aut cum natus esset propinquior quis cognatione, quam is, qui lugeretur. Illud item ex more eorundem est, vt apud nos cadauera abluantur, & quandoq; vngantur, præsertim nobilium. De qua re Ennius:

Tarquinij corpus bona fœmina lauit & unxit.

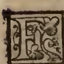
Et Anna Virgiliana: Date vulnera lymphis

Abluam. *Atq; id officij, sicut etiã nunc fit, à propinquioribus præstabatur. Quod hodie demortuorũ anniuersaria iusta fiunt postridie Cal. Nouembrium, eius rei, ut fama est, & Petrus Damianus testatur, Odilo autor fuit. Is vir prefectus monachorum Cluniacensium, cum in Sicilia, sedente Ioan.* XVIII. *Rom. pontifice, circa Aetnam montem frequenter audiret gemitus clamoresque, qui ibi teste Trogo, partim ex fremitu feruẽtis æstus maris, partem ex eructatione Aetnei ignis, vbi acrior per spiramenta cauernarum ventus incumbit, iugiter fiunt, ratus est cacodæmones lamentari, quod per preces & sacrificia Christianorũ, animæ mortuorum ab illis supplicijs liberarentur: nã constans vulgi opinio est, ad Aetnam montẽ, vbi perpetuũ incendium tot iam seculis flagrauit, aut ad inferos aditũ patere, vel in ea ignea voragine sontiũ animas expiari Itaq; protinus egit cum suis monachis, vt postquã Cal. Nouẽb. in diuorum omnium honorem sacrificassent, sequenti itidẽ*

die cun-

dic cunctis uita priuatis iusta facerent. Quod institutum ut pietatis plenum patres demũ receperunt. Fuit is annus circiter M. alter humanæ salutis At iampridem inoleuerat mos hic apud veteres parẽtandi ad sepulcrũ, quod indicat M. Tullius in 1. Philippica dicẽs: Vt cuius sepulcrum nusquam extet, vbi parentetur, ei publice supplicetur. Et in orat. pro Flacco: Litemus igitur, inquit, Lentulo, parentemus Cethego. Sic fiebat annua parẽtatio, id est, sacrificium quotannis ad honorem mortuorum, id quod etiam Macrobius & Cato tradunt, scribentes Laurentiã annuæ parentationis honore dignatam. Sic nos illud ipsum institutum pro salute mortuorum seruamus. Vnde omnino factum videtur, vt Odiloni in mentem venerit huius religionis celebrandi anniuersarias demortuorum exequias.

De origine nouendialis septendialisque sacrificij, & de more offerendi pro mortuis, eosque non lugendi, ac de sapienti Thracum instituto, & modo apud priscos efferẽdi funeris ad sepulcrũ, atq; de initio funebris põpæ, extruendorumq; sepulcrorum forma, ac eorundẽ iuris religione. CAP. X.

Iebat sacrificium pro mortuis, nono die, quo quis sepultus fuisset, quod dicebatur nouendiale. Horat. in epodo: Nouendiales dissipare pulueres. Item ludi qui in honorẽ mortuorum celebrabantur, nouendiales nuncupabantur. Testatur idem Seruius super quinto Aeneidos, enarrans illud:

Præterea si nona diem mortalibus almum
Aurora extulerit. *vbi ait, apud maiores modũ fuisse, vt vbicunq; quispiam extinctus fuisset, ad domum suam referretur, octauo die incenderetur, nono sepeliretur. Donatus quoq; in comment. Phormionis dicit, in funere nonũ diem voti habere instaurationem. Hinc igitur apud nos ho die mortuorũ iusta septimo die à funere, demptis ex veterum in-*

rum instituto illis duobus diebus, fiunt: ideoq; in canonicis decret. distinct. 44. præcipitur, Nullus presbyter ad septendialia defuncti solēnia celebranda vocatus, se inebriare vllatenus audeat: quandoquidem tunc largiter epulantur. Apud Anglos hoc fit vigesimonono die, postquā mortuus est sepultus. Nos videmur septimo die sacrificiū pro mortuis facere, sicut in nuptijs apud priscos septima dies instaurationem voti habebat, ut quemadmodum hoc die initium propagandi generis celebre erat, sic etiam illo eodem die finis cuiusq; solennis haberetur. Fuit & mos offerendi pro mortuis, dicente Tertull. in libro de militis corona: Oblationes pro defunctis, pro natalitijs, annua die facimus. Hinc profecto satis liquet, iam vsq; à principio orti prope euangelij, sententiam perquam sanctam per animos hominum peruasisse, mortuos per piam viuorum operam iuuari. Cæterum quātum istud charitatis officium uita iam priuatis opituletur, docet August. vt eius testatur ἐγχειρίδιον, ita scribens: Neq; negādum est defunctorum animas pietate suorum viuentium releuari, cum pro illis sacrificium offertur, vel eleemosynæ in ecclesia fiunt. Sed illis hæc prosunt, qui cum viuerent, vt hæc sibi postea prodesse possent, meruerunt. Est quidam viuendi modus nec tam bonus, vt non requirat ista post mortem: nec tam malus, ut ei nō prosint ista post mortem. Et vt rem planiorem faciat, pergit: Quibus autem prosunt, aut ad hoc prosunt, vt sit plena remissio, aut certe vt tolerabilior fiat ipsa damnatio. Atque quoniam nescimus quomodo cū illis in altera vita agatur, propterea orādū est iuxta pro omnibus in CHRISTO *renatis, quo eis beneficiū nostrū supersit potius, quā desit. Contra non lugendū, dicēte Cypriano: Nobis quoq; reuelatū est, vt constanter prædicarē fratres nostros nō esse lugēdos accersione dominica de seculo liberatos, cum*

tos, cum sciam non eos amitti, sed præmitti, & recedentes præcedere. Et Hierony. ad Paulã de dormitione Blesillæ dicit simul admonens ne quisquã ad id faciendũ moueatur Hebræorũ exemplo, cũ illi ideo mortuos lugerẽt, quia ante CHRISTI *aduẽtũ ad inferos nouerãt esse descensuros. Vnde subdit: Nos uero qui* CHRISTVM *ĩduimus, quibus spes certa est ad superos remeandi, nõ debemus super mortuos contristari, &c. Quod nauiter olim faciebãt Massilienses Galliarũ populi, qui sine lamentatione, sine planctu, funeris diẽ domestico sacrificio, necessariorumq; conuiuio finiebant: quod Angli hodie rite seruant, animaduertentes, credo, nihil ad rem attinere, humano indulgere dolori, vt stulte cõquerendo, quod Deus immortalitatem suam noluerit nobiscũ partiri, cum præsertim moriendo relinquamus labores & pericula, quę statim nascendo subimus. Quapropter Thraces huius rei memores, natales dies hominũ, uti alibi diximus, flebiliter, exequias cum hilaritate merito celebrabant. Illud perapposite addam: more prisco præcedebat funus, homines sequebantur, quasi post ipsum mortuum morituri, subsecuturique: à quibus supremum uerbũ dicebatur, Vale, nos te sequemur. Virgilius:*

Salue æternum mihi maxime Palla,
Aeternumq; vale. *Et de Polydoro:*
-animamq; sepulchro
Condimus, & magna supremum voce ciemus.

Hinc exequias dici autumat Donatus, narrans illud Terentianum: Funus interim procedit, nos sequimur. Verumenimuero hoc tempore homines ordine præpostero præcedunt in pompa funebri, cadauere subsequẽte, id quod ętate Hieronymi fiebat, qui scribens ad Paulam de dormitione Blesillæ, indicat ordinem pompæ funereæ præire solitum ante cadauer. Item, teste Seruio, ad honorem præser-

tim regum & nobilium, cum facultis præcedebat populus. Virgilius de Pallante.

Lucet uia longo
Ordine flammarum, & late discriminat agros.

Vnde haud dubie ortum est, vt apud nos illud idem in cuiusuis funere seruetur. Præterea lectos ponebant. Idem Virgilius in sexto de Marcello:

-uel quæ Tyberine videbis.
Funera, cum tumulum præterlabere iacentem.

Ferebantur insuper mortui ad tubam. Idem:

It cælo clamorq; virum, clangorq; tubarum.

Et Persius hæc omnia ponit:

Hic tuba, candelæ, tandemq; beatulus alto
Compositus lecto.

Item cum tubis in funeribus tibiæ quoque ac tympana adhibebantur, & ea omnia, vt hominum mortuos lugentium animi languentes eiusmodi sono excitati, minus dolorem sentirent, qui ijs oblectamentis facile distrahi soleant. autor Alexander Aphrodiseus in problemat. Et ad cohonestandas exequias, simul etiam maiorum imagines deferebantur, ludique fiebant, ac alia, quibus Cic. pro Milone testatur Clodium caruisse: Clodius, inquit, sine imaginibus, sine cantu, sine ludis, sine lamentis, sine funere, sine laudationibus ambustus est abiectus. Plato itidem suum ponit in duodecimo de legibus ordinem pompæ funebris, in funere præfectorum ciuitatis, qui eiusmodi erat. Indumenta omnia alba, luctus ploratusque nullus. Chori duo, alter puellarum numero quindecim, alter vero totidem puerorum, qui feretrum circunstarent, dum sacerdotes vicissim demortuum laudabant, eiusque felicitatem totum diem decantabant. At postero die bene mane, iuniores capulum ad sepulcrum ferebant, eorumq; cælibes præ

cedebant equites cum equis, & cum armis pedites: deinde pueri patrios hymnos concinentes, & hos puellæ sequebantur, cum mulieribus iam effœtis. Sepulcrum vero erat sub terra, factus ex lapidibus fornix, &c. Istiusmodi sepulcri genus Itali hodie vt plurimum conficiũt, vt sit commune familiæ monumentum. Sed illud est magis vsitatum, vt humato hominis, qui aliquo sit numero, corpore, terra operiatur mensa lapidea, quæ contineat nomen & laudem mortui incisam. Veteres pariter Græci atque Romani, teste Cicerone libro de legibus secundo, super tumulum mensam quoque vel columellam tribus cubitis non altiorem statuebant, cum ornamentis laudis, quæ ad mortuos pertinerent, facta nominis mentione honorifica. Lex præterea erat, ne sepulcrum quis deleret, neue alienum in illud inferret, ac ita multis cerimonijs ius sepulcrorum religiosum habebant: quod nos quoque tenemus, cum more circa sepulcrum ponendi arma & militaria signa, tãquam bellicæ laudis atque virtutis trophæa.

De primo vsu vouendi vota Deo, ac nudipedalia sacra agendi, & qui primi inuenerint Litanias, & cur sternutantibus bene precemur: oscitantesq; , ac quiduis inchoantes sese crucis signo uallent, & de origine supplicationum nostrarum pompæ. CAP. XI.

SOlemus ad opẽ diuinam implorandam tum maxime incumbere, cum maxime premimur, vel in re trepida uersamur, nostrisq; malis nõ possumus humanis viribus aut consilijs mederi: & id quidem votis aut precibus agimus, quibus Deus ipse præcipue placatur. Vnde in numeris legitur: Si quis virorum votũ Domino vouerit: aut se constrinxerit iuramento, non faciet irritũ verbũ suũ, sed omne quod promisit, implebit. Et propheta Asaph, psalmo

psalmo septuagesimo quinto. Vouete & reddite Domino Deo vestro. Hinc faciendi voti vsus manasse videtur: quod fit, cum tacite vouemus, aut cum aliquid promittendo, vt puta imaginem argenteã, cereas candelas, Deo nuncupamus vota, id quod veteres etiam factitabant, arbitrantes votis & precibus deos in primis placatum iri. Sic Helenus apud Virgilium admonet Aeneam:

Iunonis magnæ primum prece numen adora,
Iunoni cãne vota libens.

Vtrumq; à nobis in periculis seruatur. Ea quoque de causa, apud Iudæos nudipedalia sacra instituta fuisse constat, quę, vt testatur Iosephus lib. de bello Iudaico secũdo, eiusmodi erant. Is enim qui morbo vel alijs calamitatibus implicabantur, mos erat primum orare per triginta dies, & abstinere vino, atque capillos radere, deinde nudis pedibus adire ad templum, hostiasq; immolare. Ad hęc sacra cum alias sępius, tum id temporis præcipue recursum est, cum Nerone principe, Florus Iudęę præses miserandum in modum gentem opprimeret, quæ ob eius tyrannidem, coacta est arma in Romanos ad extremum sumere, quo demũ bello misera ferme tota deleta est. Igitur cum Iudæi omnia prius humana similiter ac diuina experiri vellent, quam bellum tentare, postquam neque pretio neque precibus potuerunt coercere sæuitiam Flori, quippe qui, ne sua maleficia per accusationem Romæ patefierent, Iudęos studio ad bellum suscipiendum stimulabat, nudipedalia sacra vouerunt. Quopropter cum dies sacrorum aduenit, Bernice Agrippę regis soror, teste Egesippo, eius religionis causa etiam Hierosolyma in templum venit, atque nudipes ante tribunal stetit deprecans Florum: quæ tamen tantum abfuit vt à Floro exaudita sit, vt etiã de suo periculo timuerit. Huius religionis Iuuenalis saty. VI. meminit:

 Obseruant

Obseruant vbi festa mero pede sabbata reges.

Item autore Hieronymo aduersus Iouinianum, quemadmodum supra libro quarto diximus, Apostolus Paulus in Cenchreis (est Corinthiorum portus, vti ante diximus, in Achaia) nudipedalia sacra egit. Ita nos calamitate aliqua affecti vouere solemus, nudisq; pedibus more Iudæorum ea persoluere, interim simpliciter orando: nam precibus ante omnia instandum: quod cum populus assidue faciat, multo magis sacerdotes, qui eius curam habent, pie precando præstare debent. Sic Moses, sic Aaron, sic apostoli, sic sancti denique patres iustam Dei iram orando mitigandam, dignumque supplicium à populo sibi commissio auertendum curabant. Cuius rei recte memor Mamercus Viennensis episcopus, in frequenti motu terrarum, pontifice Leone primo, supplicationes siue rogationes primus instituit, quas nostri Graiam secuti vocem Litanias, & vulgo præcessiones vocant, quòd binos præcedendo bini longo ordine sequantur, à loco ad locum progrediendo, ac magna voce orando. Eæ minores nuncupantur, quas haud multo post Agapetus pontifex dicitur primus constituisse in singulos dominicos dies, in templis, vel circa templa habendas, quod hodie fere vbique gentium seruatur. Quidam tamen malunt processiones appellare, quia ea sacrificalis pompa publice procedit. At eiusmodi litaniarum vsum iam inde à principio apud nostros fuisse, testimonio est Tertullianus libro ad vxorem altero, quem forte intermissum Mamercus renouauit. Post hæc Gregorius maiores instituit, quas omnis ordinis populus septeno ordine incedens alternis caneret, cum per id tempus quodam morbi genere laboraretur, quo inguinibus statim tumescentibus multi mortales interirent. Cuius pestis Paulus Montiscasini monachus, qui Longobardorum histo-

riam scripsit, causam fuisse prodit, prodigiosum Tyberis incrementum, quod recedentibus inde vndis, ingens serpentium numerum in vrbem inuaserat, ac vsque eo aerem tabefecerat, vt inguinibus subito tumefactis, passim homines perirent. Quod malum Pelagius, in cuius locum Gregorius surrogatus postea fuit, precibus auertere conatus, ieiunium ac litanias indixit, sed & ipse inter alios interiit. Subiit aliud pestis genus, vt cum quis sternuißet aliquoties, continuo occideret: vnde mos, sicut quidam tradunt, inoleuit, vt audientes quempiam sternutantem illico dicerent, Te Deus adiuuet: quod hodie seruatur. Item & oscitare simul letale fuit, propter quod sese crucis signo repente commmire consueuerunt, & hoc etiam nunc ab oscitantibus fit. Hæc tamen videmur physica quadam ratione potius obseruare: nam tres nostri corporis partes principales sunt, caput, thorax, & aluus: ac vt flatus alui expiratio, & ructus ventriculi, ita sternutamentum est capitis, quo totum fere corpus extenditur, ideoq; non modo caput, sed reliquas etiam partes bene valere indicio est. Quapropter moribundos interdum sternutatorio excitare solemus, tanquam si hoc effici nequeat, nulla amplius sit spes salutis. Ex quo videtur Aristoteles libro primo de natura animalium, de ea re ita scribere: Sternutamentum quoque eadem agitur parte, quod flatus vniuersi eruptio est, signum augurale, & vnum ex spirituum omnium generibus, sanctum & sacrum. Vnde mos, vt sternutatio veluti bonæ valetudinis index, sacra habeatur, & sternutantes salutemus, ac eis bene precemur, quod Tiberium Cesarem plenum semper tristitiæ hominem, etiam in curru exegisse produnt. Item oscitantes sibi timere ex quadam religione constat, quod oscitatio ex somno aut tædio sequatur, ac in ijs qui febrem habent,

bent, sit aduentantis, seu potius augescentis febris indiciũ. Cęterum à principio ita vsu venit, vt nostri Christiani initium cuiuscunq; rei agendæ à signo crucis facerent, quod Tertullianus in libro de militis corona, perspicue demonstrat, ita scribens: Ad omnem progressum atque promotũ, ad omnem aditum & exitum, ad vestitum & calceatum, ad lauacra, ad mensas, ad lumina, ad cubilia, ad sedilia, quacunq; nos cõuersatio exercet, frontem signaculo terimus. Harum & aliarum eiusmodi disciplinarum si legem expostules scripturarum, nulla legis traditio tibi prętendetur, autrix cõsuetudo, cõfirmatrix, & fidei obseruatrix, &c. Sed domum repedemus. Tum Gregorius mandauit, vt vbique gentium huiusmodi litaniarum modus seruaretur: hodie à sacerdotibus ob metum impendentium malorum canuntur, magna populi sequente caterua simul rogãtis. At in re quoque læta sępe publice supplicamus, vt qui metu malorũ antea uoueramus supplicando, postea optati compotes, & securi gaudentes, sic Deo gratias agamus. Quod vel Ethnici faciebant, dicente Virg. de Didone, ob inopinatum Troianorum aduentum gaudente:

Sic memorat, simul Aenean in regia ducit
Tecta, simul diuum templis indicit honorem.

Id est, vt ait Seruius, iussit fieri supplicationes. Ita Romani factitabant, & alię pleręque gentes, à quibus ad nos ritus eiusmodi dubio procul manauit: nam in supplicationũ pompa solebant ludicra quędam præcedere, hoc est, ordo militaris equitum peditumque, vel effigies aliqua arguta, loquax, ridicula, aut magnis malis late dehiscens, dentibusque sonitum faciens, valde formidolosa, ac alię oblectationes ludicrę vagari, in quibus prophetę repræsentantur; alati pueri concinunt, chorus inducitur fœminarum; hic agit Dauid, ille Salomonem gerit, alij reginas fingunt,

alij

alij venatores ludunt, simiam vel iumenta simul inducentes, vt denique in hoc ludicro apparatu multiiuges recitentur historiæ antiquę. Item cereæ tedę, & symphonię adhibentur, loca velantur, qua pompa vehitur. Item pueri & puellę ex fenestris vetantur despicere, hoc est, ex fenestris deorsum versum spectare. Pręterea sacerdotes vel alij diuorum personas agunt, eorum imagines aut reliquias ferentes, vię & plateę varijs odoribus consperguntur, floribusque sternuntur, ac demum aliquot pręficiuntur, qui iubeant viam dari, vt pompa sine impedimento procedat. Sic sacrificalis pompa apud priscos ducebatur, teste Dionysio libro septimo. Verum ex illis figuris quę præferebantur, aliam ridiculam Cato in M. Cęcilium vocat citeriam, dicens: Quid ego cum illo decertem amplius, quem ego denique credo in pompa vectitatum ire ludis pro citeria? Plautus vero aliam formidolosam effigiem appellat manducem, in Rudente sic scribens: Quid si ad ludos me pro manduce locem, quapropter clare crepito dentibus? Sed eius rei testimonium Apuleius in primis perhibet, qui libro secũdo summatim singula exponit: ait enim: Ecce, pompę magnę paulatim procedunt anteludia, vocibus cuiusq; studijs exornata pulcherrime. Hic incinctus balthco militẽ gerebat, illũ succinctũ chlamyde copides (sunt enim copides cultri recurui) & venabula venatorẽ fecerant. Nec ille deerat, qui magistratũ fascibus purpuraq; luderet. Vidi et ursam mansuẽ, cultu matronali sella vehebatur, & simiã pileo textili. Et sequitur: Iam sospitatricis deę (Lunam intelligit) peculiaris pompa moliebatur. Mulieres candido splendentes amicimine, vario lętantes gestamine, verno florentes coronamine, quę de gremio per viam, qua sacer incedebat comitatus, solum sternebant flosculis. Et pergit: Illę etiam quę ceteris vn-

 guentis

guentis & geniali balsamo guttatim excusso, conspergebant plateas. Magnus praeterea sexus vtriusque numerus lucernis, tedis, cereis, & alio genere ficti luminis syderum cælestium stirpem propitiantes. Simphoniæ dehinc suaues, fistulæ, tibiæque modulis dulcissimis personabant, eas amœnus lætissimæ iuuentutis veste niuea & catalista (collobium intelligit) prænitens sequebatur chorus. Et paulo post subdit: Et plerique qui facilem sacris viam dari prædicarent, &c. Ii præcones erant qui proclamare solebant: Hoc agite: quibus verbis admonebant, reliquis rebus posthabitis, solá sacrificia curanda esse. Velabant loca, qua veheretur pompa, sicut etiam fit apud nos. Causam tradit Verrius Flaccus, qui scribit, cum Populus Romanus pestilentia laboraret, essetque responsum id accidere, quod dij despicerentur, anxiam vrbem fuisse, quia non intelligeretur oraculum, euenissetque, vt circensium die puer de cœnaculo pompam superne despexerit, & matri narrarit quo ordine arcana pilenti, quod vehiculi genus est, composita vidisset. Qua re senatui nuntiata, tunc placuit loca velis contegi, qua pompa veheretur. Ac ita ex illo peste sedata, puer qui ambiguitatem sortis absoluerat, prætextæ gestandæ munus impetrauit. Ambiguitas autem oraculi fuit in verbo, Despicerentur: nam interpretabantur, deos & cærimonias negligi, cum tamen oraculum intelligi vellet, deos deorsum versum aspici, quod nefas erat, & ad pollutionem sacrorum pertinebat. Item eosdem priscos deorum imagines gestasse, testatur idem Apuleius, qui inquit: Secundus vestitu quidem similis, sed manibus ambabus gestabat altaria, id est, auxilia, quibus nomen dedit proprium deæ summatis auxiliaris prouidentia. Hinc quoque in pompa sacrificali nostri diuorum imagines vel reliquias gestitant. Item & testimonio

stimonio eiusdem constat priscos consueuisse agere deorum personas, ita scribentis: Nec mora, cum Dei dignati pedibus humanis incedere prodeunt. Sic argute faceteque iocatus Apuleius: dicimus enim deos incedere humanis pedibus, quando homines in huiusmodi sacrorum pompa, sustinent personas & deorum nomina: de quibus Tertullianus ait: Ipsos deos nostros sæpe noxij induunt. Consimilem & nos ritum in multis seruamus, sed longe alio veritatis documento: illi cacodæmones sub habitu deorum per hæc propitiare studebant: nostra omnia ad veri Dei cultum et sanctorum honorem respiciunt.

De origine vasorum indumentorumque sacerdotalium, ac de primo eorundem sacrandorum institutio, & vnde vsus tintinnabulorum, item velorum, cortinarum, candelabrorum & vexillorum. CAP XII.

Alices in quibus consecratio diuini sanguinis fit, principio ligneos fuisse satis constat: atq; id pauperum Apostolorũ institutũ dixerim, Zepherinus postea mandauit, vt in vitreo vase, nõ in ligneo, vt antea, sacrificaretur. Antiquatum est id decretũ paulatim, cautumque, ne in ligneo vase sacerdos rem diuinã faceret, propter materiæ raritatẽ, qua liquor imbibitur: neq; uitreo quia fragile: neq; ex metallo, ob tetrũ saporẽ, quem inde concipit, sed in auro, aut argẽto, aut si vtrũq; desit, in stanno. autor Gratianus. Sunt tamen qui hoc primum Vrbano primo

primo assignent. Linteolum super quo inter sacra corpus CHRISTI *ponitur, Sixtus primus põtifex iussit, ne ex alio quã ex lineo panno, & quidem purissimo fieret: id corporale vocãt. Eiusdem quoq; sanctio, ne sacra vasa profanę attrectarent manus, præsertim fœminarũ. Item ab Hebręis sumptũ est, vt vestes sacerdotales, cũ altarium tegumentis ac reliquis rebus ad vsum templi necessarijs sacrarentur, & vestimẽta ipsa sacerdotibus alijsq; initiatis assignarentur, qui ea induerent, cum sacris essent operam daturi. Quę apud ipsos Hebręos magnę habebantur venerationi, teste Origene super Leuiticum, vbi ait: Inuenimus & vasa ministerij sancta vocitata, & vestimenta sancta dici, & loca nihilominus sacerdotibus assignata. Quod tintinnabulorũ sono populus inuitatur, vocaturq; ad sacra audiẽda statis diei horis, Sabiniani qui Gregorio successit, hoc decretũ est. Aliud inde Ioannis 22. Romani põtificis prę scriptũ manauit ad posteros: is enim instituit, vt ter in singulos dies tintinnabula ad vesperũ pulsarẽtur, ac tũ vnusquisq; ter salutationẽ angelicam diuæ virgini sacram reci taret. Institutũ mansit, vt hodie vbiq; gẽtium sit in vsu, atque audito tintinnabuli sono, cuncti confestim in vestigio genua flectant, atq; orent. Ipsorum autem tintinnabulorũ vsus ab Hebræis iidẽ manauit: princeps enim sacerdotũ, vti est apud Iosephũ, lib. antiqu. 3. superinduebatur tunica hyacinthina ex cuius fimbrijs tintinnabula pendebant, quæ sonitum ederẽt, cum ille esset sancta sanctorũ ingressurus. Sed Origenes rem cõmode super Exod. exponit, inquiens: Habeat etiam põtifex per indumenti circuitum, tintinnabula, vt ingrediens sancta, det sonitum, & nõ intret cũ silentio. Et hęc tintinnabula quæ semper sonare debẽt, in extremo vestimẽto sunt posita, idcirco, credo, vt de extremis tẽporibus & fine mundi numquam sileas, sed inde semper sones, inde*

nes, inde

nes, inde disputes, & loquaris, secundũ eum, qui dixit, Memor esto nouissimorum tuorum, & non peccabis. Ad hunc ergo modum, homo noster interior Deo pontifex adornetur, vt introire possit non solum in sancta, sed in sancta sanctorum, & reliqua. Sunt sexcẽti præterea tintinnabulorũ vsus, præterquam in domo Dei, quod silentio prætereundum duxi, cum tale quid persequi, longe à nostro abesset instituto. Item & ab illis accepimus velum, quo apud eos sancta à sanctis sanctorum diuidebantur, & apud nos itidem altare princeps ab ea templi parte, in qua insidet chorus, separatur, tẽpore quadragesimali: item cortinas, candelabra, vasa, quibus vtimur. Quę omnia atque id genus multa cum Moses tum Solomon ad vsum templi primũ inuenere, vt in Exodo et in Regũ libris patet. Quod vexilla circa dies Paschales in tẽplis eriguntur, id ea de causa fit, vt triumphus Christi, qui à morte insigniter resurrexit, solenniter repræsentetur: & illud vel ab ethnicis sumptum: nam quemadmodum illi signa militaria quæ deuicto hoste cepissent, vt certa victorię signa in triumphis portabant, referebantq; inter cætera bonorum monimenta: sic nos paschali tempore, vexilla in sacrorũ põpa deferimus, in templisque suspendimus. Quo quidem tempore Rex ille noster fortissimus, mortis confractis viribus, pede conculcans tartara, soluit à pœna miseros, victorque de funere surgens triumphauit pompa nobili.

De primo apud Christianos imaginum cultu, deque modo eas venerandi à patribus constituto, atque de prauo earundem abusu ad quæstum. CAP. XIII.

De simulacrorũ origine, supra in secundo est à nobis libro proditum: hic de illorũ cultu iam agamus, quem nõ modo nostræ religionis expertes, sed, teste Hieron. oẽs fermę veteres sancti patres dãnabãt ob me-

ob metū idololatriæ, qua nullū execrabilius scelus esse pōt: nā cum Deum, vt perhibet Ioannes, vidisset nemo vnquā, quam ei formam dabimus? etsi Moses dicit: Deus fecit hominem, ad imaginem Dei fecit eum, quod ad animā Eusebius de præpara. euangelica, lib. XI. sciēter refert: id quod Ioannes Damascenus ad corporis formam detorquere nititur, cum de huiusmodi imaginibus colendis causam agit. At Moses nihil magis inculcat, sicut ex compluribus tam Exodi quam Leuitici constat locis, quā ne populus aliquid manufactum veneretur. Et propheta: Confundātur omnes qui adorant sculptilia, & qui gloriātur in simulacris suis. Diuus quoque Gregorius Serenū episcopum Massiliensem, quemadmodum in canonicis decretis legitur, & ipse epistola nona, lib. epistolarum IX. attestatur, reprehendit, quod imagines fregisset, & laudat, quod coli inhibuisset. Cæterum quia lex per præsentem vmbram, vt super Numeros passim docet Origenes, futura bona significabat, ideo legimus in eodem libro, Mosen iussu domini, fecisse æneum serpentē, erexisseq; in eremo, vt ex populo, qui à serpentibus læsi eßent, illum intuerentur, & sanarentur. Hunc serpentē ait diuus August. typū fuisse CHRISTI crucifixi, quod perinde sanentur, qui hūc pēdentē in cruce contēplātur, atq; qui illū aspiciebant. Sed illud ipsum Saluator ipse manifestius testatur: Et sicut Moses exaltauit serpētem in deserto, ita exaltari oportet filiū hominis, ut omnis qui credit in ipsum, nō pereat, sed habeat vitam æternā. Hebræi serpentē tam salutarem non potuerunt non venerari, quippe quem, vt rem sanctam, religiose seruarunt usq; ad tempora Ezechię regis, qui eum postremo confregit, quo sic populum in idololatriam turpiter lapsum, ad pristinum cultum reduceret. Fuit æneus serpens datus, vt signum diuinæ potentię: nā longo post tēpore CHRISTVS Saluator, qui, vt

qui, vt Apostolus ait, Deo imago erat, & loco Mosaici serpentis in crucem leuãdus, nobis intuentibus salutẽ parere, formamque humanã induere voluit, & factus homo visus cognitusque est à mortalibus, id quod nũquã antea patuit, sicut ipse affirmat discipulis suis, ita loquens: Beati oculi qui vident quę vos videtis. Dico enim vobis, quod multi prophetæ & reges voluerunt videre quę vos videtis, & non viderunt: & audire quæ auditis, et nõ audierunt, &c. Illi haud dubie felices fuere dicente Ouidio:

Felices illi, qui non simulacra, sed ipsos,
Quique Deum coram corpora vera vident.

Et quia in ea humili forma, propria virtute miracula supra fidẽ edebat, idcirco vt Deus habitus est. Cuius quidem rei fama efficiebat, vt vndique populorum concursus ad eum fieret, qui illius faciem diuinæ lucis fulgore nitentem haud dubie sic contemplabantur, & venerabantur, vt eius effigiem iamiam mentibus infixam aut pingere vel sculpere tum primum cœperint: quod testatur Eusebius, qui circiter annum salutis CCCX. *claruit. Is in historia ecclesiastica libro* VII. *demonstrans Cęsaream cognomento Philippi eam esse vrbem, quam Phœnices Paneadam vocant, ita scribit: Mulierem quam sanguinis profluuio laborantem à Saluatore curatam euangelia tradiderũt, huius vrbis ciuẽ cõstat fuisse, domusq; eius in ea etiam nunc ostenditur: pro foribus vero domus ipsius, basis quędam in loco editiore collocata monstratur, in qua mulieris ipsius velut genibus prouolutæ, palmasq; suppliciter tendẽtis imago ære videtur expressa. Adstat vero altera ęre nihilominus fusa statua, habitu viri stola compte circũdati, & dexteram mulieri porrigentis. Huius ad pedes statuę è basi herba quadam noua specie nascitur, quę cum exorta fuerit, excrescere vsq; ad stolæ illius ærei vestimenti fimbriam*

lаretur. Alterum id genus ſudarium, dum ad mortem ſubeundam ducebatur, dediſſe fertur mulieri, quam profluuio ſanguinis, vt ſupra oſtendimus, liberauerat, cui, ſi recentioribus credere volumus, Veronica nomen fuit: quod vndecunq; acceptum fuerit, hodie Romæ perſanctè ſeruatur in æde principis Apoſtolorum. Item conſtans opinio eſt Lucam euangeliſtam pinxiße in tabellis aliquot figuram Deiparæ virginis, qua illa erat, quæ hodie in quibuſdam locis tam ſanctiſſime coſtodiuntur, quam religioſiſſime colũtur. Apoſtolorum quoq; imagines ad eorum corporum exemplum olim formatas à Chriſtianis, idem Euſebius in eo loco atteſtatur, quem ſupra citauimus, qui inquit: Sed antiquas ipſorum imagines à quibuſdam conſeruatas nos vidimus: Quod mihi videtur ex gentili cõſuetudine indifferenter obſeruatum, quod ita ſoleant honorare, quos honore dignos duxerint: inſignia etenim veterum reſeruari ad poſterorum memoriam, illorum honoris, horum vero amoris indicium eſt. hæc ille. Hinc igitur natum, vt merito tam ipſi Saluatori, quam eius diuis ſtatuas & in templis poni, & venerationi haberi conſueuerit. Ac quoniam eiuſmodi diuorũ memoria vt certo exemplari præ oculis poſito, quam nobis imagines iugiter repræſentant, ad virtutem & imitationem excitantur homines, atque imaginis honor, vt Baſilius inquit, ad exemplaris transfertur honorem. idcirco patres eam conſuetudinem non modo admiſerunt, ſed autoritate ſextæ ſynodi, quæ Conſtantinopoli habita eſt imperantibus Conſtantino & Iuſtiniano II. ipſius Cõſtantini filio, vt in decretis cano. patet, ſtatutum fuit, vt imagines ſacræ diuorum in templis haberentur, magnaq; veneratione colerentur, vtpote quæ imperitioribus loco ſacrarum literarum forent, ad quas etiam Romanorum ritu, de quo ſupra lib. II. cap. 23. memini, thus & cerei incendũtur. Fuit is

annus

annus salutis LXXX. *alter, supra* DC. *vel, vt non nemo sentit,* DCCIII. *quo Agatho Romanam tenebat sedem. Deinde Constantinus pontifex habita synodo, id decretum corroborauit, iussitq; vt imagines in porticu diui Petri depingerentur, quod intellexerat à Philippo imperatore eas è parietibus diuæ Sophiæ ignominiæ causa abrasas fuisse, propterea illum hæreticum pronunciauit. Leo deinde* III. *fanatico spiritu percitus itidem fecit, quem Gregorius* II. *pontifex per literas admonuit, vt omissis quorundã improborum erroribus, veram tandem amplexus religionem abolere diuorũ imagines desineret. Postremo Leone* IIII. *imperatore mortuo, Hirene eius vxor cum Cõstantino filio sexto, imperium obtinuit, mulier viro multo prudentior, forma pariter atq; sanctitatis insignis. Huius itaque opera, conuentus* CCCL. *episcoporum est Niceæ factus, vt semel decerneretur, essent ne diuorum imagines templis restituendæ, an res in omne tempus abolenda: tum quia inter cunctos satis constabat Deum ab initio simulacrorum fingendorum præmonstratorem fuisse, ac postea statuas ipsas hominibus præclaris positas esse, partim memoriæ eorum retinendę causa, partim studio incendendi ad virtutem animum illorum qui imagines intuerentur, vti supra libro secundo cap. vigesimosecundo non vtiq; obscure demonstratur. Magno omnium consensu est decretum, vt Romanorum ritu vbique gentium in templis haberentur, additaq; est colẽdi forma duobus carminibus expressa, vt res ab omni idololatriæ suspicione abesset, quæ ex Græco in Latinum ita versa fuerunt:*

Nam Deus est quod imago docet, sed nõ Deus ipsa.
Hanc uideas, sed mente colas, quod cernis in ipsa.

Ecquis igitur tam dissolutus, tantaq; audacia præditus est, qui velit posthac dubitare, seu aliter somniare, ne dicam sentire,

ſentire, vel cogitare de imaginum cultu, ac demum ſit tot longe ſanctiſſimorum patrum decreto conſtitutum? Ceterùm illud atq; adeo deſiderari poſſet, vt ſacerdotes frequẽtius populum docerent, quoniã pacto deberet & venerari eiuſmodi imagines, & apud eas ſua offerre donaria: ſunt enim aliqui rudiores, ſtupidioreſque, qui ſaxeas, vel ligneas, marmoreas, æneas, ſeu in parietibus pictas, varijſq; coloribus litas imagines colant, non vt ſigna, ſed perinde quaſi ipſæ ſenſum aliquem habeant, & ijs magis fidant, quam CHRISTO, *vel alijs diuis, quibus dicatæ ſint.*

De decimarũ, & primitiarũ, ac primogenitorũ redemptionis origine: & quis primus decreuerit, vt liceret ſacerdotũ collegijs fũdos & prædia oblata recipere poſsidẽ la. c. XIIII.

SVmmus propheta Moſes, teſte Ioſepho, diſtribuit Hebręis poſſeſſiones, diſtribuit & Ieſus eius ſucceſſor. Leuitis vero qui vacationẽ militiæ habebant, nulla terræ portio data, pręter habitationẽ in ſingulis tribubus, & in ſuburbanis cuiuſq; ciuitatis tantum agelli, quod ſatis eſſet ad iumenta & pecora alenda. Iſte enim ordo leuiticus vel ſacerdotalis, ſapientię ac ſcientiæ Dei operã impendebat, huic lex Dei cõmiſſa erat, cui vt aſſidue abſq; ulla ſollicitudine ſtuderet, ac ne ob victus inopiã cultus diuinus ab eo vel negligeretur, vel deſereretur, neceſſum erat vt eũ populus communiter iuuaret, qui ſi, vt probe ait Origenes, quæ neceſſaria ſunt, non præbuerit ſacerdotibus & leuitis, occupati illi in talibus, id eſt familiaris rei curis, minus legi Dei vacabunt. Illis autem non vacantibus, neque operã dantibus legi Dei, tu periclitaris: obſcurabitur enim lux ſcientiæ quæ in illis eſt, te non ſubminiſtrante oleum lucernæ. Quod tantum nefas ne vllo vnquã tempore accideret, Moſes prudentiſſimus princeps legem tulit, qua, vti in Exodo, Numeris, Deut. extat, & à Ioſepho ſimul exponi-

 tur,

tur, primitias et decimas omnium frugum omniumq; pecudum sacerdotibus & leuitis offerri mandauit, sic vt omnis qui possideret agrum, vel vineam, vel oliuetum, vel etiam hortũ, & si quid esset quod exerceretur in terris, sed & si quis pecuaria haberet, is offerret ex illis Deo omne, quod primum esset, & decimas quoq;, id est, ad sacerdotes deferret: Deo enim offerri dicit lex, quod sacerdotibus datur. Et hoc est, quod docemur ex lege, vt nemo homo licite nec legitime vtatur fructibus, quos terra produxit, nec animantibus, quæ pecudum protulit partus, nisi ex singulis Deo primitiæ & decimæ, id est, sacerdotibus dentur. Atque sic Moses, imo Deus ipse, cuius iussu ille cuncta gesserat, autor fuit, vt primitiæ & decimæ leuitis ac sacerdotibus offerrentur. Hanc legem vtpote apostolica & euangelica autoritate corroboratã, Origenes super Numeros, seruari etiam secundum literam, sicut & alia nonnulla, necessariũ probat aduersus eos, qui ex titulo legis omnia sacra scripta interpretari volebant, quod nostro quoq; tempore pleriq; tam stultissime quam audacissime faciunt, dicentes: Si aliquid omnino seruandum est secundum literam, vt dicimus, hoc est, sine allegoria, sine arguta interpretatione, cur non & cuncta seruentur? Sed illi quidem non animaduerterunt aliud esse legem, aliud esse mandatum, aliud testimonium, aliudq; iudicium, quæ præcepit dominus Mosi. Non est scriptum, vt inibi ait Origenes, Hoc est mandatũ Paschæ, seu, Hæc est lex Paschæ, quia lex vmbra est futurorum bonorum. Cum ergo fit mentio Paschæ, vt de agno illo corporeo, debemus sentire spiritualiter, quia pascha nostrũ immolatus est CHRISTVS. *Simili modo de azymis & ceteris festorũ dierum obseruationibus intelligere debemus, quæ sub legis titulo denotantur. Sunt autem mandatà legis, quæ secundũ literam stant: & ita Saluator noster*

recipi

recipi atq; obseruari à nobis voluit, cum dixit. Serua mandata, cuiusmodi sunt, Ne occidas, ne furtum facias. De nuptijs idē præcepit, ità dicens: Scriptū est, Propter hoc relinquet homo patrem & matrem, & adhærebit vxori suę, & erunt duo in carnē vnam. Quod ergo Deus coniunxit, homo non separet. De primitijs & decimis mandatū similiter seruandum secundum literam, Domini vocibus docemur, qui in euangelio inquit: Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ, qui decimatis mentham, hoc est, decimā datis menthæ, & cymini, & anethi, & prętеritis quę maiora sunt legis. Hypocritæ, hæc oportet fieri, & illa non omitti. Vide, sermo Domini vult quidem vt omnino fiant, quę maiora sunt legis, non tamen minora hæc omittantur, quæ secundum literā significantur. Quod à Pharisęis vult factum, multo magis vult à discipulis præstitum, quibus dicit: Nisi abūdauerit iustitia vestra plus quam Pharisæorū & Scribarum, non intrabitis in regnū cœlorum. Quomodo autem plus velit vt fiat à discipulis, quam à Pharisęis, in eo declarat, vbi dicit: Dictum est antiquis, non occides. Hoc seruabant & Pharisæi. Discipulis autē dicit: Ego autem dico vobis, quia si quis iratus fuerit fratri suo, reus erit iudicio. Igitur ex his satis patet, oportere nos & primitias & decimas soluere, si velimus non modo iustitiam nostram abundare plus quam Scribarum & Pharisęorum, sed eos officio tantum ęquare, qui de fructibus terrę suę gustare non prius audebant, quam primitias sacerdotibus obtulissent, & leuitis decimas separassent. Et quia munus primitiarum domino offerebatur, ideo Eutychianus pontifex Romanus voluit, vt ipsæ fruges sic in altari benedicerentur, velut apud Hebręos oleo & thure adolebantur. Seruatur hodie Eutychiani decretū nonnullis in locis. Verum adeo sanctitas sacerdotū consenuit, & populi pietas

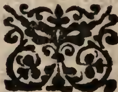
ro definita, sed offerentium arbitrio derelicta. Et in libello ad Fabiolā, de cibis & primitijs sacerdotū, rem hanc lucu rentius differens, dicit: Primitię ciborum & omnium frugum atq; pomorum offeruntur antistiti, vt habens victum atq; vestitum, absq; vllo impedimento securus & liber seruiat domino. Primogenita mundorum animalium accipiūt sacerdotes, & immundorum pretia, hominum quoq; primi partus redimuntur. Et quia condito humana nascendi est communis, pretium æqualiter offertur, sic moderatum & leue, vt nec diues intumescat, nec tenuis prægrauetur. Aeditui & ianitores accipiūt decimas, & rursum decimas decimarum offerunt sacerdotibus, tanto illis minores, quanto ipsi maiores populo, &c. Quod primitiarum suo quisq; arbitratu, sicut Hieron. ait, plus minusue dabat, illud tamen ter quotannis facere debebant: primum enim circiter pascha, cum fruges maturescere inciperēt, ut est in Leuit. cap. 2. Si autem obtuleris munus primitiarum frugū tuarum domino, de spicis adhuc virentibus, torrebis eas igni, & confringens in morē farris, offeres primitia tuas domino. Deinde ad festum diem pentecostes, panes ex nouis frugibus confectos: postremo circa festum diem tabernaculorum, fruges ipsas iam collectas offerebant. Sed & vnde ortum sit, vt primi hominū ęque ac aliorum animalium partus Deo consecrati essent, iam apposite dicamus. Cur primogenita offerrētur Deo, causa ponitur in Num. ca. 3. ubi legimus: Locutus est Dominus ad Mosen, dicens: Ego tuli Leuitas à filijs Israel, pro omni primogenito, qui aperit vuluā à filijs Israel, eruntq; Leuitę mei. Meum est enim omne primogenitum, ex quo percussi primogenita in terra Aegypti, sanctificaui mihi quicquid primū nascitur in Israel, ab homine vsq; ad pecus. De interitu primogenitorū Aegypti mentio fit in Exo. cap. 12. Sane singuli primoge-

niti XI. *tribuum, quando primi qui nascebātur in tribu Leuitica, ad tēpli ministerium applicabantur, de sacerdotibus redimebātur quinis siclis. Siclus autem quantum valeat, supra lib. 2. cap. 3 docuimus. Primogenitū vero animalis nō mundi, aut mundo cōmutari, vel occidi solebat: etenim animal aliud mundum habebatur, quod edebatur: aliud non mundū, quod non licebat offerre, sed velut natura mundū commutabatur, vt asinus, qui oue redimebatur: aliud item non mundum, vt canis, quem neq; offerri neq; commutari fas erat propterea occidebatur. Verum ad propositū iam redeat oratio. Non abs re igitur Saluator noster hasce de decimis sanctiones approbauit, qui quippe voluit, vt qui euangeliū annuntiarēt, ex euangelio viuerēt, ac propterea patres lege sanxerunt decimas esse soluēdas, sicuti late patet ex compluribus decretalibus pontificum epist. Quid, quod Romanos Mosaicā legē in hoc non aspernatos istud institutū seruasse constat? nā Herculi decimas dare locupletibus ac nobilibus antiquus mos fuit: & Lucullus, quia hūc ritū seruasset, auctior factus est postea. autor Festus. Quin & primitias dari consuetudo erat. Sane Liberum patrem, qui & Bacchus dicitur, post deuictos Scythas, aliosq; populos, magno Ioui rerum primitias obtulisse, autor est Oui. in 3. Fast. Et Cyrum regem Persarum victis Lydis, decimā quoq; prædæ Ioui dedisse testatur Herod. Sed iam ad rem familiarē veniamus. Vt enim* CHRISTVS *Saluator decimas nō repudiauit, sic nec ex decimis opes priuatim congeri voluit: quare vt vitiū auaritię, quod, vt ait apostolus idolorum seruitus est, à suorum presertim sacerdotum cœtu eijceret, repelleret, exterminaret, paupertatē elegit, eamq; suis discipulis maxime cōmendauit, cum dixit: Qui non renuntiauerit omnibus quæ possidet, non potest esse meus discipulus. Et alibi: Vade, vēde omnia tua quę habes, & da* paupe-

pauperibus, & habebis thesaurum in cælo, & veni sequere me. Sed vt CHRISTO *paupertatem, quę habet suum commodum, suamq; munditiam, tribuimus, ita in communitate diuitias, quæ in priuato paupertas habebatur, non vetuit* CHRISTVS *à suis ministris possideri, quæ cunctis egentibus vsui esse possent. Quapropter Vrbanus vir sanctitate vitę & doctrina singulari, qui sedere cœpit anno* CCXXVII. *ab eo, qui fuit humanæ salutis primus, decreuit primus, vt sacerdotibus liceret prędia ac fundos à cultoribus religionis oblatos recipere, nihilq; cuipiã priuatum esset, sed ad commune bonum. Prędia recepta sunt, vel ad ipsum commune bonum omnino, quandoquidem postea omni tempore fuerunt atq; sunt sacerdotum domus, collegia, ac monachorum cœnobia omnibus, & ipsis sacerdotibus communia, & alijs perhospitalia & apertissima. Et si paulatim hominum rapacitas & libido fecit, vt maiore ex parte obliterata fuerint extrema decreti verba, id est, Ad commune bonum, & loco illorum, illæ duæ semper religioni pestiferæ voces, Meũ & Tuum, inscriptæ fuerint, quæ ita multos transuersos agunt, vt sacerdotium nihil aliud nisi quæstum, nisi hęreditatem ac dominatum esse putent, & quanto veteres patres abstinentiam arctius constrinxerant, tanto isti intemperantię fræna insolentius laxent. Quod postremum effecit, vt priuata commoda longe potiora publicis haberentur, vnde maleuolentiæ, simultates & odia orta: namq; ex communi priuatum facere, semper discordiarum causa fuit. Cœpit deinde Romanus pontifex diues fieri, quẽ Lucina virgo sanctissima, Marcello sedente, moriens prima omnium fecit hæredem. Hec multis egit precibus cum Cornelio pontifice, vt apostoli Pauli corpus extra Capenam portam, via Ostiensi, vbi capitis fuerat supplicio af-*

fectus, in suum prędium trasferret, & Petrum in Vaticanum, quę & ipsius Cornelij corpus in prędio quoque suo sepeliuit. Deinde Constantinus eundem pontificem locupletauit affatim. Sic alij alia dedere loca, vnde tam late nunc patent opes. Ceterum Vrbanus in hoc secutus esse videtur Hebręos, apud quos sacerdotium opulentissimum fuerat, quoniam sacerdotes in honore haberi debent, quos in primis paupertas in vulgus despicatiores reddere solet, atque inde fieri, vt eis minus credatur, id quod religionẽ maxime offendit.

LIBRI SEXTI FINIS.

POLYDORI VIRGILII VRBINATIS DE INVENTORIBVS RERVM

LIBER SEPTIMVS.

De monasticæ vitæ principio. CAP. I.

E Euangelicæ & apostolicæ vitæ initijs hactenus diximus: in hoc vero volumine nouus ac varius viuendi modus demonstrabitur. Cum enim à maioribus tantopere degeneratum, ab eorumque disciplina ac vitæ sanctimonia sic longe discessum foret, vt supra est sparsim demonstratum, tam Romani deinde pontifices, quam vbique gentium antistites nihil prius habuere, quam ordinis sacerdotalis sic labentis reuocare gradum, sic peccantis coercere insolentiam, promulgatis ab se nouis quotidie legibus, ad melioris vitæ institutionem. Ad hæc indixere graues pœnas qui deinde contra ac liceret, fecissent, vt quo minus odissent peccare virtutis amore, hoc formidine pœnæ facilius à malefactis manus abstinerent. Nec eo quidem pacto perinde profecere, quoniam à degustatis voluptatibus haud facile animus auocatur: quare nonnulli postea extitere bonæ frugi patres, qui viam secuturis facerent, qua à deuio ad rectũ iretur. Porro ij omnibus quæ in terris miramur, contemptis, CHRISTVM *complexi, id est, veritatem, pietatem, innocentiam, mansuetudinẽ, solũ diuinis rebus operã dederunt, quorũ principes fuere Paulus, Antonius, Hilarion,*

rion, Basilius, Hieronymus, ac pleriq; alij, qui ab initio san ctitate pollentes, veluti nouæ religionis plantę, in Aegypti Syriæque solo quamuis sterili feliciter increuere. Petebãt loca vt plurimum deserta, hoc est eremum, vnde eremitæ dicti, quasi eremum colentes, quos Græci anachoretas vocant: & quia soli viuebant, ideo nostri monachos nũcuparunt, id est, solitarios: verum paulatim deinceps cœperunt gregatim agere, vt infra dicetur. Atq; ita à principio monachi precibus, ieiunijs, vigilijs, literarumq; studijs dediti, procul ab omni hominum cœtu, tantum duriter victitãdo, ac sese manibus exercendo, exemplum bene viuendi posteris ediderunt. At isti dein superiorũ eiusmodi vestigia secuti, familias singuli suas, vt perapposite infra dicetur, instituere, illisq; viuendi normã præscripserũt, vt et verbo & facto, quemadmodũ ipsæ familiæ prędicant, vitam plane apostolicã mortalibus referrent. Sed de monastici instituti initio longe post homines natos nunc celeberrimi, iam dicamus. Itaq; olim inter multos, teste Hieron. quæsitum est, à quo potissimum eremus sit primũ habitari cœpta: quidam enim altius repetentes, Heliam & Ioannẽ Baptistam eius rei autores faciũt: sed vt is plus quã propheta, ita ille plus quã monachus censeri debet. Alij Antonio assignant, alij cuidã Paulo Thebæo, ob id ipsum primo eremitæ nuncupato, quod Anachoreticæ vitæ primus fundamẽta iecisset, id quod vel Hier. comprobat. Hunc igitur veluti exemplar, illum vt exemplum ad imitandum, fuisse dicunt. Ego vero, quando in re ambigua vnicuiq; liberũ est coniectare, crediderim institutũ monasticæ vitæ ab Essæis siue Essenis, ita appellat Plinius, quorũ secta apud Iudęos admodum celebris habita est, ad posteros manasse, quoniã illi fere per omnia eã ducebant vitam, quam inter nos monachi ex præscripto legis agere solent. Et, vt legẽtibus id perspicue pa-

cue pateat, non otiosum erit hic Philonis verba subijcere, quæ Euseb. lib. 8. euãg. præp. repetit, ita scribens: Palęstinam maxima gens Iudæorũ habitat, inter quos, qui dicuntur Essæi, comperiuntur plures numero, vt opinor, quam quatuor millia: Essæi dicti, quasi sancti Græce, quoniã Dei cultores præcipue sunt, non animalia sacrificãtes, sed mẽtes suas uirtute munitas, offerẽdas Deo putãtes. Nemo inter eos puer, nemo adolescens, propter instabilitatẽ ętatis, sed viri omnes, aut senes sunt. In ciuitatibus non habitãt, existimantes vt contagionẽ aeris corporibus, sic conuersationẽ vulgi animo nocere Horũ alij agros colunt, alij pacificas artes ad vtilitatẽ suam et proximorũ exercent, nec aurum, nec argentũ reponunt, ne ingentes agros laudant, sed tantũ colunt, quantũ necessitati possit sufficere. Ii enim ex omnibus pene hominibus, soli pecuniã & fundos negligentes, virtute ditissimi putantur, facilitatẽ viuendi et paucorum indigentiã, recte magnas esse diuitias iudicãtes Nemo eorũ tela, enses, galeas, scuta, cæteraq; belli instrumẽta factitat: sed nec eas artes exercent, quibus facile omnes in improbitatẽ labuntur. Nulla mercatura, nullus cauponatus, nulla eis cognoscitur nauigatio, omnes rapinæ occasiones depellũt. Nemo seruus apud eos, sed cum vniuersi liberi sint, alteri alteris seruiunt: omnes enim, aiunt, quasi mater, eadẽ natura genuit: quare quamuis non vocemur, sumus tamen re ipsa fratres. Illam philosophię partem solummodo approbant, qua de Deo & de creatione omniũ scrutamur: morali maxime inuigilant, ad quam absolute consequendã paternis legibus adiuuantur, quas recte intelligere nemo sine diuino auxilio põt. Has semper quidẽ, sed maxime septimis quisq; diebus docẽtur: dedicata .n. septima dies deputatur, in qua cęteris omnibus neglectis, ad sacra loca concurrentes, quę synagogæ appellantur, ordine

sub se-

ſub ſenioribus iuniores conſidere ſolent, legũturq; ſcriptu ræ diligenter, & exponuntur à peritiſſimis. Diſcunt igitur pie, ſanctè, iuſteq; viuere, triplici regula utẽtes, amore Dei ardentiſſimo, virtutis cultu diligentiſſimo, charitate proximi feruẽtiſſima. Quod igitur ſumme Deum diligant, multa nobis argumẽto ſunt, caſtitas perpetua, iuriſiurandi nulla mentio, mẽdacij odium, & præcipue quod bonorũ omniũ, nullius mali cauſam Deum opinantur. Quod virtuti ſtudeant, patet, quia pecuniã negligunt, gloriã ſpernunt, voluptatem oderunt. Charitatis autẽ argumenta ſunt, beneuolentia, ſocietas, æqualitas: nullus enim domum habitat quæ omnium communis non ſit, vnum ærarium, vnus ſumptus omnibus eſt. Præterea ueſtis cõmuniter omnibus propoſita, cõmunis cibus & potus, cõmunis menſa, omnis deniq; vita communis eſt. Hactenus Philo apud Euſebium. Ab eſſenorum igitur religione profectum merito credere æquũ eſt, vt apud nos monaſticæ vitæ inſtitutũ coaluerit, quo ſimiliter Paulus Thebæus vt Antonius, ambo Aegyptij homines à primo olim imbuti, ac illud poſtea inſigniter æmulati in primis eſſe vidẽtur. Sed Antonio initium rei huius iure optimo acceptum referri decet, qui, etſi non ante omnes fuit, primus tamẽ mire omniũ ſtudia ad eam vitã degendã incitauit, monachorũq; dogma inſtituit, ſicuti deinde Baſilius in Græcia fecit. Adauxit & id tẽporis pium inſtitutũ Hilarion in Syria, qui cum ſanctitate iã clareſceret, Gazæ tres cuiuſdam nobilis matronæ filios ſimul repente morbo affectos inuocato nomine IESV, *extẽplo ſanauit. Quod poſt quam auditũ eſt, & longe lateq; percrebuit, certatim ad eum ex Syria & Aegypto cõfluebant, ita vt multi crederent Chriſtũ eſſe vere Dei filiũ, & ſe monachos profiterẽtur. Nõdum enim cœnobia erant in Palæſtina, nec quiſquã monachos antediuum Hilarionẽ in Syria nouerat, ille fundator*

dator & eruditor huius instituti ac studij in hac prouincia fuit. Habebat dominus IESVS *in Aegypto senem Antonium, habebat in Palęstina Hilarionem iuniorem. Hęc ex Hieronymo. Ad Antonium redeo. Vixit Antonius in solitudine in Thebaica regione Aegypti, condiditque ibi cœnobium, vbi cum Sarmata, Amata, & Machario suis discipulis, precibus tantum deditus erat, in pane & aqua omnis eius victus consistebat, cuius sanctitas ita celebris erat, vt Helena Constantini mater se & filium per literas illi commendarit. Obijt mortem in eremo, annos* C V. *natus, qui fuit annus salutis humanę* CCCLXI. *Discipuli eius Amatas & Macharius (nam Sarmatam Saraceni impetu in Antonij cœnobium facto, interfecerant) monasticum ordinem postea tam vitę sanctimonia, quam institutis, mirum in modum propagarunt. Ac eiusmodi vitę monasticæ principium tale fuit.*

Quando primum ordo monasticus tribus votis astrictus fuerit, & quis primus ea vota introduxerit, vestitumq; religiosum cum nouo vitę modo, ac ordo ipse abiuerit in plures familias. CAP. II.

POst annum quam Antonius, de quo supra est mentio facta, erat mortuus, circiter CLXVI. *claruit Benedictus Nursinus in Vmbria Italię regione natus. Is in solitudine perdiu versatus, se demum Sublacum seu Sublaqueum contulit, quod est Latinorum pręclarum oppidum, lacui eodem & tamen prisco nomine proximum, distatque ab vrbe Roma circiter millia passuum quadraginta. Hic cum à multitudine ob sanctitatis famam adiretur, & ei secundum religionem nihil solitudine gratius esset, postremo eius celebritatis vitandę causa, Cassinum in ea regione peruetustum oppidum venit,*

ibique

ibique sibi sedem posuit, sparsosque & soliuagos ad idem tempus monachos in vnum contraxit cœnobium, mores & vitam, tribus munitam votis. Sane Basilius Cęsareę Cappadocum pręsul, qui circiter annum salutis humanæ CCCLXXIIII. *doctrinę pariter atq; sanctitatis summis floruit laudibus, in orienti apud suos voluit, vt post annum, quam quis in collegium venisset, si in eo vellet vitę instituto permanere, voueret se caste victurum, nihil possessurum, ac dicto pręfectorum fore audientem, quo se in perpetuum omni sua abdicaret voluntate. Quanquã paupertatis votum multo antiquius esse videtur, si Vrbano pontifici Romano credimus, qui amplius centum quadraginta annis Basilium antecessit: quando in epistola, quę eius nomine legitur, inuenimus, ita vsu venisse, vt qui apostolorum imitatores existerent, paulatim vota facerẽt se nihil proprium habituros, quo ęque rerum communitas, ac apostolicę vitę institutum omni tempore vigeret: siquidem ipsi apostoli ad docẽdum euangelicũ dogma quoquouersum à* CHRISTO *missi, in mandatis, quemadmodũ diuus Petrus apud diuum Clementem libro recognitionum secundo testatur, non habuerunt proprium aliquid dicere. Cęterũ isthęc tria uota iam inde à principio tanti esse cœperunt patribus, vt illi posthac lege sanxerint, etiam presbyteros quos seculares dicunt, debere votum castitatis, id est, pudicitię seruandę perpetuo saltem tacite facere, ac per id, haud licere cuiquam eiusce modi votis obligato, astrictoque, deinceps matrimonium contrahere, & si quis contraheret, illud omnino minime valere. Item Benedictus dedit suis monachis nouum vestitus genus, constituit modum orandi, & tenue victus alimentum, ac nouam abstinentię normam. Et ut constaret eum cœtum fuisse ex summo mortalium vsu, res mirãdum in modũ postea pau-*

latim

latim creuit, abijtq; in plures familias, Cluniacẽses, Camalduenses, Vallisumbrenses, Montoliuetẽses, Grandimontenses, Cistercienses, Syluestrenses, qui Humiliatorum cognomen ferunt, Cælestinos, diuq Iustinę, & Eremitanos Diui Hieronymi, postremo per Martinum quintum, in familiam diui Benedicti adscitos. Quem ordinem à patrum norma iam collapsum, Lupus Hispalensis eius familiæ prępositus, nouis institutis instaurauit, de cuius exordio in capite insequenti prodetur. Cæterum qui tum primum instituti fuerunt, Benedictinos fuisse tradunt, qui nigro hodie amiciuntur colore, tunica laxiore, ac discincta & ad pedes vsque demissa, amictu capitis, quem cucullum vocant, in humeros & scapulas breuius reiecto, quã cæteris: subter candida tunicula, et ea quidẽ lanea, cum cilicio, ocreati genutenus incedũt, tondẽtur nouacula à vertice infra dimidium caluę: capillus inferne recisus in parui circuli speciem, circa aures & tẽpora, totum ambit caput instar coronæ, vnde ipse vertex derasus corona nuncupatur. Itẽ à carnibus perpetuo se abstinent, nisi cum ægrotare cœperint. Quo factum est, vt monasticum nomen sæpius varieque instauratum in plures abiuerit familias. Itaque Cluniacensium ordo ex Benedicti obseruatione, apud Masticẽsem seu Masticocensem, vtrũq; scriptum reperio, Burgundiæ pagum, ab Odone abbate quem dicunt, instituitur, quibus locum dedit, et extruxit Gulielmus pius Aquitaniæ dux. Qui fuit annus salutis DCCCCXVI. *Haud ita multo post Camalduensium religio orta est, autore eius congregationis Romoaldo Rauennate: fuit is monachus Classensis cœnobij: est locus iste haud procul Rauẽna, qui celebritatis fugiens in Hetruriam peruenit, ibiq; in summo Apennini iugo, locum à quodam Madulo incola consecutus, vnde nomen ordini inditum, nouę familię fundamenta iecit, candido sumpto ami-*

pto amictu. Sunt hodie in emmentissimo iugo montis duodeuiginti sacella, vbi perpetuum silētium, quarto & sexto hebdomadæ die pane & aqua transigunt ieiunia, nudis pedibus humi accubantes: uerum in alijs locit vita eorum remissior est. Item in ea Apennini parte, quæ Vallis Vmbrosa vulgo dicitur, circiter annū salutis M L X. *Ioannes Gualbertus nouam monachorum familiam instituit, eamq; à loco appellauit Vallisumbrensem. Is Florentia oriundus, ac claro loco natus, cum fratris percussorem forte obuiam habuerit, quia illi veniam petenti non negasset, imago crucifixi, quæ in proximo fano diui Miniatis erat, uisa ei est: post hæc inibi orāti inclinasse parum caput, perinde quasi id pietatis facinus cōprobasset. Ea imago hodie visitur in eodem diui Miniatis templo, quod in colle prope Florentiam extat. Ioannes eo motus miraculo, in solitudinem concessit, autorq; nouæ religionis fuit, amictumq; sibi induit cæruleum, quo nunc vtuntur. Montoliuetenses eo anno, qui fuit* M C C C C V I I. *salutis, esse cœperunt, quo trium pontificum pestilens discordia orta est. Ii Senenses primum fuere, quorum princeps Bernardus Ptolemæus, qui pro temporum conditione, capto mutandæ vitæ consilio, in proximum vrbi collem egressi sunt, eumq; ex nomine illius Hierosolymitani dominicis frequentati vestigijs appellantes, sese candido induerunt amictu, Gregorio* X I I. *probante. Grandimontensem ordinem Stephanus in Auernis amplissima familia ortus, in Aquitania primus instituit, cui mons in quo mox sedes illius familiæ locata est, nomen dedit, multis viuēdi mutatis, aut ex integro conditis legibus. Iisdem fere temporibus Robertus Molismēsis abbas cum priscam disciplinam iam minime retinere animaduerteret, viginti & amplius comitatus monachis, Cistercium locū in Burgundia Cabilonensis diœceseos, vastæ*

solitudinis,

solitudinis, ac horrendi aspectus petijt, ibique immoratus celeberrimi ordinis autor fuit, quem à loco Cistercienſem nuncupare voluit. Sunt qui hoc cuidam Ardingo monacho aſſignent, quod ille Rombertum impuliſſet ad commigrandum in eum locũ, perinde quaſi qui hortatur, non qui facit, primas iure ferre debeat. Fuit is annus ſalutis M X C V I I I. *Claruit in hoc Bernardus Caſtilionenſis homo Burgundus nobili loco ortus, qui Ciſtercienſi cœnobio prius inchoato, monaſticum induit habitum, tantum inde nomen eruditionis & ſanctitatis eſt adeptus, ut Claraual-lenſis ſit abbas factus, quem locum Robertus vir illuſtris non multo prius ſumptuoſe extruxerat. Centeſimo deinde anno Humiliatorum ordo in Germania oritur: exordium rei triſte, ſed læti ſucceſſus: multi enim mortales aut bello capti, aut quia fides eorum ſuſpecta eſſet, fuerant ex Ciſalpina Gallia, iuſſu Federici, cui Barbarubræ cognomen fuit, qui tum Italiam armis diuexabat, in Germaniam cum liberis & vxoribus traducti. Sunt tamen qui ab Henrico id factum tradant. Ii longiorem moram pertęſi, aliquando albis veſtibus induti, viri fœminæque humiliter Federico ad pedes poſtrati iacuere, veniam implorantes. Iſtorum lacbrymis veſtituque motus imperator, poteſtatem fecit omnibus in patriam abeundi: qui poſtliminio reuerſi, voto, vt uerisimile eſt, in eo ritu perſeueraſſe dicuntur, lanificio & precibus dediti. Inde, vt fit, res à modico principio orta adeo creuit, vt eam pie inchoatam, auctamque Innocentius tertius primum, deinde plerique alij Romani pontifices approbarint. Cœleſtinorum religio octuageſimoquarto circiter anno poſt orta eſt: Cœleſtinus quintus Romanus pontifex fuit autor: quod & nomen declarat: ex diui Benedicti abbatis inſtituto aliqua mutuatus, nouum induxit pie operãtium collegium.*

Fuit ille prius quam ad pontificatum vocaretur, anachoreta: idcirco voluit ad eremi decus, ex se hanc familiam parere, quæ breui vsque eo creuit, vt non potuerit autorem incœpti vt vani pœnitere. Item in Anglia diuus Gilbertus suam instituit religionem, sicuti in Germania Mellicenses, Castellenses, & Bursfeldenses, alij ab alijs diuerso tempore instituti fuerunt. Sed, vt iam iustum iter conficiamus, haud prætereundam ducimus congregationem diuæ Iustinæ, quæ postremo ad pristinam diui Benedicti dogmatis disciplinam instaurata, hodie vt religionis caput, super eminet omnes. Eius rei autor fuit Ludouicus Barbus Venetus vir religiosissimus, Patauij in cœnobio ipsius diuæ Iustinæ, vnde nominata est. Hãc Eugenius quartus plurimum auxit. Sed & de reliquis initiatorum ordinibus, eorumque initijs iam dicamus.

De origine Hieronymianorum, Canonicorum regulariũ, Augustinianorum, Cartusianorum, Carmelitanorum, Præmonstratensium, & Crucigerorum. CAP. III.

Hieronymus Eusebij filius, ortus Stridone, quod oppidum olim ad Pannoniam et Dalmatiã pertinebat, sed Gotti direptum euerterunt, Romæ Græcis Latinisque literis egregie institutus, sanctioris vitæ causa in Iudæam se contulit, vbi & Hebraicam linguam didicit: ita triplici lingua eruditus, de rebus diuinis scribendi onus suscepit, in quo omnes neruos ætatis, industriæ, doctrinæque suæ contendit: cuius scripta vt sancta, breui post tempore patres receperunt, receptaque approbarunt: etsi scio esse quosdam, qui id factum Damaso pontifici falsò assignant, quippe qui perdiu ante Hieronymum excesserat è vita. Postremo locum circa Bethleem sibi construxit, vbi reliquum uitæ apostolico ritu egit.

Hinc

Hinc factum est, vt permulti deinde Hieronymi ipsius instituti imitatores exuterint, ortaq; sit noua quædã familia, quæ à Hieronymi nomine, quem sui instituti, quamuis longe diuersi ab eo quo ille vixerat, vtcunque autorem faciunt, Hieronymiani sunt appellati: qui natiuo amiciuntur colore, pallioque super tunicam rugato, atque superiore parte à summo ad imum scisso, scortea zona tunicam succingunt, soleis ligneis pedes muniunt. Sunt & Hieronymiani eremitani, de quibus proximo capite meminimus, quorum ordinis quidam Carolus cognomento Granellus homo Florentinus, autor fuisse dicitur, qui eremitanum sua sponte induisset vestitum sedemque sibi optasset in Fesulanis montibus. Alij tradunt non Carolum, sed Redonem quendam Montigranelli comitem primum eos eremitas sub ritu diui Augustini, ad Fesulas, Gregorio XII. probante, instituisse. Quare ego vnum atque eundem Carolum & Redonem fuiße dixerim, quando cognomen pene vtrique competit, cum præsertim fieri non potuisset, vt spatio viginti annorum (nam vix tantum temporis ab obitu Gregorij ad Eugenij pontificatum interfuit, quibus cum isti vixisse dicuntur) duo eundem ordinẽ instituerint, vel instaurauerint. Potuit igitur Carolus, siue illi Redoni nomen fuit, eius Fesulani cœnobij autor esse, non religionis, qui Eugenij quarti, vel Gregorij duodecimi põtificatu sanctitate claruit, cum diu antea institutam constet: & mox labefactari cœptam, ad diui Benedicti regulã (sicut ostendimus) adnumeratam esse. Imo sunt qui commententur hanc primum familiam à Hieronymo in eremo institutã, & eam auctam ab Eusebio Cremonensi, ac plerisque alijs præcipuæ sanctitatis viris, qui cum eo vixerant, & sic accidisse, vt postea melioris vitæ exemplo, plures vnã æmulati rem, modicis, vt fit, principijs ortam, sępius instau-

rarint, atque eo pacto alios ex vno ordine Benedictinos, alios Augustinianos esse secutos, alios in suo permansisse instituto. Item non prorsus exploratum habetur, an Aurelius Augustinus eas familias instituerit, quarum hodie vulgo autor fertur. Itaque duplex opinio ad posteros manauit de initio Canonicorum, quos vulgus regulares vocat, & eorum qui ab eremo nomen ferunt. Canonici affirmant Augustinum, vt primum Hipponensis est episcopus factus, redegisse suos statim canonicos ad eam viuendi regulam, quam inter se in præsentia seruant. Quinetiam affirmant illud apostolorum fuisse institutum, id quod sanctus Tho. Aquinas in suo opere secũda sec. comprobat: quia illi, vt ait, post ascensum CHRISTI *in cælum in monte Sion, de genere vitæ deliberantes, cõmunia inter se omnia, ac tria vota coram Deo statuere. Ita si sancti Thomæ testimonium amplectimur, non tam ab Augustino est ordo institutus, quam renouatus: cui tamen ob illud ipsum, non immerito debet principium rei acceptum referri. Sic origo in dubium trahitur. At Augustiniani eremitani se priores institutos asseuerant ab ipso diuo Augustino, cum ille eatenus fuerit in eremo, vt quidã scribunt, quoad Manichæis in terra Africa sęuientibus, Hipponensi diœcesi est præfectus. Per hunc modum de vtriusque ordinis origine ambigitur. Verum aliam ferunt huiusce collegij originem: multi enim, vt aiunt, mortales Augustini adhuc viui sanctitatem singularemque doctrinam secuti, omnibus neglectis quę possederant, in eremum concessere, vnde est eremitanorum nomen deductum. Ceterum siue ab eo, quod est supra significatum, vt qui in desertis locis cum illo essent, sint in vnum congregati, & instituti, siue ipsius vitam & dogma secuti, passim deserta loca coluerint, hæc de vtriusque familię initijs habui dicere. Sed ne quidem*

mirum,

mirum, si res in dubio versetur, vel duę tresue familię ad vnum referantur autorem, cum bene multa alia præterea sint congregationes, quæ Hieronymi, Augustini, Benedicti, ac quorumlibet diuorum regulas ab illis, sicuti perhibent, editas profiteantur, quas tamen tantum abfuerat, vt ipsi instituissent, vt etiam ne tale quid vnquam forte cogitassent futurum. Canonicis tunica candida cum linea toga, sub nigro pallio est: tegumentum à scapulis impositum ceruicem totumque contegit caput, præterquam à fronte. Eremitanorum vestitus diuersus est, nigra tunica amiciuntur, concolor tegmen à scapulis ad caput inducunt, subter candida tunicula, scortea cinguntur zona bubulo cornu fibulata, calceati, vt communis est vsus. At penes vtrosq; nũc præcipua est varietas nominis, quod vt sæpius est instauratum, ita in plures diuisum est familias: nam congregatio alia Canonicorum Saluatoris, quæ & Scopettina nuncupatur, cuius autores fuere Stephanus & Iacobus viri Senenses sanctitate illustres, quam Gregorius XI. suo probauit consensu. Alia Frisonaria, à loco in Lucensi agro Hetruriæ regione, quam & Lateranensem appellant, hanc Eugenius quartus plurimum adauxit. Tertia D. Gregorij in Alga Venetijs à Laurẽtio Iustiniano instituta, cæruleo vtuntur habitu. Et deniq; si quæ aliæ sint, iam eas missas faciamus, breuitati consulentes. Et ad Cartusianos veniamus, quorũ exordium incidit in annum salutis millesimũ octuagesimũ. Quidã enim singulari doctrina, nomine Bruno, homo Coloniensis, cum Lutetiæ Parisiorum philosophiam profiteretur, contigit, vt amicum quendam bonis moribus pręditum, & vita iam priuatum, prius quam ad sepulturam daretur, audire visus sit clamantem, Iusto Dei iudicio damnatus sum: & ea re motus è vestigio cum sex socijs pari miraculi euentu ter

 ritis,

ritis, eremi deserta quæritans, peruenerit in diœcesim Gratianopolitanam (est Celticæ ciuitas) ibique locum optauerit, cui hodie Cartusiæ nomen est, quem ei assignandum curauit Hugo Gratianopolitanus episcopus, qui statim post se ad eam familiam adiunxit. Eo igitur loco Bruno ad res diuinas intentus, primum cœnobium fundauit, cũ his rigidæ vitæ institutis: intima enim veste vtuntur cilicina, summa pallio nigro, subter candida toga, operculoque capitis cucullo; carnibus nunquã vescuntur, sexto plurimum hebdomadæ die pane & aqua ieiunium agũt, in cubiculis quę veluti sacella habent, soli edunt, certis tamen festis diebus vna duntaxat prandent. Silentium eis pene perpetuum; nulli fas est cœnobio exire, pręter præfectum, & procuratorem, & illis tantum ad negotia loci curanda. Mulieribus ad corũ etiam templa aditus interdictus, quo ne aliquid videant, per quod ad libidinem rapiantur. In hac religione viri quocunque tempore doctrina & sanctitate clari fuere. Id quod statim ab initio vni in primis sociorum Brunonis religionis autoris contigit: Ille fuit Hugo idem & abbas, seu prior (sic hodie illi qui præsunt vocitantur) primus Cartusiensis, deinde præsul Grationopolitanus factus, quem post mortem multis miraculis euitentem secundus Innocentius sanctorum catalogo adscripsit. Carmelitanorum hunc referunt ortum: Est in Syria mons Carmelus, olim cum aliorum prophetarum, tum Heliæ in primis memoria nobilis, quod in eo ille habitasset: id, credo, anachoretarum non pauci numero secuti, locum tenuere, qui demum Almerici Antiocheni episcopi opera in vnum coiere, cum ante sparsim montem habitarent, ac tum primum præpositum ex se constituerunt. Fuit in eo monte secundum fontem, qui Heliæ dictus est, Deiparæ fanum, vbi illi prima cœnobij fundamenta iecerunt, vnde fortasse sunt

se sunt Carmelitanæ diuæ virginis monachi nuncupati. Incidit prima hęc uitę obseruatio in Alexãdri tertij põtificatum, qui sedere cœpit circiter annum salutis centesimum septuagesimum super millesimum: uerum quia neque vitæ instituto, neque cultu, neque certis cerimonijs nitebatur ille nouus cœtus, abortus quidam, non res legitime ab initio instituta visa est. Veram itaque originem fuisse tradũt quidam, quæ anno post circiter quadragesimo consecuta est, sedente Innocentio tertio: Albertus enim Hierosolymitanus antistes ijs in eremo agentibus certam obseruationis dedit formam, ex Basilij dogmate quędam mutuatus. Attributum est pallium uersicolor ex albo & canusino, id est rutilo, circulatum, quali dicitur Helias propheta olim vsus: postea Honorius tertius pallij huiusmodi formam ademit, velut religioni parum conuenientem: pro uersicolore, album est illis datum, appellauitque beatæ Virginis familiam, vt nomen virginitatis cum pallio albo, qui color minime maculatus est, recte conueniret. Et hic alter mendicantium ordo. Hisdem fere temporibus Prmonstratenses è cœlo vt prædicant, demonstrati sunt terris in Laudunensi diœcesi, eo loci, quem Præmonstratum vocant: Autor ordinis fertur fuisse quidã Northbertus presbyter homo Lothoringus, qui hoc arctissimum vitę genus ex Augustini ritu quæritãs, à Calisto secundo impetrauit probatum iri. Amiciuntur tunica alba, cum linea toga, sub candido pallio, quo potissimum à Canonicis differunt. Crucigerorum origo multo antiquior est, si vera sunt quæ ipsi Crucigeri de primordio sui ordinis prædicant: aiunt enim Cletum Petri apostoli discipulum, & ab eo inde tertio loco pontificem, cœlesti nuntio crucem habente monitum, vt hospitalem domum fundaret ijs, qui Romam peregre venirent religionis causa, essentque ibi præsto, qui

itineribus fessos comiter acciperent, pieque reficerēt, & ij gestarent perpetuo crucem, monimentum dominicæ passionis, ac ita illum demū paruisse oraculo. Sed illud pro certo habendum dixerim, recte initium huius rei assignari Cyriaco Hierosolymitano antistiti: is enim fuit, qui Helenæ Constantini matri locum ostendit, vbi dominica crux occultaretur, qui ob memoriam rei, dicitur primus constituiße collegium eorum, qui crucem omnibus venerandam manu gestarent. Hunc pium patrem Iulianus imperator occidit. Rem ijs principijs ortam, & breui post tempore prope ad interitum deductam, tertius Innocentius instaurauit, quod Romæ hęresim Albinensem subito exortam, vnde magnus in vrbe motus extitit, ope cruce signatorum, qui tum in Syriam ituri erant, extinxißet. Fuit hic annus salutis humanæ ducentesimus quintusdecimus super millesimum Postremo Pij secundi pontificatu, in Mantuano conuentu, datum est vt cæruleo vterentur amictu, cū olim indiscreto vsi sint colore, ac crucem ex veteri instituto gestarent, vnde inditum familiæ nomen. Est hodie alterum quoque huiusce familiæ collegium longe remißioris vitæ, & ij pallio amiciuntur nigro, gerùntque in pectore, non manu, crucem ex albo rubroque colore confectam, ac diui Augustini regulam profitentur.

De prædicatorum, Franciscanorū, Trinitatis, Seruorum Deiparæ, Brigidensium, Iesuatorum, Nouorum eremitanorum, & Bonorum hominum origine CAP. IIII.

Ane vt tertio Innocentio sedente, innocentiæ aliquid in hominibus dilluceret, duo longe post hominum memoriam extitere sanctißimi patres, Dominicus Calaguritanus homo Hispanus, & Franciscus Asisias ī Vmbria Italię regionę ortus, qui cuiusdā noui ordi enda

endę vitę instituti autores ãbo certatim fuerunt, vt æquales. Dominicus ab initio Canonicus fuit, ac cũ paucis quos socios sibi delegerat, nouam instituit obseruationem, nouumque vestimentum dedit, tunicã candidam, nigro pallio superiecto, et ab humeris ad caput scapulari tegmine. Et ne pietatem colendo domi otiarentur, docuit eos in primis sua prædicatione, vnde nomen nouę familię indiderat, lõge lateq; oĩbus terris diuulgare euãgeliũ, quod ipse Christum imitatus facere prius voluit: quippe qui id temporis hęresim Tolosę pestiferam Albigensium iamdudũ gliscentem sua opera compescuit. Vidit Innocentius nouum institutum, & miratus est: quod Honorius, qui illi successit, recepit atque approbauit. Et ista tertia est mendicantium familia. Propter hęc pietatis opera, Dominicus deinde post actam sanctissime vitam, in diuorũ ordinem à Gregorio IX. adscriptus est. Franciscus vero humanitatis plenus, à principio Aurelij Augustini, vt quidam scribunt, regulam professus, calceatus, zonaque scortea cinctus aliquandiu conspectus est: inde reputans animo dominũ iussiße sanctissimis apostolis, ne binas tunicas, ne ve sacculum haberent, tunicam induit vnicam natiui velleris, funiculoque pręcinxit, pedes simul nudauit, ac vt demum anachoretam se pręberet, in Apenini iugum aduolauit, quem locum hodie vulgo Auernam dicunt, vbi ille diuinis rebus deditus, dominicę passionis stigmatibus inustus est, qui eos quos sui instituti ab initio socios optauit, manifesto humilitatis argumento, Minores appellauit, quo eius exigui nominis memores, facilius ab omni superbię vitio abhorrerent, quę sepenumero sanctitatem insectatur. Honorius institutum cõprobauit, ac biennio post Gregorius Franciscum inter sanctos retulit, qui fuit annus salutis ducentesimus vigesimus nonus super millesimum. Nullum vnquam

quam

quam humana pietatis institutũ magis breui tempore creuit: totum enim terrarum orbem vna hæc impleuit familia. Atq; is quartus mendicantiũ cœtus. Fuit per id tempus Clara, virgo etiam Asisias, quæ monacharum, alterum nouum religionis institutum, quod pauperum dixit, à Francisco continentiæ doctore accepit, acceptumque non solum persanctè coluit, verumetiam auctum posteris reliquit. Constat hic ordo plurimum ex muliebri sexu. Secutus est ab eo, velut riuulus ex eodem fonte manans, tertius ordo eorum qui Pœnitentes dicuntur. In hoc quoque innumeri mortales sunt. Post hæc Prædicatores & Franciscani instituti sunt. At Franciscana familia huiusce obseruationis multo frequentior est, vtpote inter omnes fere gentes iampridem propagata. Hanc memoria nostra Eduardus quartus rex in Angliam primus introduxit, quæ tanto breui tẽpore sanctitatis nõmine claruit, vt paulo post ab Henrico VII. fuerit magnopere adaucta, ac hodie habeat sex cœnobia longe celeberrima. Verum vt Innocentij ætas religionis feracior esset, est & monachorum Trinitatis, vt vocant, ordo id tẽporis exortus: quidã enim Ioannes Matta, et Felix anachoreta, cũ in Gallijs circa Meldẽsem agrum vitam solitariam agerent, per quietẽ admoniti pontificẽ adiuerunt, ab eoq; petiere certum uiuendi modũ. Ille haud multo post etiam oraculo, vt aiunt, monitus, anachoretas candido induit vestitu, cruce rubra pariter atque cærulea insigni, illisque negotium mandauit, vt nostros ab hostibus captos pretio redimendos curarent, ac idcirco monachos de redemptione captiuorum appellauit. Consueuerunt ij postea pij certe viri eleemosynas quæritare, quibus captiuos redimerent: sed & hoc pietatis officium fere nusquam hodie præstatur. Iisdem quoque temporibus Martini quarti pontificatu, Philippus Tuscus genere, Florentiæ ortus

tiæ ortus, ac medicæ artis professore nouæ fuit vitæ autor, institutorque familiæ, quam Deiparę vocant virginis: qui primo initiati, Serui nuncupari cœperunt, manetque hodie nomen. Philippus anachoreticā vitam secutus, oraculo monitus, nouū religioni adiecit vestitum: nigræ tunicę, ac succinctę nigrum superinijciunt pallium, circa humeros in rugas cōplicatum, scapulari amictu ab humeris reiecto, communi more calceati. Nec res magno admodū est fauore à principio recepta, sed cum nouum institutū sua sponte in dies singulos initiatorū numero augeretur, Benedictus vndecimus, septemq; deinde pontifices, qui secuti sunt, approbauerūt, multisq; priuilegijs excoluere. Incidit primū rei huius exordium in eum salutis annum, qui MCCLXXXV. fuit. Ordo itē à Brigida vidua instituitur: hęc Suetię princeps, mulier sanctitate insigni, eo anno, vt quidam volunt, quo Vrbanus quintus exiuit de vita, Romam voti causa venit, vbi quotidie loca sacra adibat, obtinuitque à pontifice ritum ab se institutum probari, vt cœnobium vtriq; initiatorum sexui commune foret, murorum tamen ac aspectus separatione diuisum, vt virgines superiora habitarēt, monachi vero inferiora: templum itidem pari modo cōmune: omnibus autem Abbatissa, quam vocant, præesset. Sūt qui tradant Basiliū primum hunc ordinē in Græcia instituisse, sed postea ne virginitas muliebris obtrectationibus pateret, patres iussisse, vt viri seorsum habitarent, ac propterea Brigidam instaurasse eiusmodi religionē, inita ratione, qua sine criminis suspicione, & templum & domus essent vtrisque communia. Cui opinioni, vt veriori, assentiendum esse dixerim. Quinto eiusdem Vrbani anno, qui fuit salutis humanę MCCCLXVIII. Iesuatorum ordo Senis ortā est: colligebantur ab initio domesticatim, simplici indumēto amicti, multa innocentia & pietate viri, sibi victū

labore

labore & opera queritantes. Hos Vrbanus, quia iam suspecti vt malefica aliqua superstitione imbuti, haberi incipiebant, ad se Romam vocatos de cærimonijs & vitę instituto interrogauit, cognouitque totam rem, & probauit, deditque vt alba tunica vterentur, & capitio quadrato à ceruice ad humeros deiecto. Cinguntur scortea zona, nudos pedes ligneis soleis in inferiore parte muniunt: datum inde est, ut canusinum pallium tunicę superrectum ferrent. Apostolici à principio viri nuncupati sunt, sacris non initiantur, tantū precibus vacant, & Iesuati ab eo dicti sunt, quod IESV *nomen frequens sit in illorum ore. Fuit rei autor Ioannes Columbinus, homo Senensis. Orta est in terra Italia eodem tēpore Vrbini (est Vmbriæ antiquissima urbs ac percelebris) noua Eremitanorum congregatio, nihil fere amictu differēs à diui Hieronymi familia, de qua supra memorauimus: illis enim ex scapulari amictu, tenuis tantum pendet lacinia in humeros reiecta, at calceamentum, vt usus fert, commune, & cetera, quę reliquis Hieronymianis. Petrus quidam homo Hetruscus ac Pisis natus, noui huiusce instituti autor fuit, qui ciuium opibus adiutus, cænobium inibi è regione ędium nostrarum extruxit, quòd hodie tam Eremitanorum numero, atque uitę sanctimonia, quam populi in eos pietate, princeps omnium aliorum habetur, quæ uiginti numero esse perhibentur in Italia duntaxat, quippe institutum vt recens, alio terrarum nondum peruasit. Sed iam cū bonitate hominū, de huiusmodi initiatorum cętu finem faciam. Hos Anglia genuit: siquidem Ricardus Cornubię comes, qui fuit Henrici tertij regis frater, cum circiter annum salutis* MCCLVII. *ab electoribus imperij cooptatus Romanorum Rex, ut in nostra Anglica historia fusius exponitur, in Germania moraretur, eius interim filius nomine Edmundus in patriam rediens, non-*

nihil

nihil sanguinis Saluatoris illinc secum tulit, conditoque cœnobio, parum supra Berch nstedium pagum, qui ab vrbe Londino distat millia passuum quinque & viginti, eo loci id nostrę salutis monimenti collocauit, introduxitque nouę religionis uiros, quos Bonos appellauit homines. Ii diui Augustini ordinem profitentur, uestitumque cæruleum induunt forma pene similem, atque Eremitani utuntur: qui uero prȩest, rector nuncupatur. Loco nomen est Aßberuggium, hodie longe celeberrimo.

De origine sacrorum militum, ac de initio atque exitu sectæ Albatorum. CAP. V.

DVm Hierosolymorum vrbs antequã à nostris postremo circiter annum salutis M X C I X. *recepta fuisset, à Saracenis obtinebatur, Christiani Latini nominis qui ibidẽ degebant, ab illis impetrauerũt, vt sibi liceret domicilia prope Saluatoris sepulcrũ habere, vbi cœnobiũ diuę genitrici cõstruxere, quod Latinorũ appellabatur: & abbas præerat, cuius erat in primis officiũ hospites accipere Latinos. Eodẽ exemplo, breui post tẽpore alterum virginũ cœnobiũ diuæ mariæ Magdalenę iuxta dedicarun, quod item fœminas acciperet. Confluentẽ deinde peregrinorum cateruam, cum locorum non caperet angustia, hospitalem domum prope etiam posuerũt, quam diuo Ioanni Baptistæ consecrarunt, admoniti Zachariæ patris memoria, quod eo loci sæpe ad meditandũ conueniret. Sunt tamẽ qui scribant Ioanni Eleemosynario illã dicatam fuisse, qui Phoca imperãte, patriarcha fuit Alexandrinus, ita cognominatus, ob frequẽtes, quas pauperibus faciebat, eleemosynas, id est, largitiones. Huic etiã domui vnus pręficiebatur: quare longo post tempore quidam præpositus loci, nomine Gerardus, cũ socijs crucẽ in nigro pallio cãdidam affixit, & eum assumpsit ritum, quo nũc degunt. Pari exẽplo Agnes,*

plo Agnes, quæ virginum cœnobio prærat, professa est. Res postea per pōtifices Romanos & patriarchas probata, adeo breui creuit, vt opes dein maximas principū liberalitate sint assecuti, quorum mox Ramundus primus creatus magister militiæ, qui in vniuersum ordinem obtineret imperiū. Censentur diui August. ordinis: dominicā precē certo numero repetitam pro canonicis recitant horis. Isti cum militiam Deo opt. max. & Ioanni sacram insigniter exercerent, demum Rhodum insulam de Turcis ceperunt, quam Clemens v. illis assignauit. Fuit is annus humanæ salutis MCCCVIII. *Sunt qui tradant eam insulam à Gotthofredo rege vrbis Hierosolymorū primo concessam, et illos semper eam ad nostrā vsque ætatē fortiter defensitasse: sed prior sententia, vt verior, pluribus probatur. Post receptam ex hostibus insulam, illuc se receperunt, dictiq; inde sunt Rhodiæ militiæ milites, vbi cum Turcis perpetuum bellum gerūt, atq; ex proximo hostiliter infesti sunt, sæpe & ipsi bello petiti, oppugnatique acriter, nostra præcipue memoria, cum postremo humanæ salutis anno* MDXXIII. *mense Ianuario superati, insulæ imperium amiserunt. O rem perditam, o desperatas opes. Tulerunt Rhodienses milites obsidionem amplius tris menses, & tamen Christiani principes nullas illis copias auxilio miserunt, partim ciuili bello, partim alijs curis occupati. Atq; ita arx vnica Orientis amissa est. Templarij milites circiter annum salutis* MCXVIII. *pontifice Gelasio* II. *vt quidā scribunt, Hierosolymis esse cœperunt, ubi circa Christi sepulcrū agitantes, Christianos viros illuc peregre profectos hospitio accipiebant, acceptos armis accincti per templa & sacra loca comitabantur, vt omnē terram sanctam tuto viserent. Fuerunt huius charitatis officij autores viri singulari pietate nouem numero, quorum principes Hugonē Paganum, &*

Gaufre-

Gaufredum ex sancto Alexandro fuisse ferunt. Ii quia in parte ędium templi habitabant, Templariorum nomē inde tulere: vtebātur candido pallio cum rubenti cruce, propagataq; est religio in ducentos annos. Certam ijs formam obseruationis Bernardus abbas constituit. Habuit res tenuis ab initio nō parua incremēta, ita vt facultates maximas, & oppida quāplurima vbiq; gentium possiderēt: verum conuicti demū impietatis, quod qui Hierosolymis agebant, ad Saracenos defecißent, essentq; in fœda vitia prolapsi, omnes ad vnum Clemētis V. pontificatu deleti sunt, eorumq; bona partim Rhodijs militibus, partim nouis familijs attributa sunt. Teutonicorū paulo post subsecuta religio ex vtraq; priorum mista, quippe qui hospitio accipiebant, & cum res postularet, pro religione armis decertabant. Initium fecit homo Theutonicus, qui post Hierosolyma recepta, vna cum plurimis suę gentis eo loci remanserat. Is uxorē & facultates habebat, motus suorū, qui sepulcrum quotidie adibant, misericordia, qui neq; linguā nossent, neq; diuersorium inuenirēt, domum suam hospitalem illis communem fecit, ac ibidem diuę virginis sacellum adiunxit, cui paulatim turba ingens Christianorum sese tam pro ęgrotis curandis, quam pro tuenda religione dicauit, vnde Deiparę virginis milites sunt appellati. Tum ex se magistro qui pręesset optato, albo amiciuntur pallio, nigra cruce, subter et nigra tunica, statuūtq; vt nemo nisi Theutonicus, huiusce militię sacris initietur, atque idem claris ortus parentibus, & cui proponatur, vt aduersus sacratissimę crucis hostes paratus sit omni tempore sese in discrimen offerre, ac fortiter dimicare: item barbam nunquam rasam nutriat, pręter eos qui sacrificent: & demum dominicam precem pro canonicis horis tantum vsurpet. At Theutonicę militię hęc fuit origo, quam Romani Pontifices sua post ra-

post ratam fecerũt consensu. Isti post Ptolemaidem, quo se amissa Hierosolymorũ vrbe primũ receperant, in Syria à Saracenis occupatã, reuersi in Germaniã, suo ductu et auspicijs terram Prusiã, quam hodie vocant, subegere, subactã et iure belli quęsitã suæ ditionis fecere. Victa gẽs, quę malorũ olim dæmonũ cultrix fuerat, religionẽ Christianã cõplexa est, & cũ religione, rhutenicã linguã. Fuit ad Vistulã fluuiũ quercus, vbi ab initio victrix gens castellũ cõstruxit, & inde, vt sunt res hominũ, quæ tenui principio facillime augẽtur, oppidũ frequens culto adoleuit, Mariebur gum vocãt, caput nunc gentis, sedesq; eorũ qui vniuerso ordini præsunt. Milites diui Iacobi in Hispania, sub ritu diui August. Alexandro III. pontifice, qui rem probauit, esse cœperunt, quorũ primus fuit magister Petrus Ferdinandus. Itẽ sunt & Calatrauenses à loco nuncupati, quorũ militiæ autor fuit Sãctius rex, circiter annũ salutis MCLX. nigrũ amictũ cum rubra cruce gestãt, ac Cisterciensẽ profitẽtur ordinẽ. Cuiusmodi etiã censentur in Lusitania milites IESV CHRISTI, quos Ioãnes XXII. Romanus põtifex instituit, quo essent, qui ex officio Saracenis Beticã id temporis tenentibus resisterẽt: crucẽ rubrã in nigro affigũt pallio. Sũt & apud Alcãtariã oppidũ in regno Castellæ milites, de quorum initio parum liquet. Iacobus rex Aragoniæ duos etiã militũ ordines circiter annũ salutis. MCCXII. instituit, quorum alteros diuę Marię de redemptione captiuorum, siue de mercede appellauit, vtpote quibus de captiuis redimendis curę esset: amictum induunt album cum nigra cruce. Alteros Montesiæ milites rubenti cruce insignes nuncupauit. Vtranq; militiã Gregorius IX. sua autoritate probauit. Nouissime autem Franciscus quidã homo Siculus diui Francisci summissionẽ ęmulatus, Minimorum ordinẽ instituit, qui à carnibus coctisque abstinerẽt cibis,

Aliud memorabile hominum genus Bonifacio IX. *pontifice, subito terris apparuit, creuissetque, nisi mature itum esset obuiam: descenderat enim in Italiam ex Alpibus sacerdos ingentem mortalium numerum trahens secũ. Erat is alba indutus veste, vt colore syncero eam qua præditus videbatur, animi integritatem præ se ferret: gestabat crucem, deplorabat rerum humanarum statum, deplorabat temporum calamitatem, deplorabat hominum peccata, petebat recta vrbem Romam. Sequebatur ingens vtriusque sexus multitudo linteis induta, vnde Albati dicti sunt: vbi nox oppressisset, ibidem humi iacebat, passim populis cibaria dantibus. Bonifacius Romanus pontifex rem nihil æqui boniue fecit, qui honori suo timens, ducem agminis, vt flagitij conuictum, Viterbij opprimendum curauit. Atque ita omnis Albatorum cœtus dissipatus est, cunctis post amissum ducem, domum pedem referentibus. Fuit is annus humanæ salutis* M CCCC.

De Niniuitarum initio, quorum secta vulgo Confraternitas dicitur: & unde mos, vt consocij inter orandum sese conuerberent. CAP. VI.

Postoli statim ut CHRISTVS *est morte affectus, officij memores, conuentus facere, prout in actis patet, cœperunt, vbi orando, consulendo, agendo, rem christianam propagandam mirandum in modum curabant: non secus atque illi, qui eorum opera religionem complexi sunt, postea fecere, teste Tertull. in apologet. cap. 39. Vnde vsus facile ad posteros manasse videtur, vt profani quoque homines cœperint apostolorum more, diuini cultus causa, instituere societatis, seu, vt ita dicam, fraternæ charitatis collegia, illisque magistros dare, qui statutis diebus reliquos socios conuocarent ad cærimo-*

nias nonnullas cõcelebrandas. Inde tot militũ ordines prodiere, quos supra memorauimus. Durauit institutũ, abiitq; in varias societates, quas vulgo confraternitates dicunt. Ii statis diebus mutua caritate conueniunt, orant, sacerdotes conducunt, qui rem diuinam faciant, pauperes alunt, sexcentaq; pietatis officia quotidie faciunt. In supplicationibus publicis, id est, in pompa sacrorum, ordine procedunt, vt plurimũ saccis, linoq; ora contecti, sese flagello conuerberant, nudum ac lacerũ tergum ferentes, velut vere pœnitentes decet. Vnde Niniuitas dictos volunt, quod eodẽ modo Deũ placare studeant, atq; Niniuitas olim monitis Ionæ prophetæ pœnituisse constat. Impie Luperci apud Romanos lupercalia ludicra celebrantes, nudi per vrbem incedebant, ac laruati flagellis obuios cedebant, sicut demonstrauimus, cũ de origine ludorũ apud Latinos *supra prodidimus. Maiori cũ impietate Aegyptij dæmoni maximo vaccã multis cęrimonijs, teste Herodoto, immolare solebant, quod sacrificiũ dum ardebat, omnes verberabãtur. Erant & sodaliũ collegia apud ipsos Romanos. Cornelius enim Tacitus sodales sacerdotes Romulũ, inita cũ Tatio societate, fecisse scribit. Vnde Titij sodales. Et Tranquillus sodales Augustales vocat: sicut apud Iuliũ Capitolinum, Antonianos sodales legimus. Augustinus ait sodales quasi edales, quod simul essent. Plinius item scribit Romulũ instituisse arualiũ collegiũ, seq; duodecimũ appellari voluisse fratrem, vt alibi est demonstratũ. Durasse autem istiusmodi sodalitates testatur vetustũ marmor apud Tybur, in quo inscriptum est, Sodales Hadrianales. Hinc igitur non dubitanter dixerim, nostros pontifices, qui semper studuere Romanos inprimis ab huiusmodi vanis ludicris ac sodalitalibus, ad pudicũ ritũ certamq; viuẽdi formulã trahere, sanctiore instituto induxisse homines ad hasce societates*

coeundas.

coeundas, quæ hodie vbiq; gentiũ frequentes vigent optimis vitæ ac religionis institutis. Quibus sane societatibus hęc dignitas attribuenda est, vt nũquã labefactæ sint, postquã esse cœperunt, quinetiã in dies singulos auctiores fiãt.

De origine sectæ deę Syriæ sacerdotum, & Assyriorum.
CAP. VII.

Est operæpretium animaduertere, quantũ semper posteritas malarum potius artium quam bonorũ morũ tenax fuerit, quod cum in alijs multis, tũ in circunforaneis mendicabulis apparet: fuit enim apud priscos quorundã hominũ secta, qui malefica religionis specie prouincias peragrando, pecunias & alias res corradebãt. Ii simulacra deorum circunferentes, quibusdã fallacijs vaticinabantur, deos suos propitios offerentibus futuros spondebant, multa malitia, multa mentientes: quales in primis fuere sacerdotes olim deæ Syrię, de quibus Apul. lib. 8. meminit; ac sub persona asini sui, oppido quam scienter eorũ technas, machinas atq; fraudes enarrat, ita scribẽs: Sed ubi tandem fatigati, vel certe suo laniatu satiati pausam carnificinæ dedere, stipes æreas, imo vero & argenteas multis certatim offerentibus, sinu recepere patulo, necnon & vini cadum, lactem & caseos, et farris & siliginis ac leguminum aliquid, & nonnullis ordeum de ægerulo donantibus, auidis animis corradentes omnia, & in sacculos huic quæstui de industria præparatos farcientes, dorso meo congerũt, vt duplici scilicet sarcinæ pondere grauatus, & horreum simul & templum incederem. Ad istum modum palantes omnem illam deprædabantur regionẽ. Apuleius hactenus. De dea autem Syria, vt hoc perapposite ostendamus, Lucianus libellum scripsit, in quo tradit se vidisse in Syria statuam in templo deæ multiformem, quæ quidẽ esset Iuno, haberet tamen aliquid Palladis, & Veneris, &

Lunę, & Rheæ, & Dianæ, & Nemeseos, & Parcarum, quæ altera manu tenebat sceptrum, altera fusum, in capite radios ferebat, & ignem, & cæston, & denique demonstrat deam Syriam esse numen vnum, quod varijs nominibus vocaretur, cuius sacerdotes crotala pulsabant, cui Galli sacrificantes, secabant brachia, multi tympana percutiebant, alij diuina cantica concinebant. Item in sacris deę quibusdam iuncturas manuum & ceruices stigmatibus notabant, inde Assyrij omnes notati visuntur. Durat adhuc superstitiosa fraus in gente: nam nunc non sacerdotes, sed magnus vilissimæ plebis sexus vtriusque numerus in omnes orbis etiam Christiani partes diffusus, voti, vt aiunt, causa, sine fine peregrinatur, victum ostiatim quęritando. Mulieres chiromantiam profitentur, hoc est, per linearum manuum inspectionem diuinant, interim egregie doctæ ad subtrahendam furtim è marsurpio eorum, quibus futura prędicunt, pecuniam, nisi bene cauerint. Nusquam vltra tertium diem immorantur, sub diuo prope ciuitates & oppida tabernacula collocant, sunt omnes stigmatibus notati. Ex quo satis constat, hos eße Assyrios, qui fraudibus & dolis exercitati, ritu sacerdotum deæ Syriæ, eo mendicabulo viuunt. Istos Itali Cilices vocant, quod ex Cilicia, quæ, teste Plinio, Syrię proxima est, proficiscantur: alij vero extra Italiam, Aegyptios nuncupant. Ab ijs igitur Syriæ deę sacerdotibus, vsq; ad nos huiusce fraudis labes peruasit.

.I.

De primordio Mahometanę sectæ, atque eius legibus & institutis. CAP. VIII.

Commodissime hic subijciemus illius pestilẽtis Mahometanæ sectę initiũ & dogmata, quæ cũ libidinum nefanda fœditate, tũ multiiugibus prętereà flagitijs nihil omnino dissonãt à deę Syriæ sacerdotum moribus atq; vitæ turpitudinibus, quæ omnia proximo capite non parũ satis prodidimus. Fuit maleficę religionis, imo impietatis autor Mahometus nobili genere natus, homo Arabs seu Persa, utrũq; enim proditur, patre malorũ dæmonum cultore, matre Ismaelita, & ob id hebraicę legis non ignara. Quę res fecit, vt dum vterq; suam legẽ doceret, puer fuerit multo peritior effectus, qui deinde mortuis parentibus, forte captus emitur à quodã prædiuite viro nomine Abdemonaple, homine Ismaelita, qui iuuenẽ sibi gratum ob formã, et ingeniũ, mercaturis faciendis, ac negotijs procurandis præfecit. Frequentabat id temporis domum Abdemonaplis Sergius monachus Nestorianæ hęreseos vir, qui cum nullo esset apud suos numero, præsentem vitę statum stomachatus, Byzantio in Arabiam fugerat, Mahometumq; valde diligebat. Interim sine liberis mortuo hero, iuuenis viduam in matrimonium duxit, per quam grandem pecuniam consecutus, animum ad maiora extulit. Hæc de Mahometi adolescentia, & bonæ indolis initio, traduntur à compluribus. Quidam Græcorum eum Ismaelitã tantum memorant, sordidoq; loco natum, puerilibus annis furaci quæstu sibi victum quæsisse, ac locandis conducendisq; camelis, ad deportandas huc atq; illuc merces, inde vero adultum latrocinia fecisse, comparataq; latronum ingenti manu, vno atque altero facinore illustratum, iamq; Persicis rebus infestum, vt qui in Heraclij partibus esset, pugnasse in eo pręlio, quo res Cosdrę conciderunt,

runt, ac inibi vulnere affectũ. Verum postea maiore Arabum exercitu instructus, ausus est Romani imperij turbare fines, cuius tamen motus Heraclius cito cõpescuit. Is itaq; homo callidus atque vafer ingenio, magicisq; artibus pollens, vt etiam specie religionis, quæ hominum mentes repẽte occupat, apud suos barbaros suapte natura leuitate imbutos, plus sibi fauoris & potentiæ cõciliet, se Dei prophetam nominat, ac, vti vulgus id facilius credat, interdum solebat tanquam mentis errore actus in terram corruere subito, perinde quasi comitiali tentatus morbo: quod cum vxor miraretur, Desine, inquit, cara coniux mirari, sic enim Deus mihi futura suggerit, eius spiritu corripiẽte me. Hac ille quoque armatus fraude, & inter Christianæ pietatis viros diutissime versatus, rem perniciosam humano generi ex duabus est legibus cõmentatus: siquidem anno salutis. DCXX. *& Heracly principis* XII. *nouã sectam conditurus in Arabia concionari cœpit, prædicans esse se Dei prophetam primarium, & Hebræos aiebat impie facere, qui* CHRISTVM *natũ ex virgine inficiarentur, quando id prophetæ, viri præcipua sanctitate, diuino afflati spiritu futurum cecinerant, expectandũq; multo ante prędixerant. Contra Christianos stulte credere* IESVM *prophetã summum ex Dei spiritu genitum, ac omnis terrenæ labis expertem, voluisse opprobria & cruciatũ à Iudæis perpeti, cum presertim eius gloriosum corpus minime pati potuerit: ac proinde deridebat, qui eius sepulchrum religione seruandũ censerent. Sic iam per varios successus rerum, atq; conciones, non contemptissimus effectus, eo euasit, vt iura & leges suę genti dederit, in quibus ferendis à Sergio monacho est pręcipue adiutus. Et ne legi iam pestilenti ab hominibus sanę mentis quandoq; iretur obuiam, capitalẽ inscripsit pœnam, si quis de ea ausus esset disputare: ac consilio*

filio Sergij vsus, vt lex popularior esset, ex omnium gentium sectis, quas recte nouerat, aliquid assumpsit. Cum Iudeis enim circuncisionẽ, & abstinentiã porcinę carnis precepit, quamquã de circuncisione ambigitur, quod ipse Mahometus neq; circuncisus est, nec in eius lege de ea re vlla fit mentio. Quare Saraceni, quia nõ ante circũcidunt filios, quam XIII. *habuerint annos, in hoc videtur imitari Abraham, qui Ismaelem id ętatis filium, à quo illi originem ducunt, circunciderat. Item vsuvini interdixit, ieiuniũq; per mensem Octobrẽ continuum seruatum voluit, & tantum noctibus vesci, quo diurnã abstinentiam nocturna satietate resarcirent: nã tum per legem licet bibere vinũ, quo facile ebrij facti sese simul stupris turpificant. Cum Christianis,* CHRISTVM *summum prophetã censuit nunc spiritũ, nunc verbum, et Dei animã pręedicans: uirginẽ Mariam ad cœlum extulit laudibus, miraculis credidit, eiq; euãgelicę historię nõ aduersatus. quatenus à suo non discreparet Alcorano, sic dogmatũ suorũ libellum appellauit: & Hebreis ac Christianę multitudini per hęc blanditus, simulauit se velle à Sergio baptizari. Cum neutris vero diem veneris festum instituit, sabbatum Iudeorum, & nostrum diem dominicum aspernatus: ac id fecisse fertur in honorem deę Veneris, quod ad punctum eius stellę rex factus fuißet. Inde ad aliorum studia concilianda, cum Sabellianis negauit trinitatem: cum Manichęis, binarium in diuinis numerum posuit: cum Macedonio, Spiritum sanctum esse creaturam dixit: cum Nicolaianis, multitudinem vxorum probauit, quarum ne eßent zelotypi, iussit vt nulla fœmina nisi operta facie foras prodiret: & denique veneris ac omnium voluptatum habenas suę genti remisit, arbitratus hęc corporis oblectamenta futurę felicitati minime officere. Fas enim est Saracenis quatuor simul habere vxores,*

& cũ illis facere diuortiũ bis terq; ac earũ loco alias ducere, vel priores recipere: emptitias vero & captiuas tot habere, quot libuerit, easq; ipsas uẽdere, excepto quod, si qua grauida à domino facta fuerit, illam non amplius seruitute obligari, & ne cognatio deficiat, etiã consanguineas quam proximas ducere vxores. Itẽ Dei propheta nouus, nouum orandi purgandiq; modũ suis statuit, qui eiusmodi est. Etenim quinquies in die orant breuiter, profitentes vnũ esse Deum, qui nullum sibi similem, aut æqualẽ habeat, et Mahometum eius summum esse prophetam. Sed antequã precatum eant, omnes corporis partes aqua perquã pura, vel terra, si aqua absit, abluunt: quo facto, in meridiem versi terq; inclinati terram deosculantur: atq; ita purgati arbitrantur eo modo se cuncta peccata abstersisse, cũ citius animum deberent purgare, vnde ueræ manãt preces. At in sorẽsibus causis plurimũ Mosis decreta secutus est, qui talionem quoq; admisit. Postremo vt premium suis proponeret fœda religione dignum, promisit fore, vt qui eius mãdata seruarent, post mortẽ collocarentur in paradiso loco amœnissimo, vbi arborum vmbra tecti, neque calore, neque frigore vexarẽtur, & preciosis vestibus induti inter puellarum choros, delicatissimis vescerentur cibis, quos Angeli ipsius Dei abunde subministrarent. Atque ita propheta de corporũ immortalitate tantum egit, vt qui crediderat animos non manere post corpora. Nanq; talis beatę vitę status minime omnino ad extremam corporum nostrorum resurrectionem trahi potest, quando id tẽporis, teste CHRISTO *apud Matthęũ cap. 22. erimus sicut angeli Dei in cœlo, ac tantum aberit, vt nobis cibo vllo sit opus. Tẽpla habent, in quibus præter precationem, nulla fiunt sacra, nullos item sacerdotes, ac nullam ferme habent religionem: nam quanquã vnum credunt esse Deum, tamen nulla eum*

pietate

pietate colunt, excepta eleemosyna, qua inopes iuuăt. Speciem itidem humanitatis aduersus aliarum sectarŭ homines pre se ferunt, quos apud se esse sinunt, si magistratibus suis obediant, & in singulos annos tributŭ pendant, tăetsi eos continenter detrimentis atque contumelijs afficiŭt. Et ille talis fuit in danda malefica lege, quę in gentes serpsit innumeras, ab eisque veram Dei religionem mira virtute antea receptum sustulit, ac in locum illius malorŭ dęmonum induxit cultŭ, quo nostra vexatur religio eo malo quotidie inualescente. Nam tota Asia & Africa, cŭ magna Europę parte, in Mahometanorŭ ditionĕ venit. Quod sane incendiŭ nil æque fouet atq; auget, vt perpetuæ nostrorŭ principŭ discordiæ. Hac igitur pestilente superstitione armatus Mahometus, sic Saracenorŭ animos sibi cŏciliauit, vt eos demŭ ad rebellandŭ contra Persas excitauerit, à quibus rex consalutatus, noui regni in gente fundamentŭ iecit. Obijt mortĕ inimicus ille veritatis annos natus quadraginta, seu vt quidam volunt, quatuor & triginta, qui tandem moriens prædixit se iturum in cœlum: quod Saraceni diu expectantes, cadauer iam fœtidum ferrea condiderunt arca, illamque Mecham (est Persidis vrbs) deportarunt, quă totus Oriens colit. Mahometo Calyphas successit, cui ob nimiă superstitionĕ imperiŭ est abrogatŭ: in eiusq; locŭ alter eodĕ nomine rex creatur. Tertio deinde loco Homar sufficitur, qui post Persas superatos Hierosolyma omnĕq; Syriă cepit, anno salutis circiter DCLXXX. *pontifice Agathone, & Constantino* IIII. *imperatore. Ceterum bona istarum rerum gestarum pars Mahometo assignatur. Sane fuit Heraclius imperator oraculo admonitus, vt à circŭcisis caueret, quare ille toto suo imperio Iudæos suppliciorŭ metu ad religionĕ christiană recipiĕdă cŏpulit. Hanc ob rĕ Saraceni & Arabes duce Mahometo arma su*

mentes

mentes, ita Heraclij duces superarunt, vt parum abfuerit, quin omnino imperij nomen deleret. Capta Alexādria mul tisq; alijs Syriæ et Ciliciæ urbibus, Arabes ea uictoria elati, Mahometi impulsu, Persas bello petierunt, ac vicerūt, qui tum demū coacti accepere legē Mahometanā. Saraceni iam inde pro Persis appellati sūt, qui se à Sara, quæ Habrahæ vxor fuit, ortos prædicabāt. Quā Mahometus ansā amplexus eos sibi facile cōciliauit, dictitans solos omnium mortalium illos diuinæ repromissionis esse successores: Sic post deuictos Persas, barbari maioribus uiribus Antiochiā adorti, nobilissimā vrbē breui ceperunt, nec ita multo post sunt & Hierosolymis potiti. Post victoriā Mahometus nō multū superstes fuit, inuector pestis teterrimæ, quæ cum suo autore extingui nō potuit. Vide quā sit vita mortaliū pronior semper in lapsum, quam in bono cōstantior: nempe vineam domini, quā CHRISTVS *Saluator suis miraculis plātauerat, quam apostoli suis manibus coluerant, quam martyres suo sanguine fœcundiorem fecerant, quam pontifices sanctissimi suis bonis artibus quotannis putauerāt, & cuius deniq; nectar dulcissimū ac salutare Asia ipsa cum Africa amplius sexcentis annis imbiberat, vna feralis facula, quā Mahometus pseudopropheta sex tantū annos illis in locis circūtulerat, radicitus incredibiliter absumpsit. Vere barbara progenies nescit habere modum: solæ enim belluinæ voluptates, quas ille nequam concesserat, hasce gentes à veræ pietatis officio auocarunt, ac in maleficio pertinaciter continent. Sic malum venenum à malo homine datum, tot miseri mortales ad perpetuam perniciem quotidie perbibunt, illud postremo in Stygiam euomituri paludem. Heu quam tunc infelices, sed sero, stultitiæ pœnitebit.*

LIBRI SEPTIMI FINIS.

POLY-

POLYDORI VIRGILII VRBINATIS DE INVENTORIBVS RERVM

LIBER OCTAVVS.

Vnde natum, vt patres sanxerint diuorum reliquijs honorem habendum esse, ac qui primi stationes, & iubileum Romæ instituerint, & de primo veniarum, quas indulgentias dicunt, vsu. CAP. I.

MNES sacræ militiæ ordines superiore libro conscripsi: in hoc vltimo, duces, facta prælia, partosque triumphos exponemus, vt lectori sit longæ lectionis præmium, noscere præmium, quo Christianæ reipubl. milites affecti fuerint. Post itaq; Petri ac Pauli apostolorum martyrium, quod plures mortales ad id genus mortis subeundum inuitauit, quam deterruit, multi quotidie sexus vtriusque, cum alibi tum Romæ, alij alio cruciatu pro re Christiana tuenda consumpti, cæli regnũ adipiscebantur: sed ante omnes põtifices Romani, qui cõtra tyrannorũ seuitiã audentius ibant, martyrio passim coronabantur, ita vt illi qui post Petrũ eã sedem vsq; ad Syluestrũ primum tenuerant, qui duo & triginta numero fuere, omnes supplicio mactati sint, præter septem, quibus calamitatum concursu præssis vitę breuitas faciliorem dedit exitum. Istorum sacro martyrũ cruore maduit in primis Romana tellus, refertaque est diuorum reliquijs, quæ breui post tempore vndique à nostris conquisita, eò deportatę sunt. Quę res à principio nascentis religionis

cum primis Cleto atque Anacleto pontificibus curæ fuit: hic enim, seorsum à profana plebe, loca vbi martyres sepelirentur, assignauit: ille vero notauit crimine sacrilegij, si quis impediisset, quominus apostolorum sepulchra inuiserentur. Ac porro istuc maxime religioni consentaneum visum est, quod apud Matthæū capite nono sic legitur: Ecce mulier quæ sanguinis profluuio laborauerat duodecim annos, accedens à tergo tetigit fimbriam vestimenti IESV, *& salua facta est Et alibi capite quartodecimo in terra Genezareth: Et cum agnouissent Iesum viri illius loci, emiserunt nuntios in totam vndique finitimam regionem illam, & obtulerunt illi omnes male habentes, & obsecrabant eum, vt tantum tangerent fimbriam vestimenti ipsius, & quotquot tetigissent, salui facti sunt. Item in Actis apostolorum capite quinto. Magis autem accrescebat credentium Domino multitudo virorum ac mulierum, ita vt in plateas exportarent infirmos, & ponerent in lectulis ac grabatis, vt venientis Petri vel vmbra obumbraret aliquem illorum. Conueniebat autem multitudo vicinarum ciuitatum Hierosolyma afferens ægros, ac vexatos à spiritibus immundis, qui sanabantur omnes. Rursus capite decimonono. Virtutesque non vulgares edebat Deus per manus Pauli, ita vt etiam super infirmos deferrentur à corpore eius sudaria & semicinctia, & recederent ab eis morbi, & spiritus mali egrederentur, &c. Quæ cum ita sint, & Deus possit, cum lubet, omni tempore per eiusmodi quoque modum miracula edere, non vtique alienum fuit à pietate & fide, tales reliquias seruare venerando. Atque hinc initium esse factum habendi honoris sanctorum reliquijs satis constare potest. Extitit tamen postea Vigilantius natione Gallus, vel potius Dormitantius, vti Hieronymus appellat, qui negabat Apostolorum ac martyrum*

martyrum reliquias esse colendas, quod eorum animæ essent vel in sinu Abrahæ, vel in loco refrigerationis, vel sub aram Dei, vnde pro suo iure non possent de suis tumulis, & vbi voluerint, adesse præsentes: sic, prout ait idē Hieronymus qui insaniam hominis facile conuincit, vincula iniiciebat Apostolis & martiribus, vt vsq; ad diem iudicij tenerentur custodia, ne essent cum domino suo, de quibus scriptum est: Sequuntur agnum quocunque ierit. Sed non vicit male vigilantis sententia: nos vero honoramus reliquias martyrum, vt eum cuius sunt martyres colamus: honoramus seruos, illius Domini nomine qui ait, Qui vos suscipit, me suscipit. Sunt igitur merito & templa illis diuis in vrbe, aut iis in locis vbi mortem oppetendo sanguinem effudissent, aut vbi contigisset illorum ossa humari, posita. Sic Calistus primus Romanus pontifex ædem in transtyberina regione ædificauit, dicauitque Mariæ virgini: sic postea Constantinus imperator Petro & Paulo, ac diuo Laurentio templa extruxit: sic pontifices qui secuti sunt, alij alias ædes condidere sacras. Quibus pietatis operibus factum est, vt Christiani viri ac fœminæ vsque ab extremis quoque orbis partibus paulatim Romam peregre sua sponte construxerint, sacra loca adeundi, diuorumque sepulchra visendi causa. Adauxit hanc populorum pietatem diuus in primis Gregorius: is enim cum Romæ id temporis quo sederet, quadam letifera laboraretur peste, primum litanias, vt alibi explicauimus, decreuit: deinde certos constituit dies, quibus in præcipuis vrbis templis solenni ritu sacrificaretur, ibique pro illo sedando malo oraretur suppliciter: ac vt populus generatim simul frequentior eo illis statis diebus concurreret, proposuit delictorum veniam ad id solenne accedentibus.

Quamob-

Quamobrem deinceps cuncti obseruantius ad ea templa adeuntes, adeo sancte precati sunt, vt meruerint eo morbi genere liberari. Durauit inde perpetuo illud institutum, ita vt hodie nihil Romæ sit frequentius. Conueniunt vndique adhuc multi mortales in vrbem, qui vbi eo peruenerint, nihil prius habent, quam ipsa sacra inuisere loca, in quibus stationes celebrentur. Appellauit Gregorius ea solennia sacra non indecenti vocabulo stationes, quasi statas, id est, certis anni diebus ac statutis celebres: nam sic statæ cærimonię, vt Festo Pompeio placet, dicebãtur sacrificia, quæ certis quibusdam diebus & statutis celebrabantur, quæ non mutarentur, sed stabilia & firma starent. Vnde Cato: Sacra stata, & solennia sancta seruasti. Alij stationes dictas volũt ex militari exemplo, quod perinde hæc sacra, siue hæ ædes sacrę in quibus illa fiunt, statutis diebus custodiantur, frequententurque, ac soleant loca ad custodiam assignata militibus, quando stant vigilantes. Sed mihi prior sententia probatur. Bonifacius deinde octauus ad hæc sacra loca visenda piorum maxime incitauit studiũ, qui primus omniũ iubileum retulit, anno qui fuit tricẽtesimus super millesimũ salutis humanæ, quo pœnarum remissionẽ ijs præstabat, qui limina apostolorum visitassent, ad exemplum veteris legis. Diuersa tamen quędam videtur fuisse ratio Iudæis anni huius celebrandi, atque sit ab initio à nostris seruata, quod illi quinquagesimo, & non vt nostri centesimo quoque anno, id solenne repeterent, quodque eo tempore apud illos soluerentur nexi, seruique in libertatem vindicarentur, & illis demum corporum assertio curę esset, at nostris animorum, quod multo optabilius est, veriorque libertas censeri potest. Enimuero vere liberi sunt, quibus peccata remittuntur. Idem

autem pontifex iubileum centesimo quoque anno seruari mandauit: quod fecisse videtur, vt populum cum primis Romanum ab inani secularium ludorum celebratione, ad verum solenne sacrum reduceret. Fuerunt ludi seculares, vt Festus attestatur, in honorem Appollinis & Dianę instituti centesimo quoque anno, clamante pręcone, Venite ad ludos, quos nemo mortalium vidit, neque visurus est: nam seculum centum continet annos, vnde ipsi ludi seculares nominati sunt, de quorum origine supra lib. 4. diximus. Capitolinus in Gordiano, ait hos à Valerio Publicola ob exactos reges centenis quibusque annis ab vrbe condita institutos: celebrauit eos Philippus imperator anno vrbis millesimo. Sed vnde digressi sumus, reuertamur. Cęterum tanta vis mortaliũ ea de causa tum Romam confluxit, vt vix commeandi per vrbem amplam quidem ac vastam, esset facultas. Quinquagesimo post instante anno, Clemens sextus sanxit iubileum celebrari quinquagesimo quoque anno, cum ętas hominis vix iubileũ illum centum annorum attingere posset, qui verus fuit iubileus. Postremo Sixtus quartus, iubileum ad vigesimumquintum quemque annum reduxit, primusque celebrauit, qui fuit annus M C C C C L X X V. *salutis. Id fecit, vt quęque ętas eius muneris diuini particeps fieret. Ac ita veniarum, quas indulgentias vocant, iam tum vsus celebris esse cœpit: quę qua de causa, quaue ex autoritate introductę fuerint, aut quantum valere videantur, nostri recentiores theologi de ea re egregie decernunt. Secundum hęc Alexãder* V I. *cuius põtificatus incidit in annũ humanę salutis* M D. *Sixti secutus institutum, cœpit iubileũ non modo Romę, sed etiã in longinquis prouincijs, ac stationes vbiq; gentiũ prope vicatim instituere, idq; populi Christiani cõmodi causa, vti aiebat, fecit, quo cum labore petendę vrbis leua-*

bis leuaret. Quare fit, vt Roma terrarum regina etiam nunc minus adeatur. Verum, quæ fuerit iubilei anni origo apud Hebręos, iam dicamus. Moses, teste Iosepho lib. Antiquitat. III. & Origene super Numeros, statuit, vt inter dies, septimus quisq; dies obseruaretur sabbatum: & inter menses, septimus quisq; mensis sabbatum esset mensium, in quo agerentur solennia sacra, quæ dicerentur sabbata sabbatorũ: item inter annos, septimus quisq: annus, & in eo, si quãdo Cananæam Iudęi recepissent, quã tandẽ Dauid & Salomoni reges assecuti sunt, terra vacaret, id est, non araretur, & quæ sua sponte ferret, quinquagesimo quoq; anno tribulibus essent & extraneis cõmunia. Hunc Hebræi annum iubileum dixere, qui & quinquagenarius vocari potest, significatq; libertatem. Porro hoc Mosis decreto, libertate donabantur serui, debitores à creditoribus laxabantur, prędia æstimatis ex æquo fructibus & impensis, restituebantur antiquis possessoribus, quæ omnia ipse Iosephus eo in libro late persequitur. Reddit Eusebius ex Philone, huiusmodi agrorũ vacationis rationem non contemnendam, ita in octauo Euang. præpar. scribens: Facile de septimo quoq; anno dicere possumus: non enim ipsi ab operibus sicut septimis diebus cessant, sed agros ipsos cessare patiuntur, vt vires ad futura suscipiant: multo enim fæcundiores redduntur, si cum cessauerint, in noualia rursus proscindantur: quod etiam corporibus hominum accidit, semper enim eundem ferre laborẽ & valetudini obest, & robur animi atque corporis deiicit. Et subdit: Magnę autem humanitatis eorum illud præcipue signum est, in septimo anno quoq., ipsi ab agriculturæ laboribus abstinent, et si quid sponte agri protulerint, non colligunt, neque deponunt, sed quia nullo suo labore productum est, communiter cuiq; volenti omittitur, & reliqua. Sed iam Romanorum

pontifi-

pontificum & humanitatis studium, & rei familiaris augendæ rationem hic commodum subijciamus.

De origine titulorum, quibus Romanus pontifex vtitur, ac collegiorum & scribarum, et quando primum literæ apostolicę cœperint obsignari plumbo, & de primo annatarum vsu. CAP. II.

EST sacerdoti in primis nihil fere cõuenientius humanitate, nihil aptius comitate, nihil summissione decentius, dicente Saluatore: Discite à me, quia mitis sum & humili corde. Et alibi: Beati mites, quoniam ipsi possidebũt terrã. Cõtra alienius nihil ipsa superbia, qua multi sępe inflati, ac simul arrogãtia doctrina ve, aut generis claritudine elati, tũ se sacerdotes, tũ põtifices prębere, tũ ordinis decus rite seruare sibi persuadẽt, cum præ se cũctos mortales despiciant, asserẽtes sic dignitatem quam gerũt, poscere, ac nequaquã audiẽtes ipsum dominũ tantæ insolentiæ exitum ita prędicentem: Qui autem se exaltauerit, humiliabitur: & qui se humiliauerit, exaltabitur. Huius Saluatoris vaticinationis præceptique simul diuus Gregorius bene memor, vt cunctis mansuetudinis exemplum ederet, cum literas dictaret, sic semper incipiebat: Gregorius Episcopus seruus seruorum Dei: qui & facto ęque idem præstitit: sexcentas enim à Longobardis passus est iniurias, contra quos tamen non arma mouit, aut aliunde quæsiuit, sed sola patientia & humanitate dimicauit. Hoc certe pauci illorum qui successere, sunt ęmulati: illud vero cuncti insigniter vsurparunt, quamuis in ea eminentia constituti forte essent, qui non facile ab alijs se seruos appellari paterentur. Salutem & apostolicam benedictionem, Cletus præfationis loco posuisse primus dicitur. Quem salutandi modum pontifices qui secuti sunt, ser-

 marunt.

uarunt. CHRISTVS *& suũ salutationis genus, Pax uobis, aut huic domui, vsurpare consueuit, quemadmodum Græci peruetusto more χαῖρε, Latini Salue, vel salutem, Hebręi vero, Pax tibi. Eam salutationem nunc episcopi vt sibi pecularem vindicant. Præterea ab initio fuere scribæ, qui literas scriberent apostolicas, paruo vel nullo petito pretio, secundum illud Saluatoris præceptum, Gratis accepistis, gratis date. At deinde Ioannes* XXII. *collegiũ scribarum apostolicorum primus numero distinxit, qui literas proprio ingenio dictatas conscriberent, nonnullaque alia munia obirent. Rem vero omnem ad apostolicę pœnitentiariæ, quam dicunt, curam pertinentem, Benedictus* XII. *omnium primus excogitauit, simul & conscriptiones literarum ordine constituit.* Institutum *obsignandi literas Romani pont. plumbo, vnde ad posteros manarit, perdiu quęsiui. Equidem satis constat Agathonem, quo sedente magna sedi facta est honoris accessio, vt supra lib.* 4. *demonstrauimus, in cera annulo impressisse sigilla: verum postea cum Romanus pontifex multa irrogaret priuilegia, vt diplomata diuturniora forent, placuit Stephano tertio, ac deinde Hadriano primo, tabulas apostolicas plumbo obsignari. Fuit is annus salutis* DCCLXXII. *cum ipse Hadrianus factus est pontifex: nam antiquius non reperitur sigillum plumbeum: quemadmodum constat ante Carolum Magnum imperatorem, literas auro obsignasse principum Romanorum neminem. Sed ad collegia scribarum redeamus. Pius deinde secundus Ioannis exemplum secutus, breuiatores creauit, in ordinemque redegit. Hos haud ita multo post Paulus exautorauit. Sixtus dein restituit, primusque noua collegia solicitatorum, adstipulatorumq; instituit, sine quibus nullę conficerentur tabulæ, quas bullas dicunt, quo per hoc à pluribus examinatæ, difficilius corrumperentur:*

postremo

postremo nouem apostolici ærarij notarios fecit, & ijs omnibus certos prouentus constituit. Nec illud omiserim, literas apostolicas plumbeo signo munitas, in quibus Romanorum pontificũ decreta continentur, non inepte bullas appellari, quando βουλὴ, id est, bule, Græcis dicitur & consilium, & locus in quo consultatur. Sed nos more nostro mutata è in à, bulla dicimus, vt fit à musice musica, ac vocabulum per duplex ll perperam scribentes, minus elegans reddimus. Cæterum nihil maiores Romano pontifici cumulauit opes, quam annatarum, quas vocant, vsus, qui omnino multo antiquior est, quã recentiores quidam scriptores suspicantur, & annatas, more suo, appellãt primos fructus vnius anni sacerdotij vacantis, aut dimidiam eorum partem. Sane iampridem cum Romanus pontifex non habuerit tot possessiones, quot nunc habet, & eũ oportuerit pro dignitate, pro officio, multos magnosque facere sumptus, paulatim impositum fuit sacerdotijs vacantibus, quæ ille conferret. De qua quidem re, vt graui, sæpe reclamatum fuisse testatur Henricus Hostiensis, qui cum Alexandro quarto pontifice vixit, sic, vt Frãciscus Zabarellus tradat posthac in concilio Viennensi, quod Clemens quintus indixit, qui factus est pontifex anno salutis humanæ MCCCV. *agitatum fuisse, vt eo deposito annatarum onere, vigesima pars vectigalium sacerdotalium penderetur quotannis Romano pontifici. Atque hæc omnia in commentarijs in caput, Inter cætera, de officio ordinarij, scripta leges. Atqui satis constat rationem fructuum omnium maiorum sacerdotiorum putatam fuisse, & summam deductam, quæ cum vacarent, pontifici deberetur, quę etiam nunc impartitur ab ijs, quibus ea dantur sacerdotia: id quod postremo Bonifacius nonus seu Ioãnes* XXII. *primo, siue rursus, quẽadmodum supra demonstrauimus, fecerat, quibus idcirco*

fuerunt, qui annatarum inuentum assignarint. At onus illud annatarũ ab initio omnes generatim populi subire minus recusarunt, extra Anglos, qui suis minoribus sacerdotijs, quando ea põtifex dabat, id seruitutis imponendum non censuerunt. Nam Romanus pont. minorũ quoque sacerdotiorum aliarum gentium quę ipse confert, dimidiam capit reddituum vnius anni partem, si pluris XXIIII. *aureis æstimentur.*

De Simoniacorum sectæ ortu. CAP. III.

CVm Philippus, qui, teste Eusebio, ex septem diaconis ab initio cõstitutis, fuit vnus, Samaritanos ad Christianam religionẽ traxisset, tũ uir quidã nomine Simon, qui antea magicã exercens artẽ, eam gentẽ seduxerat, tandem credidit, et vt Lucas prodit, baptizatus est. Nec ita multò post venerunt eo apostoli Petrus & Ioannes, vt per manus impositionem, eos qui nuper in Christianorum collegium venissent, munirent Spiritu sancto. Cum vidisset autem Simon per impositionem manuum Apostolorum dari Spiritum sanctum; pecunia id demum à Petro impetrare conatus est, cum fide & pietate debuisset: cui Petrus dixit: Pecunia tua tecum sit in perditionem, quoniam donum Dei existimasti per pecuniam comparari, non est tibi pars neque sors in ratione hac, cor enim tuum non est rectum coram Deo, & cętera. Verum Simon repulsus, iam inde fuit Petro infestus, Romamq; ex Samaria profectus, cœpit sub Claudio magicis artibus illustrari: deinde Nerone imperante, multo celebrior factus, inter duos pontes titulum meruit Latinis literis inscriptum, Simoni Deo sancto. Tanta illius diuinitatis erat opinio, cum apud multitudinem, tum apud ipsum Neronem stultissimum principem, cui stultis artibus insinuatus

pollice-

pollicebatur, prout Egesippus libro III. *ait, perpetuum victoriæ cursum, longioraq; vitæ spacia. Postremo hominis temeritas vsque eo progressa est, vt Petrum sit in miraculorum certamen prouocare ausus, qui cadauer demortui pueri, & Neronis propinqui, magicis conatus artibus suscitare, mouit omnino aliquid, sed mox illud vt antea exanime iacuit, quod Petrus* CHRISTI *nomine, vt vi sua surgeret, effecit. Quo miraculi euētu magus irritatus, professus est se Romano spectante populo, ex Capitolio in Auentinum prepete volatu euasurum, si Petrus sequeretur, vt id factum facile declararet, vter Deo esset charior: Iam Simon à terra sublimis vehebatur, cum Petrus supplex est Deum precatus, ne populum in peius omnia vertentem magicis capi præstigijs sineret. Nec preces frustra missæ: medio enim magus conatu ad terram ruens, fracto crure, solo affigitur, ac breui post ex eo casu est Ariciç extinctus, quo post acceptam plagam fuerat à suis delatus. autor est idem Egesippus. Sic malum ingenium male perijt, quod non vnius hæreseos origo fuit & caput. Hinc Simoniaci hæretici dicti, qui Spiritus sancti dona venalia habuerunt, quique affirmabant humanæ naturæ vim non à Deo esse, sed ex superna quadam virtute prouenire. Ita vitio nomen inditum, quod* CHRISTVS *prohibuit, aiens: Gratis accepistis, gratis date. Item Petrus vetuit, cum Simon dixit, Pecunia tua tecum sit in perditionem: id quod libro Regum* IIII. *legimus Giezi Helisæi puero contigisse, qui cum furtim munera à Naaman Syro, quem propheta à lepra sanarat, accepißet, illico est ore & toto corpore eadē affectus lepra. Non infertur pœna corpori, nec purgatio peccati per corporis supplicium constat, sed per ignominiam, quando quisquis res sacras, quæ dona Dei sunt, quoniam, vt diuus Vrbanus ait, à Deo ho-*

minibus, & ab hominibus Deo donantur, nundinatus fuerit, emerit, aut in his pactis proxenetam se præbuerit, priuatur sacerdotio, dignitate, ac præfectura deijcitur, infamis habetur, multisque alijs afficitur probris, quæ libro Decret. epist. v. late recensentur. Tanti criminis sola est auaritia parens.

Quando primum hæreses atque schismata orta, ac in his Lutherana secta, & quæ eorum autoribus pœna sit constituta. CAP. IIII.

Vlla vnquam respublica, nullus populus ita concors fuit, quin ciues vna vel altera de causa, in diuersa interdũ abiuerint studia: quod omnibus, præsertim historias non ignorantibus, notius est, quam vt exponi debeat. Hinc igitur factiones ortę, quæ in uarias ierunt sectas, quas Græci hæreses ab eligendo vocant, quod quisque eligat, quæ sequatur vitæ instituta, vt fuerunt philosophorum sectæ. Sic Iudæorũ populus, quamuis eandem amplecteretur legem, in varias diuisus fuit sectas, hoc est, hæreses, Pharisæos, Essenos, Sadducæos, Samaritanos, Nazaræos, Herodianos. Paulus ipse apostolus pharisaicæ fuerat hæreseos. Cæterum cum nos Dei apostolos habeamus religionis autores, qui nihil quicquam suo arbitratu, quod introducerent, elegerunt, optauerunt ve, sed acceptam à CHRISTO *disciplinam fideliter gentibus tradiderunt: hinc factum, vt nobis nihil pro nostro iure eligere vel introducere licuerit, & vocabulũ hæresis impium inhonestumque haberi cœperit. Ab hoc theologi nostri hæreticum vocant eum Christianum, qui sectam aliquam uel instituit, vel sequitur, aduersus fundamenta religionis. Huius nefarię impietatis, hoc est, omnis hęresis caput & principium, teste Tertul. libro de hęresibus, Simon magus fuisse fertur, qui accepto simulate baptismate, primus omniũ*

Christia-

Christianam religionem modis omnibus labefactare conatus est, à quo eius sequaces Simoniaci dicti, vt proxime docuimus, gratiam sancti Spiritus venundari uolebant, et naturam nostram non à Deo, sed ex superna quadam vi esse prędicabant. Ita Simon statim ab initio, virus tabificum in medium vomit, quo radices crescentis religionis enecaret. Cui malo Apostoli repugnare magis, quam illud extirpare potuerunt, quo semper essent pseudoprophetę, à quibus, sicut Saluator admonet, caueremus, quippe qui veniunt ad nos in vestimentis ouium, sed intrinsecus sunt lupi rapaces. Itaque Simoni, autore eodem Tertull. Menander, patria etiam Samaritanus, successit: is magica arte nequaquam magistro inferior, maiora passim patrabat portenta. seipsum Saluatorem iactitans, ad salutem hominum è cœlo descendisse asserebat, nec quenquam posse dæmones malos vincere, nisi foret ab se magicis armatus disciplinis, ac per baptisma ab se quoq; datum, immortalis atque æternus effectus. Ita immortalitatē homo mortalis dementer sectatoribus suis pollicebatur. Est per idem tempus & Nicolaianorum exorta hæresis, cuius autorem ferunt Nicolaum aduenam Antiochenum, unum ex septem diaconis ab apostolis cum Stephano factis, quod is, prout perhibet Clemens Alexandrinus, zelotypię ęgritudine laborans, & reprehensus ab apostolis, produxisset vxorem forma excellentem in medium, reliquissetque illam habendā, qui eam concupisceret: & inde ortum, vt isti arbitrarentur fas esse, communes habere vxores, cum re vera Nicolaus nihil simile vnquam cogitaßet, qui apostolorum dictis audiens ideo vxorem in medium duxisse videtur, vt per id argueret veneream voluptatem magis contemnendam, quam expetendam esse, id quod sentit Eusebius, qui dicit Nicolaianos vt impudentes, non aliunde nisi à suis libidinibus

bidinibus fœdum vitæ institutum accepisse. Iisdem quoque temporibus Corinthus aliquid etiam sceleris ausus, circuncisionem seruandam, & homines mille annos post resurrectionem, in voluptate carnis futuros prædicabat. Hunc Eusebius ait, Ephesum esse aliquando profectum, & forte in balneas introisse, ac eodem temporis puncto apostolum Ioannem eo sese lauandi gratia contulisse, & cum audiuisset Corinthum intus esse, discessisse continuo dictitantem, Fugiamus hinc, ne balneæ ipsæ corruant, in quibus Corinthus lauatur veritatis inimicus: manifesto argumento hæreticos vt humanæ vitæ exitiales esse vitandos, sicuti Apostolus etiam iubet. Erupit uel id temporis Hebionis hæresis, CHRISTVM *asserentis ante matrem non fuisse, quam Ioannes vt infringeret, postremus omnium ad euangelicam historiam aggressus dicitur, qui asserturus diuinam* CHRISTI *naturā, est altisonum illud exorsus, In principio erat verbum. Per idem quoque temporis aliquot alij extitere viri docti, qui de re Christiana non tam subtilius quam malitiosius exquirentes, facile in errorem deducti sunt, & in primis Basilides Cerdo, qui asserebat duo fuisse principia cōtraria: & eius discipulus Marcion Stoicus, qui negabat* CHRISTI *patrē fuiße Deum. Valētinianus Platonicus philosophus, is aiebat* CHRISTVM *nihil accepisse ex virginis corpore, quod per illud tāquā per fistulā purus transisset. Montanus, qui se paracletum uocitabat. Appelles, is tradebat* CHRISTVM *per phātasias Deū visum esse hominibus. Sabellius, qui vnam dūtaxat patris & filij et spiritus sancti personam esse dicebat, & Paulus Samosatenus, is duas in* CHRISTO *naturas negās, affirmabat illum à matre tantum originem duxisse, ac eam post* CHRISTVM *natum, è Ioseph uiro suo alios genuisse filios. Atq; hæc hæresium origo. Qui nēpe furor diu bacchatus,*

tot & magnos quidē viros in diram subinde rabiem egit, vt eiusmodi impietatis veneno infecti, alij alias introduxe rint sectas, totq; eas referserint erroribus, vt pene plus in illis ex mentibus hominum eximendis sit ad extremum la boratum, quam principio fuerit in iaciendo religionis fundamento insudatum. Ab eiuscemodi singularibus priuatorum hominum opinionibus, quas hæreses dicimus, itum est ad publica dissidia, quæ graia voce schismata nuncupantur. Hæ duæ germanæ pestes, duæ diræ contagiones, ita ab initio concordiam sacerdotum disiunxerunt, vt deinde am bitione crescente, diu conflictatum sit. Eius dissidij primus omnium autor fuisse traditur Nouatus Romanus presbyter: is enim episcopatus adipiscendi auidus, nihil pensi ha bebat, quo modo optati compos fieret, qui aliud corde dissi mulans, aliud ore simulans, dolosis versutisq; concilijs nōnullos optimos sacerdotes seductos sibi copulauit, quorum suffragijs iuuaretur. Verum illi, vt apud Cyprianum & Eusebium est, vbi cognouerant hominis ambitionem, se ab eo seiunxerunt: at quos sui similes sibi sociauit, facile in fide retinuit. Eo itaque annitente, Nouatianus homo gloriæ auidus, pōtifex factus, omnes sui dogmatis sectatores, mun dos appellauit. Negabāt ij apostatas, etiam si pœnituisset, esse recipiendos, velut parum liquido documento demonstrasset CHRISTVS, *à pœnitentia nulli negandā esse ueniā, qui Petrum, à quo ter fuerat abnegatus, in integrum restituit. Sed Cornelius pontifex habita in vrbe Roma antistitum synodo, Nouatianum hereticum pronuntiauit, dānauitq; una cum Nouato, ac reliquis eiusdē sectæ socijs. Ita Nouatus circiter annum salutis* CCLV. *primi schismatis autor fuit, Cypriano vel testificante, qui ad Cornelium ad hunc modum scribit: Nouatus rerum nouarum semper cu pidus, auaritiæ inexplebilis, rapacitate furibundus, arro-*

gantia

gantia & stupore superbi tumoris inflatus, semper istic episcopis male cognitus, curiosus sēper, vt perdat: ad hoc adulatur, vt fallat: nunquam fidelis, vt diligat: fax & ignis, ad conflanda seditionis incendia: turbo & tempestas, ad fidei facienda naufragia: tranquillitatis aduersarius, pacis inimicus. Idem est Nouatus, qui apud nos primum discordię & schismatis incendium seminauit, &c. Octogesimonono dein post anno, est alterum schisma ortum, quod sacerdotalem ordinem maxime afflixit. Arrius enim presbyter Alexandrinus, principe Constantino magno, sectę fuit autor, quę ab ęterna Dei patris substantia, quam vocant, filium conabatur separare: cuius sententia etsi in concilio Niceno est explosa, attamen durauit perdiu postea contagio: nam latius opinione omnium hominum, malum hoc dissemınatum est, manauit enim per bonam orbis partem, & non obscure serpens multas prouincias occupauit. Tertium deinde secutum est schisma, cum Damasus factus est pontifex: nō enim suffragijs tantum est certatum, sed vi quoque & armis. Quartum postremo vidit religionis dissidium nostra ętas, nouitate rerum nimis solicita, cum Leo x. Romanus pontifex illo ipso anno, qui fuit humanæ salutis MDXVII. haberet in Germania prędicatores indulgentiarum. Vuittembergæ in oppido Saxonię celebri, quidam Martinus cognomento Lutherus, frustra conatus est illud improbare: & istius hominis temeritate, religio Christiana multum detrimenti passa est: petereque & maxime precari debet optimus quisque, vt ne maior indidem fiat religionis labes. Pœnam autem quę hęresum autores sequeretur, primum Apostolus cōstituit, ad Titum ita scribens: *Sectarum autorem hominem post vnā & alteram admonitionē fuge, sciens quod euersus sit, qui eiusmodi est, & peccet per se damnatus.* Deinde Chrysost. homilia

homilia 47. in c. 13. Matth. vbi de zizanijs fit sermo, alteram ponit, cũ inquit: Nõ prohibet dominus conciliabula hęreticorũ dissipare, ora obstruere, libertatẽ loquendi concidere, verum interficere ac trucidare. Dein anno salutis humanę CCCXXIIII. *Nicena synodus, teste Platina, in Syluestri Rom. pont. vita, aliam pœnam Arrio dixit, qui cum sua coborte, in exilium ire coactus est. Posthac circiter annum salutis* CCCLXXXVIII. *Theodosius & Valentinianus imperatores multandos decreuerunt hęreticos damnis, ignominijs, verberibus, exilijs et morte, quemadmodum extat in Codice iuris ciuilis, cap. Arriani. vbi lege sancitum est, vt istuc maleficum hominum genus vltimo afficeretur supplitio. Hoc edictum Hostiensis in sua summa super titulis decretalium explicans ait: Et licet in hęresi lex imponat pœnam vltimi supplicij, quod vltimum supplicium alia lex, ff. de pœnis, interpretatur mortem: de consuetudine tamen tales cremantur. Idem Abbas post Hostiensem, super illud cap. ad abolendam. extra de hęretic. sentit scribens: Sed ius ciuile punit hæreticum capitali pœna, seu pena mortis, vt l. Arriani. C. de hęret. coniuncta l. vltimum supplicium. ff. de pœnis. & hanc pœnam esse debitam interpretatur consuetudo. Conuenit ergo in hoc lex canonica, ciuilis, & consuetudinaria, vt communiter puniatur pœna ignis. Postremo anno salutis circiter* MCLXXX. *Federicus primus Rom. imperator legem de comburendis hęreticis tulit, velut in quadam eius constitutione patet, cuius initium est, Vt commissi. Ex quo factum est, vt per idem tempus Lucius tertius Rom. pontifex statuerit hereticum hominem sacris initiatum primo desecrandum, mox vero tradendum locorũ magistratibus, quo igni necaretur, vti eodem cap. ad abolendam. extat. Atque hoc equidem ex Mosis institutis acceptum satis liquet, qui primus om-*

mus omnium doctores impios, & pestiferæ doctrinæ magistros, morte mactandos constituerat, cum ita de ea re in Deut. cap. 13. sanxisset: Si surrexerit in medio tui prophetes, & dixerit tibi, Eamus, & sequamur deos alienos, quos ignoras, & seruiamus eis: non audies verba prophetæ illius, quia tentat vos dominus Deus vester, vt palam fiat, vtrum diligatis eum, an non. Propheta autem ille interficietur, quia locutus est, vt vos auerteret à domino Deo vestro. Et addit: Si tibi idem voluerit persuadere frater tuus, aut filius tuus, vel filia, siue vxor, aut amicus, non acquiescas ei, nec audias, sed statim interficies: sit primum manus tua super eum, & post omnis populus mittat manum, & sic lapidibus obrutus necabitur. Si audieris in una vrbium tuarum dicentes aliquos, Egressi sunt filij Belial de medio tui, & auerterunt habitatores vrbis tuæ, quære diligenter, & rei veritate perspecta, si inueneris certum esse, quod dicitur, statim percuties habitatores urbis illius in ore gladij, & delebis eam. Quicquid etiam supellectilis fuerit, congregabis in medio platearum eius, & cũ ipsa ciuitate succendes. Hinc igitur hæreticos morte afficiendi, ac postremo viuos cremandi ritum manasse certo propemodum scire licet. Atqui eo redeat, vnde aberrauit, iam oratio. Iis autem sanãdis animorum morbis, nullum efficacius inuentum est remedium, quam sępius habere concilia, in quibus singulorum patefacta sacerdotum vita, antistites vt peritissimi medici mature possent mederi ex aduersa valetudine laborantibus. Hinc igitur ad illud tam salutare medicamentum explicandum, iam stylus se commodum transferat.

Quo pri-

Quo primum tempore pontificum concilia publice haberi cœperint, atque quorum conuentuum decreta à patribus recepta sint. CAP. V.

Etus fuit mos tā apud Hebręos, quā apud alias gentes, habere concilia, & in ijs liberare de rębus agundis: sic constat Mosen & Iosue, teste Iosepho, sæpe facto populi conuentu, consueuisse agere: sic Aegyptios ac Persas, vt autor est Herodot. itidē factitasse: sic apostolos in vnū cōueniße locum, cum Matthi am in numerū vndecim coaptarunt, cū septē diaconos elegerūt, cum autoritate Petri & Iacobi decretū est, ne gentes onerarentur lege Mosaica, sed tantū abstinerent se esca suffocati animantis, item sanguinis & carnium simulacris immolatarū, ac ne stuprum facerent. Nam tum ipsorum tam apostolorum quam presbyterorū synodus coacta est, teste Luca in actis, cap. 15. ita scribētē: Surrexerunt autē quidam de factione Pharisæorum, qui crediderant, dicentes, quod oporteret circuncidere eos, ac præcipere, vt seruarent legem Mosis, conueneruntque apostoli ac presbyteri, vt dispicerent de hoc negotio. Hinc nata esse videtur consuetudo habendi concilij. Cornelius, quod satis liquet, primus omnium in vrbe Roma, LX. episcoporum, totidem presbyterorum ac complurium diaconorum cōuentum fecit, in quo, vti supra prodidimus, Nouatiana est hęresis damnata. Meminit & Cyprianus, per idem tempus episcoporum conuentum Carthagine esse actum. Legimus præterea apud Eusebium, patres bis, hoc est, semel Dionysio, deinde Felice sedente, conuenisse Antiochiam contra Paulum Samosatenum eius ciuitatis episcopum, atq; illum demum damnasse. Is enim Paulus vir intolerabili superbia, simulatque est episcopatum adeptus, cœpit inter viam prę insolentia literas relegere, & dictare, multis constipato

agmine præcedentibus, ac subsequentibus: vnde propter hominis arrogantiam, plerique christianam religionem detestabantur. Paulus demum, qui duas in CHRISTO *naturas negabat, sed tantum hominem affirmabat, idque ab apostolis olim traditum falso dictitabat, in eo concilio criminis conuictus damnatur. Sed tunc cum principes Romani, quorum imperio regebatur orbis, passim in Christianum nomen sæuirent, illa non tam publica quam priuata concilia fuisse, credere par est: at vbi Constantinus religionem nostram, ita volente Deo, est complexus, tum denique nostris de Christianæ rei summa agitare publice licuit. Ex quo Nicænus frequens conuentus Constantino imperante habitus, & primus & celeberrimus omnium merito censetur, velut certum religionis firmamentum. Pari quoque habentur honore & quinque alij in terra Græcia facti, quorum quatuor dogmata, teste Gratiano distin. 15. velut quatuor euangelia recepta sunt. Primus itaque conuentus ad Nicæam Bithyniæ vrbem opera Constantini est actus, vbi* CCCXVIII. *interfuere episcopi, in quo Arrius, cuius paulo ante meminimus, damnatur hæreseos. Fuit hic annus salutis* CCCXXIIII. *Quo quidem tempore Syluester primus, apostolicam tenebat sedem. Constantinopolitanus alter ab eo quem primum dicunt, Damaso pontifice. In hoc res acta est contra Macedonium & Eudoxum, negantes deum esse Spiritum sanctum. Tertius Ephesinus, Cælestino primo Romanam sedem tenente, in quo Nestorius Constantinopolitanus episcopus damnatus, qui Mariam Deiparam, hominis, non Dei matrem fuisse aiebat, quiq; aliam personã carnis diceret, aliam diuinitatis. Chalcedonius quartus, Leone primo pontifice. Eutychianus error est in eo discussus. Fuit Eutyches Constantinopolitanus abbas, qui asserebat Christum post humanam assumptio-*

assumptionem non duabus naturis constitisse, sed sola diuina fuisse contentũ. Hæc sunt quatuor illa sacrosancta concilia, vnde religio auctior augustiorq; facta est, quæ diuus Gregorius admittenda censuit, ita memorans: Sicut sancti euangelij quatuor libros, sic quatuor concilia suscipere & venerari me fateor, hæc tota mente complector, integerrima approbatione custodio, quia in ijs, velut in quadrato lapide, sanctæ fidei structura consurgit, & cuiuslibet vitæ communis atque actionis norma consistit. Quintus conuentus est Byzantij iussu Vigilij pontificis habitus, quo Theodorus oppugnatur. Aiebat impius Theodorus, diuam virginem solum hominem peperisse, non Deum & hominem: estq; in ea synodo decretũ, ut CHRISTI *mater* Θεοτόκος, *id est, deipara diceretur. Hanc quoque, teste Gratiano, diuus Greg. pari veneratione recepit. Sextum Constantinus* IIII. *imperator, Agathonis iussu, conuentũ ducentorum episcoporum & eo amplius, Byzantij quoq; faciendum curauit, quo Macarius Antiochenus damnatur. Et hunc Hadrianus primus cum omnibus cononibus suis, vt 16. distinct. patet, vltro recepit. De hac sexta synodo Bedas itidẽ abunde scribit in eo libello, quẽ de temporibus scriptum reliquit. Præterea alia alibi deinde concilia habita sunt, quę in canonicis decretis à Gratiano diligenter ponuntur. Item vt nullum conuentũ indici, nullumq; à quibusuis actũ haberi ratum liceret sine Rom. pont. autoritate, Marcellus primus omnium sanxit, deinde Iulius, et Damasus, et Greg. illud idem statuere.*

Qui ex

Christianos qui erant Hierosolymis, & omnes dispersi vel potius disseminati sunt per regiones Iudææ & Samariæ, præter apostolos, vt afflictionis occasio, quemadmodum diuus ait Hieronymus, fieret euangelij seminarium, quando illi id passim prædicabant. Cum vero primum Christianum nomen inter gentes audiri cœpit, tum vt dijs inuisum infensius illis odio fuit, vt pote quod iamiam præsagiebant reliquas esse religiones soluturum, quod impense auertere conati sunt semper vanorum deorum cultores: nam Athenienses, teste Valerio, Diagoram philosophum ex vrbe sua pepulerunt, eo quod, vt etiam Cicero de natura deorum tradit, deos negasset, & omnem deorum opem, quo sic animos hominum à religionis cultu auocaret. Iidem Socratem damnarunt, quia nouam religionem introducere visus est, qui per Aristophanem poetam comicum in comœdia quam Nebulas inscripsit, falso culpatus est, quod fabulas coleret, & de Athenienſium religionibus detraheret, ac pubem seduceret. Item, ne plura commemorando vnius rei exempla, longius à proposito trahamur, Romani cum duas reperissent in agro Lucij Petilij scribæ seu Terentij, vt varroni placet, arcas lapideas, quarum in altera corpus Numæ regis, in altera libri reconditi erant, Latini septem de iure pontificum, totidemq; Græci de disciplina sapientiæ, Latinos, autore Valerio, magna diligentia seruãdos curarunt: Græcos, quia ex aliqua parte ad soluendam religionem pertinere existimabant, cremarunt. Ita in ipso introitu nouæ alicuius religionis obsistere studebant. Vnde Nero princeps maiorum suorum curam sacrorum æmulatus, cum audiuisset Petrum & Paulum in vrbe nouum euangelij dogma prædicare, nouam religionem introducere, indignatus haud multo post, vtrunque morte affecit, indixit persecutionem, quæ secunda fuit in Christianos: si-

quidem primam, vt supra ex Eusebij testimonio ostendimus, insectationem inchoarunt Iudæi. Sunt tamen qui hãc Neronianam primo ponãt loco, vt primam imperatorum iussu motam. Et vt Romanum populum homo sceleratissimus concitatiorem in nostros redderet, tale facinus committiscitur. Cum per cuncta iam crudelia facinora, velut humani generis pestis esset debacchatus, ne patriæ etiã parceret, seu deformitate veterum ædificiorum offensus, siue, vti quidam ferunt, cupidus Troiæ ardentis similitudinem cernendi, maiorem vrbis partem incendit. Sex continuos dies ac totidem noctes illud incendium per vrbis ædificia sacra & profana peruasit, ac multas ciuium fortunas absumpsit. Ad leuandam igitur sceleris atrocitatem, omnem cladis illius inuidiam in veræ pietatis cultores viros innocentissimos reiecit, subornatis qui Christianos eius incendij autores falso criminarẽtur. Quapropter plurimi illius ordinis arrepti, sunt supplicio affecti. Cæterum quam procul ad omni maleficio nostri Christiani essent, Taciti Cornelij declarant verba, qui Christiano fuit nomini valde inimicus: is, Non perinde, inquit, tam crimine incendij, quam odio humani generis conuicti sunt. Et deinde pergit: Addita pereuntibus ludibria, vt ferarum tergoribus contecti, canum laniatu interirent: aut crucibus affixi, vbi dies defecisset, in vsum nocturni luminis vrerentur. Tranquillus itẽ delyrus pietatis hostis, ait: Afflicti supplicijs Christiani, genus hominũ superstitionis nouæ & maleficæ. Ita principes Romani ab initio, sicut diuus Cyprianus verissime ait, in odium nostri nominis coniurarunt, vt nos odisse inciperent homines antequam nosse, ne cognitos aut imitari possent, aut damnare non possent. Nec ita multo post Domitianus tertiã in christianos molitur persecutionem, Traianus quartã, Marcus Antoninus et Lucius Aurelius Commodus

modus quintam, Seuerus Pertinax sextam, septimā deinde mouet Maximinus, octauam Decius, nonā Valerianus, Aurelianus decimam, Diocletianus vndecimā, ab illa prima Iudaica, à Neroniana vero decimum tenet locum, quē ordinem scriptores nonnulli seruant. Porro hæc omnibus omnino diuturnior immaniorque est habita: nam, vt Eusebius tradit, & libri sacri exusti sunt, et si quæ essent sacræ ædes dirutæ: præterea si quis Christianus in magistratu fuisset, eo sublato, remanebat infamis: serui Christiani libertatem consequi non poterant: milites item Christiani cogebantur aut idolis immolare, aut militiam cum vita pariter deponere, edicto principis in foro posito. Postremo Maxentius, Licinius, & Maximianus, tres vno tempore cum Constantino principes, Christianis maxime infesti fuere, quibus merito affectis supplicio, Constantinus solus rerum potitur, qui certam & stabilem dedit nostris pacem. Inter has autem sæuissimorum principum cruentissimas insectationes, non defuere vnquam, qui contemnentes iussa atque minas illorum, tradiderint corpora sua, propter religionem seruandam, ad supplicia, quo mererentur habere coronas perpetuas: nam, vt apostolus ait, non coronatur, nisi qui legitime certauerit. Hoc cōsiliū ex CHRISTO *Saluatore est, dicente: Si quis vult post me venire, abneget semetipsum, & tollat crucem suam, & sequatur me. Idem præmium sequentibus se proponit, cum inquit: Qui perdiderit animā suam propter me, inueniet eam. Huius spei plenus, ac vt plusquam propheta futurorum nequaquam nescius Ioannes Baptista, primus veritatis causa, hoc est, quod incestas Herodiadis, vti Lucas tradit, execraretur nuptias, vel quia, sicut Iosepho placet, ex concursu, qui magnus ad eum fiebat, orta esset noui motus suspicio, morte ab Herode affectus est, qui iure primitiæ martyrum dici*

 potest.

poteſt. Veruntamen cum omnia noſtræ religionis myſteria à paſſione CHRISTI, *vt tum conſummata cœpiſſent, teſte Hierony. aduerſus Iouinianũ, qui ait: Neque enim euãgelium ante crucẽ* CHRISTI *eſt, ideo Stephanus leuita, qui, vt ſupra diximus, ab ipſo ſtatim naſcentis euangelij principio, primus omnium Chriſtianum nomen publice profeſſus martyrium tulit, eſt protomartyr habitus. Cyprianus verò rem altius repetens, id Abel iuſto tribuit, dicens: Imitemur fratres chariſſimi Abel iuſtum, qui initiauit martyrium, dum propter iuſtitiam primus occiditur. Sed de initio martyrij Chriſtianorum hic agitur. At Stephani fortia facta innumerabiles deinde immortales inſigniter æmulati, vbique gentium adeo breui tempore, ac tale Chriſtianæ rei fundamentum iecerunt, vt liquido liqueat, ex odio aduerſariorum plus honoris & dignitatis noſtræ religioni acceſſiſſe, quam ex illorum patrocinio, ſi fauiſſent, proficiſci potuiſſe: hoc etenim ueluti cito omnino caſurum hominum fauor peperiſſet, illud vt perpetuo duraturum ſolum Deum per eos, quos ex mortalibus, propter animorum virtutes, immortalitate donauit, præſtitiſſe conſtat. Ita denique inſectationes reipublicæ noſtræ bono fuere, quando Chriſtianum nomen quanto magis ab ipſis inimicis depreſſum, tanto magis illud nobis illuſtre celebreque redditum eſt.*

De Chriſtianæ reipublicæ prȩſtantia. CAP. VII.

IAm ſupra prodidimus, quȩ noſtrȩ ſpiritualis reipublicæ, hoc eſt noſtræ religionis prima fuerint inſtituta, quæ vſq; adeo ad bene beateq; viuendum conducunt, vt nemo non illa ipſa iure poſſit ac debeat probare, vel Ariſtippus ipſe, qui animã cũ corpore interire dicebat, aut Epicurus, etſi negabat Deũ curare mortalia: beneficio .n. chriſtianæ pietatis cũcti naſcimur liberi,

quo pro-

quo profectò secundum vitam ipsam, nihil cuiquã mortali aut optabilius, aut felicius contingere potest, vtpotę quod omnes ethnici desiderarunt semper, hodieque permulti desiderant populi. Vnde verisimile ille ait,

Non bene pro toto libertas venditur auro.

At statim nati ex præcepto Saluatoris docemur, vt omnia quæcunq; volumus vt faciant nobis homines, sic & nos faciamus illis, atque diligamus alios sicuti nosipsos. Per hęc mutuæ charitatis officia, sunt nobis interdicta homicidia, furta, periuria, mẽdacia, adulteria, stupra, ac omnia deniq; mala, quæ ab homine in hominem proficisci possunt. Item ne nos voluptatibus intẽperanter immergamus, sunt diuina præcepta, quæ nostris abunde moderentur animis. Verum quoniam nihil non parum grate sine cõparatione laudatur, consilium est aliarum quoq; gentium mores et instituta summatim memorare, quo præ illis nostra sancta esse ostẽdamus, ac quid ethnico christianus semper præstiterit, planius faciamus. Apud Scythas, qui cum Aegyptijs de generis vetustate diu certarunt, probro dabatur hominem non occidisse: quare usque à pueris humana cæde gaudentes, captiuos immolabant, sanguineq; eius potabant, quem primum cepissent, vescebantur carnibus demortuorum parentum. Sarmaticis virginibus non prius nubere mos fuit, quam hostem peremissent. Nomades mactare seniores parentes, eorumq; carnes crudas comesse solebãt. Aegyptiorum fœminæ olim virilia munera obibãt, contra viri muliebria, inuicem genitalia membra honorantes, quod per ea instrumenta genus conseruaretur humanum. In Africa quoque et alij aliter, pecudũ ferarumque ritu, populi vitã degebant, qui plurimum serpentum carnibus victitantes, bonarum omnium artium expertes erant. Punicæ fœminæ quæstum vulgato corpore faciebant, dotis cõparãdæ cau-

 sa. Asia

sa. Asia quam dicunt minorem, vnicum semper fuit seminarium vitiorum, repertis cuiusuis generis ad corumpendam vitam mortalium illecebris deliciarum. Quapropter Lacedęmonij luxuriæ contemptores & laboris patientes, diu suorum ciuium oculos, vti Max. Valerius ait, à contēplanda Asia retraxerunt, ne inuitamento eius capti, ad delicatius vitæ genus prolaberentur. In Græcia consuetudo fuit, vt ijs quibus satietate vitæ honesta peteretur mors, potio venenata ad hoc publice asseruata daretur. Quod sane longe importunissimū post homines natos institutum, inde in Galliam translatum Massilienses aliquandiu seruarunt. Iidem Galli consueuere pecunias mutuas dare, quæ redderentur dantibus apud inferos, persuasum habentes animos omnino immortales talia commercia inibi habituros, quo illis pecunia opus foret. Scotos Britannicam gentem diuus Hierony. aduersus Iouinianum, ait se vidisse in Gallia humanis vesci carnibus, & cum per syluas porcorum greges & armentorum pecudumq; reperirent, pastorum nates & fœminarum papillas solere abscindere, & eas solas ciborum delicias arbitrari. Hispani olim permissa re domestica fœminis, rapinis inseruire, et armis fas habebant. Germanis idem fuit studium: materia enim munificētiæ erat, per bella & raptus, non arare terram, nec expectare annum, sed prouocare hostes potius, & vulnera mereri: pigrum nempe & iners videbatur sudore acquirere, quod possent sanguine parare. Sed & Romani, quāquam continentiæ amantissimi, nonnulla habuere instituta minus laudabilia: non enim publice solum, verumetiam priuatim nihil agebant, nisi auspicio prius sumpto. Item assiduis spectaculorum illecebris iuuentutem maxime corrumpebant: nam cum iugiter agerent fabulas, quarum argumenta maiore ex parte stuprorum continebant actus, iuuenes talia spe-

lia ſpectando, imitandi licentiam ſumebant. Quæ prętere a inde per incautum ſerperent contagia vulgus, audi diuum Cyprianum ad Donatum ita ſcribentem: Adulterium diſcitur, dum videtur: & lenocinante ad vitia publicæ autoritatis malo, quę pudica fortaſſe ad ſpectaculum matrona proceſſerat, de ſpectaculo reuertitur impudica. Adhuc deinde morum quanta labes, quę probrorum fomenta, quæ alimenta vitiorum ex hiſtrionicis geſtibus? Ac id genus permultę gentes inſtituta turpia feraque ſeruabant, quibus longe ab humanitate, manſuetudine, honeſtate trahebantur, quę pluribus perſequi, vt notiora, alienum inſtitutis meis eſſe duxi. Nihil eſt itē quod de ſingularum theologia repetamus, cum id in initio operis affatim proditum ſit, ne rurſum turpem impietatem potius quam theologiam doceamus, cum alij elementa, alij ſolem & lunam, alij animalia, alij denique ipſos mortales homines pro dijs & haberent, & colerent. Sed Romanorum in primis vana erat religio, qui deos alios ad benefaciendum, vt Iouem, Iunonem, Pacem, Concordiam: alios ad minus nocendum, ad Veiouem, Febrem, Robiginem, Malefortunam, colebant: eademque ratione ſuis imperatoribus, quamuis multo ſceleratiſſimis, aras ſacrabant. Et ijs cuncti mortales obuoluti tenebris, tam turpiter delyrabant. At vbi mundo lux vera, hoc eſt, CHRISTVS *Saluator noſter affulſit, quæ illuminauit omnem hominem venientem, vt perhibet Ioannes, in hunc mundum, & in omnem ſimul terram Apoſtolorum ipſum Euangelicum dogma prædicantium exiuit ſonus, ac in fines orbis terrarum verba illorum, tunc vniuerſi iamiam reſipiſcentes veram religionem vltro complecti cœpere, qui velut noue plantę in lętiſſimum ſolum translatę, ſenſim ſylueſtrem exuerunt animum, ſeq; in florem ſuauitatis*

cœlestis induere. Per hunc denique modum cessauit illa ueterum morũ feritas, omnis prorsum vitæ turpitudo, omnis falsæ disciplinæ informatio procul acta, in quorum locum Euangelica vita publice recepta, sancti & pudici mores passim admissi, laudata virginitas, coniugalis pudicitia, frugalitas, sobrietas, iustitia, mansuetudo, pietas. Tot pariter bona religio Christiana apportauit, ita vt nemo mortaliũ omniũ iure queat inficiari, quin eius instituta optima sint, atque ad bene casteq; viuẽdum efficacissima: nam hęc non armis, sed salutari cœlestique doctrina, integerrimęq; vitę exemplis, sola potuit gentium omnium quamuis barbararum feritatẽ duritiamq; mollire. Sẽsit hoc in ipso primordio Tiberius Cęsar, dicente Tertulliano in Apologet. Tiberius, cuius tempore nomen Christianum in seculum introiuit, annuntiatam sibi ex Syria Palęstinaq; veritatem illius diuinitatis detulit ad senatũ, cum prędrogatiua suffragij sui: senatus quia non ipse probauerat, respuit: Cęsar in sententia mansit, comminatus periculum accusatoribus Christianorum. Traianus quoque itidem sensit, qui certior factus à Plinio Secundo Bithyniam id temporis obtinente, nihil mali in Christianis quotidie ad suppliciũ tractis reperiri, iussit vt non inquirerentur, verum oblati punirentur. Insuper Hadrianus de CHRISTO *colendo, inter deosq; referendo cogitauit. Alexander eum in suo larario (ita sacrarium domesticũ vocant) depictum habuit, vt ait Lampridius. Meminit eiusdẽ Tacitus in vita Neronis, & Ioseph. lib. Antiquitat. 18. quorũ testimonia facile declarãt, iam tũ* CHRISTVM *fuisse creditũ Deum. Ex quo postèa cunctę fere nationes etiã barbarę, quę olim incultis moribus prauisque institutis nutritę, ac cacodęmonũ pręstigijs obcęcatę, belluino prope ritu degebant, beneficio Christianę pietatis per baptisma in vnum paulatim coiuere, in*

vnamq;

vnamq; Dei ciuitatem legibus sanctis diuinoq; cultu pręcellentem sese ad vltimum receperunt, iustitiam cęterasq; virtutes certatim colentes. Sed àge, iam dicamus & triũphos, quos nostri ex ipsis gentibus reportarunt. Apostoli rempublicam Christianam cõdituri, qui cunctis ęque mortalibus ubi consulendum putabant, vt sunt diuino spiritu superne accepto communiti, uarijsque linguis simul imbuti, prouincias inter se partiuntur, vti alibi à nobis est perappositè declaratum, non vtique armis oppugnaturi quẽquam, sed summa innocentia, multa pietate, summa charitate. Itaque *alij alio terrarum profecti, Thomas Parthos, Matthęus Aethiopes, Bartholomęus Indos citeriores, Andreas Scythas,* Ioannes *Asiam, Petrus Põtum, Galatiam, Bithyniam & Cappadociam, in suam fidem redigunt, docentq; cui regi viuo ac immortali perpetuo pareant. Adsciscitur in hanc militiam haud multo post Paulus vir Iudęus, cognomento Tarsensis, quod capta à Romanis patria, cum parentibus Tarsum, quę Cilicię est, migrasset. Is tam concilio bonus, quam Mosaicę legis peritus, & ex hoste factus religionis amicus, eaq; sola armatus, se Damasco mouet,* CHRISTI *nomen longe lateque prędicatione propagans, in Cyprum proficiscitur, vbi post certamen, quod Paphi cum Bariesu mago habuit, Sergium Paulum insulę proconsulem ad veri Dei cultum duxit. Ex Cypro digressus, Antiochię primo, mox Iconij multos mortales concionando ad Christianam adiunxit rempublicam. Lystrę inde in Lycaonia, cum claudum ab infantia sanasset, Lystrẽses illi & Barnabę eius socio, qui & discipulus domini erat, rem diuinam tãquam duobus dijs facere voluerunt: at Paulus dux uerbi id fieri inhibuit, dicens se mortales esse, non deos, negansq; diuinos honores hominum cuiquam conuenire. Secundũ hęc, Pisidia et Pamphylia peragrata,*

agrata, Hierosolyma venit, Petri salutandi causa: nec diu inde Hierosolymis fuit, sed cum Sila, quem sibi comitē adsciuerat, per Syriam & Ciliciam, Derben venit, & Phrygia, Galatia, ac Misia peragratis, Troadem iter intendit, & Troade inde in Macedoniam, & demū postquam multa omnibus terris circūquaq; mirifice egisset, Hierosolyma rediјt, vbi Iudęorum iniquitate in vincula coniectus Romam mittitur, quo Petrus iam diu antea venerat, qui euangelium prædicans, primordia nouæ cœpit fundare religionis. Quod opus ita inchoatum Paulus nauiter iuuit. Sic hi duo inclyti duces in urbe terrarum regina, Christianæ rei pub. fundamentum iecerunt, sedemq; locarunt. Et Apostoli Domini cum reliquis discipulis, tales ab initio retulere triumphos, triumphos inquam longe illis insigniores, quos olim Roma suis decernebat ducibus: isti enim hominum cæde, illi salute acquisiti. Secuta est inde huiusce gloriæ ingens mortalium cupida multitudo, quæ periculorum omnium, ac mortis contemptrix, nullam vnquam vrbem, nullam gentem est aggressa, quam benefactis suis non expugnarit. Porro hæc erant arma: Induebat pro se quisq; loricam iustitiæ, portabat scutum fidei, caput obtegebatur galea spirituali, muniebantur aures constantia, ne audirēt edicta feralia, erigebantur in cælum oculi, ne conspicerent detestanda simulacra, renitebat frons signo crucis aduersus malos dæmones, pallebant ora ieiunijs cōtra carnis petulantiam, lingua Euangelicæ doctrinę mellita dulcedine illita, CHRISTVM *intrepide vbiq; canebat. Signa militaria erant, obuia omnibus humanitas, mansuetudo, patientia, laborumq; tolerantia. Bellum vero non pro principatu adipiscendo, sed pro religione tuenda, pro recte viuendi ratione ineunda, vniuersis indicebatur vitijs: & pręmilitia hac, cuncta alia omnes iuxta spernenda ducebant.*

Eorum

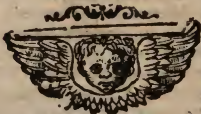
Eorum autem militũ princeps extitit Stephanus ille protomartyr, cum quibusuis priscorum belli ducibus comparandus, qui quod præmiũ meruerat, suis patefaciẽs, Ecce, inquit, video cælos apertos, & filium hominis stantem à dextris Dei, quo cuncti certa spe pleni non refugerent pro nomine IESV *contumeliam ac mortem pati: quod & certatim fecere: statim enim præter apostolos, alij alibi duces ea induere arma, reipublicæ Christianæ fines propagandi studio. In Asia Polycarpus Smyrneus antistes, & Ioannis Zebedæi discipulus, vna cum duodecim alijs clarissimis viris martyrio coronatur. Ignatius Antiochenus episcopus ad bestias inde damnatus, compluresq; alij. Romæ interim alij principes ob patriam cælestem sunt vulnera passi, Nereus & Archileus fratres homines Romani, Processus et Martianus milites, quos ĩ carcere Petrus baptizarat, Nazarius, Torquatus, et Marcellus, et Apuleius, qui Simonis fuerant Magi assectatores: item Linus, Cletus, Clemens, Alexander, Sixtus, Calistus, Vrbanus, Fabianus, Cornelius, Sixtus* II. *Pont. Rom. & cum ijs Laurentius Leuita, ac innumerabilis credentium multitudo. Quo fere tempore in Africa Cyprianus Carthaginensis episcopus, imperator longe inuictissimus, cum ingenti militũ* CHRISTI *numero, martyrio coronatur. Et alter militiæ dux Dionysius Alexandrinus antistes pari successu fortiter pugnauit. Ac ab initio post domini discipulos, tales Christiana respublica sortita est belli duces, longe mehercle excellentiores quam illi quondam fuerint, Curiones, Fabij, Scipiones, Camilli, Alexandri, atque Annibales, quod hi videlicet vinci poterant, illi non poterant, vt virtus ad præmium cæleste semper prompta. Quid, quod nec minus ad mortem animi fœminis nostris fuit? quarum principes fuere à principio, Flauia, Domicilla, Euphrosyna, Theodora, Sabina,*

ra, Sabina, Cęcilia, Romanæ puellæ. Item alibi per id tempus, Apollonia virgo Alexandrina, cũ ad rogum iam succensum, in quo cremanda erat, ducta esset, repẽte è manibus impiorum prosiliens in flammam sese vltro coniecit, ita vt perterrerentur ipsi quoq; crudelitatis autores, quod promptior esset ad mortem fœmina, quam persecutor ad pœnam. Hinc iam desinamus mirari Mutij Scæuolæ dexteram, quam ad ignem torruit, quod non interemisset Porsenam, cum Apollonia totum igni dedisset corpus, vt suo incendio hostes etiam ad cognitionem veræ pietatis trahendo, perpetuis liberaret flammis. Non tacebimus & Sophronię nobile letum: ista enim Romana matrona à Maxentio per vim oblato stupro, cum suum corpus ab ea labe aliter tueri non posset, sibi manum intulit. Sed magis pie Dorothea virgo egit, quæ in idem discrimen adducta, maluit suum corpus alieno, quam suo cadere ferro, ne tyranni stuprum pateretur. Et sexcentæ præterea fuere fœminæ ad huiusmodi decora studio religioni excitatæ, quæ tales in hostes Christianæ reipub. gessere animos, non certe quo illos offenderent, sed vt suo periculo à miserabili interitu uindicantes, ab impietate ad pietatem reuocarent. Fuere itidem viri vndecunq; consummatissimi, qui partim benignitate temporum in quæ inciderant, partim tyrannorum sese remittente in nostros furore, non sensere martyrium, qui propterea quod in confessione veræ religionis perstitissent, confessores sunt dicti, & ij summis virtutibus clari, eam cũ primis illustrarunt. Atque ita senatus populusque Christianus ex quatuor ab initio constitit hominum ordinibus, ex apostolico, martyrum, confessorum, & virgineo, in quibus summa summarum gloria fuit, vt per pia atque inclyta facta, tam viui, quam mortui meruerint clarere miraculis. Ex quo nullum est cuiusuis & virtutis sectandæ

ctandę et vitij detestandi fugiẽdi ve exemplum, quin illud ipsum à nostris quisq; queat mutuari amplissimum, quando ab apostolis & martyribus iuxta discimus fidem, iustitiam, sapientiam, fortitudinem, patientiam, constantiam, seueritatem, abstinẽtiam, frugalitatem, paupertatem, ac diuitiarum voluptatumq; omnium contemptum: à confessoribus, humanitatem, clementiam, amorem coniugalem, fidem seruandam, amicitiam, liberalitatem, pietatem cõmuniter aduersus omnes, item studium, industriam, eloquentiam, cunctasq; ęque bonas artes: à virginibus vero pudicitiam, modestiam, castitatem, verecundiam. Imo cũ vnus istis fere omnibus ornatus fuerit dotibus, à singulis omnia edocemur, velut ab vniuersis generatim commonefimus degere omnem ętatem à crudelitate, ira. odio, auaritia, superbia, inuidentia, perfidia, temeritate, impudentia, luxuria, & libidine vacuam. Palam igitur est, solam Christianam rempublicam ad extremum perfectũ uiuendi modum introduxisse. Videant proinde qui ex officio debent cum factis, tum dictis, Christianum populum intra hosce vitę viuendæ fines continere, quantum peccati, quantum criminis sit illum agere deuium pessimis morum exemplis, vnde laxatis rerum habenis, omnia simul vitia in ciuitatem Dei erumpant, quibus cum perpetuum sit domi bellum, quo modis omnibus distineamur, mulierumq; ritu altercantes, sinamus religionis hostes multos passim populos reipublicę adimere nostrę, ac in suam redigere ditionem, ditionem certe illorum mox animas miserabiliter perdituram. Aduersum quos non tantum carnalibus armis, sed spiritualibus maxime pugnandum est. Ea enim est integritatis vis, vt facile quemuis moueat. Quid enim vnquã natura creauit, ne altius repetamus, crudelius Athila Hunnorũ rege, qui tamẽ Leonis primi põtificis Romani sanctitate victus,

Romanis pacem reddidit, & ex atrocissimo hoste, humanique cruoris appetentissimo, vnius hominis precibus est mitissimus factus? Nec minus valuit nomẽ probitatis Benedicti abbatis apud Totilam Gothorũ regem præferocem. Is enim capta vrbe Roma, in Cassinati se illi obtulit, ignoto vestitu, ut eius sanctitatem experiretur, à quo nihilo secius cognitus, quamuis alter in comitatu esset regifice indutus, admonitusque est, ne victoria crudeliter vteretur, ita vt fecit: nam dicto obtemperans, ab omni deinceps iniuria consulto abstinuisse dicitur. Diuus item Gregorius potuit Gothos ipsos iam Arrianos factos bonis monitis ab errore reuocare: potuit et Anglos sic mollire, vt deinde sint sua spõte religionem complexi: adeo cuncta probitati parent. Ac ad hunc modum nostra spiritualis respubl. hoc est, Christiana religio, vt præstantior, reliquas omnes velut humanas dissoluit, dissoluetque perpetuo, si qui eam docent, cum primis rite seruarint.

LIBRI OCTAVI FINIS.

ERRATA FERE OMNIA LITTERARVM tantum vitio, sic lege.

Pagina 19. linea 11. habebatur. ibidem 32. factitia 68. 26. hominum. 71. 9. per nomen meum. lege. in nomine meo. 76. 11. vt omnem. 94. 6. anno. 97. 25. diuisus. 111. perniciem. 113. 15. volunt. 140. 19. origine. 143. 24. fluctibus. 145. 20. frangerent. 149. 3. ebore. 150. 20. Chalcidensis. 153. 2. initijs. 156. 11. sic. ibid. 21. sustentarent. 164. 29. ad Eustochium. ibid. 30. cerasiis. 167. 13. creata. 180. 31. Iabel. 188. 25. Gellius. 191. 3. increbuit. 199. 3. gestuum. 200. auertit. 202. 10. principum. 276. 29 excellens. 280. 31. fari deceat. 282. 29. ancylia. 315. 28. institutum. 316. 1. animalia aliàs. 333. 16. quem ibidem. 20. Petrus qui vel primus. 336. 16. At. 345. 7. purgatione priscorum. 379. 2. diuorum honor. 401. 4. quo nam. 405. 2. luculentius. ibid. 8. conditio. 459. 12. sancitum. 468. 12. mortales.

REGESTVM.

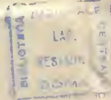
abc A B C D E F G H I K L M N O
P Q R S T V X Y Z.
Aa Bb Cc Dd Ee Ff Gg.

Omnia ſunt integra folia.

R O M AE,
Apud Hæredes Antonij Bladij Impreſſores Camerales
Anno. M. D. LXXVI.

BIBLIOTECA

